

ISSN 3083-6018 (online)

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

SOCIAL DEVELOPMENT:
ECONOMIC AND LEGAL
ISSUES

№ 9 / No. 9
2025

ISSN 3083-6018 (online)

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ

SOCIAL DEVELOPMENT: ECONOMIC AND LEGAL ISSUES

No 9/No. 9

2025

ЗАСНОВНИК:

ГО «Східно-Європейська спілка науковців»

ВИДАВЕЦЬ:

ФОП Бурик З. М.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:**Коваленко Ю. М.**, д. е. н., проф., Київ, Україна**ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:****Завідна Л. Д.**, д. е. н., проф., Тернопіль, Україна**Пазюк А. В.**, д. ю. н., проф., Київ, Україна**ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:****Білошкурський М. В.**, к. е. н., Умань, Україна**РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ (за спеціальностями):****C1 Економіка:****Матковський П. Є.**, д. е. н., Івано-Франківськ, Україна**Мишук Є. В.**, д. е. н., доц., Кривий Ріг, Україна**Шкурупій О. В.**, д. е. н., проф., Полтава, Україна**Зафер А.**, PhD (економіка), доц., Туреччина**Джигора О. М.**, к. е. н., доц., Житомир, Україна**Обіход С. В.**, к. е. н., доц., Житомир, Україна**Федик М. В.**, к. е. н., доц., Львів, Україна**D1 Облік і оподаткування:****Назаренко І. М.**, д. е. н., проф., Суми, Україна**Скрипник С. В.**, д. е. н., проф., Херсон, Україна**Перчук О. В.**, к. е. н., доц., Переяслав, Україна**Ткаль Я. С.**, к. е. н., доц., Суми, Україна**D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок:****Куницька-Іляш М. В.**, д. е. н., доц., Львів, Україна**Лавров Р. В.**, д. е. н., проф., Чернігів, Україна**Євтушенко Н. М.**, к. е. н., доц., Переяслав, Україна**Заїчко І. В.**, к. е. н., доц., Київ, Україна**D3 Менеджмент:****Охріменко О. О.**, д. е. н., проф., Київ, Україна**Бурик М. М.**, к. держ. упр., Івано-Франківськ, Україна**Гой В. В.**, к. е. н., доц., Харків, Україна**Ємельянова О. М.**, к. е. н., доц., Київ, Україна**Школенко О. Б.**, к. е. н., доц., Київ, Україна**D5 Маркетинг:****Мищенко Д. А.**, д. е. н., проф., Дніпро, Україна**Подзігун С. М.**, к. е. н., доц., Умань, Україна**Середа Н. М.**, к. е. н., доц., Херсон, Україна**D7 Торгівля:****Стояненко І. В.**, к. е. н., доц., Київ, Україна**Маммадова С.**, к. е. н., доц., Азербайджан**Пант С. Ч.**, PhD (економіка), доц., Індія**J2 Готельно-ресторанна справа та кейтеринг:****Банєва І. О.**, д. е. н., проф., Миколаїв, Україна**Гончар Л. О.**, к. е. н., доц., Київ, Україна**Поворознюк І. М.**, к. е. н., доц., Умань, Україна**J3 Туризм:****Крупіца І. В.**, д. е. н., проф., Одеса, Україна**Жумбей М. М.**, к. пед. н., доц., Івано-Франківськ, Україна**Коробейникова Я. С.**, к. геол. н., Івано-Франківськ, Україна**Корош М. М.**, Ph.D. (Менеджмент), доц., Румунія**D8 Право:****Буканов Г. М.**, д. держ. упр., проф., Запоріжжя, Україна**Дем'янчук Ю. В.**, д. ю. н., доц., Вінниця, Україна**Карпінська Н. В.**, д. ю. н., проф., Луцьк, Україна**Халюк С. О.**, д. ю. н., доц., Київ, Україна**Голота Н. П.**, к. ю. н., доц., Вінниця, Україна**Черниш Р. Ф.**, к. ю. н., доц., Житомир, Україна**D9 Міжнародне право:****Банчук-Петросова О. В.**, д. держ. упр., проф., Київ, Україна**Предместніков О. Г.**, д. ю. н., проф., Мелітополь, Україна**Гаврік Р. О.**, к. ю. н., доц., Хмельницький, Україна**Єделєв Р. С.**, к. ю. н., доц., Київ, Україна**Новосад І. В.**, к. ю. н., доц., Луцьк, Україна**Арджуменд Х.**, PhD (міжнародне право), Канада**Рік заснування:** 2024**Мови видання:** українська, англійська**Періодичність:** 1 раз на місяць**ISSN 3083-6018** (online)**УДК** [1+351/.354](051)**Адреса редакції:** Україна, 79000, місто Львів,

вул. Угорська, буд. 12, кв. 108

Телефон: +380981627500**E-mail:** spilkanaukovtsiv@gmail.com**Web:** <https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>**Реєстрація суб'єкта у сфері онлайн-медіа:**

Рішення Національної ради України з питань

телебачення і радіомовлення № 228 від

23.01.2025 р.

Ідентифікатор медіа – R40-05798.**Видання публікує статті з таких спеціальностей:***C1 Економіка;**D1 Облік і оподаткування;**D2 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок;**D3 Менеджмент;**D5 Маркетинг**D7 Торгівля**J2 Готельно-ресторанна справа та кейтеринг**J3 Туризм та рекреація**D8 Право**D9 Міжнародне право.***Журнал зареєстрований, реферується та індексується у таких наукометричних базах даних, репозиторіях та пошукових системах:**

– ISSN International Center;

– Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD);

– The Keepers registry;

– CrossRef (DOI: 10.70651/3083-6018);

– Google Scholar;

– Open Ukrainian Citation Index (OUCI);

– Scilit;

– research4life;

– WorldCat.

*Відповідальність за достовірність змісту, фактів, статистичних даних, цитат, акронімів, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори.**Висловлені у публікаціях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї жодних зобов'язань.*

Рекомендовано до публікації рішенням науково-технічної ради ГО «Східно-Європейська спілка науковців» (протокол № 18 від 25.09.2025)

© **Автори**, 2025

© ГО «Східно-Європейська спілка науковців», 2025

Ліцензується відповідно до
Creative Commons «Із Зазначенням
Авторства—Некомерційна 4.0
Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

FOUNDER:

The NGO "Eastern European Union of Scientists"

PUBLISHER:

Z. M. Burik, private entrepreneur

EDITOR-IN-CHIEF:

Kovalenko Yu., D.Sc. (Econ.), Prof., Kyiv, Ukraine

DEPUTY EDITORS-IN-CHIEF:

Zavidna L., D.Sc. (Econ.), Prof., Ternopil, Ukraine

Paziuk A., D.Sc. (Law), Prof., Kyiv, Ukraine

EXECUTIVE EDITOR:

Biloshkurskyi M., Ph.D. (Econ.), Assoc. Prof., Uman, Ukraine

EDITORIAL BOARD (by specialty):*C1 Economics:*

Matkovskiy P., D.Sc. (Econ.), Prof., Ivano-Frankivsk, Ukraine

Mishchuk Ie., D.Sc. (Econ.), Kryvyi Rih, Ukraine

Shkurupii O., D.Sc. (Econ.), Prof., Poltava, Ukraine

Zafer A., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Turkey

Dzhyhora O., PhD (Econ.), Zhytomyr, Ukraine

Obikhod S. B., PhD (Econ.), Zhytomyr, Ukraine

Fedyk M., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Lviv, Ukraine

D1 Accounting and taxation:

Nazarenko I., D.Sc. (Econ.), Prof., Sumy, Ukraine

Skrypnyk S., D.Sc. (Econ.), Prof., Kherson, Ukraine

Perchuk O., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Pereiaslav, Ukraine

Tkal Ya., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Sumy, Ukraine

D2 Finance, banking, insurance and stock market:

Kunytska-Iliash M., D.Sc. (Econ.), Lviv, Ukraine

Lavrov R., D.Sc. (Econ.), Prof., Chernihiv, Ukraine

Yevtushenko N., PhD (Econ.), Prof., Pereiaslav, Ukraine

Zaichko I., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv, Ukraine

D3 Management:

Okhrimenko O., D.Sc. (Econ.), Prof., Kyiv, Ukraine

Buryk M., Ph.D. (Pub. Admin.), Ivano-Frankivsk, Ukraine

Goy V., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine

Emelianova O., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv, Ukraine

Shkolenko O., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv, Ukraine

D5 Marketing:

Mishchenko D., D.Sc. (Econ.), Prof., Dnipro, Ukraine

Podzigun S., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Uman, Ukraine

Sereda N., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Kherson, Ukraine

D7 Trade:

Stoianenko I., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv, Ukraine

Mammadova S., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Azerbaijan

Pant S. C., PhD (Econ.), Assoc. Prof., India

J2 Hotel, Restaurant and Catering:

Banyeva I., D.Sc. (Econ.), Prof., Mykolaiv, Ukraine

Honchar L., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Kyiv, Ukraine

Povorozniuk I., PhD (Econ.), Assoc. Prof., Uman, Ukraine

J3 Tourism and Recreation:

Krupitsa I., D.Sc. (Econ.), Prof., Odesa, Ukraine

Zhumbei M., PhD (Ped.), Assoc. Prof., Ivano-Frankivsk, Ukraine

Korobeinykova Ya., PhD (Geol.), Ivano-Frankivsk, Ukraine

Coros M. M., Ph.D. (Man.), Assoc. Prof., Romania

D8 Law:

Bukanov H., D.Sc. (Pub. Admin.), Prof., Zaporizhzhia, Ukraine

Demianchuk Yu., D.Sc. (Law), Vinnytsia, Ukraine

Karpinska N., D.Sc. (Law), Prof., Lutsk, Ukraine

Khaliuk S., D.Sc. (Law), Kyiv, Ukraine

Golota N., Ph.D. (Law), Assoc. Prof., Vinnytsia, Ukraine

Chernysh R., Ph.D. (Law), Assoc. Prof., Zhytomyr, Ukraine

D9 International Law:

Banchuk-Petrosova O., D.Sc. (Pub. Admin.), Prof., Kyiv, Ukraine

Predmestnikov O., D.Sc. (Law), Prof., Melitopol, Ukraine

Havrik R., Ph.D. (Law), Assoc. Prof., Khmelnytskyi, Ukraine

Yedeliev R., Ph.D. (Law), Kyiv, Ukraine

Novosad I., Ph.D. (Law), Assoc. Prof., Lutsk, Ukraine

Arjjumend H., PhD (International Law), Canada

Year of foundation: 2024

Languages of publication: Ukrainian, English

Frequency: monthly

ISSN 3083-6018 (online)

UDC [1+351/.354](051)

Editorial address: 12, Ugorska St., Lviv, 79000,

Ukraine, apartment 108

Tel.: +380981627500

E-mail: spilkanaukovtsiv@gmail.com

Web: <https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Registration: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine No. 228 of 23.01.2025.

The media identifier is **R40-05798**.

The journal publishes articles in the following specialties:

C1 Economics;

D1 Accounting and Taxation;

D2 Finance, Banking, Insurance, and Stock Market;

D3 Management;

D5 Marketing;

D7 Trade;

J2 Hotel, Restaurant and Catering;

J3 Tourism and Recreation;

D8 Law;

D9 International Law.

The journal is registered, being reviewed and indexed in the following international scientometric databases, repositories and search engines:

– ISSN International Center;

– Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD);

– The Keepers registry;

– CrossRef (DOI: 10.70651/3083-6018);

– Google Scholar;

– Open Ukrainian Citation Index (OUCI);

– Scilit;

– research4life;

– WorldCat.

The authors of the articles are responsible for the accuracy of the content, facts, statistics, quotations, acronyms, geographical names, names of companies, organizations, institutions and other information.

The opinions expressed in the publications may not coincide with the views of the Editorial Board and do not impose any obligations on it.

Recommended for publication by the decision of the Scientific and Technical Council of the NGO "Eastern European Union of Scientists" (protocol No. 18 of 25.09.2025)

©Authors, 2025

© NGO "Eastern European Union of Scientists", 2025

Licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Юлія М. Коваленко, Сергій О. Криниця

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 1

Кофі Ньянтак'ї Асаре

ІНТЕГРАЦІЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ: СТРУКТУРА ЖИТТЕВОГО ЦИКЛУ ДЛЯ ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВОМУ ШАХРАЙСТВУ 17

Віктор І. Дуганець, Віталій Л. Пукас, Микола П. Волинкін, Андрій В. Печенюк

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОМОБІЛІВ 27

Сергій В. Гарбар

ІНДУСТРІАЛЬНІ ТА ЕКОІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД 36

Сергій В. Долматов

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ..... 47

Василь В. Галкін

АНАЛІЗ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІДПРИЄМСТВА 59

Катерина Є. Балабанова, Арман Н. Ахтоян, Акіф А. Ефендієв

ГЕНЕРАТИВНИЙ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У БРЕНДИНГУ ТА ВІЗУАЛЬНОМУ МАРКЕТИНГУ 67

Марк О. Унгурян, Ірина В. Онофрійчук, Ангеліна А. Сотник

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕКЛАМНІ СТРАТЕГІЇ..... 77

Наталія В. Мірко

УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ПРОЄКТАМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 86

Наталія В. Кудлаєва

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ БУХГАЛТЕРСЬКИХ СЕРВІСІВ ДЛЯ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ ТА ПОДАТКОВОЇ ЗВІТНОСТІ 95

Максим М. Суховий, Світлана І. Богуславська

РИЗИКИ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ СЕРВІСНИХ ІТ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ 108

Вікторія В. Семеніхіна, Микола М. Хоменко, Володимир В. Ковальов

СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ 116

ТУРИЗМ І ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА

Тетяна Ю. Чайка, Наталія В. Якименко-Терещенко, Катерина С. Машнєва

РОЛЬ DIGITAL-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОСУВАННІ РЕСУРСІВ НАУКОВОГО ТУРИЗМУ ЯК
УНІКАЛЬНИХ АТРАКТОРІВ ДЕСТИНАЦІЇ 125

Ольга В. Пригара

АДАПТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ 134

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Наталія М. Варенья, Юрій В. Бедратий, Сергій С. Алекумов

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ЗА
ТА ПРОТИ 142

Антон С. Лось

КОНДИКЦІЯ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНСТИТУТОМ РЕСТИТУЦІЇ 148

Владислав В. Долиняк

НЕДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 156

Володимир М. Господаренко, Сергій О. Лещенко, Ольга В. Охман

ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ:
ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ 164

Ольга Г. Кобан

ІНСТИТУЦІЙНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНА ДІЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В РОБОТІ
ПРОКУРОРІВ 171

Юрій М. Возовик, Антоніна В. Осипчук, Олег В. Плахотнік

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ
АГРЕСІЇ 179

Вадим В. Харчук

АГРОПРОМИСЛОВИЙ СЕКТОР ЯК ПОТУЖНИЙ ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ 195

Євген Ю. Озюменко

РЕФОРМА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ
ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ 204

Ольга О. Квасніцька, Микола М. Білошкурський

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ ПРИ БУДІВНИЦТВІ НА ЗАМОВЛЕННЯ СИЛОВИХ І ВОЄНІЗОВАНИХ
СТРУКТУР: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ 214

Назарій Т. Пунда

КОНФІСКАЦІЯ ЗАМОРОЖЕНИХ АКТИВІВ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ЯК ІНСТРУМЕНТ
ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 231

CONTENTS

ECONOMIC ISSUES OF SOCIAL DEVELOPMENT

Yuliia Kovalenko, Serhii Krynytsia

INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE 1

Kofi Nyantakyi Asare

INTEGRATING FORENSIC ACCOUNTING AND TECHNOLOGY: A LIFECYCLE FRAMEWORK FOR TAX FRAUD COUNTERACTION..... 17

Viktor Duhanets, Vitalii Pukas, Mykola Volynkin, Andrii Pecheniuk

INNOVATIVE METHODS AS A TOOL FOR QUALITY MANAGEMENT IN THE TRAINING OF SPECIALISTS FOR THE TECHNICAL OPERATION OF VEHICLES..... 27

Sergii Garbar

INDUSTRIAL AND ECO-INDUSTRIAL PARKS AS A TOOL FOR SHAPING THE INVESTMENT CLIMATE OF UKRAINE: TRANSFORMATION STRATEGY AND EUROPEAN EXPERIENCE 36

Sergii Dolmatov

THE ROLE OF INFORMATION AND ANALYTICAL SYSTEMS IN ENSURING THE FINANCIAL STABILITY OF BANKS DURING MILITARY CONFLICTS..... 47

Vasyl Halkin

ANALYSIS OF COMPANY LIABILITIES..... 59

Kateryna Balabanova, Arman Akhtoian, Akif Efendiiev

THE GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BRANDING AND VISUAL MARKETING 67

Mark Ungurian, Iryna Onofriichuk, Anhelina Sotnyk

SOCIAL NETWORKS AS A DIGITAL MARKETING TOOL: MODERN TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON ADVERTISING STRATEGIES 77

Nataliia Mirko

MANAGEMENT OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT PROJECTS AS A MECHANISM FOR ENVIRONMENTAL CONSERVATION IN THE CHERNIHIV REGION..... 86

Nataliia Kudlaieva

USING CLOUD ACCOUNTING SERVICES FOR ACCOUNTING AND TAX REPORTING 95

Maxim Sukhovy, Svitlana Boguslavska

RISKS IN THE ECONOMIC ACTIVITIES OF DOMESTIC IT SERVICE COMPANIES IN WARTIME CONDITIONS..... 108

Viktoria Semenikhina, Mykola Khomenko, Volodymyr Kovalov

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONS UNDER MARTIAL LAW: CHALLENGES AND APPROACHES IN WASTE MANAGEMENT 116

TOURISM, HOSPITALITY AND CATERING

Tatiana Chaika, Natalia Yakimenko-Tereschenko, Kateryna Mashneva

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROMOTING SCIENTIFIC TOURISM RESOURCES AS UNIQUE DESTINATION ATTRACTORS	125
--	-----

Olha Pryhara

ADAPTATION STRATEGIES FOR RESTORING SUSTAINABLE TOURISM IN CRISIS CONDITIONS	134
--	-----

LEGAL ISSUES OF SOCIAL DEVELOPMENT

Nataliia Varenia, Iurii Bedratyi, Serhii Alekumov

LEGAL REGULATION OF THE USE OF POLYGRAPH IN CRIMINAL PROCEEDINGS: PROS AND CONS	142
--	-----

Anton Los

CONDICTION: LEGAL ESSENCE AND ITS CORRELATION WITH THE INSTITUTE OF RESTITUTION	148
--	-----

Vladyslav Dolyniak

NON-CONTRACTUAL OBLIGATIONS IN UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS AND WAYS TO IMPROVE REGULATORY AND LEGAL REGULATION	156
---	-----

Volodymyr Hospodarenko, Serhii Leshchenko, Olha Okhman

THE CONCEPT OF WAR CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: EVOLUTION AND MODERN UNDERSTANDING	164
--	-----

Olha Koban

INSTITUTIONAL AND INDIVIDUAL APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF INDEPENDENCE IN THE WORK OF PROSECUTORS	171
---	-----

Yurii Vozovyk, Antonina Osypchuk, Oleh Plakhotnik

INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF ASSISTANCE TO UKRAINE IN THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION	179
--	-----

Vadym Kharchuk

THE AGRO-INDUSTRIAL SECTOR AS A POWERFUL FACTOR FOR STRENGTHENING THE ECONOMY OF UKRAINE	195
---	-----

Yevhen Oziumenko

TAX SYSTEM REFORM AS A KEY FACTOR IN REDUCING THE LEVEL OF THE SHADOW ECONOMY	204
--	-----

Olga Kvasnitska, Mykola M. Biloshkurskyi

CORRUPTION RISKS IN CONSTRUCTION PROJECTS COMMISSIONED BY SECURITY AND PARAMILITARY AGENCIES: IDENTIFICATION AND MITIGATION STRATEGIES	214
---	-----

Nazarii Pynda

CONFISCATION OF FROZEN ASSETS OF THE AGGRESSOR STATE AS A TOOL FOR COMPENSATION FOR DAMAGES: INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS	231
---	-----

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Інституційне забезпечення цифрової трансформації фінансової системи України

Юлія М. Коваленко ¹ • Сергій О. Криниця ^{2*}

¹ Державне некомерційне підприємство «Державний університет Київський авіаційний інститут» (Україна). Завідувач кафедри фінансів, обліку та оподаткування, д-р екон. наук, професор.

² Державне некомерційне підприємство «Державний університет Київський авіаційний інститут» (Україна). Доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування, канд. екон. наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: serge.krinita@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.02](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.02)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена дослідженню інституційного забезпечення цифрових трансформацій фінансової системи України. Актуальність дослідження зумовлена потребою у створенні цілісної інституційної архітектури, здатної забезпечити координацію органів влади, розробку нормативно-правової бази та впровадження інноваційних технологій. Метою статті є комплексне обґрунтування моделей інституційного забезпечення цифровізації фінансової системи України, з урахуванням міжнародних підходів та національної специфіки. У дослідженні використано системно-структурний та інституційний аналіз, компаративний метод, а також інструментарій класифікації для виокремлення моделей інституційного забезпечення цифрової трансформації фінансової сфери. Розкрито сутність інституційного забезпечення цифровізації фінансової системи та класифіковано моделі її організації: централізовану, децентралізовану, гібридну та мережеву. Запропоновано структуру цифрової фінансової екосистеми, що включає інституційний, нормативний та технологічний компоненти. У межах кожного з них ідентифіковано ключові завдання та відповідальні органи, що забезпечують координацію та практичну реалізацію цифрових ініціатив. Здійснено SWOT-аналіз цифрової трансформації фінансової системи України, що дозволив виокремити сильні сторони (передова цифрова інфраструктура), слабкі сторони (вразливості кібербезпеки, обмежені ресурси), можливості (інновації приватного сектору, європейська інтеграція) та загрози (ескалація кібервійни, зовнішньополітична нестабільність). Доведено, що ефективна цифрова трансформація фінансової системи України потребує гнучкої інституційної моделі, яка поєднує централізоване стратегічне управління та децентралізовану реалізацію цифрових ініціатив. Сформульовано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності інституційного забезпечення цифровізації, зокрема посилення координаційної ролі центральних органів виконавчої влади, адаптації законодавчої бази до міжнародних стандартів та розвитку технологічної інфраструктури.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

цифрова трансформація, фінансова система, інституційне забезпечення, цифрові сервіси та платформи, цифрова фінансова екосистема, публічні фінанси, інституційні моделі, цифровізація.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Institutional Support for the Digital Transformation of the Financial System of Ukraine

Yuliia Kovalenko ¹ • Serhii Krynytsia ^{2*}

¹ State University "Kyiv Aviation Institute" (Ukraine). Head of the Department of Finance, Accounting and Taxation, Doctor of Science (Economics), Professor.

² State University "Kyiv Aviation Institute" (Ukraine). Associate Professor at the Department of Finance, Accounting and Taxation, PhD in Economics, Associate Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: serge.krinita@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.02](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.02)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article is devoted to the study of institutional support for the digital transformation of Ukraine's financial system. The relevance of the research is determined by the need to establish a holistic institutional architecture capable of ensuring the coordination of public authorities, the development of a regulatory and legal framework, and the implementation of innovative technologies. The purpose of the article is to provide a comprehensive justification of institutional support models for the digitalization of Ukraine's financial system, taking into account international approaches and national specifics. The study applies systemic-structural and institutional analysis, the comparative method, as well as classification tools to distinguish models of institutional support for the digital transformation of the financial sector. The essence of institutional support for the digitalization of the financial system is revealed, and models of its organization are classified as centralized, decentralized, hybrid, and network-based. A structure of the digital financial ecosystem is proposed, which includes institutional, regulatory, and technological components. Within each of these, key tasks and responsible bodies ensuring coordination and practical implementation of digital initiatives are identified. A SWOT analysis of the digital transformation of Ukraine's financial system has been conducted, which highlights strengths (advanced digital infrastructure), weaknesses (cybersecurity vulnerabilities, limited resources), opportunities (private sector innovations, European integration), and threats (escalation of cyber warfare, geopolitical instability). It is proven that the effective digital transformation of Ukraine's financial system requires a flexible institutional model that combines centralized strategic management with decentralized implementation of digital initiatives. Practical recommendations are formulated to improve the effectiveness of institutional support for digitalization, in particular by strengthening the coordinating role of central executive authorities, adapting the legislative framework to international standards, and developing technological infrastructure.

KEYWORDS

digital transformation, financial system, institutional support, digital services and platforms, digital financial ecosystem, public finance, institutional models, digitalization.

1. Вступ

Цифрова трансформація фінансової системи України є багатогранним та імперативним процесом, що виходить далеко за рамки простої технологічної модернізації. Вона являє собою стратегічну перебудову, що охоплює всі аспекти економіки та управління, з метою підвищення ефективності, прозорості та конкурентоспроможності. В умовах глобальних викликів та воєнного стану, цифровізація набуває критичного значення для забезпечення економічної безпеки, збереження фінансової стабільності та захисту національних інтересів. Це дозволяє фінансовій системі оперативного реагувати на перешкоди, що виникають, і забезпечувати безперебійне функціонування навіть в умовах ризику та економічної турбулентності.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що цифрові технології стають ключовим фактором конкурентоспроможності фінансових систем у світі. Україна, інтегруючись у європейський та глобальний економічний простір, має адаптувати найкращі міжнародні практики цифровізації, водночас враховуючи власні інституційні та безпекові виклики. Особливої важливості цифрова трансформація набуває в умовах відновлення після воєнних руйнувань, коли від ефективності та гнучкості фінансової системи залежить швидкість економічної реконструкції та здатність держави мобілізувати ресурси для розвитку. Таким чином, дослідження інституційного забезпечення цифрової трансформації фінансової системи України є надзвичайно актуальним, адже воно визначає стратегічні орієнтири державної політики, сприяє зміцненню довіри громадян і міжнародних партнерів та формує основу для сталого зростання в умовах глобальної цифрової економіки.

2. Огляд літературних джерел

Аналіз наукової літератури свідчить про комплексний характер досліджень у цій сфері, що охоплюють як теоретичні аспекти цифровізації, так і практичні механізми її впровадження. Так Савенко Д.О. [1] розглядає цифровізацію як ключовий фактор нарощування потенціалу розбудови інституційного забезпечення фінансового ринку. Чуницька І. та Богріновцева Л. [2] досліджують вплив цифрових технологій на розвиток фінансового ринку України, виділяючи як позитивні ефекти (підвищення доступності фінансових послуг, зниження операційних витрат), так і потенційні ризики цифровізації. Їх робота підкреслює необхідність збалансованого підходу до впровадження цифрових технологій у фінансовій сфері. Глушенко Ю.А. та Ведмідь М.О. [3] аналізують діджиталізацію банківської системи України, розглядаючи її як комплексний процес трансформації банківських операцій та взаємодії з клієнтами. Автори підкреслюють роль цифрових технологій у підвищенні ефективності банківських послуг та необхідність адаптації регуляторної бази до нових технологічних реалій. Власенко О., Якобчук В. та Симоненко Л. [4] розглядають цифрову трансформацію механізму державного регулювання національної економіки в ринкових умовах. Автори підкреслюють необхідність модернізації регуляторних підходів відповідно до вимог цифрової економіки та створення ефективної системи державного нагляду за цифровізацією фінансового сектору. Науменкова С. та Міщенко С. [5] аналізують можливості та бар'єри цифрової фінансової інклюзії в Україні, підкреслюючи важливість забезпечення рівного доступу до цифрових фінансових послуг для всіх верств населення. Їх дослідження висвітлює соціальний аспект цифрової трансформації фінансової системи. Шишкіна О. [6] досліджує ризики і перспективи використання цифрових технологій фінансовими установами, підкреслюючи необхідність комплексного підходу до управління ризиками цифровізації та розробки відповідних механізмів їх мінімізації.

Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері цифрової трансформації фінансової системи України, залишається недостатньо вивченим питання комплексного обґрунтування моделей інституційного забезпечення цифровізації фінансової системи з урахуванням міжнародних підходів та національної специфіки. Потребують подальшого дослідження механізми координації між різними інституційними рівнями у процесі цифрової трансформації, а також розробка адаптивних моделей інституційного дизайну, що враховували б динамічний характер цифрових технологій та особливості національного фінансового ринку, а також специфіку повоєнного відновлення економіки України та необхідність синхронізації з європейськими стандартами цифрового регулювання фінансового сектору.

3. Постановка завдання

Метою статті є комплексне дослідження інституційного забезпечення цифрової трансформації фінансової системи України. Для досягнення цієї мети будуть виконані наступні завдання: класифікувати моделі інституційної організації цифровізації, ідентифікувати ключові інституції, залучені до процесу цифровізації фінансової сфери, виявити технологічні компоненти цифрової фінансової екосистеми, сформулювати рекомендації щодо підвищення ефективності інституційного забезпечення цифровізації фінансової системи.

4. Методи та матеріали

У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Метод системного аналізу використано для вивчення структури інституційного забезпечення цифровізації фінансової системи та взаємозв'язку її елементів. Метод класифікації та типологізації застосовано для визначення моделей інституційної організації цифровізації (централізованої, децентралізованої, гібридної та мережевої). SWOT-аналіз було використано для виявлення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз у процесі цифрової трансформації фінансової системи. Джерельну базу дослідження становлять наукові публікації, законодавчі та відомчі нормативні акти України, аналітичні матеріали міжнародних організацій та офіційні дані ключових державних цифрових платформ.

5. Результати та обговорення

Інституційне забезпечення – це динамічний процес формування «інститутів» та «інституцій». В загальному розумінні «інституції» являють собою сукупність правил, що створюються як офіційними, так і неофіційними соціально-економічними структурами і здійснюють вплив на дії ринкових суб'єктів, тоді як «інститути» є структурованими системами правил і норм з чіткою організаційною формою [7]. Ці елементи консоліднуються у різних формах, включаючи організації, нормативно-правові акти та функціональні правила [8]. Тому в цілому інституційне забезпечення будь якої діяльності визначають як «сукупність державних і недержавних інституцій та інститутів, які створюють правові та організаційно-економічні умови для запровадження і розвитку відповідної діяльності» [7].

Акцент на «динамічному процесі» та «формальних і неформальних» інституціях свідчить про те, що ефективне інституційне забезпечення вимагає постійної адаптації та глибокого розуміння як кодифікованих правил, так і неписаних норм, які можуть як сприяти, так і перешкоджати цифровій трансформації. Це означає, що інституційні рамки не є статичними; вони повинні розвиватися разом з технологічним прогресом та суспільними змінами. Включення «неформальних» інституцій, таких як культурні норми, усталені практики або рівень довіри, означає, що одних лише правових реформ недостатньо. Необхідно розуміти, як ці неформальні елементи взаємодіють з формальними, щоб або сприяти, або чинити опір цифровим змінам. Наприклад, культура опору прозорості (неформальна норма) може підірвати навіть найнадійніші закони про відкриті дані (формальна інституція). Отже, практичний аналіз повинен враховувати не лише існування законів та організацій, а й їх ефективне впровадження та соціально-культурний контекст, у якому вони функціонують. Стратегії інституційного забезпечення повинні включати механізми безперервної оцінки та адаптації, а також ініціативи для подолання неформальних бар'єрів.

Цифрова трансформація та інституційне забезпечення перебувають у складній взаємодії, де одне обумовлює та впливає на інше. Цифровізація вимагає формування та дії комплексних механізмів: інституційно-правового, економічного, організаційного, соціально-психологічного та техніко-технологічного [9]. Взаємодія між цифровою трансформацією та інституційним забезпеченням створює петлю зворотного зв'язку: успішна цифрова трансформація вимагає надійних інституційних рамок, тоді як сам процес цифровізації може стимулювати та переформовувати інституційний розвиток. Це означає, що інституційний дизайн для цифрової трансформації має бути ітеративним та адаптивним. Коли цифрові інструменти впроваджуються, вони виявляють неефективність або прогалини в існуючих інституційних

правилах та структурах, що стимулює реформи. Наприклад, платформи відкритих даних (цифровий інструмент) вимагають нових правил щодо управління даними та прозорості (інституційні зміни). Це створює зворотній зв'язок, де технологічний прогрес спонукає інституційну адаптацію, а вдосконалені інституції уможливають подальшу цифрову інтеграцію. Отже, політика повинна виступати за гнучкі та адаптивні моделі управління, які можуть швидко реагувати на технологічну еволюцію, сприяючи безперервному циклу цифрового та інституційного співрозвитку.

Інституційна організація цифрової трансформації фінансової системи є визначальною для успішності цифрових реформ, в тому числі у сфері державного управління. Незалежно від рівня цифрової зрілості країни, ефективна цифровізація потребує чіткого розподілу повноважень, узгоджених управлінських структур та функціонування інститутів, здатних забезпечити стійкість, прозорість і підзвітність процесу цифрових перетворень.

На основі аналізу міжнародного досвіду можна виокремити кілька типових інституційних моделей цифровізації, які відрізняються за ступенем централізації, координації та роллю спеціалізованих агентств або міжвідомчих структур. Узагальнена типологія таких моделей подана у Таблиці 1.

Таблиця 1. Типологія інституційних моделей цифровізації фінансової системи

Модель	Характеристика	Приклади	Переваги	Недоліки
Централізована	Відповідальність за цифрову трансформацію зосереджена в одному міністерстві або агентстві, яке виконує і стратегічну, і виконавчу функції	Естонія (RIA), Південна Корея (Ministry of the Interior and Safety), Сінгапур (GovTech)	Узгодженість рішень, швидке впровадження, єдині стандарти	Ризики перевантаження центру, низька гнучкість у специфічних секторах
Децентралізована	Цифровізація делегована окремим міністерствам/агентствам із мінімальною координацією	США, Німеччина (частково)	Гнучкість, адаптація до галузевих потреб	Ризик фрагментації, дублювання рішень, неузгодженість даних
Гібридна	Поєднання централізованої стратегічної координації з децентралізованим впровадженням через спеціальні підрозділи у відомствах	Велика Британія (GDS), Франція (DINUM), Україна	Оптимальний баланс централізації та автономії, сприяє інноваціям	Необхідність ефективної міжвідомчої взаємодії та культури співпраці
Мережева	Акцент на динамічні міжвідомчі команди, цифрові лабораторії, проєктні офіси без жорсткої ієрархії	Канада (Canadian Digital Service), Данія	Інноваційність, швидкість прототипування, користувацький фокус	Складність масштабування, залежність від кадрового потенціалу

Джерело: систематизовано авторами за даними, наведеними у [10-12].

Україна реалізує гібридну модель, що передбачає централізовану координацію через Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри) та децентралізовану імплементацію через мережу CDTO (Chief Digital Transformation Officers) в органах виконавчої влади. Ця структура забезпечує єдиний підхід до цифровізації при збереженні відомчої автономії у впровадженні рішень. Поєднання централізованого Міністерства цифрової трансформації (відповідального за стратегію та єдині стандарти) з децентралізованою мережею CDTO (відповідальною за операційне впровадження та адаптацію до галузевих потреб) є інституційною відповіддю на потребу в одночасному забезпеченні загальнодержавної узгодженості та гнучкості на рівні окремих відомств. Це дозволяє швидко масштабувати цифрові рішення, уникаючи «вузьких місць» централізованого виконання, а також забезпечує належну експертизу в кожному міністерстві, що є критичним для ефективної реалізації складних цифрових проєктів.

Українська модель характеризується найшвидшими темпами цифровізації при збереженні високого рівня громадського прийняття та міжнародного визнання. Воєнний стан, хоча і є

величезним викликом, парадоксальним чином виступив каталізатором для прискореної цифровізації в Україні. Необхідність швидкого реагування на потреби громадян (наприклад, послуги для внутрішньо переміщених осіб, еВідновлення) та забезпечення безперервності роботи уряду в умовах загрози змусила обходити традиційні бюрократичні перешкоди та впроваджувати рішення з безпрецедентною швидкістю. Це демонструє, що критичні обставини можуть сприяти інституційній гнучкості та інноваціям, які були б неможливими в звичайних умовах.

Інституціоналізація цифрової трансформації фінансової системи України формується за участю як державних, так і недержавних установ. Хоча ключову координуючу роль у сфері цифровізації загалом виконує Міністерство цифрової трансформації України, інституційна архітектура є значно ширшою та включає низку спеціалізованих органів і організацій, які забезпечують нормативно-правове, технічне, методологічне та операційне підґрунтя цифрових змін у фінансовій системі.

Міністерство цифрової трансформації України відіграє ключову роль як центральний орган виконавчої влади, що формує та реалізує державну політику у сферах цифровізації, цифрового розвитку та інновацій [13]. З моменту свого створення у 2019 році, Мінцифри визначило амбітні цілі, включаючи забезпечення доступності 100% публічних послуг онлайн для громадян та бізнесу [14]. Мінцифри є головним провайдером політики у сфері розвитку цифрової інфраструктури та телекомунікацій. Його діяльність охоплює широкий спектр ініціатив, що впливають на фінансову систему. Однією з найважливіших ініціатив є програма GovTech Lab UA, яка є прикладом ефективної співпраці між державними установами, стартапами, технологічними компаніями та міжнародними донорами [15]. Ця програма дозволяє державним органам формувати свої цифрові запити, а технологічним партнерам пропонувати інноваційні рішення, що сприяє створенню людиноцентричних державних сервісів.

Національний банк України відіграє ключову роль у цифровій трансформації фінансового сектору, виступаючи не лише як традиційний регулятор, а й як активний драйвер інновацій. НБУ відповідає за розвиток фінансових технологій у банківській сфері, впровадження системи електронних платежів, координує проекти у сфері відкритого банкінгу, цифрової ідентифікації клієнтів, розробляє концепцію цифрової гривні та інтегрує вітчизняну платіжну систему до міжнародного фінансового простору. Ця роль набула особливого значення після 24 лютого 2022 року, коли стало очевидним, що цифровізація є запорукою безперервності функціонування економіки в умовах війни [16]. НБУ також активно розширює міжнародну співпрацю, що є невід'ємною частиною цифрової трансформації. Партнерство з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) є яскравим прикладом. Співпраця з IFC, яка підтримується урядами Швейцарії та Великої Британії, спрямована на розвиток цифрових фінансових послуг, підтримку малого та середнього бізнесу та приведення української фінансової інфраструктури у відповідність до європейських стандартів [17]. Крім того, НБУ співпрацює з такими міжнародними партнерами, як МВФ, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), а також Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ).

Міністерство фінансів України є основним інститутом, відповідальним за цифрову трансформацію системи управління публічними фінансами. Цей процес є життєво важливим для оптимізації бюджетних процесів, підвищення прозорості та зміцнення фінансової безпеки держави. Мінфін відповідає за фіскальну політику, розвиток цифрових рішень у сфері бюджетного планування, звітності, казначейського обслуговування, а також за запровадження електронного документообігу у фінансовому управлінні. У структурі Мінфіну діють відповідні підрозділи цифрового розвитку, що забезпечують впровадження ІТ-рішень у межах відомства.

Інші державні інституції, що здійснюють вагомий внесок у процес цифровізації фінансової системи:

- CDTO (Chief Digital Transformation Officers) в центральних органах виконавчої влади – формують мережу відповідальних за цифрову трансформацію в міністерствах та відомствах, включно з фінансовим блоком.

- Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) – забезпечує цифровізацію ринку капіталу шляхом впровадження електронного документообігу, системи електронного розкриття інформації емітентами, розвитку онлайн-платформ для торгівлі цінними паперами та нагляду за кібербезпекою учасників ринку.

– Державна казначейська служба України – адмініструє інформаційні системи казначейського обслуговування, зокрема Є-казначейство, електронну звітність та моніторинг виконання бюджетів різних рівнів у режимі онлайн.

– Державна податкова служба України – відповідає за розгортання електронних сервісів для платників податків, системи електронного адміністрування ПДВ, податкових кабінетів, а також за використання аналітики великих даних у податковому контролі.

– Державна митна служба України – відповідає за електронні митні декларації, інтеграцію з міжнародними платформами, автоматизований аналіз ризиків.

– Державна аудиторська служба України – забезпечує цифровізацію контролю та моніторингу ефективності використання бюджетних коштів за допомогою системи електронного аудиту.

– Рахункова палата України – здійснює цифрову трансформацію державного зовнішнього фінансового контролю через автоматизацію процесів аналізу, звітності та комунікації з об'єктами контролю.

– Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – адмініструє реєстри декларацій, систему моніторингу способу життя та цифрові інструменти контролю за публічними фінансами в контексті доброчесності.

– Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України – відповідальна за кіберзахист фінансових даних та інфраструктури.

До неурядових учасників цифровізації фінансової системи належать:

– Українська асоціація фінтех та інноваційних компаній (UAFIC), яка відіграє важливу роль у сприянні розвитку ринку фінансових технологій, підвищенні фінансової інклюзії та створенні сильної фінтех-спільноти.

– Банківські асоціації (наприклад, Асоціація українських банків, Форум провідних міжнародних фінансових установ) – впровадження інноваційних фінансових технологій.

– Державне підприємство «Дія», яке розробляє ключові цифрові сервіси;

– Державна установа «Відкриті публічні фінанси» управляє IT-послугами для системи управління публічними фінансами (зокрема 3 відкриті портали групи Є-data);

– IT-компанії та стартапи, що виступають виконавцями проєктів, в т.ч. за державним замовленням;

– Громадські організації, які здійснюють громадський контроль та беруть участь у створенні відкритих даних (наприклад, Transparency International Україна, VoxUkraine, ДОЗОРРО);

– Академічні установи (наприклад, Київська школа економіки, інститути НАН України), які забезпечують наукове та експертне підґрунтя цифрової трансформації фінансової сфери.

Управління цифровою трансформацією фінансової системи України підтримується також завдяки міжнародній технічній допомозі (Світовий банк, USAID, ЄС, GIZ та інші партнери). Такі ініціативи спрямовані не лише на модернізацію управління державними фінансами, але й на розвиток цифрової інфраструктури банківського та небанківського сектору, ринку капіталу, платіжних систем і механізмів фінансового контролю. Зокрема, програма ЄС "EU4PFM: Підтримка публічних фінансів в Україні" надає інституційну, технічну й аналітичну допомогу державним органам у впровадженні сучасних IT-рішень для управління державними фінансами, податкового та митного адміністрування, а також у забезпеченні прозорості та відкритості бюджетної й фінансової інформації. Інші програми міжнародних донорів сприяють розвитку фінтех-екосистеми, цифровій ідентифікації клієнтів, підвищенню кіберстійкості фінансових установ та інтеграції України у глобальний фінансовий простір. Так Financial Sector Reform (FSR Project) від USAID має на меті трансформувати фінансовий сектор України, сформувавши європейську регуляторну систему, зміцнити фінансову інфраструктуру, сприяти цифровим фінансовим ініціативам, розширити доступ до фінансових послуг і підвищити прозорість ринку [18]. У жовтні 2024 року Міжнародна фінансова корпорація (IFC) та НБУ уклали договори, що включають розвиток цифрових фінансових сервісів – створення регуляторного пісочниці для fintech, підтримка agent banking, розвиток безготівкових операцій, обмін фінансовими даними з довіреними третіми сторонами [17].

Отже, цифровізація фінансової системи України формується в межах багаторівневої та багатосуб'єктної інституційної екосистеми, де функціональні ролі розподіляються між органами

державного регулювання, фінансовими установами, представниками ІТ-галузі та міжнародними партнерами. Така взаємодія забезпечує інтеграцію інноваційних технологій у банківську, податкову, митну, бюджетну та інші підсистеми фінансового сектору. Застосування цього підходу узгоджується із сучасними концепціями фінансового врядування, що акцентують на системності, прозорості, інклюзивності та підзвітності, а також сприяють посиленню стійкості та конкурентоспроможності фінансової системи в умовах глобальної цифрової трансформації.

Однак, у процесі цифрової трансформації фінансової системи важливо розширювати традиційне уявлення про коло залучених інституцій, визнаючи не лише державні органи, фінансові установи, ІТ-компанії та міжнародних партнерів, але й громадськість як повноцінного інституційного актора. Активна участь громадянського суспільства – через механізми цифрової взаємодії, зворотного зв'язку, електронної участі, громадського контролю – формує запит на прозорість, підзвітність і ефективність, що стає рушієм інституційних змін [19]. Таким чином, громадськість виступає не лише споживачем цифрових сервісів, а й партнером у формуванні політик, стандартів відкритості даних та підвищенні якості управління фінансовими ресурсами.

Україна активно розбудовує нормативно-правову базу для підтримки цифрової трансформації фінансової системи, що відображає її прагнення до модернізації та інтеграції у світовий цифровий простір. Нормативно-правове забезпечення цифровізації фінансової системи України розвивається за декількома ключовими напрямками: створення інституційної основи для цифрової трансформації, розробка стратегічних документів і планів, впровадження електронних систем документообігу та модернізація системи фінансового управління.

В цілому законодавча база цифрової трансформації фінансової системи формується комплексом нормативно-правових актів, ключовими серед яких є:

- Закон України «Про національну програму інформатизації» від 01.12.2022 року № 2807-IX, який створює комплексну правову, організаційну та інформаційну інфраструктуру для ефективної цифрової трансформації;

- Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 року № 1667-IX, який спрямований на створення сприятливих умов для розвитку цифрової економіки в Україні, зокрема шляхом впровадження нових технологій, підтримки інновацій та розвитку цифрових навичок серед населення;

- Закон України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 № 1591-IX – сучасний рамковий закон, що регулює нову архітектуру платіжного ринку, відкривши можливості для fintech, open banking та інтеграції з європейськими нормами (PSD2).

- Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11.02.2015 № 183-VIII – визначає принципи прозорості бюджетних витрат через портал E-data;

- Закон України «Про публічні закупівлі» в редакції від 19.09.2019 № 114-IX – встановлює принципи добросовісної конкуренції, максимальної економії, ефективності, відкритості та прозорості на всіх стадіях, а також акцентує на недискримінації учасників та запобіганні корупційним діям;

- Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 № 3321-IX, який забезпечує гармонізацію національного законодавства з Директивою 2019/770 ЄС;

- Закон України «Про публічні електронні реєстри» від 18.11.2021 № 1907-IX – запроваджує єдині підходи до створення, ведення та використання державних реєстрів, включно з фінансовими;

- Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII, який створює юридичну та організаційну базу для безпечної та зручної електронної ідентифікації, доступних електронних довірчих послуг, взаємного визнання з Європейським Союзом та в цілому розвитку цифрового ринку в Україні та за її межами.

- Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII – визначає правові та організаційні засади захисту інформаційних систем, що є ключовим для фінансових даних і цифрових бюджетних сервісів.

Стратегічні цілі НБУ значно адаптувалися до нових реалій. У травні 2023 року було представлено оновлену Стратегію розвитку фінансового сектору України, яка замінила попередню Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 року [20]. Цей документ є гнучким і періодично оновлюється для врахування мінливих обставин та викликів. Нова стратегія включає, зокрема, розвиток інфраструктури цифрових фінансових послуг, регулювання

віртуальних активів, а також цифрову оборону фінансового сектору [21]. Це свідчить про глибоке усвідомлення того, що цифрова трансформація є інструментом підвищення стійкості та забезпечення економічної безпеки. Оновлений стратегічний курс НБУ передбачає впровадження регуляторних ініціатив, спрямованих на стимулювання ринку. Так, НБУ активно розвиває так звану «регуляторну пісочницю», що дозволяє фінансовим установам та FinTech-компаніям тестувати інноваційні продукти та послуги під наглядом регулятора. Це не просто контролюючий механізм, а платформа для співпраці та розвитку, що сприяє інноваціям, підвищує конкуренцію та якість послуг. Ця зміна парадигми НБУ від виключно регулятора до регулятора-фасилітатора є критично важливою для інтеграції з європейськими ринками. Замість того, щоб лише встановлювати обмеження, НБУ тепер створює умови для розвитку, що є сучасним і зваженим підходом до регулювання інновацій.

Головним нормативно-правовим актом, що регулює цифрову трансформацію публічних фінансів в Україні є Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року, вперше затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467 (до 2025 року) та продовжена розпорядженням КМУ від 13 травня 2025 року № 464-р до 2030 року [22]. Основна її мета—створити єдину цифрову екосистему в управлінні публічними фінансами, а ключові цілі включають:

- зменшення операційних витрат та підвищення ефективності використання бюджетних коштів;
- розвиток інформаційно-аналітичної системи управління державними фінансами та оптимізація її інтеграції з іншими державними ІТ-системами;
- забезпечення прозорості публічних фінансів та росту довіри до бюджетної політики;
- впровадження інноваційних цифрових рішень для аналітики та прогнозування бюджетних процесів;
- усунення впливу людського фактору на автоматичну обробку інформації;
- захист цифрової інфраструктури публічних фінансів та Впровадження надійних механізмів доступу, резервування, верифікації та аудиту;
- Розвиток цифрової культури та цифрових компетентностей [23].

На інституційну та процесну реформу управління державними фінансами спрямована Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1805-р [24]. В межах цієї стратегії регулюються такі цілі цифровізації публічних фінансів як:

- впровадження єдиної цифрової системи управління державними фінансами (ІАСУ ДФ), що передбачає інтеграцію функцій планування, виконання бюджету, фінансового контролю, звітності, взаємодію з іншими цифровими системами, автоматизацію процесів розподілу та моніторингу бюджетних коштів;
- автоматизація бюджетного процесу (перехід від ручного формування бюджетів до цифрового середовища підготовки Бюджетної декларації, проєкту бюджету, змін до нього, впровадження електронних сервісів для головних розпорядників бюджетних коштів);
- інформаційна аналітика та контроль (розширення функціоналу систем для аналітики виконання бюджету, прогнозування, оцінки ефективності витрат);
- посилення цифрової прозорості (поширення практик відкритого бюджету, інтеграція фінансової інформації з платформами громадського доступу);
- цифрове супроводження державного боргу та державних інвестицій [24].

Цифровізація публічних фінансів є одним із ключових інструментів досягнення стратегічних цілей Національної стратегії доходів до 2030 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1218-р. Цифровою складовою завдань цієї стратегії є зокрема:

- цифровізація податкового адміністрування (розвиток електронних сервісів для платників податків, автоматизоване формування податкових зобов'язань на основі даних, розширення механізмів електронної перевірки даних);
- єдина інформаційна інфраструктура (інтеграція систем ДПС з держреєстрами, банками та платіжними системами тощо);

- боротьба з тіньовою економікою через цифрові інструменти (електронні РРО, е-чеки, електронні товарно-транспортні накладні тощо);

- цифровізація митниці (розширення можливостей єдиного вікна на митниці, цифрова взаємодія з ЄС, впровадження інструментів митного ризик-менеджменту на основі даних) [25].

Інституційні засади цифрової трансформації публічних фінансів встановлюються також постановами Кабінету Міністрів України, зокрема:

- Постанова КМУ від 30.01.2019 № 56 «Деякі питання цифрового розвитку» затвердила засади реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку, встановлюючи, що при підготовці проєктів нових нормативно-правових актів органи виконавчої влади мають дотримуватися таких принципів як відкритості доступу до відомчих даних, прозорості, орієнтованості на громадян, інклюзивності та доступності, безпечності та конфіденційності, адміністративного спрощення, підтримки прийняття рішень, оцінки ефективності;

- Постанова КМУ від 18.09.2019 № 856 «Питання Міністерства цифрової трансформації» створила нормативну базу для функціонування Міністерства цифрової трансформації. Мінцифри отримало повноваження щодо формування та реалізації державної політики у сфері цифровізації, цифрової економіки, електронного урядування та розвитку інформаційного суспільства;

- Постанова КМУ № 194 від 03.03.2020 «Деякі питання діяльності підрозділів з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації центральних та місцевих органів виконавчої влади та заступників керівників центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації» запроваджує посади заступників керівників з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації (CDTO) у міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади.

Цифровізація фінансової системи України розгортається у формі поетапного впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують інтеграцію та уніфікацію фінансової інфраструктури. Її ключовим результатом виступає формування багаторівневої системи електронних сервісів, орієнтованої на підвищення прозорості, ефективності та підзвітності функціонування фінансових ринків і державних інституцій. Базовим елементом цього процесу є інтегрована технологічна архітектура, яка поєднує міжвідомчі цифрові платформи з галузевими ІТ-рішеннями для банківського сектору, платіжних систем, а також податково-бюджетної та митної сфер.

Технологічна основа цифровізації фінансової системи є децентралізовано-інтегрованою. Її основні компоненти:

- Сервіс-орієнтована архітектура (SOA) забезпечує взаємодію між різними відомчими системами через API та веб-сервіси (REST/SOAP), зокрема на основі інфраструктури Trembita, що забезпечує обмін даними між реєстрами.

- Централізовані бази даних та хмарні рішення. Уряд поступово переходить до використання хмарної інфраструктури (на базі державного хмари G-Cloud), що дозволяє масштабування сервісів, підвищення надійності та безпеки.

- Розподілене зберігання даних – для захисту чутливої інформації про фінанси та податки використовуються внутрішні сервери державних органів та сегментовані бази даних.

- Інтеграція з міжнародними платформами, наприклад, Customs Data Exchange (WCO), Open Fiscal Data Package (ODFP), стандартами МВФ щодо відкритості бюджетних даних (BOOST, Fiscal Transparency Evaluation).

- Аналітичні інструменти BI/AI запроваджуються в деяких органах (наприклад, ДПС) для виявлення фінансових ризиків, податкових ризиків, автоматичного фрод-моніторингу, прогнозування фінансових потоків тощо.

Таким чином, технологічна архітектура цифровізації фінансової системи України базується на принципах відкритості, сервісної орієнтації, модульності та інтероперабельності. Вона інтегрує як національні технологічні розробки, так і адаптовані міжнародні рішення, забезпечуючи ефективність функціонування фінансових ринків та інститутів, а також прозорість їх діяльності для суспільства.

Таблиця 2 демонструє розподіл інституційної відповідальності за ключові компоненти цифрової фінансової екосистеми.

Таблиця 2. Класифікація цифрових сервісів фінансової системи України за секторами

Сектор	Основні цифрові сервіси та платформи	Функціональне призначення	Відповідальний орган
Банківський сектор і платіжна інфраструктура	- BankID НБУ - Система електронних платежів СЕП-4.0 - Система миттєвих платежів (у розробці) - Національна платіжна система «ПРОСТІР»	Електронна ідентифікація, міжбанківські розрахунки 24/7, розвиток безготівкових платежів, цифрові інструменти для банків	НБУ
Публічні фінанси	- Єдиний портал публічних фінансів «Є-data» - АС «Є-Казна» (ДКСУ) - Електронний кабінет платника податків (ЕКПП) - Автоматизована система «Податковий блок» - Система LOGICA (місцеві бюджети) - Інформаційно-телекомунікаційна система «Єдине вікно» (митниця) - Портал відкритих даних data.gov.ua - Платформа «Дія» (інтеграція з фінсистемою) - Сервіси EU4PFM	Прозорість бюджетних потоків, автоматизація податкових і митних процедур, управління державними ресурсами, відкриті дані, електронні послуги для бізнесу і громадян	Мінфін, Державна казначейська служба, ДПС, Держмит-служба, Мінцифри
Фондовий ринок та інвестиції	- Електронна система депозитарного обліку (НДУ) - Біржові торговельні системи (UX, PFTS) - Система розкриття звітності SMIDA (НКЦПФР)	Цифровізація обліку цінних паперів, онлайн-доступ до торгів, прозорість звітності емітентів	НКЦПФР, Національний депозитарій України, фондові біржі
Страховий та небанківський сектор	- Централізована база даних МТСБУ (електронні поліси ОСЦПВ) - Комплексна інформаційна система Національного банку (КІС НБУ) - FinTech-сервіси (онлайн-кредитування, P2P, інші інновації)	Цифровізація страхового ринку, онлайн-звітність, доступність небанківських послуг	МТСБУ, НБУ
Регуляторні та інноваційні проекти	- Регуляторні «пісочниці» НБУ та НКЦПФР - Проект e-гривні (CBDC НБУ) - Платформа e-Residency (у розробці)	Тестування FinTech-інновацій, цифрова валюта центрального банку, створення умов для електронної економіки	НБУ, НКЦПФР, Мінцифри
Фінансовий моніторинг та аналітика	- Єдина державна інформаційна система фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг) - Big Data-аналітика НБУ та Мінфіну	Протидія відмиванню коштів, моніторинг фінансових ризиків, підтримка макрофінансової стабільності	Держфінмоніторинг, НБУ, Мінфін

Джерело: систематизовано авторами.

Повномасштабна війна росії проти України, розпочата у лютому 2022 року, створила численні перешкоди для консолідації зусиль з модернізації фінансового сектору. Проте, вона також парадоксальним чином прискорила темпи цифрової трансформації [26].

Цифрове урядування відіграє центральну роль у підтримці базових функцій управління та реагуванні на агресора. Екосистема «Дія» виявилася критично важливою для збереження управління та підтримки громадян. Вона дозволила, наприклад, реєструвати внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та надавати їм фінансову допомогу в умовах масового переміщення населення. Під час війни на платформі «Дія» було запроваджено понад 52 нові цифрові послуги. Це включає можливість придбання військових облігацій та програми фінансової допомоги підприємцям та працівникам з постраждалих регіонів [26]. В перспективі цифрова трансформація також має значний вплив на повоєнний розвиток регіонів, надаючи нові можливості для економічного відновлення та соціального зростання [27]. Цифрові платформи

для залучення фінансової підтримки та координації проектів відновлення покликані зробити процес більш прозорим та ефективним.

Україна стоїть перед унікальним поєднанням викликів та можливостей у своїй цифровій трансформації фінансової системи, особливо з огляду на поточну повномасштабну війну.

Серед таких можливостей:

1. Підвищення ефективності та прозорості. Цифрові технології дозволяють ефективніше управляти відновленням, включаючи системи моніторингу та аналізу даних щодо розподілу ресурсів та планування проектів. Цифрові платформи для залучення фінансової підтримки підвищують прозорість та ефективність у відновленні.

2. Економічне відновлення та зростання. Цифрова трансформація має значний вплив на повоєнний регіональний розвиток, надаючи можливості для економічного відновлення та соціального зростання. Цифрові технології відкривають нові можливості в економіці, освіті, охороні здоров'я та інфраструктурі.

3. Покращений доступ до фінансових послуг. Проект мультишерингу з «Дією» та Національним банком України спрощує обмін документами для фінансових послуг, покращуючи доступ та прискорюючи процеси. Відкритий банкінг пропонує нові моделі взаємодії.

4. Євроінтеграція. Узгодження зі стандартами ЄС та участь в ініціативах ЄС, таких як Цифровий гаманець ЄС, відкривають шляхи для глибшої інтеграції та доступу до ресурсів

Незважаючи на значні досягнення, Україна стикається з низкою специфічних викликів:

1. Вплив війни: повномасштабна війна створює численні перешкоди для консолідації зусиль з цифрової трансформації фінансової системи в першу чергу через руйнування фізичної інфраструктури.

2. Технологічна нерівність/цифровий розрив. Люди без смартфонів або доступу до Інтернету залишаються поза цифровими послугами. Існують значні прогалини у цифровому підключенні [28].

3. Кібербезпека є одним з головних викликів для впровадження цифрової трансформації, зокрема і в фінансовій системі. Про це наприклад свідчить збільшення кількості кіберінцидентів (на 49,2% у 2024 році порівняно з 2022 роком [29]).

4. Проблеми людського капіталу. Нестача досвідчених працівників та експертизи, різке погіршення демографічної ситуації є перешкодою як для бізнесу, так і державного сектору. Значною проблемою є недостатній рівень цифрової грамотності серед персоналу.

5. Застарілі системи та інтеграція. Існує неузгодженість у розвитку ІТ у різних відомствах, а також існування кількох однотипних платформ.

6. Проблеми в управлінні даними, які полягають в їх несвоєчасному оновленні, неможливістю їх компіляції та форматування. Також відсутня комплексна політика щодо інформації.

7. Регуляторні прогалини: існують проблеми з регулюванням прав інтелектуальної власності у цифровій сфері.

8. Фінансові обмеження: нестача фінансів є значною перешкодою для впровадження цифрових ініціатив. Фінансування цифрової трансформації в Україні здебільшого здійснюється за рахунок міжнародної технічної допомоги.

В цілому сильні та слабкі сторони та виклики і загрози на шляху інституалізації цифрової трансформації публічних фінансів в Україні представлено на рис. 1.

Отже, війна, хоча й прискорила цифрову трансформацію та продемонструвала стійкість, водночас створює виклики, такі як зростання кібератак та фінансові обмеження. Для подальшого зміцнення та розвитку цифрової трансформації фінансової системи України, з урахуванням світового досвіду та національних реалій, необхідно зосередитися на наступних стратегічних напрямках:

1. У сфері зміцнення інституційного потенціалу необхідно посилити функції та охоплення CDTO: розширити повноваження посад CDTO на всіх рівнях, включаючи рівень громад, для забезпечення послідовного впровадження цифрових стратегій та подолання міжвідомчих розбіжностей. Це дозволить ефективніше координувати зусилля та забезпечувати єдине бачення цифрового розвитку. Необхідно також диверсифікувати моделі фінансування: зменшити надмірну залежність від міжнародної технічної допомоги, досліджуючи стійкі

внутрішні механізми фінансування та державно-приватні партнерства для цифрової інфраструктури та систем управління публічними фінансами.

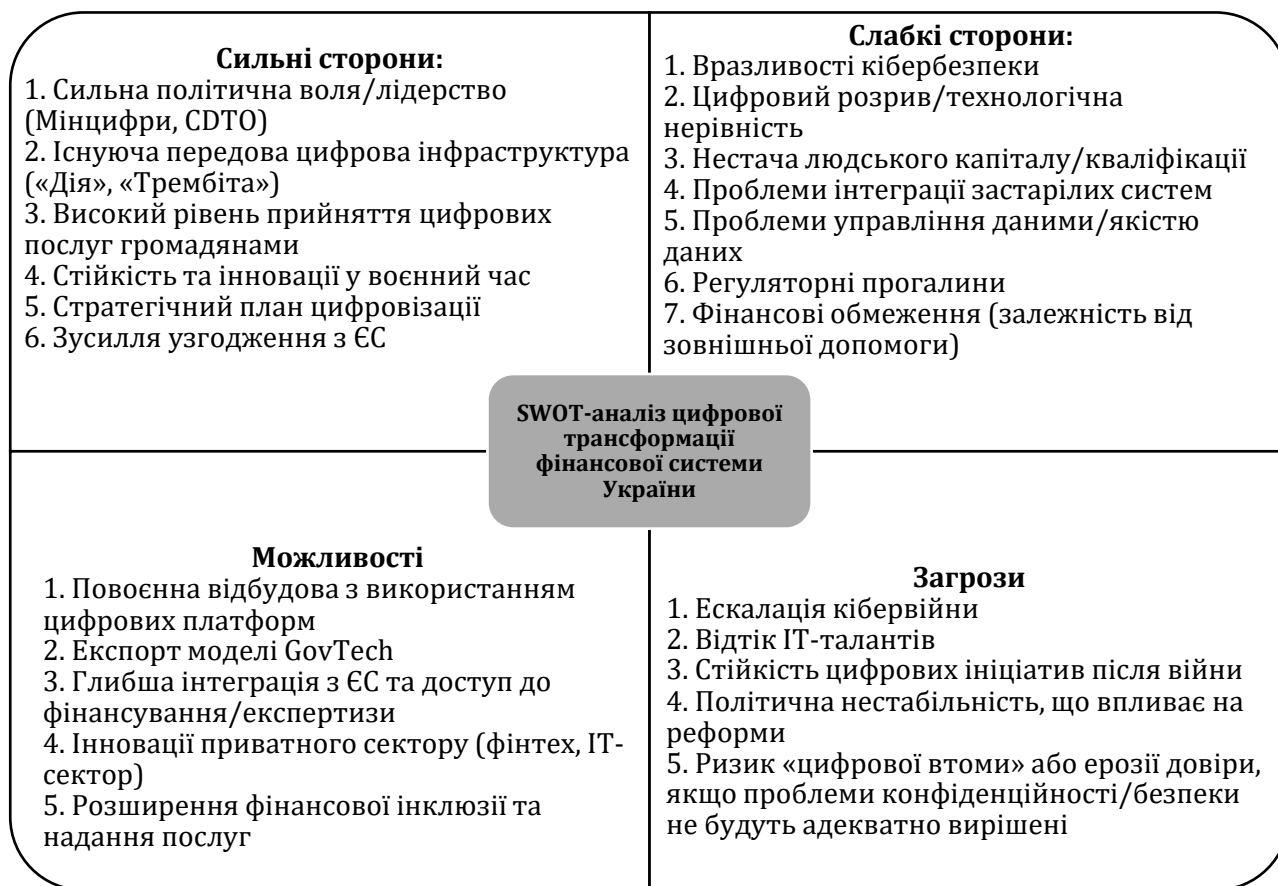

Рис. 1. SWOT-аналіз інституалізації цифрової трансформації фінансової системи України
Джерело: складено авторами.

2. У сфері розбудови цифрової інфраструктури пріоритетом має бути забезпечення стійкості кібербезпеки: постійно інвестувати в передові заходи кібербезпеки, можливості швидкого реагування та виявлення загроз у реальному часі, особливо з огляду на зростання кіберінцидентів під час війни. Необхідно розробити та впровадити комплексну правову базу для конфіденційності та захисту даних, встановивши чіткі політики класифікації, обробки та обміну даними між відомствами, забезпечити цілісність даних та запобігти несанкціонованим змінам. Необхідно також продовжувати та розширювати програми для загального доступу до високошвидкісного Інтернету, особливо в малонаселених сільських районах, щоб подолати цифровий розрив та забезпечити інклюзивний доступ до цифрових послуг.

3. У сфері розвитку людського капіталу та цифрової інклюзії варто масштабувати програми цифрової освіти та грамотності: розширити ініціативи, такі як «Дія.Освіта», для надання персоналізованих навчальних траєкторій та покращення цифрових навичок серед населення, особливо для людей похилого віку та мешканців сільської місцевості. Заслугує на увагу питання впровадження цільових навчальних програм для державних службовців у таких сферах, як штучний інтелект, аналітика даних, кібербезпека та сучасні системи фінансового менеджменту. Необхідно сприяти людиноцентричному дизайну послуг: продовжувати надавати пріоритет зворотному зв'язку від користувачів та проводити реінжиніринг бізнес-процесів до цифровізації, щоб забезпечити спрощення, зручність та відповідність послуг потребам громадян. Зрештою, нагальним питанням в ході цифровізації фінансових послуг є забезпечення інклюзивності: розробляти цифрові послуги таким чином, щоб вони були доступними для всіх, включаючи вразливі групи, та створювати інтегровані центри цифрових послуг у громадах для забезпечення доступу та підтримки.

4. У сфері залучення громадськості та підвищення підзвітності доцільним є розширення використання цифрових інструментів участі населення в управлінні фінансовою системою:

електронні консультації, краудсорсинг та спеціалізовані цифрові платформи можуть забезпечувати залучення громадян до обговорення фінансових стратегій, оцінювання регуляторних ініціатив, формування пріоритетів у сфері фінансових потоків, зокрема на локальному рівні. Це сприятиме підвищенню прозорості та зміцненню довіри до інституцій фінансової системи. Важливим напрямом є також інституціоналізація цифрових каналів зворотного зв'язку: інтеграція функціоналу подання пропозицій, скарг і коментарів щодо управління фінансовою системою у державні цифрові сервіси, зокрема на базі порталу «Дія» та регіональних платформ.

6. Висновки

Цифрова трансформація фінансової системи України є не просто технічним оновленням, а критично важливим компонентом ширших зусиль держави з відновлення та модернізації. Унікальне поєднання викликів, зумовлених повномасштабною війною, та виняткових можливостей для інновацій формує особливий шлях розвитку України. Держава продемонструвала вражаючу здатність до швидкого впровадження цифрових рішень, таких як екосистема «Дія» та платформа «Трембіта», що дозволило підтримувати життєво важливі функції фінансової системи та забезпечувати громадян якісними послугами навіть в умовах кризи.

Однак для забезпечення довгострокової стійкості та максимальної реалізації потенціалу цифрової трансформації необхідно здійснити низку системних реформ. Це включає зміцнення інституційного потенціалу та управління, зокрема шляхом посилення ролі CDTO та впровадження комплексних програм управління змінами; удосконалення цифрової інфраструктури та підвищення рівня кібербезпеки, що залишаються ключовими викликами; розширення широкомасштабного доступу для зменшення цифрового розриву; розвиток людського капіталу через масштабні освітні програми та залучення висококваліфікованих фахівців у фінансовий сектор.

Не менш важливим напрямом є стратегічна інтеграція світових найкращих практик у сфері цифрової публічної інфраструктури, електронних закупівель і прозорого управління фінансами, а також активне використання міжнародних партнерств. Водночас особливе значення має розширення участі громадськості у формуванні та реалізації фінансової політики. Відкриті дані, прозорість бюджетних процесів і механізми громадського контролю мають стати фундаментом довіри між державою та суспільством, що дозволить підвищити ефективність фінансової системи й зробити її більш підзвітною.

Майбутнє України як стійкої, прозорої та процвітаючої держави значною мірою залежить від здатності продовжувати шлях цифрової трансформації фінансової системи. Для цього потрібні узгоджені та безперервні зусилля всіх зацікавлених сторін – уряду, громадянського суспільства, бізнесу та міжнародних партнерів. Лише у такій взаємодії можна забезпечити повну реалізацію потенціалу цифрових технологій та зробити фінансову систему України більш інноваційною, інклюзивною та стійкою.

References

1. Savenko, D. O. (2023). Tsyfrovizatsiia v systemi faktoriv naroshchuvannia potentsialu rozbudovy instytutitsiinoho zabezpechennia finansovoho rynku [Digitalization in the system of factors for building institutional support potential for financial market development]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho podatkovoho universytetu*, (1), 155–182. <https://doi.org/10.33244/2617-5940.1.2023.155-182> (in Ukrainian)
2. Chynyska, I., & Bohryntseva, L. (2023). Vplyv tsyfrovyykh tekhnolohii na rozvytok finansovoho rynku Ukrainy [Impact of digital technologies on the development of Ukraine's financial market]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (49). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-60> (in Ukrainian)
3. Glushchenko, Yu. A., & Vedmyd, M. O. (2022). Didzhytalizatsiia ta tsyfrovi transformatsii bankivskoi systemy Ukrainy [Digitalization and digital transformations of the banking system of Ukraine]. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (4), 94–107. <https://doi.org/10.32886/instzak.2022.04.09> (in Ukrainian)
4. Vlasenko O. P., Yakobchuk V. P., Symonenko L. I. (2021). Tsyfrova transformatsiia mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання natsionalnoi ekonomiky v umovakh rynku [Digital transformation of the national economy

- state regulation mechanism under market conditions]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, (3), 81–86. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.3.81> (in Ukrainian)
5. Naumenkova, S., & Mishchenko, S. (2020). Tsyfrova finansova inkluziia: mozhlyvosti ta obmezhenia dlia Ukrainy [Digital financial inclusion: opportunities and barriers for Ukraine]. *Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University*, 27(1), 133–149. <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2020-1-2-274-275-133-149> (in Ukrainian)
 6. Shyshkina, O. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii finansovykh ustanov: ryzyky i perspektyvy vykorystannia [Digital technologies of financial institutions: risks and prospects of use]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, 2(19), 130–143. <https://doi.org/10.15330/apred.2.19.130-143> (in Ukrainian)
 7. Khandii, O. O. (2019). Instytutsiine zabezpechennia rozvytku sotsialnoho ta trudovoho potentsialiv terytorialnykh hromad [Institutional support for the development of social and labor potentials of territorial communities]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 2(56), 79–90. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-2\(56\)-79-90](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-2(56)-79-90) (in Ukrainian)
 8. Kolesnikova, G. V. (2013). Instytutsiine zabezpechennia rozvytku finansovo-investytsiinoi infrastruktury promyslovoho rehionu [Institutional support for the development of the financial and investment infrastructure of the industrial region]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka*, (2013), 149–170. <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/handle/123456789/88947> (in Ukrainian)
 9. Khaustova M. (2022). Poniattia tsyfrovizatsii: natsionalni ta mizhnarodni pidkhody [The concept of digitalization: national and international approaches]. *Pravo ta innovatsii*, 2(38), 7–18. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2\(38\)-1](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2(38)-1) (in Ukrainian)
 10. FasterCapital. (2025). Government e-procurement: Digital transformation in public procurement: Lessons for startups. *FasterCapital*. <https://fastercapital.com/content/Government-E-Procurement--Digital-Transformation-in-Public-Procurement--Lessons-for-Startups.html>
 11. World Bank. (2024). *World Bank GovTech operations in Jordan: A digital transformation case study*. World Bank Open Knowledge Repository. <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/099092923094513413/p1769401edec620b1bb911807dcfb648d9>
 12. Cangiano, M. (2017). Integration of Government Digitalization and Public Financial Management – Initial Evidence. In S. Gupta, M. Keen, A. Shah, & G. Verdier (Eds.), *Digital Revolutions in Public Finance* (pp. 279–301). International Monetary Fund. <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781484315224/ch012.xml>
 13. Zatonatskyi D. A. (2023). Instytutsionalne zabezpechennia formuvannia tsyfrovoy infrastruktury v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv: keis dlia Ukrainy [Institutional support for digital infrastructure formation in the context of European integration processes: a case for Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, (2), 71–89. <https://doi.org/10.33763/finukr2023.02.071>
 14. Poliskyi fond mizhnarodnykh ta rehionalnykh doslidzhen. (2021). *Tsyfrovi transformatsii v Ukraini: chy vidpovidaiut vitchyzniani instytutsiini umovy zovnishnim vyklykam ta yevropeiskomu poriadku dennomu?* [Digital transformations in Ukraine: do domestic institutional conditions correspond to external challenges and the European agenda?] Ukrainska natsionalna platforma Forumu hromadianskoho suspilstva Skhidnoho partnerstva. http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Research_DT_PF_WG2_ua-1.pdf (in Ukrainian)
 15. European Business Association. (2025). GovTech Intelligence Hub. *European Business Association*. <https://eba.com.ua/govtech-lab-ua/> (in Ukrainian)
 16. Puzyrova, P. (2024). Transformatsiia finansovoi systemy dlia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky ta natsionalnykh interesiv v umovakh tsyfrovizatsii [Transformation of the financial system to ensure economic security and national interests under digitalization conditions]. *Journal of Innovations and Sustainability*, 8(4), 12. <https://doi.org/10.51599/is.2024.08.04.12>
 17. International Finance Corporation. (2024). IFC and NBU Strengthen Partnership to Boost Financial Sector Resilience, Support SMEs Access to Finance. *International Finance Corporation*. <https://www.ifc.org/en/pressroom/2024/ifc-and-national-bank-of-ukraine-strengthen-partnership-to-boost-financial-sector-resilience-support-smes-access-to-finance>
 18. National Bank of Ukraine. (2022). USAID Financial Sector Reform Project in Ukraine (hereinafter referred to as the FSR Project). *National Bank of Ukraine*. <https://bank.gov.ua/en/events/proyekt-usaid-reformuvannya-finance-sektoru-v-ukrayini>
 19. Krynytsia, S., Hordei, O., Kovalenko, Yu., Dankevych, A., Boldov, A. (2024) Leveraging Big Data Technologies for Enhanced Public Participation in Public Financial Management. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3(56), 186–203. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4402>

20. National Bank of Ukraine. (2023). Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025 (discontinued 2023). *National Bank of Ukraine*. <https://bank.gov.ua/en/about/develop-strategy/develop-strategy2023>
21. National Bank of Ukraine. (2025). Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy [Strategy for the development of Ukraine's financial sector]. *National Bank of Ukraine*. https://bank.gov.ua/admin/uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=14
22. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2025). Minfin: Uriad zatverdyv Stratehiuu tsyrovoho rozvytku systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy do 2030 roku [Ministry of Finance: Government approved the Strategy for digital development of public finance management system until 2030]. *Ministerstvo finansiv Ukrainy*. https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_uriad_zatverdiv_strategiiu_tsifrovogo_rozvitku_sistemi_upravlinnia_derzhavnimi_finansami_do_2030_roku-5159
23. Cabinet of Ministers of Ukraine. (November 17, 2021). Stratehiya zdiysnennya tsyrovoho rozvytku, tsyfrovykh transformatsiy i tsyfrovizatsiyi systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na period do 2025 roku [Strategy for implementing digital development, digital transformations, and digitization of the state financial management system for the period until 2025]. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1467-p. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text> (in Ukrainian).
24. Cabinet of Ministers of Ukraine. (December 29, 2021). Stratehiya reformuvannya systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2022-2025 roky [Strategy for Reforming the Public Financial Management System for 2022-2025]. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1805-p. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80> (in Ukrainian).
25. Cabinet of Ministers of Ukraine. (December 27, 2023). Natsionalna stratehiya dokhodiv do 2030 roku [National Revenue Strategy until 2030]. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1218-p. https://mof.gov.ua/storage/files/Національна_стратегія_доходів_2030.pdf
26. Mamedieva, G. (2023). Wartime Digital Resilience. *Stanford Social Innovation Review*. https://ssir.org/articles/entry/wartime_digital_resilience
27. Tyshchenko, V., Bielousov, Y., Yemets, V., Borodenko, T., & Beder, D. (2024). The impact of digital transformation on the development of post-war regions of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 13(81), 86–97. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.81.09.6>
28. Development Committee. (2022). Digitalization and Development. *International Monetary Fund*. https://www.devcommittee.org/content/dam/sites/devcommittee/doc/documents/mgr/Final%20on%20Digitalization_DC2022-0002.pdf
29. Vyhovska, V., Sholudko, V., Balytska, M. (2025). State Digital Transformation in Ukraine: 2019–2024 Review. *Vox Ukraine*. <https://voxukraine.org/en/state-digital-transformation-in-ukraine-2019-2024-review>

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Integrating Forensic Accounting and Technology: A Lifecycle Framework for Tax Fraud Counteraction

Kofi Nyantakyi Asare ^{1,2*}

¹ Sumy State University (Ukraine). PhD Candidate at the Department of Accounting and Taxation.

² Kumasi Technical University (Ghana). Assistant Lecturer at the Department of Accountancy and Accounting Information Systems.

* **Corresponding Author**, e-mail: kofi.nyantakyi@aspd.sumdu.edu.ua

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.05](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.05)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

This study proposes a new strategic lifecycle-based conceptual framework called the Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF), designed to counter tax fraud by integrating forensic accounting with digital technologies such as artificial intelligence, blockchain, and big data analytics. The framework positions tax fraud not merely as a financial offence but as a threat to national economic security, with implications for public trust, fiscal stability, and sovereignty. Established around three interconnected stages of prevention, detection, and correction, the model combines forensic expertise with intelligent technologies to enhance transparency, strengthen enforcement capacity, and support institutional accountability. It is based on five theoretical perspectives: the Fraud Triangle, Institutional Theory, Control Theory, the Technology Acceptance Model, and the Theory of National Economic Security. With relevance for developing economies where enforcement capacity is limited, the framework highlights the need for specialist teams, digital risk assessment, secure audit systems, and stronger inter-agency collaboration. As a conceptual model, the FTTTF still requires empirical validation, but it offers a basis for future research and policy experimentation. By reframing digital tax enforcement as a strategic component of economic governance rather than a purely technical function, the study offers a scalable tool for improving compliance and strengthening government accountability.

KEYWORDS

economic security, compliance enforcement, fiscal governance, big data analytics, blockchain integration, financial transparency, revenue mobilization strategies.

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Інтеграція судово-бухгалтерської експертизи та технологій: структура життєвого циклу для протидії податковому шахрайству

Кофі Ньянтак'ї Асаре 1, 2 *

¹ Сумський державний університет (Україна). Здобувач третього рівня вищої освіти кафедри обліку та оподаткування.

² Технічний університет Кумасі (Гана). Асистент викладача кафедри бухгалтерського обліку та бухгалтерських інформаційних систем.

* Автор-кореспондент, e-mail: kofi.nyantakyi@aspd.sumdu.edu.ua

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.05](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.05)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Це дослідження пропонує нову концептуальну рамку, що базується на стратегічному життєвому циклі, під назвою Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF), розроблену для боротьби з податковим шахрайством шляхом інтеграції судово-бухгалтерської експертизи з цифровими технологіями, такими як штучний інтелект, блокчейн та аналітика великих даних. Ця рамка позиціонує податкове шахрайство не просто як фінансовий злочин, а як загрозу національній економічній безпеці, що має наслідки для суспільної довіри, фінансової стабільності та суверенітету. Заснована на трьох взаємопов'язаних етапах запобігання, виявлення та виправлення, модель поєднує судово-медичну експертизу з інтелектуальними технологіями для підвищення прозорості, зміцнення правоохоронних можливостей та підтримки інституційної підзвітності. Вона базується на п'яти теоретичних перспективах: трикутнику шахрайства, інституційній теорії, теорії контролю, моделі прийняття технологій та теорії національної економічної безпеки. Будучи актуальною для країн, що розвиваються, де правоохоронні можливості обмежені, ця рамка підкреслює необхідність спеціалізованих команд, оцінки цифрових ризиків, безпечних систем аудиту та тіснішої міжвідомчої співпраці. Як концептуальна модель, FTTTF все ще потребує емпіричної перевірки, але вона пропонує основу для майбутніх досліджень та експериментів з політикою. Переосмислюючи цифрове податкове правозастосування як стратегічний компонент економічного управління, а не як суто технічну функцію, дослідження пропонує масштабований інструмент для покращення дотримання законодавства та посилення підзвітності уряду.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

економічна безпека, забезпечення дотримання вимог, фінансове управління, аналітика великих даних, інтеграція блокчейну, фінансова прозорість, стратегії мобілізації доходів.

1. Introduction

Tax fraud poses a threat to fiscal stability, economic security, and sustainable development, particularly in developing economies, since these economies have structural inefficiencies, large informal sectors, and weak enforcement systems [1; 2]. It includes deliberate misrepresentation of financial data to evade taxes, and this leads to government revenue losses, decreases public trust, and increases vulnerability to illicit financial flows and transnational criminal activities [3–5]. To tackle this, scholars and practitioners are resorting to the use of forensic accounting and digital technologies to detect and prevent fraud [6–9]. Forensic accounting combines auditing, data analysis, and legal procedures to identify irregularities and produce evidence that can be acted upon [10; 11]. Institutionalizing it will enhance transparency and discourage misconduct [12].

Using technologies such as artificial intelligence (AI) and big data analytics with features that enable real-time monitoring, risk profiling, and anomaly detection offers adaptable solutions to complex fraud schemes [13–15]. The combination of these technologies with forensic methods establishes an innovative approach to addressing tax fraud. Researchers have not fully integrated forensic accounting with emerging technologies to form a unified framework in addressing tax fraud to their increasing interest in the area. And in addressing the gap, this study presents a three-stage model (prevention, detection, and correction) described as the Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF), which positions tax fraud as a national security issue. The framework offers a theory-driven lifecycle-based approach to support compliance enforcement, institutional accountability, and economic resilience in developing economies.

2. Literature Review

The Nature and Theoretical Perspectives of Tax Fraud. Tax fraud, described earlier as an intentional misrepresentation of financial data to evade tax, threatens fiscal stability and national security, especially in developing economies where enforcement is weak [5; 16; 17]. Aside from reducing government revenue, it also undermines public trust and encourages illicit financial flows [18; 19]. According to Cressey's Fraud Triangle Theory [20], fraud is driven by three key factors, which include pressure, opportunity, and rationalization. These conditions are often worsened in low-trust environments [20; 21]. Sutherland's Differential Association Theory reinforces the need for institutional reform by adding that fraud is often a learned behavior, which is influenced by systemic norms [21].

Forensic Accounting: Strategic Utility. Forensic accounting integrates auditing, legal, and investigative techniques to identify financial irregularities and produce acceptable evidence [22; 23]. Studies where forensic audits are applied report increased tax compliance and reduced fraud [24–26]. However, implementation is impeded by inadequate capacity and legal systems [22; 27; 28]. The Institutional Theory by North [29] also supports the incorporation of forensic practices within formal rules to enhance systemic-wide deterrence.

Role of Technology in Tax Enforcement. Technological advancements such as AI, blockchain, and big data analytics have become essential tools in tax enforcement because they enable real-time fraud detection, anomaly tracking, and risk profiling [15; 30]. AI enhances the identification of suspicious filings, while blockchain ensures the integrity of transactions by providing secure and tamper-proof transaction records [13–15], and Big data supports real-time fraud detection. Upon these benefits, automation bias and legal limitations can hinder the effectiveness of these technologies where there is no human oversight. The Technology Acceptance Model suggests that successful adoption of technology depends on users' perceptions of its usefulness and their ease of use [31–33]. Furthermore, Control Theory emphasizes that automated control systems can reduce deviant behavior through enhanced controls [34; 35].

Toward a Unified Forensic-Tech Approach. Given the need for an integrated fraud counteraction approach that combines forensic accounting and digital technologies, few studies currently explore how these two areas can be applied together [36; 37]. Recent developments leverage the emergence of hybrid models using NLP, AI, and blockchain for tax verification [6–9]. This aligns with the principles of Institutional and Agency Theories, which emphasize the need to reduce information asymmetry and strengthen institutional trust.

Tax Fraud as a National Security Concern. Tax fraud undermines economic sovereignty by weakening the government's ability to fund essential areas like infrastructure, national security, and public services [16]. According to the Theory of National Economic Security, a nation's ability to mobilize resources such as taxes is essential for its resilience and stability. Forensic accounting tools and surveillance technologies enable the government to collect intelligence for identifying and mitigating systemic financial risks [38; 39]. Agency Theory further explains fraud as a misalignment of interests and a lack of information between taxpayers and the government. This can be reduced by using data-driven enforcement tools to monitor and ensure compliance [40; 41].

Development and Structure of the Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF). The Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF) is a unified, theory-driven model designed to prevent, detect, and correct tax fraud by combining forensic accounting techniques with modern technologies such as artificial intelligence, blockchain, and big data analytics to ensure transparency, compliance, and institutional accountability and to improve national economic security.

The framework draws from five established theories:

- Fraud Triangle Theory by Cressey [20] explains why people commit fraud (pressure, opportunity, and rationalization), supporting the design of preventive tools.
- Control Theory by Hirschi [35] emphasizes social control and discipline, and the Technology Acceptance Model (TAM) by Davis [42] focuses on how and why people adopt new technologies.
- Institutional and Agency Theories by North [29] justify the need for systemic reforms and oversight mechanisms.
- National Economic Security Theory reframes tax fraud as a threat to national resilience and fiscal independence [43; 44].

Key Lifecycle Stages and Tools:

- Prevention: Uses AI for taxpayer risk profiling, blockchain to secure audit trails, and digital portals to simplify taxpayer interaction and encourage voluntary compliance [30; 45–47].
- Detection: Forensic audits and AI-based anomaly detection are used to identify fraud patterns in real time [45; 48].
- Correction: Digital evidence systems can be used to support legal and corrective actions, automated penalty mechanisms, and feedback loops that enhance enforcement and inform future policy reform [49].

At its core, the FTTTF emphasizes human–technology synergy, pairing forensic accounting expertise with intelligent systems to deliver scalable, proactive tax governance [50]. Designed for adaptability, it supports implementation in both advanced and developing environments, offering policymakers a practical approach to enhance revenue mobilization and national economic security.

Table1. Theoretical Foundations and FTTTF Lifecycle Mapping

Theory	Lifecycle Stage	Application in FTTTF
Fraud Triangle Theory	Prevention	Explains why people commit fraud (pressure, opportunity, rationalization), to inform risk management
Control Theory	Prevention	Emphasizes social control and discipline deterrence through automated monitoring and internal control mechanisms
Institutional Theory	Detection	Supports the need for systemic reforms and oversight
Technology Acceptance Model (TAM)	Detection & Correction	Highlights how and why people adopt new technologies.
National Economic Security Theory	Correction	Frames tax fraud as a threat to national resilience and fiscal independence

Source: Author's construction.

Conceptual diagram of the Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF).

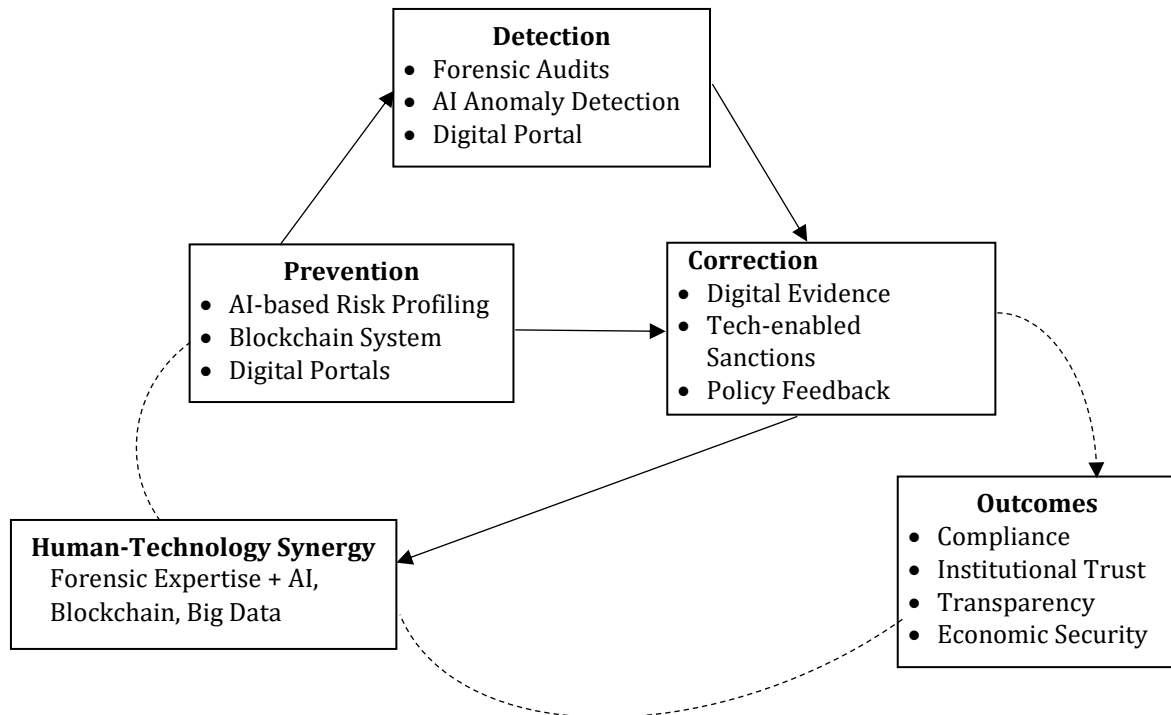

Figure 1. Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF). A strategic framework integrating forensic accounting and technology across the tax fraud lifecycle to support national economic security

Source: Author's elaboration.

3. Problem Statement

Tax evasion diminishes government revenue and undermines public trust, posing significant risks to stability and security. The implications are more evident in developing economies characterized by inadequate enforcement and a substantial informal sector. Despite the efficacy of forensic accounting and digital technologies like AI, blockchain, and big data in fraud detection and prevention, they are frequently utilized in isolation, leaving a gap for an integrated framework to address tax fraud comprehensively.

4. Methods and Materials

Research Design. This study uses a qualitative, conceptual research design that is focused on developing ideas and theories rather than collecting numerical data or conducting experiments. Reviewing and synthesizing existing literature to develop the Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF). This design is suitable for constructing prescriptive models and identifying interdisciplinary connections between accounting, digital technologies, governance, and national security [51].

Data Sources and Selection Criteria. The study relies on secondary data obtained from peer-reviewed journal articles, institutional reports, and policy documents. Sources were selected based on their relevance to the topics of forensic accounting, tax fraud, digital technologies, and national economic security. Preference was given to studies that explore theoretical models, conceptual frameworks, or empirically grounded insights, particularly from developing countries and selected OECD contexts. Databases searched included Scopus, SSRN, ScienceDirect, and Google Scholar.

Analytical Approach. This study conducts a conceptual content analysis to extract recurring themes, connections, and theoretical constructions from the literature. The synthesis was guided by the following questions:

- What theories underlie the use of forensic accounting and digital tools in fraud counteractions?
- How are technologies such as AI, big data, and blockchain used to achieve tax compliance?
- What strategic value do these tools offer in improving financial management and economic security?

Key themes were included in the fraud lifecycle, prevention, detection, and correction, and mapped to established theories. This thematic mapping informed the development of the forensic-Tech Tax Tool Framework.

Methodological Justification. This approach is consistent with a conceptual research approach that prioritizes theoretical model development over data collection [52]. Schryen [53] adds that structured synthesis is particularly useful in fragmented research areas where empirical findings are context-specific. This study integrates knowledge from accounting, information systems, and public policy to develop a unified conceptual model that addresses a critical gap in the academic literature on strategic tax fraud counteraction.

5. Results and Discussion

This study presents a new, theory-based framework (FTTTF) that strategically integrates forensic accounting and emerging technologies to prevent, detect, and correct tax fraud. The framework addresses a key gap in both literature and policy practice by integrating multiple disciplines and framing tax fraud as a national security issue.

Key contributions include:

- **Lifecycle-Based Structure:** The FTTTF uniquely integrates prevention, detection, and correction, providing a continuous response model instead of fragmented enforcement [54].
- **Theoretical Integration:** It combines insights from Fraud Triangle Theory, Institutional Theory, TAM, Control Theory, and National Economic Security Theory to support both behavioral and systemic interventions [29; 42–44].
- **Security-Oriented Framing:** Tax fraud is framed not just as a fiscal issue but as a threat to national sovereignty, economic governance, and resilience [43; 44].
- **Cross-Disciplinary Innovation:** The model connects forensic auditing, AI, blockchain, and public policy in a way that reflects emerging best practices in digital governance [55; 56].
- **Scalability for Developing Economies:** Designed to function even in low-capacity environments, the FTTTF supports future empirical validation, implementation studies, and comparative research [57; 58].

Framework Synthesis and Implications

Strategic Role of Forensic Accounting and Technology

FTTTF uses AI and blockchain to proactively detect and respond to tax fraud. Digital risk profiling reduces vulnerabilities; in detection, forensic audits and anomaly detection reveal misconduct; and in correction, digital evidence systems provide timely enforcement and feedback loops. The model classifies prevention, detection, and correction as integrated phases in a continuous cycle, which is supported by technology. It also promotes continuous oversight. For the framework to be implemented effectively, policymakers must establish hybrid forensic-tech units, invest in digital infrastructure, and reform legal frameworks to support real-time, data-driven enforcement. Cross-border data sharing and coordinated governance further enhance the model's scope and effectiveness.

Theoretical and Practical Contributions

This study advances both academic literature and policy practice through the Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF).

Theoretical Contributions

- **Lifecycle extension:** Unlike prior works that examine fragmented enforcement models [54], this study extends the fraud lifecycle model to public tax systems, uniting prevention, detection, and correction as a continuous process.
- **Multi-theory integration:** While earlier studies have relied separately on Cressey's Fraud Triangle [20], Hirschi's Control Theory [35], Davis's TAM [42], or North's Institutional Theory [29], this study contributes by synthesizing five perspectives, including National Economic Security Theory, into one unified framework.
- **Reframing tax fraud:** Building on OECD [16] and Achmad et al. [39], which highlight fiscal risks, this study explicitly positions tax fraud as a national economic security issue, expanding forensic accounting's theoretical scope.

Practical Contributions

- Policy roadmap: Previous studies (e.g., Alkhalaileh et al., [24]; Alshira & Lutfi, [25]) show forensic audits improve compliance but highlight implementation barriers. This study provides a roadmap for developing economies, recommending hybrid forensic-tech teams, AI risk profiling, blockchain-secured audits, and inter-agency systems.
- Institutional strengthening: By aligning technology adoption with forensic practices, the framework supports reforms that enhance transparency and accountability in resource-constrained settings.
- Foundation for testing: It creates a conceptual basis for empirical validation and comparative research, which has been called for in works like Kollwitz [36].

Scientific and Theoretical Novelty of the FTTTF

The novelty of this study lies in three dimensions:

1. Integration: Prior studies (e.g., Ikumapayi & Ayankoya, [7]; Mittal et al., [9]) explore AI or blockchain in isolation. This study's novelty is in integrating forensic accounting with multiple technologies into a single lifecycle framework.
2. Security orientation: While OECD [16; 30] discusses the fiscal implications of tax fraud, they do not frame it as a national economic security challenge. This paper introduces reframing, extending forensic accounting to the domain of sovereignty and resilience.
3. Interdisciplinary synthesis: Some works [8; 32] study technology adoption, and others [22; 27] emphasize forensic auditing. This paper's novelty lies in bridging accounting, information systems, governance, and public administration into one conceptual model.

6. Conclusions

This study presents the Forensic-Tech Tax Tool Framework (FTTTF), a unified model that combines forensic accounting with digital technologies across prevention, detection, and correction. Unlike fragmented approaches noted in the literature [54; 37], the FTTTF offers a continuous, theory-driven cycle of enforcement.

Policy implications: Consistent with OECD [5; 16] recommendations for stronger enforcement, the framework specifies concrete steps, including creating hybrid forensic-tech units, investing in digital infrastructure, and reforming legal frameworks for digital evidence.

Research implications: While past works such as [36] have called for integrated models but stopped short of testing them, this study establishes a platform for empirical validation, cross-country comparisons, and legal studies of AI- and blockchain-based evidence.

Limitations and future research: In line with Schryen [53], who stresses the need for structured conceptual development, this paper acknowledges its conceptual scope. Future studies should pilot the framework in revenue agencies, conduct comparative analysis across countries, and evaluate legal acceptance of digital evidence.

References

1. Adebisi, A. W., Eko, E. U., Enang, O. P.-D., Etim, U. C., & Wilson, A. (2022). Econometric Analysis of the Causal Link between Forensic Accounting Techniques and Fraud Prevention in Nigeria. *Scholars Journal of Economics, Business and Management*, 9(10), 215–226. <https://doi.org/10.36347/sjebm.2022.v09i10.002>
2. Blessing, I. N. (2015). Empirical analysis on the use of forensic accounting techniques in curbing creative accounting. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3(1), 1–20. <https://ijecm.co.uk/wp-content/uploads/2015/01/3127.pdf>
3. Popa, A., & Raita, G. (2024). Metode de fraudare și de comitere a evaziunii fiscale prin încălcarea normelor contabile și fiscale [Methods of Fraud and Tax Evasion by Breaching the Accounting and Fiscal Rules]. *Jurisprudență – Jurisprudence*, (1), 2–10. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1223063> (in Romanian)
4. Turaev, D. (2023). The Ways to Prevent Intentional Tax Evasion. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 10(11), 87–91. <https://doi.org/10.18415/ijmmu.v10i11.5242>
5. OECD. (2017). *Fighting Tax Crime: The Ten Global Principles*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/63530cd2-en>

6. Dewayanto, T. (2023). The Role of Forensic Accounting in the Detection and Fraud Prevention: A Systematic Literature Review. *Fokus Ekonomi: Jurnal Ilmiah Ekonomi*, 18(1), 241–259. <https://doi.org/10.34152/fe.18.1.241-259>
7. Ikumapayi, O. J., & Ayankoya, B. B. (2025). AI Powered Forensic Accounting: Leveraging Machine Learning for Real-Time Fraud Detection and Prevention. *International Journal of Research Publication and Reviews*, 6(2), 236–250. <https://doi.org/10.55248/gengpi.6.0225.0712>
8. Ragini, V. G. (2022). An analysis of forensic accounting as a tool of investigation. *Louis Savinien Dupuis Journal of Multidisciplinary Research*, (1), 26–27. <https://doi.org/10.21839/lstdjmr.2022.v1.41>
9. Mittal, P., Kaur, A., & Gupta, P. K. (2021). The Mediating Role of Big Data to Influence Practitioners to Use Forensic Accounting for Fraud Detection. *European Journal of Business Science and Technology*, 7(1), 47–58. <https://doi.org/10.11118/ejobsat.2021.009>
10. Sudarmadi, D. (2023). Forensic Accounting and Investigative Audit on the Effectiveness of Implementing Audit Procedures in Fraud Disclosure. *JASa (Jurnal Akuntansi, Audit Dan Sistem Informasi Akuntansi)*, 7(2), 400–405. <https://doi.org/10.36555/jasa.v7i2.2350>
11. Alvarado, Y., Chicaiza, G., & Estrada, J. (2016). Auditoría forense como herramienta de investigación en la detección de fraudes. 593 *Digital Publisher CEIT*, 1(2), 55–71. <https://www.593dp.com/index.php/593-Digital-Publisher/article/view/9>
12. Hajjat, E., Alzoubi, M., Al-Othman, L., Wedyan, L., & Hayajneh, O. (2024). The Role of Forensic Accounting in Enhancing Financial Transparency and Minimizing Fraud in Jordanian Institutions. *International Journal of Industrial Engineering and Production Research*, 35(3), 207–216. <https://doi.org/10.22068/ijiepr.35.3.2092>
13. Agrawal, D. R., Foremny, D., & Martínez-Toledano, C. (2025). Wealth tax mobility and tax coordination. *American Economic Journal: Applied Economics*, 17(1), 402–430. <https://doi.org/10.1257/app.20220615>
14. Khan, S., Alourani, A., Mishra, B., Ali, A., & Kamal, M. (2022). Developing a Credit Card Fraud Detection Model using Machine Learning Approaches. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 13(3), 411–418. <https://doi.org/10.14569/IJACSA.2022.0130350>
15. Karthik, J. P., & Varaparla, S. C. (2025). Application of forensic accounting and data analytics in detecting fraudulent transactions. *EPRA International Journal of Environmental Economics, Commerce and Educational Management*, 12(5), 223–228. <https://doi.org/10.36713/epra21942>
16. OECD. (2024). *Designing a National Strategy against Tax Crime: Core Elements and Considerations*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0e451c90-en>
17. Amina, B., & Sara, M. (2024). Tax evasion and its effects on development: A systematic review of current issues and future solutions. *The International Tax Journal*, 51(6), 231–239. <https://internationaltaxjournal.online/index.php/itj/article/view/31>
18. IMF. (2023). *The IMF and the Fight Against Illicit Financial Flows*. https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/Fight-against-illicit-financial-flows?utm_source=chatgpt.com
19. Torgler, B., & Schneider, F. G. (2008). Shadow economy. In C. K. Rowley, F. G. Schneider (Eds.), *Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy* (pp. 511–532). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-0-387-75870-1_28
20. Cressey, D. R. (1971). *Other people's money: A study of the social psychology of embezzlement*. Wadsworth Pub. Co. <https://archive.org/details/otherpeoplesmone0000cres>
21. Cheliatsidou, A., Sariannidis, N., Garefalakis, A., Azibi, J., & Kagias, P. (2023). The international fraud triangle. *Journal of Money Laundering Control*, 26(1), 106–132. <https://doi.org/10.1108/JMLC-09-2021-0103>
22. Chukwuani, V. N. (2025). Forensic Accounting and Legal Systems in Combating Financial Crimes. *Global Journal of Auditing and Finance*, 6(1), 1–11. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14696145>
23. Kumar, A., & Kumar (2025). Relevance of Forensic Accounting: A Descriptive Study. *International Journal for Research Trends and Innovation*, 10(4), 412–416. <https://www.ijrti.org/papers/IJRTI2504149.pdf>
24. Alkhalaileh, R., Alshurafat, H., Ananzeh, H., & Al Amosh, H. (2024). The impact of external auditors with forensic accounting competencies on auditee firm performance. *Heliyon*, 10(11), e32099. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e32099>
25. Alshira, A. F., & Lutfi, A. (2023). Forensic accounting methods and value-added tax fraud. *Journal of Southwest Jiaotong University*, 58(3). <https://doi.org/10.35741/issn.0258-2724.58.3.78>
26. Ibadin, P. O., & Embele, K. (2023). The Effect of Forensic Audit Services on Tax Fraud in South-South, Nigeria. *Accounting and Finance Research*, 12(3), 30–45. <https://doi.org/10.5430/afr.v12n3p30>

27. Saha, P., Dey, K. N., Chowdhury, M. S. I., Das, R. C., Hossen khan, M. M., Tanvir, M. T., & Halimuzzaman, M. (2025). Applications of Forensic Accounting in Detecting and Preventing Financial Crimes. *International Journal of Finance Research*, 6(2), 71–86. <https://doi.org/10.47747/ijfr.v6i2.2692>
28. Hossain, M. Z., Kibria, H., & Johora, F. T. (2024). Ethical Challenges in Forensic Accounting: Balancing Professional Responsibility and Legal Obligations. *Open Journal of Accounting*, 13(03), 57–73. <https://doi.org/10.4236/ojacct.2024.133005>
29. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
30. OECD. (2017). *Technology Tools to Tackle Tax Evasion and Tax Fraud*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/g2g77afa-en>
31. Slimani, S., & Abidli, I. (2025). The impact of tax administration digitalization on taxpayer behavior: A comprehensive review of previous studies. *International Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 1–15. <https://ijeponline.org/index.php/journal/article/view/830>
32. Ozili, P. K. (2024). Technology impact model: a transition from the technology acceptance model. *AI and Society*, 40(2), 1151–1153. <https://doi.org/10.1007/s00146-024-01896-1>
33. O'dea, M., Zhou, X., Teng, D., Mundy, D., & Ishaya, T. (2024). Editorial: "Are Technology Acceptance Models still fit for purpose?". *Journal of University Teaching and Learning Practice*, 21(8). <https://doi.org/10.53761/1bdbms32>
34. Costello, B. J., & Laub, J. H. (2020). Social Control Theory: The Legacy of Travis Hirschi's Causes of Delinquency. *Annual Review of Criminology*, (3), 21–41. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-011419-041527>
35. Hirschi, T. (2002). *Causes of Delinquency* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315081649>
36. Kollwitz, E. (2025). *The Intersection of AI and Blockchain Technology in Preventing Financial Statement Manipulation*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.26511.50088>
37. AL-Hadi, F. I., & Al-Shaibany, N. A. (2024). Digital Forensic Accounting: An Overview. *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*, 13(8), 99–106. <https://doi.org/10.47760/ijcsmc.2024.v13i08.011>
38. Akinbowale, O. E., Mashigo, P., & Zerihun, M. F. (2023). The integration of forensic accounting and big data technology frameworks for internal fraud mitigation in the banking industry. *Cogent Business and Management*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2022.2163560>
39. Achmad, T., Huang, C.-Y., Putra, M. A., & Pamungkas, I. D. (2024). Forensic Accounting and Risk Management: Exploring the Impact of Generalized Audit Software and Whistleblowing Systems on Fraud Detection in Indonesia. *Journal of Risk and Financial Management*, 17(12), 573. <https://doi.org/10.3390/jrfm17120573>
40. Read, C. (2014). Jensen and Meckling. *The Corporate Financiers*, (3), 305–360. <https://doi.org/10.1057/9781137341280.0038>
41. Alm, J., & Torgler, B. (2011). Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality. *Journal of Business Ethics*, 101(4), 635–651. <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0761-9>
42. Davis, F. (1987). User Acceptance of Information Technology: The Technology Acceptance Model (TAM). (Working Paper #529). <https://quod.lib.umich.edu/b/busadwp/images/b/1/4/b1409190.0001.001.pdf>
43. Ali, M., Fjeldstad, O.-H., & Sjursen, I. H. (2013). *To Pay or Not to Pay?* (Working Paper No.143). <https://www.cmi.no/publications/file/5026-1-to-pay-or-not-to-pay.pdf>
44. Jensen, L. (2025). *Sovereign Debt Vulnerabilities in Developing Economies: Which countries are vulnerable and how much debt is at risk?*. United Nations Development Programme. <https://www.undp.org/library/dfs-sovereign-debt-vulnerabilities-developing-economies>
45. Ikumapayi, O. J., & Ayankoya, B. B. (2025). AI Powered Forensic Accounting: Leveraging Machine Learning for Real-Time Fraud Detection and Prevention. *International Journal of Research Publication and Reviews*, 6(2), 236–250. <https://doi.org/10.55248/gengpi.6.0225.0712>
46. Oluwabusayo Adijat Bello, & Komolafe Olufemi. (2024). Artificial intelligence in fraud prevention: Exploring techniques and applications challenges and opportunities. *Computer Science & IT Research Journal*, 5(6), 1505–1520. <https://doi.org/10.51594/csitrj.v5i6.1252>
47. Saxena, D. A., Bansal, D. D., & Bansal, D. S. (2024). Blockchain Role in Enhancing Financial Risk Management-A Correlation Analysis in Banking Companies. *ANUSANDHAN – NDIM's Journal of Business and Management Research*, 6(1), 12–20. <https://doi.org/10.56411/anusandhan.2024.v6i1.12-20>
48. Sidhu, N. (2018). Big Data Analytics Based Approach to Tax Evasion Detection. *International Journal of Engineering Research in Computer Science and Engineering (IJERCSE)*, 5(3), 56–59. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.17153.48485>

49. Ezeife, E. (2021). AI-Driven Tax Technology in the United States: A Business Analytics Framework for Compliance and Efficiency. *International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation*, 2(1), 693–701. <https://doi.org/10.54660/IJMRGE.2021.2.1.693-701>
50. Ozili, P. K. (2025). Forensic accounting research around the world. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 23(1), 128–153. <https://doi.org/10.1108/JFRA-02-2023-0106>
51. Whetten, D. A. (1989). What constitutes a Theoretical Development? *Academy of Management Review*, 14(4), 490–495.
52. Gregor, S. (2006). The Nature of Theory in Information Systems. *MIS Quarterly*, 30(3), 611–642. <https://doi.org/10.2307/25148742>
53. Schryen, G. (2013). Revisiting IS business value research: What we already know, what we still need to know, and how we can get there. *European Journal of Information Systems*, 22(2), 139–169. <https://doi.org/10.1057/ejis.2012.45>
54. Grigaliūnas, Š., Schmidt, M., Brūzgienė, R., Smyrli, P., Andreou, S., & Lopata, A. (2024). Holistic Information Security Management and Compliance Framework. *Electronics*, 13(19), 3955. <https://doi.org/10.3390/electronics13193955>
55. Glaser, F., Hawlitschek, F., & Notheisen, B. (2019). Blockchain as a Platform. In H. Treiblmaier, R. Beck (Eds.), *Business Transformation through Blockchain* (pp. 121–143). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-98911-2_4
56. Zhang, Y., Xiong, F., Xie, Y., Fan, X., & Gu, H. (2020). The Impact of Artificial Intelligence and Blockchain on the Accounting Profession. *IEEE Access*, (8), 110461–110477. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3000505>
57. Hussain, A. Al, Emon, M. A., Tanna, T. A., Emon, R. I., & Onik, M. M. H. (2022). A Systematic Literature Review of Blockchain Technology Adoption in Bangladesh. *Annals of Emerging Technologies in Computing*, 6(1), 1–30. <https://doi.org/10.33166/AETiC.2022.01.001>
58. Ifedayo, A. E., Olugbade, D., & Hamid, S. (2025). Integrating Artificial Intelligence with Blockchain: A Literature Review on Opportunities, Challenges, and Applications. *Blockchain, Artificial Intelligence, and Future Research*, 1(1), 52–69. <https://doi.org/10.70211/bafr.v1i1.179>

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Інноваційні методи як інструмент управління якістю підготовки фахівців з технічної експлуатації автомобілів

Віктор І. Дуганець ¹ • Віталій Л. Пукас ² • Микола П. Волинкін ³ • Андрій В. Печенюк ^{4*}

¹ Заклад вищої освіти «Подільський державний університет» (Україна). Завідувач кафедри тракторів, автомобілів та енергетичних засобів, д-р пед. наук, канд. тех. наук, проф., заслужений працівник освіти.

² Заклад вищої освіти «Подільський державний університет» (Україна). Доцент кафедри тракторів, автомобілів та енергетичних засобів, канд. тех. наук.

³ Заклад вищої освіти «Подільський державний університет» (Україна). Асистент кафедри тракторів, автомобілів та енергетичних засобів.

⁴ Заклад вищої освіти «Подільський державний університет» (Україна). Доцент кафедри енергозберігаючих технологій та енергетичного менеджменту, канд. екон. наук.

* Автор-кореспондент, e-mail: anvaspe@meta.ua

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.08](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.08)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір

ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

Стрімкий розвиток автомобільних технологій та зростання попиту на висококваліфікованих фахівців з технічної експлуатації автомобілів вимагають інноваційних підходів до підготовки в закладах вищої освіти. Актуальність цього дослідження зумовлена глобальною тенденцією до цифровізації та практико-орієнтованої освіти, що ставить під сумнів традиційні методи викладання дисципліни «Технічна експлуатація автомобілів». В Україні, де автотранспортна галузь є важливим сектором економіки, якість підготовки фахівців безпосередньо впливає на конкурентоспроможність ринку праці та економічний розвиток країни. Мета дослідження полягає в аналізі інноваційних методів як інструментів підвищення якості підготовки фахівців з технічної експлуатації автомобілів, з акцентом на інтеграцію сучасних технологій, практичного навчання та гармонізацію з європейськими освітніми стандартами. Дослідження прагне визначити ефективні педагогічні стратегії та матеріально-технічні вимоги для подолання наявних прогалин у підготовці автоспеціалістів. Проаналізовано ключові інструменти, що дозволяють перейти від застарілого, репродуктивного підходу до інтерактивного, практико-орієнтованого навчання, який відповідає сучасним вимогам ринку праці. Особлива увага приділяється симуляційному та проєктному навчанню, а також використанню технологій віртуальної та доповненої реальності. Визначено, що застосування цих методів має прямий вплив на якість засвоєння матеріалу. Вони не лише підвищують зацікавленість та мотивацію здобувачів освіти, а й сприяють формуванню в них критичного мислення, навичок командної роботи, а також здатності ефективно вирішувати складні виробничі завдання. Окрім того, запропоновано конкретні заходи з удосконалення матеріально-технічної бази навчальних закладів, що є необхідною умовою для успішної та повноцінної імплементації цих інноваційних методів в освітній процес.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

технічна експлуатація автомобілів, інноваційні методи, практико-орієнтоване навчання, симуляційне навчання, проєктне навчання, матеріально-технічна база.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Innovative Methods as a Tool for Quality Management in the Training of Specialists for the Technical Operation of Vehicles

Viktor Duhanets ¹ • Vitalii Pukas ² • Mykola Volynkin ³ •
Andrii Pecheniuk ⁴ *

¹ Podillia State University (Ukraine). Head of the Department of Tractors, Automobiles, and Power Equipment, Doctor of Sciences in Pedagogy, PhD in Technical Sciences, Professor, Honored Worker of Education.

² Podillia State University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Tractors, Automobiles, and Power Equipment, PhD in Technical Sciences.

³ Podillia State University (Ukraine). Assistant Professor at the Department of Tractors, Automobiles, and Power Equipment.

⁴ Podillia State University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Energy-Saving Technologies and Energy Management, PhD in Economics.

* **Corresponding Author**, e-mail: anvaspe@meta.ua

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.08](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.08)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The rapid evolution of automotive technology and the increasing demand for highly qualified specialists in vehicle maintenance necessitate innovative approaches to training within higher education institutions. The relevance of this study is underscored by the global shift toward digitalization and practice-oriented education, which challenges traditional teaching methodologies in the field of “Technical Operation of Vehicles.” In Ukraine, where the automotive industry is a critical economic sector, the quality of specialist training directly impacts labor market competitiveness and national economic development. The primary aim of this research is to investigate innovative methods as tools for enhancing the quality of training for specialists in technical vehicle operation, with a focus on integrating modern technologies, practical training, and alignment with European educational standards. The study seeks to identify effective pedagogical strategies and material-technical requirements that can address existing gaps in the preparation of automotive professionals. This article provides a comprehensive analysis of the relevance of implementing innovative methods into the educational process to improve the quality of specialist training in the field of automotive technical maintenance. It analyzes key tools that allow for a transition from an outdated, reproductive approach to interactive, practice-oriented learning, which meets the modern requirements of the labor market. Special attention is given to simulation and project-based learning, as well as the use of virtual and augmented reality technologies. It is determined that the application of these methods has a direct impact on the quality of material assimilation. They not only increase the interest and motivation of students but also contribute to the development of their critical thinking, teamwork skills, and the ability to solve complex production problems effectively. In addition, specific measures are proposed for improving the physical and technical infrastructure of educational institutions, which is a necessary condition for the successful and complete implementation of these innovative methods into the educational process.

KEYWORDS

automotive technical maintenance, innovative methods, practice-oriented learning, simulation-based learning, project-based learning, physical and technical infrastructure.

1. Вступ

Сучасна автомобільна індустрія переживає епохальні зміни, зумовлені глобальними трендами цифровізації, електрифікації та автоматизації. Традиційні автомобілі з механічними системами поступаються місцем високотехнологічним транспортним засобам, що інтегрують складні електронні системи, програмне забезпечення, сенсори та системи зв'язку. Це створює нагальну потребу в фахівцях нового покоління, які не лише розуміють принципи роботи двигуна внутрішнього згоряння, а й вільно орієнтуються у світі програмування, діагностики електроніки та кібербезпеки.

Саме дисципліна «Технічна експлуатація автомобілів» стає однією з основних ланок у підготовці таких фахівців. Сучасний автомобіль є інтегрованою системою, де механіка тісно переплітається з електронікою та інформаційними технологіями. Вивчення лише традиційних аспектів, як-от принципи роботи трансмісії чи гальмівних систем, вже не є достатнім. Здобувачам освіти необхідно засвоювати знання про діагностику та ремонт складних електронних блоків управління, обслуговування високовольтних систем електромобілів, калібрування та обслуговування систем допомоги водію, таких як адаптивний круїз-контроль і системи утримання смуги, використання спеціалізованого дилерського програмного забезпечення.

Система вищої освіти, яка часто базується на застарілих програмах та пасивних методах навчання, не завжди встигає за цими динамічними змінами. Це призводить до критичного розриву між теоретичною підготовкою випускників та реальними вимогами роботодавців, які потребують фахівців, здатних вирішувати комплексні та нестандартні завдання. Неефективна підготовка кадрів загрожує не лише конкурентоспроможності окремих фірм (підприємств, спеціалістів), але й економічному розвитку країни в цілому, адже якість технічного обслуговування безпосередньо впливає на безпеку дорожнього руху та ефективність транспортної системи.

Саме тому питання управління якістю підготовки фахівців з технічної експлуатації автомобілів набуває стратегічного значення. Впровадження інноваційних методів викладання, таких як віртуальні симулятори, доповнена реальність, проєктне навчання та гейміфікація, стає необхідною умовою для подолання цього розриву. Ці методи не просто модернізують освітній процес, а й активно формують у здобувачів ті «тверді» та «м'які» навички, які є критично важливими для успішної кар'єри в сучасній автомобільній галузі. Таким чином, дослідження та обґрунтування ролі інноваційних методів у системі управління якістю є не лише актуальним, а й життєво необхідним для забезпечення майбутнього розвитку галузі.

2. Огляд літературних джерел

В Україні ціла низка науковців і освітян присвятили чимало своїх досліджень науково-методичному забезпеченню підготовки фахівців з технічної експлуатації автомобілів. Підготовлено і опубліковано ряд праць, які висвітлюють різні аспекти впровадження інноваційних методів та технологій в освітній процес, зокрема в контексті технічних спеціальностей. Аналіз публікацій дозволяє сформувати цілісну картину сучасних підходів до управління якістю освіти.

Зокрема, у працях Гаращука О. В. та Куценка В. І. (2018) [2], а також Шленьової М., Довженко Т. та Гречаник О. (2025) [9] розглядаються нові підходи до забезпечення якості освіти в контексті європейського освітнього простору та системні підходи до управління якістю. Ці джерела є методологічною основою для розуміння важливості інновацій в освіті. Пихтіна Н. П. (2023) у своїй праці надає методологічні засади психолого-педагогічних досліджень, що є важливим для обґрунтування ефективності інноваційних методів [7]. Опушко Н. Р. (2023) підкреслює значення практико-орієнтованого навчання як ключового компонента дуальної форми освіти [6]. Це джерело підтверджує необхідність поєднання теорії з практикою для підготовки конкурентоспроможних фахівців. Сидоренко В. П. (2020) зосереджується на проблемах підготовки фахівців автотransпортної галузі в Україні [10].

Михалюк І. та Михалюк А. (2024) деталізують проєктне навчання як засіб формування дослідницьких навичок, що є важливим елементом інноваційної освіти [4]. Дуфанець І. Б. та ін.

(2023) описують тренувальні засоби та методики для навчання водінню, що є прикладом практичного застосування інновацій у вузькоспеціалізованих дисциплінах [1]. Карпенко М. (2021) та Юрченко О. (2019) аналізують вплив онлайн-освіти та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на трансформацію освітнього процесу в цілому [3; 11]. Ніколенко К. В. та ін. (2023) зосереджуються на інтерактивних технологіях та їх застосуванні в мобільному навчанні [5]. Шкатуляк Н. М. та ін. (2025) висвітлюють інтегровані кейс-уроки як інноваційну технологію навчання, що розвиває навички вирішення проблем [8].

Загалом, надані джерела свідчать про загальноосвітову тенденцію до переходу на інноваційні освітні моделі та підтверджують, що їх впровадження є необхідною умовою для забезпечення високої якості підготовки фахівців, зокрема в такій технічній сфері, як експлуатація автомобілів.

3. Постановка завдання

Метою статті стала оцінка ролі інноваційних методів у системі управління якістю підготовки фахівців при засвоєнні навчальної дисципліни «Технічна експлуатація автомобілів», а також розробка практичних рекомендацій щодо їх впровадження.

Для досягнення поставленої мети ставилися наступні завдання:

- аналіз стану підготовки фахівців у галузі технічної експлуатації автомобілів в контексті сучасних технологічних викликів;
- визначення ключових інноваційних методів викладання, які можуть бути ефективно застосовані в освітньому процесі;
- обґрунтування зв'язку між впровадженням інноваційних методів та підвищенням якості підготовки фахівців автомобільної галузі;
- розробка конкретних практичних рекомендацій щодо інтеграції інноваційних підходів в освітній процес підготовки фахівців автомобільної галузі.

4. Методи та матеріали

Для проведення дослідження було обрано комплексний підхід, який поєднує теоретичні та емпіричні методи. Насамперед буде проведено аналіз наукової та навчально-методичної літератури, а також фахових видань, присвячених управлінню якістю освіти та інноваційним технологіям викладання. Це дозволило систематизувати та узагальнити існуючі теоретичні положення і практичний досвід, що стали основою для подальшого обґрунтування. Крім того, для з'ясування актуальних вимог ринку праці та оцінки існуючого рівня підготовки фахівців, було застосовано порівняльний аналіз освітніх програм та стандартів. Використано також інформаційні матеріали, що висвітлюють успішний досвід впровадження інноваційних технологій в освітній процес підготовки фахівців автомобільної галузі.

5. Результати та обговорення

Сучасні підходи до управління якістю в системі вищої освіти відрізняються від традиційних тим, що вони фокусуються на системному вдосконаленні, орієнтації на споживача (здобувача), внутрішній культурі якості та безперервному розвитку. Замість простого контролю результатів, сучасні моделі зосереджені на управлінні всіма процесами, що впливають на якість освітніх послуг [9].

Сучасне управління якістю у вищій освіті базується на декількох ключових принципах:

1. Орієнтація на клієнта. Якість освіти визначається не лише академічними стандартами, а й рівнем задоволеності всіх зацікавлених сторін: здобувачів освіти, науково-педагогічного персоналу, роботодавців та суспільства загалом. Важливо розуміти та задовольняти їхні потреби та очікування.

2. Лідерство керівництва. Керівництво закладу вищої освіти має бути рушійною силою змін, демонструвати відданість принципам якості та створювати освітнє середовище, в якому кожен працівник відчуває відповідальність за результат.

3. Залучення персоналу. Усі співробітники, від науково-педагогічних працівників до адміністративного персоналу, є активними учасниками процесу вдосконалення якості освіти. Їхня мотивація, професійний розвиток і відповідальність відіграють ключову роль.

4. Процесний підхід. Управління якістю розглядається як набір взаємопов'язаних процесів (освітній процес, наукова діяльність, адміністративна робота тощо), які потрібно постійно аналізувати, оптимізувати та вдосконалювати.

5. Системний підхід. Важливо розглядати всі процеси як єдину систему, де зміни в одній частині впливають на інші. Система управління якістю вищої освіти об'єднує всі елементи для досягнення спільних цілей.

6. Прийняття рішень на основі фактів. Управлінські рішення ґрунтуються на аналізі об'єктивних даних, а не на інтуїції чи суб'єктивних судженнях. Це допомагає ідентифікувати проблеми та впроваджувати ефективні корекційні заходи.

7. Безперервне вдосконалення. Якість не є статичним станом – її потрібно постійно покращувати.

8. Взаємовигідні відносини з постачальниками. Заклад вищої освіти повинен будувати партнерські відносини з іншими освітніми установами, науковими центрами, бізнес-структурами та іншими організаціями, які впливають на якість освітнього процесу [2].

Оцінка якості підготовки фахівців автомобільної галузі у вищих навчальних закладах є комплексною і ґрунтується на кількох ключових критеріях, що відображають їхню готовність до роботи. Зокрема академічна та професійна компетентність має забезпечувати глибину теоретичних знань з конструкції автомобілів, їх систем та сучасних технологій. Випускник повинен не просто знати, а й розуміти принципи роботи електромобілів, гібридних установок та систем безпеки. Його практичні навички оцінюються за здатністю проводити діагностику, виконувати ремонтні роботи та використовувати сучасне обладнання.

Слід зазначити, що якісний фахівець – це той, хто має реальний досвід. Тому велике значення має навчальна та виробнича практика на реальних підприємствах, в дилерських центрах та на СТО. Оцінюються партнерські зв'язки університету з провідними компаніями, а також якість відгуків роботодавців про випускників [10].

Крім знань та навичок, важливим є набір особистісних якостей. Це вміння вирішувати проблеми, працювати в команді, відповідально ставитися до своєї роботи та постійно навчатися. Якісний фахівець – це та людина, яка готова до швидкого розвитку автомобільної індустрії та постійного самовдосконалення.

Успіх підготовки сучасних спеціалістів залежить від рівня співпраці науково-педагогічного персоналу та здобувачів вищої освіти, які разом формують ефективну систему управління якістю. Викладачі є головними архітекторами якості, адже саме вони (гаранти, проектні групи) створюють та оновлюють освітні програми, щоб ті відповідали вимогам сучасної індустрії. Вони мають інтегрувати нові технології в освітній процес і використовувати для цього інноваційні методи – від комп'ютерного моделювання до роботи на реальних діагностичних стендах. Крім того, науково-педагогічний персонал виступає як наставник, що допомагає здобувачам освіти у дослідницьких проектах і формує у них навички критичного мислення, необхідні для успішної кар'єри [7].

Здобувачі – це активні учасники освітнього процесу, що безпосередньо впливають на його якість, – вони не просто пасивно слухають лекції, а беруть участь у практичних заняттях, наукових дослідженнях і надають зворотний зв'язок щодо освітніх програм. Це дозволяє університету своєчасно вносити корективи. Проходження стажувань та виробничої практики дає змогу закріпити отримані знання та виявити прогалини у власній підготовці. Таким чином, здобувачі освіти стають партнерами в управлінні якістю, допомагаючи формувати фахівців, які по-справжньому готові до роботи.

Надзвичайно ефективними при вивченні навчальної дисципліни «Технічна експлуатація автомобілів» в університеті є інтерактивні методи навчання, оскільки вони дозволяють здобувачам не просто засвоювати теоретичні знання, а й розвивати практичні навички та критичне мислення. Ці методи перетворюють освітній процес з пасивного слухання на активну взаємодію:

1. Метод кейсів (ситуаційних завдань), – науково-педагогічний працівник пропонує здобувачам реальні або гіпотетичні ситуації, з якими може зіткнутися фахівець з експлуатації

автомобілів. Наприклад, несправність двигуна, що виникла в незвичайних умовах, або вибір оптимальної стратегії обслуговування автопарку. Здобувачі аналізують ситуацію, висувають гіпотези, шукають причини та пропонують рішення [8].

2. Ділові та рольові ігри, – здобувачі розподіляють ролі (наприклад, інженер з експлуатації, водій, менеджер СТО, представник заводу-виробника) і розігрують певні сценарії. Це може бути розслідування дорожньо-транспортної пригоди з технічної точки зору, планування технічного обслуговування автопарку або проведення переговорів з постачальниками запчастин.

3. Проектне навчання, – здобувачі працюють у малих групах над реальним проектом, наприклад, розробкою плану технічного обслуговування для конкретного типу автомобіля або модернізацією його системи. Цей метод вимагає від них самостійного пошуку інформації, розподілу обов'язків та командної роботи, що є критично важливим у сучасній інженерній діяльності [4].

4. Майстер-класи та екскурсії – організація занять на базі реальних автосервісів, дилерських центрів або логістичних компаній. Під час таких відвідувань здобувачі освіти можуть спостерігати за роботою досвідчених фахівців, спілкуватися з ними та задавати питання, що дозволяє їм побачити практичне застосування теоретичних знань.

Слід зазначити, що в сучасній університетській практиці при викладанні навчальної дисципліни «Технічна експлуатація автомобілів» активно використовуються інтерактивні технології та інструменти, які роблять процес навчання більш захопливим та ефективним. Вони дозволяють здобувачам освіти не просто слухати, а активно взаємодіяти з матеріалом, розвиваючи практичні навички, що є особливо важливим для технічних спеціальностей [5].

Застосування симуляторів у навчанні дозволяє студентам зануритися в імітовані ситуації з питань технічної експлуатації автомобілів, які максимально наближені до реальних. Це як тренувальний полігон, де можна без ризику і шкоди для дороговартісного обладнання відпрацювати процеси діагностики, демонтажу та ремонту різних вузлів автомобіля. Завдяки цьому здобувачі отримують впевненість у своїх діях, навчаються швидко реагувати на несправності та розвивають моторику, що значно підвищує ефективність навчання [1].

Онлайн-платформи та вебінари стають зручним простором для спілкування та обміну досвідом. Це місце, де студенти можуть обговорювати технічні проблеми, аналізувати складні випадки несправностей або ділитися новими знаннями про сучасні технології, що з'являються в автомобільній індустрії. Замість того, щоб просто пасивно спостерігати, здобувачі освіти стають активними учасниками дискусії, а науково-педагогічні працівники виступають у ролі модераторів, які направляють і допомагають [11]. Це не лише поглиблює знання, але й формує навички професійної комунікації, які є не менш важливими для майбутнього інженера.

Загалом слід зазначити, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) при викладанні «Технічної експлуатації автомобілів» робить освітній процес не тільки більш ефективним, а й відповідає вимогам сучасного ринку праці, адже сучасні фахівці мають бути компетентними в галузі інформаційних технологій.

Серед переваг використання ІКТ слід виділити:

- підвищення мотивації (інтерактивні методи та сучасні технології роблять навчання цікавим і захопливим, що стимулює здобувачів до активного засвоєння матеріалу);
- наочність та візуалізація (складні механізми та процеси стають зрозумілішими завдяки 3D-моделям, анімації та відеоматеріалам);
- економія ресурсів (використання симуляторів дозволяє знизити витрати на паливо, запчастини та реальне обладнання для практичних занять);
- доступність (матеріали та завдання доступні здобувачам освіти у будь-який час та з будь-якого місця, що сприяє індивідуальному темпу навчання).

Застосування в освітньому процесі відповідного програмного забезпечення для діагностики автомобілів перетворює навчання на інтерактивний досвід, що імітує реальну роботу автомеханіка. Це дозволяє здобувачам опанувати основні навички без ризику пошкодити дороге обладнання. За допомогою спеціальних програмних комплексів науково-педагогічні працівники мають можливість створювати віртуальні несправності в автомобілі, а студенти, використовуючи діагностичні інструменти, вчать знаходити їх і аналізувати коди помилок. Це

дає можливість відпрацювати різні сценарії, від дрібних збоїв до серйозних проблем, що значно прискорює процес навчання [3].

Програми для діагностики часто містять розширені бази даних, які включають: електричні схеми; схеми розташування компонентів; технічні бюлетені та інструкції з ремонту. Це привчає здобувачів освіти працювати з професійною документацією і шукати необхідну інформацію, що є важливим навиком для майбутніх фахівців.

Особлива увага при вивченні дисципліни «Технічна експлуатація автомобілів» має приділятися практико-орієнтованому навчанню, яке передбачає поєднання теоретичних знань з їх безпосереднім застосуванням на практиці. Це допомагає здобувачам освіти не лише зрозуміти матеріал, а й відпрацювати необхідні навички, що є вирішальним для їхньої майбутньої кар'єри [6].

Практико-орієнтоване навчання має низку суттєвих переваг:

- підвищення мотивації, – студенти бачать, як теоретичні знання застосовуються на практиці, що робить навчання більш осмисленим та цікавим;
- формування ключових компетенцій, – випускники отримують не лише диплом, а й реальні навички, які є необхідними для їхнього працевлаштування, це підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці;
- адаптація до ринку, – навчальний процес стає гнучким, враховуючи потреби сучасного ринку та новітні технології в автомобільній галузі, що робить підготовку фахівців більш актуальною.

Цілком очевидним є те, що успішне засвоєння навчальної дисципліни «Технічна експлуатація автомобілів» в університеті неможливе без належного матеріально-технічного забезпечення. При цьому, слід зазначити, що удосконалення матеріально-технічної бази – це комплексний процес, що виходить за межі простої закупівлі обладнання. Він передбачає створення цілісної системи, яка забезпечує можливість навчатися, використовуючи найсучасніші технології та методи, що імітують реальні умови роботи.

Якість підготовки фахівців безпосередньо залежить від можливості працювати з тим обладнанням, яке вони зустрінуть на майбутньому робочому місці:

- діагностичні сканери, які дозволяють здобувачам навчитися зчитувати коди несправностей (DTC), аналізувати поточні параметри, проводити адаптації та кодування електронних блоків;
- мотор-тестери та осцилографи – прилади, які дають змогу глибоко аналізувати роботу електричних систем автомобіля, виявляти приховані несправності та розуміти принципи роботи датчиків та виконавчих механізмів;
- стенди для обслуговування систем.

Для належного забезпечення освітнього процесу заклад вищої освіти повинен мати у розпорядженні спеціалізовані приміщення:

1. Лабораторії з навчальними стендами. Замість демонтажу реальних вузлів на автомобілі, можна використовувати модульні навчальні стенди, – вони імітують роботу окремих систем (наприклад, ABS, електронної системи управління двигуном). Це дає можливість наочно побачити, як змінюються параметри при внесенні «несправності».

2. Комп'ютерні класи. Необхідно оновити комп'ютерну техніку та встановити спеціалізоване програмне забезпечення (професійні діагностичні бази даних – Bosch ESI[tronic], Autodata, TecDoc, програми для 3D-моделювання та віртуальної діагностики – Electude або інші освітні симулятори, що дозволяють віртуально «розбирати» та «збирати» агрегати, а також проводити діагностику віртуальних несправностей.

Запорукою якісного засвоєння навчальної дисципліни «Технічна експлуатація автомобілів» в університеті є наявність відповідного парку автомобілів:

- автомобілі різних поколінь – потрібні як старі моделі для вивчення класичних механічних систем, так і сучасні, оснащені складними електронними блоками, щоб здобувачі освіти розуміли еволюцію техніки;
- гібридні автомобілі та електромобілі – ця категорія транспорту стрімко розвивається. Наявність таких авто дозволить вивчати особливості високовольтних систем, електроприводу та їх діагностики, що є надзвичайно актуальним;

– навчальні моделі з типовими несправностями, – підготовка кількох автомобілів з реальними, типовими несправностями (наприклад, «плаваючі» оберти холостого ходу, некоректна робота гальмівної системи). Це дозволяє здобувачам пройти весь цикл від діагностики до ремонту.

Такий підхід не тільки покращує якість засвоєння матеріалу, але й готує фахівців, що відповідають потребам ринку праці, який постійно розвивається.

6. Висновки

Упровадження інноваційних методів навчання є нагальною потребою сучасної вищої освіти, особливо при викладанні такої дисципліни як «Технічна експлуатація автомобілів». При цьому загальноосвітня тенденція до цифровізації та практико-орієнтованої освіти вимагає від науково-педагогічних працівників і освітніх закладів перегляду традиційних підходів.

Сучасні підходи до управління якістю освіти базуються на впровадженні інноваційних технологій, що дозволяють підвищити ефективність навчання та його відповідність європейським стандартам. Вітчизняний досвід підкреслює важливість практико-орієнтованого та дуального навчання як ключових компонентів для формування професійних компетенцій. Це допомагає подолати проблеми, пов'язані з підготовкою фахівців автотранспортної галузі.

Дослідження доводять, що такі методи, як проєктне навчання, тренувальні засоби, інтегровані кейс-уроки та інтерактивні технології, є потужними інструментами для розвитку у здобувачів освіти дослідницьких навичок, критичного мислення та вміння вирішувати реальні виробничі завдання. При цьому інформаційно-комунікаційні технології та онлайн-освіта трансформують освітній процес, роблячи його більш гнучким, доступним та ефективним.

Впровадження цих методів потребує не лише педагогічних змін, а й модернізації матеріально-технічної бази, що підтверджує взаємозв'язок усіх компонентів якісної підготовки фахівців.

References

1. Dufanets, I. B., Zeleniukh, O. M., Tymko, A. Iu., & Kanchuha, M. K. (2023). Trenuvalni zasoby navchannia ta metodyky yikh vykorystannia pid chas kursu vodinnia avtomobilnoi tekhniki [Training aids and methods for their use during a course in motor vehicle operation]. *Innovative Pedagogy*, (58), 135–140. http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/58/part_1/28.pdf (in Ukrainian)
2. Harashchuk, O. V., & Kutsenko, V. I. (2018). Novi pidkhody do zabezpechennia yakosti osvity v konteksti formuvannia yevropeiskoho osvitnoho prostoru [New approaches to ensuring the quality of education in the context of forming the European educational space]. *Scientific Herald of Uzhhorod National University*, (17), 56–60. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_1_2018ua/14.pdf (in Ukrainian)
3. Karpenko, M. (2021). Intehratsiia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u navchalnyi protses yak odyin iz kliuchovykh napriamiv rozvytku suchasnoi osvity [Integration of information and communication technologies into the educational process as one of the key areas of modern education development]. *National Institute for Strategic Studies*. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/navchalnyi-protses.pdf> (in Ukrainian)
4. Mykhaliuk, I., & Mykhaliuk, A. (2024). Proiektne navchannia yak zasib formuvannia doslidnytskykh navychok zdobuvachiv osvity [Project-based learning as a means of developing research skills in students]. *Herald of H. S. Skovoroda National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 2(55). <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-2-55-154-162> (in Ukrainian)
5. Nikolenko, K. V., Korneiko, Yu. M., & Dobrostan, O. V. (2023). Interaktyvni tekhnolohii ta yikhnie zastosuvannia v mobilnomu navchanni: vidminnosti, vyklyky ta perevahy [Interactive technologies and their application in mobile learning: differences, challenges, and advantages]. *Academic Visions*, (26). <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/790> (in Ukrainian)
6. Opushko, N. R. (2023). Praktyko oriientovane navchannia yak vazhlyvyi komponent dualnoi formy zdobuttia osvity [Practice-oriented learning as an important component of dual education]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*, (70), 240–252. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5589/5029> (in Ukrainian)
7. Pykhtina, N. P. (2023). Metodolohiia psykhologo-pedahohichnykh doslidzhen [Methodology of psycho-pedagogical research]. Nizhyn: Nizhyn State University named after Mykola Gogol.

<http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/2892/1/Посіб%20Метод%20%20Пихтіна%20МАКЕТ.pdf> (in Ukrainian)

8. Shkatuliak, N. M., Usov, V. V., & Pavlovskiy, V. V. (2025). Intehrovani keis-uroky – innovatsiina tekhnolohiia navchannia [Integrated case-study lessons are an innovative learning technology]. *Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, (217), 78–83. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-78-83> (in Ukrainian)
9. Shlenova, M., Dovzhenko, T., & Hrechanyk, O. (2025). Systemni pidkhody do upravlinnia yakistiu osvity v suchasni vyshchii shkoli [Systemic approaches to quality management of education in modern higher education]. *Economy and Society*, (74). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-27> (in Ukrainian)
10. Sydorenko, V. P. (2009). Problemy navchannia i profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv avtotransportnoi haluzi Ukrainy [Problems of training and professional development of specialists in the Ukrainian automotive industry]. *Modern problems of education, upbringing, and inclusion of people with special needs*, 6(8), 145–158. <https://ap.uu.edu.ua/article/157> (in Ukrainian)
11. Yurchenko, O. (2019). Yak onlain-osvita zminyt maibutnie universytetiv [How online education will change the future of universities]. *Osvitoria*. <https://osvitoria.media/experience/zasnovnyk-platformy-edx-onlajn-osvita-zminyt-majbutnye-universytetiv/> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Індустріальні та екоіндустріальні парки як інструмент формування інвестиційного клімату України: стратегія трансформації та європейський досвід

Сергій В. Гарбар ¹

¹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Україна). Аспірант.

* Автор-кореспондент, e-mail: garbarion@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.09](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.09)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Дослідження спрямоване на з'ясування ролі індустріальних і екоіндустріальних парків у формуванні інвестиційного клімату України й вироблення обґрунтованої стратегії їх трансформації в умовах європейського вектору розвитку. У роботі застосовано комбінацію статистичного й трендового аналізу для виявлення динаміки створення індустріальних парків, просторового аналізу для визначення регіональної концентрації і прогалів у розвитку, порівняльного аналізу державних рішень для зіставлення українських і європейських інструментів стимулювання, а також кейс-стаді для демонстрації практичних прикладів інвестиційних проєктів і моделей промислового симбіозу. Проведена діагностика засвідчила стрімке зростання кількості індустріальних парків в Україні: станом на початок 2025 року в реєстрі налічувалось 100 індустріальних загальною площею понад 3 тис. га, проте реально функціонуючими є лише близько 21–30 майданчиків. Виявлено позитивну динаміку інвестицій: кумулятивно з 2014 року залучено понад 30 млрд грн, що матеріалізувалося у зведенні 12 заводів і ще 13 проєктів у стадії будівництва. Просторовий аналіз підтвердив високу концентрацію парків у західних і центральних областях (Київська, Львівська, Закарпатська), тоді як промислово потужні регіони сходу та півдня залишаються малозадіяними через воєнні ризики та часткову окупацію територій. Європейський досвід продемонстрував, що Польща та Румунія успішно використовують гнучкі моделі податкових пільг, а кейс Калундборга в Данії підтвердив економічну й екологічну ефективність промислового симбіозу. Запропоновано поетапну стратегію трансформації у трьох горизонтах: Н1 (0–6 міс.) – вбудування стандарту екоіндустріальних парків у механізми фінансування й запуск публічного дашборда; Н2 (6–18 міс.) – пілотування індустріальних та екоіндустріальних парків у пріоритетних кластерах із типізованими інфраструктурними пакетами і модельними угодами з операторами мереж; Н3 (18–24 міс.) – масштабування критеріїв парків на інструменти промполітики й формування індустріальних кампусів. Запропонована послідовність має забезпечити швидкі регуляторні зміни, перевірку рішень у пілотах і подальше розгортання на національному рівні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

податкові стимули, «зелена економіка», інфраструктурні проєкти, інвестори, циркулярна економіка, відновлення економіки, виробничі кластери.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Industrial and Eco-Industrial Parks as a Tool for Shaping the Investment Climate of Ukraine: Transformation Strategy and European Experience

Sergii Garbar ¹ *

¹ National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Ukraine).
Postgraduate Student.

* **Corresponding Author**, e-mail: garbarion@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.09](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.09)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The study is aimed at clarifying the role of industrial and eco-industrial parks in shaping the investment climate of Ukraine and developing a sound strategy for their transformation in the conditions of the European vector of development. The work uses a combination of statistical and trend analysis to identify the dynamics of the creation of industrial parks, spatial analysis to determine regional concentration and gaps in development, comparative analysis of government decisions to compare Ukrainian and European incentive instruments, as well as case studies to demonstrate practical examples of investment projects and models of industrial symbiosis. The conducted diagnostics showed a rapid growth in the number of industrial parks in Ukraine: as of the beginning of 2025, there were 100 industrial parks in the register with a total area of over 3 thousand hectares, but only about 21–30 sites are actually functioning. Positive investment dynamics were identified: cumulatively since 2014, over UAH 30 billion has been attracted, which materialized in the construction of 12 factories and 13 more projects under construction. Spatial analysis confirmed the high concentration of parks in the western and central regions (Kyiv, Lviv, Transcarpathian), while the industrially powerful regions of the east and south remain underdeveloped due to military risks and partial occupation of territories. European experience has shown that Poland and Romania successfully use flexible tax benefit models, and the Kalundborg case in Denmark confirmed the economic and environmental efficiency of industrial symbiosis. A phased transformation strategy in three horizons is proposed: H1 (0–6 months) – embedding the eco-industrial park standard into financing mechanisms and launching a public dashboard; H2 (6–18 months) – piloting industrial and eco-industrial parks in priority clusters with standardized infrastructure packages and model agreements with network operators; H3 (18–24 months) – scaling park criteria into industrial policy tools and forming industrial campuses. The proposed sequence should ensure rapid regulatory changes, testing of solutions in pilots, and further deployment at the national level.

KEYWORDS

tax incentives, "green economy", infrastructure projects, investors, circular economy, economic recovery, production clusters.

1. Вступ

Індустріальні парки (далі – ІП) – це спеціально визначені території з підведеною інфраструктурою та пільговими умовами для бізнесу, які покликані стимулювати промисловий розвиток регіонів і залучення інвестицій. В українському законодавстві поняття ІП закріплене з 2012 року законом України № 5018-VI «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 р. [20], проте їх активний розвиток розпочався лише після 2022 року, коли держава зробила ставку на політику «Зроблено в Україні» в умовах воєнних викликів [2]. У свою чергу, екоіндустріальні парки (далі – ЕІП) – це новий етап еволюції ІП, який передбачає інтеграцію принципів сталості: кооперацію підприємств у межах парку для обміну ресурсами, спільного використання енергії й мінімізації відходів. Такий кластерний підхід підвищує ефективність виробництва і привабливість для інвесторів, одночасно зменшуючи екологічний вплив. За оцінками експертів «Зроблено в Україні», один гектар індустріального парку може забезпечити до 50 робочих місць, а кожна гривня державних вкладень здатна принести 5–6 грн приватних інвестицій [12].

Сьогодні в Україні індустріальні й екоіндустріальні парки виходять за межі суто інфраструктурних проєктів і перетворюються на важливі механізми відновлення промисловості, адаптації економіки до воєнних викликів і водночас інтеграції у європейський «зелений курс». Їхня роль посилюється не лише через потребу швидко створювати робочі місця й залучати капітал, а й тому, що від ефективності цих парків залежить здатність України конкурувати на міжнародних ринках у новій архітектурі сталого розвитку.

2. Огляд літературних джерел

Сучасна наукова думка приділяє значну увагу ролі індустріальних і екоіндустріальних парків у забезпеченні економічного зростання й післявоєнного відновлення. Вітчизняні й зарубіжні автори досліджують їх як інструмент залучення інвестицій, посилення інноваційного потенціалу й інтеграції принципів сталого розвитку. Зокрема, автори В. О. Бойко та Л. О. Бойко [5] підкреслили, що індустріальні парки в умовах післявоєнного відновлення стають ключовим каналом залучення інвестицій завдяки поєднанню інфраструктурних рішень і системи фіскальних стимулів, які знижують вхідні бар'єри для бізнесу. Подібного висновку дійшли й інші автори Ю. Огренич і В. Кармазіна [4], акцентуючи на тому, що саме парки створюють середовище для інноваційної діяльності підприємств, посилюючи трансфер технологій і нарощування R&D-потенціалу. У цій же логіці працює позиція авторки О. В. Акімової [1], яка трактує індустріальні парки як опорні елементи післявоєнного відновлення, що акумулюють інфраструктурні інвестиції й сприяють більш швидкій релокації виробництв. Дослідження О. Ю. Єрмакова [21] розширює цей підхід, показуючи, що ІП стають основою стратегічного розвитку територій через спеціалізацію, кластеризацію та інтеграцію в логістичні мережі.

Перехід від класичних ІП до ЕІП чітко окреслено у працях Н. Шевчук та ін. [18], які наголошують на концептуальних принципах промислового симбіозу, системах енергоменеджменту й циркулярних бізнес-моделях. Ці положення деталізує І. В. Токмакова [19], виокремлюючи практичні фактори розвитку ЕІП: стандартизовані критерії оцінки, доступ до «зелених» фінансових ресурсів і спроможність керуючих компаній формувати партнерські мережі. Додатковий акцент робить І. Башинська [3], показуючи, що у кластерній логіці екоіндустріальні парки мінімізують операційні витрати, знижують вуглецевий слід і забезпечують ресурсну незалежність через перетворення відходів на нові ресурси.

Міжнародні дослідження також підтверджують актуальність цього вектору. Зокрема, автори J. Ong, N. Mahmood та N. Musa [15] на кейсі Малайзії продемонстрували, що основними бар'єрами залишаються фрагментоване врядування, слабка підготовка МСП і дефіцит фінансування екотехнологій, і водночас підкреслили необхідність єдиного регуляторного центру та стандартизованих метрик. Науковці A. S. Putra та ін. [17] на матеріалі Китаю, Кореї та Японії довели, що ефективність ЕІП зростає завдяки поєднанню державного лідерства, системної сертифікації й підтримки резидентів через навчальні й технологічні інститути. Європейський ракурс у працях M. Bogren та ін. [4] демонструє потребу інтеграції екоіндустріальних парків у просторове планування та відповідність політикам ЄС, що дозволяє уникнути ризику їх перетворення на ізольовані «острови розвитку».

Отже, попередні дослідження зосереджувалися здебільшого на діагностиці ролі індустріальних парків у післявоєнному відновленні та окремих аспектах їх екологізації. Водночас відсутні роботи, які б пропонували системну та покрокову стратегію їх трансформації в екоіндустріальні з урахуванням європейських практик і національних реалій. Запропонований у статті підхід усуває цю прогалину, оскільки інтегрує аналіз сучасного стану, вивчення європейського досвіду й практичний план впровадження змін для України.

3. Постановка завдання

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі індустріальних і екоіндустріальних парків у формуванні інвестиційного клімату України й обґрунтуванні стратегії їх трансформації з урахуванням європейського досвіду. Задачі зводяться до наступних: (1) провести аналіз сучасного стану розвитку індустріальних і екоіндустріальних парків в Україні; (2) дослідити європейський досвід функціонування й підтримки індустріальних і екоіндустріальних парків; (3) запропонувати практичні напрями імплементації міжнародних підходів у вітчизняну стратегію розвитку.

4. Методи та матеріали

У дослідженні використано офіційні дані державного Реєстру індустріальних парків і повідомлення Мінекономіки, нормативні документи КМУ (Стратегія розвитку індустріальних парків до 2030 р., національний стандарт ДСТУ 9328:2025), а також аналітичні матеріали профільних медіа й приклади європейських практик. Для вирішення завдань застосовано описову статистику та трендовий аналіз для виявлення динаміки розвитку індустріальних парків у 2014–2025 рр., картографічну візуалізацію для аналізу просторової концентрації й диспропорцій, порівняльно-політичний аналіз для зіставлення українських стимулів і європейських підходів, а також кейс-стаді з прикладами діючих заводів та екоіндустріального симбіозу Калундборга як бенчмарку ресурсних ефектів. Застосовані методи у своїй сукупності дали змогу виконати аналіз сучасного стану, дослідити зарубіжний досвід і сформулювати пропозиції стратегії трансформації індустріальних парків в Україні.

5. Результати та обговорення

Станом на початок 2025 року в Україні зареєстровано 100 індустріальних парків загальною площею близько 3,0 тис. гектарів [2]. Ювілейний, сотий парк було внесено до державного Реєстру рішенням уряду 7 січня 2025 року [6]. 2024 рік став рекордним за темпами створення нових ІП – зареєстровано 31 парк за рік, що перевищило попередні пікові показники (для порівняння, у 2017 та 2023 роках по 13 парків) (рис. 1). 60 % цих парків розташовані на greenfield-ділянках (чисті поля), а 40 % – на brownfield-територіях (колишні промислові зони, що отримують друге життя). Така динаміка відображає зростаючий запит громад на індустріалізацію (програма «Зроблено в Україні») і готовність бізнесу розвивати виробництво навіть попри воєнні ризики.

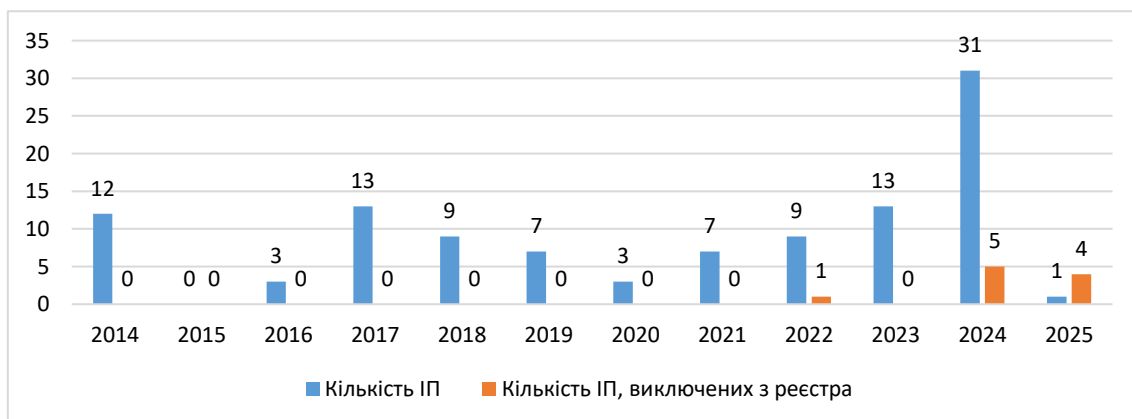

Рис. 1. Динаміка створення індустріальних парків в Україні станом на січень 2025 р., од.
Джерело: [3].

Динаміка створення індустріальних парків в Україні свідчить про помітне пожвавлення після 2021 року. Якщо у 2014–2020 рр. щорічно реєстрували лише від 3 до 13 нових парків, то починаючи з 2021 року темпи почали зростати, а у 2024 році був зафіксований абсолютний рекорд – 31 новий парк. Причини цього стрибка можна пояснити кількома факторами. По-перше, зміни до Закону «Про індустріальні парки» (2021 р.) створили реальні фінансові й фінансові стимули для інвесторів і закріпили механізм виключення неактивних парків із реєстру. Це дало змогу «очистити» систему та зробити її більш привабливою для нових учасників. По-друге, запуск державних програм підтримки у 2022–2023 рр. та вперше передбачене у держбюджеті пряме фінансування на розвиток інфраструктури (з 2024 р.) (у 2023 році вперше держава виділила фінансову допомогу на 2024 рік, 1 млрд грн.) стали потужним сигналом для громад: наявність співфінансування зменшила ризики і прискорила прийняття рішень про реєстрацію нових парків. По-третє, воєнний контекст і програма «Зроблено в Україні» стимулювали громади й бізнес до пошуку нових майданчиків для виробництва, у тому числі через релокацію підприємств із прифронтових територій.

Водночас кількість реально функціонуючих парків поки що суттєво менша, ніж зареєстрованих. Під «працюючим» індустріальним парком зазвичай розуміють наявність керуючої компанії, підведених інженерних мереж, принаймні одного збудованого об'єкта та діючого підприємства-резидента [6]. За підсумками 2024 року таких повноцінно працюючих парків було щонайменше 21 (близько 30 % від зареєстрованих) [6]. Для порівняння, до повномасштабного вторгнення з 62 парків у реєстрі функціонували лише 4 (близько 7,5 %) [6]. Очікується, що в ході реалізації нових проектів у 2025 році кількість діючих ІП зросте щонайменше до 30 [6].

Однак для розуміння потенціалу цієї мережі важливо враховувати не лише загальнонаціональні тенденції, а й просторову структуру розміщення парків. Саме тому наступна візуалізація відображає регіональний розподіл індустріальних парків по областях України, що дозволяє побачити територіальну концентрацію й можливості для формування виробничих кластерів у різних регіонах (рис. 2).

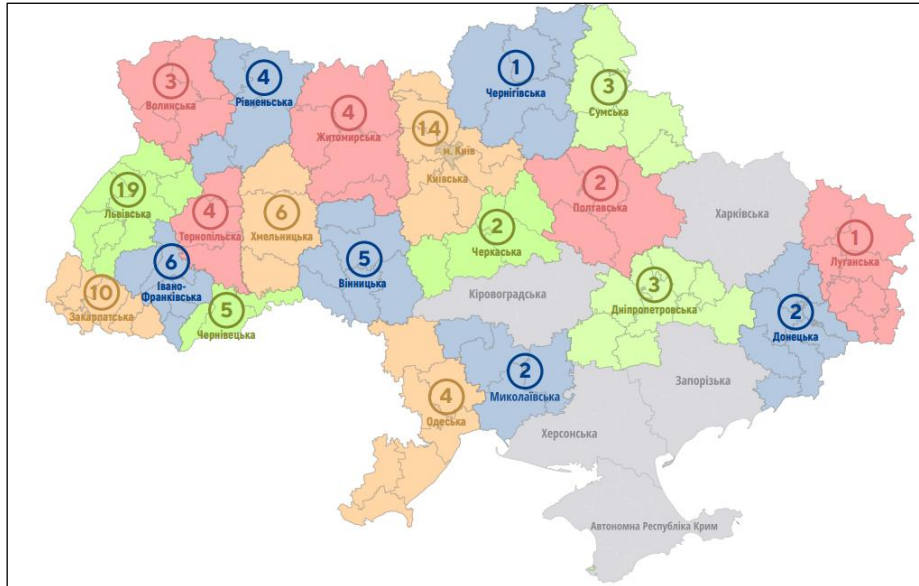

Рис. 2. Територіальний розподіл зареєстрованих індустріальних парків в Україні станом на січень 2025 року

Джерело: [12].

З наведеного рисунку можна побачити, що виділяється територіальна концентрація: найбільша кількість індустріальних парків зосереджена у Київській області (14), Львівській (9), Закарпатській (10), Івано-Франківській (6). Ці регіони демонструють найбільшу активність завдяки поєднанню кількох факторів: близькість до західних кордонів (вигідна логістика для експорту), висока щільність населення й відносна безпека у воєнний час. Лідерство Київщини пояснюється не лише адміністративним статусом, а й високим попитом на виробничі площі з боку релокованого бізнесу. Східні й прифронтові регіони представлені значно слабше:

наприклад, Луганська (1), Донецька (2), Харківська (жодного зареєстрованого) області. Це прямо відображає воєнні ризики, втрату виробничої бази та інвестиційної привабливості. Також можна побачити, що регіональна карта виявляє асиметрію розвитку: області з традиційно потужним промисловим потенціалом (Дніпропетровська – лише 3 парки, Запорізька – 0) поки що не реалізували свій повний потенціал у межах індустріальних парків. Частина території Запорізької області перебуває під окупацією, що значно обмежує інвестиційні можливості і пояснює низькі показники формування нових майданчиків.

Накопичені інвестиції поступово почали матеріалізовуватися у конкретних виробничих проєктах: на початок 2025 року на території індустріальних парків вже зведено 12 заводів, а ще 13 перебувають у стадії будівництва [2]. Загальний обсяг інвестицій, залучених у розвиток індустріальних парків з 2014 року, оцінюється більш ніж у 30 млрд грн [11] (рис. 3). Для прикладу, лише в Білій Церкві (Київська область) у місцевому індустріальному парку одночасно будують заводи британська компанія Unilever (виробництво засобів гігієни) та фінська Peikko (будівельні матеріали), а німецька InTiCa Systems розширює там виробництво компонентів для електромобілів [6]. У Рівненській області австрійська компанія Kroposran запустила нову лінію в ІП вартістю 200 млн євро [6]. Тобто, попри воєнний стан, в Україні спостерігається інтерес іноземних інвесторів до майданчиків ІП, особливо коли вони пропонують готову інфраструктуру і стимули.

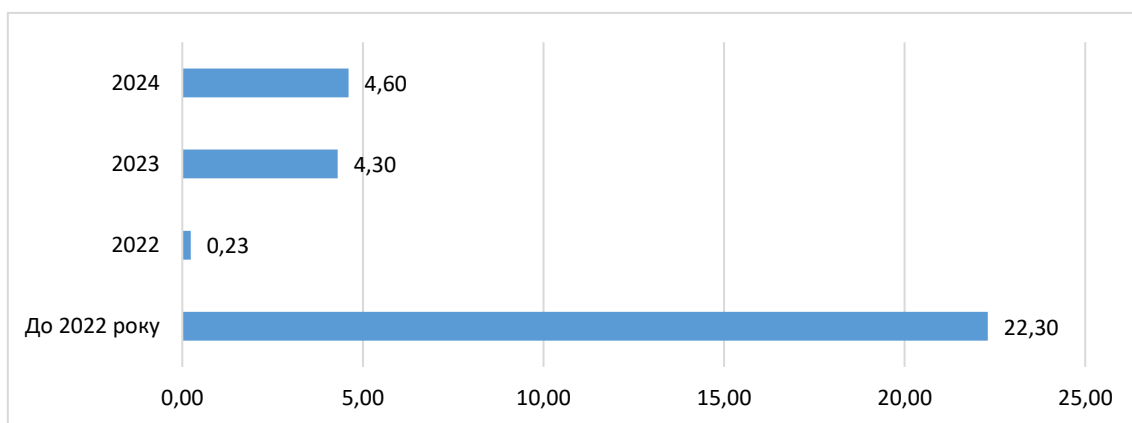

Рис. 3. Обсяг загальної суми інвестицій учасників та інших суб'єктів індустріальних парків, млрд. грн

Джерело: [16].

Екоіндустріальні парки як окрема категорія поки що перебувають на початковій стадії впровадження. 24 лютого 2023 року Кабінет Міністрів затвердив Стратегію розвитку індустріальних парків до 2030 року [7], яка передбачає поступове впровадження принципів екоіндустріальних парків [2]. В червні 2025 року Україна стала першою країною Європи, що ухвалила національний стандарт екоіндустріального парку – ДСТУ 9328:2025, який набув чинності з 1 вересня 2025 року [22]. Система рейтингового оцінювання відповідності індустріальних парків полягає в додаванні балів, встановлених за виконання додаткових вимог, визначених цим стандартом. Індустріальний парк буде вважатись сертифікованим як екологічний за умови відповідності щонайменше основним вимогам для «бронзового» класу відповідності. Чим вище клас відповідності («срібний» або «золотий») – тим більшу кількість додаткових вимог виконав парк на шляху вдосконалення своєї сталості [22]. Наступним етапом впровадження екоіндустріальних парків в Україні має стати прийняття законопроекту № 12117 – Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення функціонування індустріальних парків від 14.10.2024 р.

Таким чином, створено нормативну основу для оцінки «екологічності» індустріальних парків, хоча на практиці жоден парк поки не сертифікований як екоіндустріальний – це завдання найближчого майбутнього.

Україна не перша країна, що використовує індустріальні та екоіндустріальні парки для розвитку економіки – багато європейських держав мають схожі інструменти підтримки промислових інвестицій.

Розглянемо досвід деяких з них та уроки, які можна застосувати у нашій країні.

Традиційні спеціальні економічні зони Польщі у 2018 році були трансформовані в концепцію Polish Investment Zone (далі – PSI), яка поширила режим пільг на всю територію країни. Інвестори можуть отримати звільнення від податку на прибуток або податку на доходи фізичних осіб на період до 10–15 років у межах затверджених лімітів державної допомоги. Розмір податкової знижки прив'язаний до обсягу капіталовкладень і локації проєкту: як правило, можна звільнити від оподаткування від 30 % до 50 % кваліфікованих інвестиційних витрат, причому для малих і середніх підприємств і регіонів, що потребують трансформації (зони Just Transition), ставка підтримки підвищується на 10–20 відсоткових пунктів [9]. Фактично держава компенсує частину витрат інвестора через податковий кредит. Модель Польщі демонструє результативність: лише протягом 2024 року в рамках PSI було видано 551 рішення про підтримку нових інвестицій загальною вартістю 15,5 млрд злотих, із створенням майже 4 тисяч робочих місць [9]. При цьому 72 % цих проєктів отримали польські підприємці МСП-сектора, що свідчить про успішність залучення локального бізнесу [9]. Від Польщі Україна може запозичити підхід регіональної прив'язки пільг: більший відсоток податкового звільнення – для інвестицій у депресивні регіони, менший – у розвинутіших. Українське законодавство вже частково це реалізувало (деокуповані території отримують вищу інтенсивність співфінансування грантів), але диференціацію можна розширити і на податкові канікули.

Цікаво також звернутися і до румунського досвіду. Закон № 186/2013 «Про індустріальні парки» в Румунії передбачає значні переваги для резидентів ІП на рівні місцевих податків. Зокрема, компанії, розміщені в індустріальному парку, повністю звільняються від сплати податку на землю та податку на нерухоме майно на території парку [10]. Також на локальному рівні часто надаються інші преференції – наприклад, звільнення від сплати зборів за зміну цільового призначення землі, отримання містобудівних умов, дозволів на будівництво тощо [10]. Місцева влада зацікавлена таким чином приваблювати інвесторів, оскільки в довгостроковій перспективі нові підприємства генерують робочі місця і наповнення бюджету за рахунок інших податків. В Україні можливість запровадження таких пільг також передбачена (місцеві ради можуть встановлювати нульові ставки земельного податку і податку на майно для ділянок в ІП) [7], однак цей інструмент ще недостатньо використовувався. Доцільно розробити типові рішення для місцевих рад щодо надання пакету стандартних пільг індустріальним паркам – румунський досвід підтверджує ефективність такого кроку.

Данія – приклад екоіндустріального парку Калундборг. Містечко Калундборг у Данії стало всесвітньо відомим завдяки створенню першого промислового симбіозу – мережі підприємств, що обмінюються побічними продуктами. У рамках Kalundborg Eco-Industrial Park місцеві заводи різних галузей (енергетика, хімія, біотех, виробництво гіпсу тощо) налагодили багаторівневу співпрацю: надлишкове тепло від електростанції подається на промислові потреби, відходи одних виробництв служать сировиною чи добривами для інших, очищені стічні води повторно використовуються. Ефект масштабу і сталості від такої інтеграції надзвичайний: щороку промисловий кластер Калундборга скорочує викиди CO₂ на 635 тис. тонн, споживання води – на 3,6 млн м³, а використання первинної енергії – на 100 ГВт·год, відтак економлячи місту близько 24 млн євро [8]. Іншими словами, відходи одного виробництва стали цінним ресурсом для іншого, що зменшило витрати усіх учасників та екологічне навантаження. Цей приклад доводить: екоіндустріальні підходи підвищують ROI для резидентів, адже спільне використання ресурсів і енергії знижує операційні витрати (менше платять за сировину, енергоносії, утилізацію відходів) і відкриває додаткові джерела доходу (продаж побічних продуктів, тепла тощо). Україна, ухваливши стандарт ЕІП, може надихатися досвідом Калундборга для створення власних «симбіозів»: зокрема, в агропереробних кластерах (обмін біогазу, тепла, органічних відходів), в хімічних і металургійних центрах (спільні системи очищення, повторне використання води і тепла).

На основі поточного стану й аналізу європейського досвіду можна окреслити комплекс заходів, розрахованих на найближчі 2–3 роки, що дозволять перетворити індустріальні парки на потужний драйвер інвестицій і зробити перехід до еко-індустріальної моделі.

1. Горизонт 0–6 місяців.

– Уже в найближчому конкурсному відборі на державне співфінансування слід передбачити бонуси для проєктів, що планують впроваджувати стандарти ЕІП. Наприклад, парк, який готовий за два роки досягти хоча б «бронзового» рівня ДСТУ 9328, може отримати

додаткові +10 % до базового рівня грантового фінансування. Це стимулюватиме керуючі компанії вкладати в енергоефективні технології, системи переробки відходів, озеленення територій тощо. Оскільки національний стандарт вже містить рейтингування, держава може використовувати його як прозорий критерій для розподілу ресурсів. Паралельно варто розпочати сертифікацію перших парків за DSTU 9328, щоб продемонструвати реальні кейси (пілотні «бронзові» парки).

- Створити публічний дашборд індустріальних парків України – інтерактивну карту, де відображаються ключові параметри кожного ІП: статус (підготовлена ділянка чи будуються об'єкти), наявні мережі (потужність електроенергії, доступний газ, вода, очисні споруди), пільги, кількість резидентів, вільні площі, контактні дані менеджменту. Такий інструмент, яким опікуватиметься, скажімо, UkraineInvest або Мінекономіки, різко підвищить зручність для потенційних інвесторів і дозволить конкурувати за проекти на міжнародному рівні. Інвестор має за кілька кліків знайти “plug-and-play” майданчик із зрозумілими умовами.

- Провести аудит підзаконних актів, що регулюють діяльність ІП, на предмет усунення бюрократичних перепон. Зокрема, спростити процедури виділення земельних ділянок під ІП (можливо, через типові рішення Кабміну про передачу земель промислового призначення громадам), прискорити погодження технічних умов на приєднання до мереж. Розробити типові договори з операторами мереж (обленерго, облгазами) щодо підключення резидентів – з чіткими строками і відповідальністю сторін. Паралельно запустити ініціативу щодо формування переліку типових проектів для ІП (стандартна електропідстанція на N МВт, типові модульні очисні споруди тощо) та пулу сертифікованих підрядників, які зможуть реалізувати їх «під ключ» у стислий термін. Держава може використовувати умовні рахунки для розрахунків із цими підрядниками, щоб гарантувати оплату по факту виконання робіт – подібний механізм вже застосовується при виплаті грантів.

2. Горизонт 6–18 місяців.

- Обрати 8–10 індустріальних парків, які мають найкращі передумови стати «зеленими» кластерами (наприклад, агропереробні парки біля сировинних зон, парки в сфері фармацевтики/біотехнологій, машинобудування чи виробництва будматеріалів). Надати їм пріоритет у державному фінансуванні за умови, що їх керуючі компанії реалізують план переходу на принципи ЕІП. Для кожного пілоту – розробити дорожню карту до «бронзи»: перелік заходів, які потрібно втілити, аби відповідати базовим критеріям сталості (система управління відходами, мінімум 1 проєкт промислового симбіозу між резидентами, програма енергоефективності тощо). Забезпечити менторство міжнародних експертів (наприклад, з Данії чи Німеччини) в реалізації цих дорожніх карт.

- Одним з головних «магнітів» для виробничих інвесторів є доступ до дешевої та надійної енергії. Доцільно запровадити типові енергетичні модулі для ІП: приміром, сонячна електростанція + система накопичення енергії + дизель-генератор для резерву – для живлення парку на 5–10 МВт; або міні-ТЕЦ на біомасі для парку агропереробки, що забезпечить теплом і електрикою всіх резидентів. Такі проєкти ВДЕ можуть підтримуватися через «зелені» гранти або довгострокові РРА-контракти з гарантованим викупом енергії державою/оператором системи. Це суттєво знизить операційні витрати резидентів (енергоємні виробництва отримують електрику за стабільною невисокою ціною) і підвищить енергобезпеку парків, що критично в умовах можливих атак на енергосистему.

- У громадах, де розташовані індустріальні парки, доцільно створити спеціальні офіси супроводу інвестора. Їх завдання – протягом визначеного часу (наприклад, 40–50 днів) забезпечити новому резиденту розв'язання всіх питань: виділення земельної ділянки (або оренда готового приміщення), технічні умови й підключення до мереж, дозвільні документи на будівництво, підбір місцевого персоналу (співпраця з центрами зайнятості) тощо. Всі процедури мають виконуватися за принципом «єдиного вікна» – інвестор взаємодіє виключно з менеджером центру надання послуг, а той вже координує взаємодію з іншими органами. Впровадження такого сервісу значно скоротить час від рішення про інвестицію до запуску виробництва. За оцінками, пакет стимулів та оптимізованих процедур здатні скоротити цей період на 6–18 місяців у порівнянні зі звичайним процесом.

- На національному рівні слід розробити й впровадити типові регламенти для всіх ключових аспектів функціонування ІП: типовий статут (або договір) керуючої компанії з

громадою, типовий договір про підключення резидента до мереж парку, єдині підходи до тарифікації комунальних послуг в парку (електрика, вода, тепло, утилізація відходів). Це спростить як управління парками, так і вхід для бізнесу – зникне ситуація, коли в кожному парку свої «правила гри». Крім того, стандартизація процедур полегшить моніторинг з боку держави та зменшить ризики корупції або неефективності.

3. Горизонт 18–24 місяці.

– На основі напрацювань у індустріальних парках варто переглянути інші програми підтримки промисловості. Наприклад, прив'язати надання державних грантів у сфері переробки (харчової, деревообробної, легкої промисловості тощо) до критеріїв енергоефективності та екологічності, аналогічних ЕІП. Іншими словами, масштабувати підхід ЕІП за межі самих парків, тобто вимагати від усіх великих інвестиційних проєктів принципів сталості в обмін на державну підтримку. Це стимулюватиме розбудову циркулярної економіки на національному рівні та підготує український бізнес до вимог європейського зеленого курсу.

– Навколо найбільш успішних індустріальних парків доцільно формувати комплексні індустріальні кампуси, що включають навчально-дослідницьку інфраструктуру. Наприклад, якщо парк спеціалізується на машинобудуванні або електроніці – поруч створити центр професійної освіти чи філію університету, лабораторії для R&D, бізнес-інкубатор для стартапів суміжного профілю. Це закріпить кластер в регіоні, забезпечить підприємства кадрами і новими розробками. Світовий досвід технопарків показує, що синергія освіти, науки і виробництва значно підвищує конкурентоспроможність і приваблює додаткові інвестиції.

– Завершивши два роки активної підтримки, уряду слід здійснити аудит ефективності: які показники досягнуто (кількість працюючих парків, резидентів, обсяг виробленої продукції, експорт, нові робочі місця, податки тощо). На основі цього ухвалити рішення щодо подальшої політики: які стимули залишити, які коригувати. Важливо також впровадити результатоорієнтовані елементи: наприклад, частину підтримки надавати не авансом, а за фактом досягнення результатів (побудовані метри виробництв, підключення X мегават потужності, створені Y робочих місць). Це підвищить відповідальність отримувачів грантів та пільг.

Отже, запропонована стратегія потребує координації дій різних сторін – центральної влади, громад, керуючих компаній, бізнес-асоціацій. Результатом має стати ситуація, коли індустріальні й екоіндустріальні парки України стануть справжніми точками зростання, здатними привабити великі виробництва, інтегровані у глобальні ланцюги доданої вартості, і одночасно трансформувати економіку на засадах сталого розвитку.

6. Висновки

Індустріальні парки вже зарекомендували себе як ефективний інструмент залучення інвестицій і стимулювання промислового розвитку в Україні. За кілька років кількість ІП стрімко зросла, а завдяки державним стимулам почали з'являтися реальні виробничі проєкти. Хоча наразі працює лише близько чверті зареєстрованих парків, тренд є позитивним – кількість активних майданчиків і резидентів неухильно зростає. Запровадження податкових і митних пільг, пряме фінансування інфраструктури та інші кроки уряду скоротили бар'єри для інвесторів і зменшили період від моменту старту проєкту до фактичного запуску виробництва. нових виробництв на місяці. Одночасно Україна зробила важливий крок у майбутнє, прийнявши перший у Європі стандарт для екоіндустріальних парків – це сигнал про намір будувати економіку за найкращими світовими екостандартами.

Європейський досвід підтвердив: грамотно реалізовані індустріальні парки можуть стати локомотивом регіонального розвитку. Польща успішно застосувала податкові стимули, залучивши десятки мільярдів злотих інвестицій і створивши тисячі робочих місць. Румунія показала, що місцеві податкові пільги й дерегуляція на рівні громад допомагають наповнити парки резидентами. Данський Калундборг довів ефективність симбіозу: коли підприємства координують використання ресурсів, виграють усі – і бізнес, і довкілля. Для України імплементація цих підходів цілком досяжна, особливо з огляду на підтримку міжнародних партнерів у повоєнній відбудові.

Запропонована обґрунтована стратегія трансформації ІП в ЕІП, доповнена конкретними кроками, дозволить уже в короткостроковій перспективі отримати відчутний ефект. Індустріальні парки здатні стати осередками інновацій і точками зростання ВВП, збільшити зайнятість і експортний потенціал країни.

References

1. Akimova, O. V. (2023). Industrialni parky yak mekhanizm postkonfliktnoho vidnovlennia Ukrainy [Industrial parks as a mechanism for post-conflict recovery of Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Space*, (185), 21–25. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-4> (in Ukrainian)
2. Balytska, M. (9 April 2025). Miliard na zrostannia industrialnykh parkiv – draiver ekonomiky chy hroshi na viter? [A billion for the growth of industrial parks – an economic driver or money wasted?]. <https://voxukraine.org/milyard-na-zrostannya-industrialnykh-parkiv-drajver-ekonomiky-chy-groshi-na-viter> (in Ukrainian).
3. Bashynska, I. (2024). Eco-industrial cluster in the circular economy. In N. Antoniuk, O. Bochko, & J. Kulczycka (Eds.), *Circular economy in Ukraine – a chance for transformation in industry and services* (pp. 161–174). Krakow: Publishing house MEERI PAS. <http://doi.org/10.33223/cireconukr/124>
4. Bogren, M., Sörensson, A., Faith-Ell, C., Lindvert, M., & Jansson, A.-M. (2025). Industrial parks in Europe: Challenges for sustainable territorial development. In A. D'Auria, & J. S.-R. García (Eds.), *Strategies for Sustainable Territorial Development* (pp. 301–322). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-7081-0.ch014>
5. Boiko, V. O., & Boiko, L. O. (2023). Industrialni parky – efektyvnyi mekhanizm zaluchennia investytsii dlia vidnovlennia ekonomiky u pisliavoiennnyi period [Industrial parks as an efficient mechanism of attracting investments for economic recovery in a post-war period]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (49), 77–83. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-23> (in Ukrainian)
6. Build Portal. (17 February 2024). Rozvytok industrialnykh parkiv Ukrainy: pidsumky 2024 roku (INFOGRAFIKA) [Development of industrial parks of Ukraine: Results of 2024 (Infographic)]. <https://budport.com.ua/buildnews/30472-rozvytok-industrialnih-parkiv-ukraini-pidsumki-2024-roku-infografika> (in Ukrainian)
7. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku industrialnykh parkiv na 2023–2030 roky [On approval of the Strategy for the Development of Industrial Parks for 2023–2030] Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 24, 2023, No. 176-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text> (in Ukrainian)
8. Engie Impact. (1 June 2021). Kalundborg's Eco-Industrial Park Transformed Waste into Savings. <https://www.engieimpact.com/insights/eco-industrial-park-case-study-kalundborg>
9. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. (16 January 2025). Polska Strefa Inwestycji w 2024 r. [Polish Investment Zone in 2024]. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/polska-strefa-inwestycji-w-2024-r> (in Polish)
10. Gruia Dufaut. (18 February 2022). Incentives for investments in industrial parks. <https://www.gruiadufaut.com/en/posts/incentives-for-investments-in-industrial-parks>
11. Pidgaina, Ye. (21 February 2025). The boom of industrial parks in Ukraine: how much has been invested and why only 37 out of 100 players accept residents. *Mind*. <https://mind.ua/en/publications/20285423-the-boom-of-industrial-parks-in-ukraine-how-much-has-been-invested-and-why-only-37-out-of-100-playe>
12. Ministry of Economy of Ukraine. (10 January 2025). Industrialni parky Ukrainy [Industrial parks of Ukraine]. <https://me.gov.ua/view/9aa736ae-45cf-4633-bd9a-40600097861a> (in Ukrainian)
13. Ministry of Economy of Ukraine. (7 January 2025). “Zrobleno v Ukraini”: Uriad vnis do Reiestru sotyi industrialnyi park [“Made in Ukraine”: The Government included the hundredth industrial park in the Register]. <https://me.gov.ua/News/Detail/2b29f091-d729-4102-ab2d-e1be4ea9e9fb> (in Ukrainian)
14. Ohrenych, Yu., & Karmazina, V. (2023). Rol tekhnolohichnykh ta industrialnykh parkiv u zabezpechenni innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv i zaluchenni investytsii v ekonomiku Ukrainy [The role of technological and industrial parks in ensuring the innovative activity of enterprises and attracting investments to the economy of Ukraine]. *Tavriiskyi naukovi visnyk. Seriya: Ekonomika – Tavria Scientific Bulletin. Series: Economics*, (16), 147–158. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.20> (in Ukrainian)
15. Ong, J., Mahmood, N., & Musa, N. (2021). Challenges to promoting eco-industry parks in Malaysia: A case study of Rawang Integrated Industrial Park. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 23(2), 1258–1269. <https://doi.org/10.1007/s10163-021-01199-3>

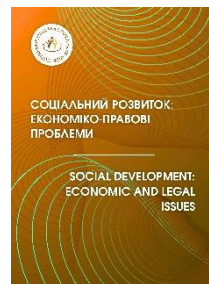
16. Kyrylko, V. (4 February 2025). Industrialni parky Ukrainy: pidsumky 2024 roku [Industrial parks of Ukraine: Results of 2024]. *Property Times*. <https://lnk.ua/LVbPpQ04y> (in Ukrainian)
17. Putra, A. S., Dong, L., Park, Y., & Park, H.-S. (2024). Characterization of national eco-industrial park projects in China, Korea, and Japan: Bibliometric analysis and systematic literature review. *Journal of Industrial Ecology*, 1(29), 95–112. <https://doi.org/10.1111/jiec.13579>
18. Shevchuk, N., Tulchynska, S., Severyn-Mrachkovska, L., Pidlisna, O., & Kryshtopa, I. (2021). Conceptual principles of the transformation of industrial parks into eco-industrial ones in the conditions of sustainable development. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(12), 349–356. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.12.49>
19. Tokmakova, I. V., & Kurylovych, V. R. (2024). Doslidzhennia faktoriv rozvytku eko-industrialnykh parkiv v konteksti zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstv [Conceptual provisions of ensuring sustainable development of enterprises]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – The bulletin of Transport and Industry Economics*, (85), 92–103. <https://doi.org/10.18664/btie.85.306459> (in Ukrainian)
20. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). Pro industrialni parky [On industrial parks] Law of Ukraine of June 21, 2012, No. 5018-VI. Revision as of September 17, 2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text> (in Ukrainian)
21. Yermakov, O. Yu. (2021). Rol industrialnykh parkiv dlia stratehichnoho rozvytku terytorii [The role of industrial parks for strategic territorial development]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Space*, (174), 90–94. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/174-16> (in Ukrainian)
22. Zhyva Planeta. (4 June 2025). Pryiniato natsionalnyi standart yakyi vstanovliuie kryterii stalosti dlia ekoindustrialnykh parkiv [Adoption of a national standard establishing sustainability criteria for eco-industrial parks]. <https://livingplanet.org.ua/novyny/priinyato-natsionalnij-standart-yakij-vstanovlyue-kryteriji-stalosti-dlya-ekoindustrialnykh-parkiv> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Роль інформаційно-аналітичних систем у забезпеченні фінансової стійкості банків під час військових конфліктів

Сергій В. Долматов ¹

¹ ДНУ «Академія фінансового управління» (Україна). Аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування.

* Автор-кореспондент, e-mail: serg.post@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.11](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.11)

Авторське право
© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Сучасна банківська система – це ключовий фактор фінансової стабільності держави, особливо в надзвичайних ситуаціях, наприклад, під час збройних конфліктів. Під час бойових дій банки мають справу з низкою викликів: з відтоком капіталу, зростанням кредитних ризиків, перебоями в логістиці та комунікаціях, втратою довіри клієнтів, і кібератаками. За таких обставин стає вкрай потрібним оперативне, точне та гнучке управління фінансовими потоками, ризиками та ресурсами, що можливо лише за наявності ефективних інформаційно-аналітичних систем ІАС. Недостатня адаптація банківських інформаційно-аналітичних систем до реалій воєнних дій ускладнює оперативне управління ризиками, підтримку ліквідності та гарантування фінансової стабільності банків у кризових умовах. Використано загальнонаукові й спеціальні методи: теоретичного узагальнення, системного, абстрактно-логічного та порівняльного аналізу, синтезу, групування. Розкрито зміст фінансової стійкості банку та її значення в кризові часи. Окреслено основні виклики банківської системи під час війни. Висвітлено роль та завдання інформаційно-аналітичних систем в сучасному банківському менеджменті. Проаналізовано поточний стан банківської системи під час військового конфлікту. Звернута увага на ключові аспекти інформаційно-аналітичних систем у сучасному банківському менеджменті. Досліджено сучасну практику використання ІАС українськими банками під час війни. Запропоновано стратегічні підходи до розбудови інформаційно-аналітичної інфраструктури банку. Інформаційно-аналітичні системи перетворилися на стратегічний засіб виживання та розвитку банківської галузі в умовах військового конфлікту, підкреслюючи важливість цифрової трансформації та гнучких ІТ-рішень для забезпечення фінансової безпеки країни. Запровадження подібних систем є не тільки конкурентною перевагою, а й потребою для забезпечення стабільності та розвитку в умовах невизначеності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

фінансова стійкість, інформаційно-аналітична система, банківська система, криза, цифрові технології, кібербезпека, автоматизація даних, інфраструктура.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

The Role of Information and Analytical Systems in Ensuring the Financial Stability of Banks During Military Conflicts

Sergii Dolmatov ¹ *

¹ Academy of Financial Management (Ukraine). PhD Student at the Department of Finance, Banking and Insurance.

* Corresponding Author, e-mail: serg.post@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.11](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.11)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

A contemporary banking system is crucial for a nation's financial health, particularly during crises like armed conflicts. In times of war, banks encounter numerous obstacles, including breakdowns in supply chains and communication, erosion of customer trust, capital flight, increased credit risks, and cyber threats. Under these conditions, rapid, precise, and adaptable management of financial transactions, risks, and assets is critical, and this relies on efficient information and analytical systems (IAS). Banks' limited adjustment of their information and analytical systems to the context of military operations hinders effective risk management, liquidity maintenance, and financial stability during times of crisis. The goal is to assess the importance of crucial information and analytical systems in maintaining the financial stability of banks during military actions by examining current implementations and identifying areas for improvement. The article uses general scientific and special methods: theoretical generalization, systematic, abstract-logical, and comparative analysis, synthesis, and grouping. This explores a bank's financial solidity and its crucial role during a crisis. It highlights the primary difficulties faced by the banking sector amidst wartime. The purpose and functions of information and analytical systems (IAS) in contemporary banking are discussed. An assessment is given of the current condition of the banking system during the armed conflict. Emphasis is placed on significant areas of information and analytical systems in modern banking management. The existing use of IAS by Ukrainian banks throughout the war is examined. Strategies are suggested for advancing a bank's information and analytical framework. In the setting of military conflict, information and analysis systems are crucial for banks to endure and grow. This highlights the need for digital change and adaptable IT solutions to ensure a nation's financial stability. Deploying such systems isn't just a competitive edge, but also crucial for ensuring both stability and expansion in unpredictable circumstances.

KEYWORDS

financial stability, information and analytical system, banking system, crisis, digital technologies, cybersecurity, data automation, infrastructure.

1. Вступ

У часи воєнних дій банківський сектор стикається з серйозним тиском, обумовленим нестабільністю фінансових ринків, зниженням платоспроможності клієнтів, перебоями в логістиці та IT-інфраструктурі, а також збільшенням ризиків втрати активів. Гарантування фінансової стабільності банків у таких умовах потребує не тільки оперативного реагування, але й вміння швидко пристосовуватися до змін та приймати стратегічні рішення, спираючись на актуальну й достовірну інформацію.

В даному контексті надзвичайно актуальною стає роль інформаційно-аналітичних систем (ІАС), котрі гарантують безперервний моніторинг фінансових показників, оцінку ризиків, прогнозування кризових ситуацій та підтримку процесів прийняття рішень. Ефективне застосування ІАС дозволяє банкам зберігати контроль над фінансовою стійкістю, капіталом та кредитним портфелем навіть в екстремальних умовах, мінімізуючи ризики системних збоїв та втрату довіри з боку клієнтів та регуляторів. У зв'язку з цим, виникає нагальна потреба перегляду підходів у забезпеченні фінансової стійкості банків в умовах воєнної кризи та визначення механізмів, за допомогою яких інформаційно-аналітичні системи здатні забезпечити дієву підтримку фінансових рішень.

2. Огляд літературних джерел

Зважаючи на активне впровадження інформаційно-аналітичних систем у банківському секторі, однією з ключових проблем є їхня недостатня адаптованість до екстремальних умов функціонування в період бойових дій. Переважна більшість сучасних ІАС сконструйовані для роботи в умовах стабільної економіки та інформаційного середовища. Але ж банки, у період збройного конфлікту, стикаються з несподіваними змінами в макроекономіці, збільшенням фінансових ризиків, інформаційними нападами, а також труднощами в отриманні необхідної інформації.

За таких умов звичні ІАС стають недостатньо ефективними, бо не здатні швидко пристосовуватися до нових викликів та забезпечувати своєчасний, точний та всебічний аналіз для прийняття управлінських рішень. Недостатня гнучкість та стійкість ІАС під час криз суттєво ускладнює підтримку фінансової стійкості банків, що, у підсумку, генерує ризики для банківської системи країни в цілому в умовах війни.

Дослідженню забезпечення фінансової стійкості банків присвячено праці багатьох дослідників. Зокрема, О. Неізнестна, А. Григорук, Л. Литвин [1], зважаючи на складність формування фінансової стійкості як індикатора, автори узагальнили потребу в перетворенні практики реалізації кожного з напрямів державної політики, наприклад податкової, бюджетної, монетарної та інших. О. Агрес, П. Дубинецька, Р. Содомо [2], Л. Петик, К. Міщенко [3] обґрунтували потребу вдосконалити механізми регулювання банківської сфери, зокрема через посилення нагляду за дотриманням нормативів ліквідності, впровадження новітніх методів аналізу фінансової стабільності банків і пристосування стратегії управління ризиками до умов нестабільного економічного контексту.

Т. Коробчук, Н. Чиж [4] досліджували, як повномасштабне військове вторгнення вплинуло на банківську систему України, а також підходи до забезпечення фінансової стійкості й безпеки банківського сектора в умовах воєнних загроз. Результатом стали сформовані підходи до створення механізмів адаптації банківської системи до кризових умов на основі цифровізації фінансових процесів та вдосконалення регуляторних дій з боку НБУ.

Група вітчизняних науковців – досліджувала особливості інформаційно-аналітичних систем у забезпеченні фінансової стійкості банків в умовах кризи, зокрема, під час військових конфліктів. Зокрема, О. М. Гуцалюк [5, с. 9] виокремив основні інформаційно-аналітичні функції та завдання інформаційно-аналітичної діяльності в сфері фінансової безпеки.

Н. І. Кара, І. С. Процик [6, с. 231] надали рекомендації щодо впровадження в банку сучасних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем для бюджетування, що застосовуються у міжнародній практиці. В. М. Березовик, А. О. Свистун [7] визначили важливі етапи процесу інтеграції інформаційно-аналітичних систем для управління ризиками. А. В. Федець [8, с. 54] наголошує на ролі інформаційно-аналітичної системи в підрозділі безпеки. Н. Давиденко,

Ю. Луцюк, А. Буряк, Л. Вовк [9] визначали фінансову стабільність банківської системи та окреслювали перспективні напрями її розвитку з використанням моделей прогнозування за допомогою інформаційно-аналітичних систем. А. А. Бондар [10, с. 23] досліджував інструменти, побудовані на базі інформаційно-аналітичної системи у банківській сфері. Однак, у сьогоденних умовах триваючої війни критично важливими залишаються питання ролі інформаційно-аналітичних систем у забезпеченні фінансової стійкості банків саме в таких умовах.

3. Постановка завдання

Мета статті – визначити роль інформаційно-аналітичних систем у забезпеченні фінансової стійкості банків в умовах військових конфліктів, а також розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності їх використання в кризових ситуаціях.

4. Методи та матеріали

Для досягнення цієї мети використано такі методи дослідження: теоретичного узагальнення, системного, абстрактно-логічного та порівняльного аналізу, синтезу, групування.

5. Результати та обговорення

Фінансова стійкість банку – це здатність банку зберігати стабільне функціонування та виконувати свої фінансові зобов'язання навіть за умов економічних, політичних чи фінансових криз. Вона визначає ступінь здатності банку пристосовуватися до змін, гарантувати ліквідність, підтримувати адекватність капіталу та мінімізувати ризики, що постають під час нестабільних ситуацій, таких як економічні кризи, воєнні конфлікти чи фінансові потрясіння. Фінансова стійкість охоплює ключові аспекти зображені на рис. 1.

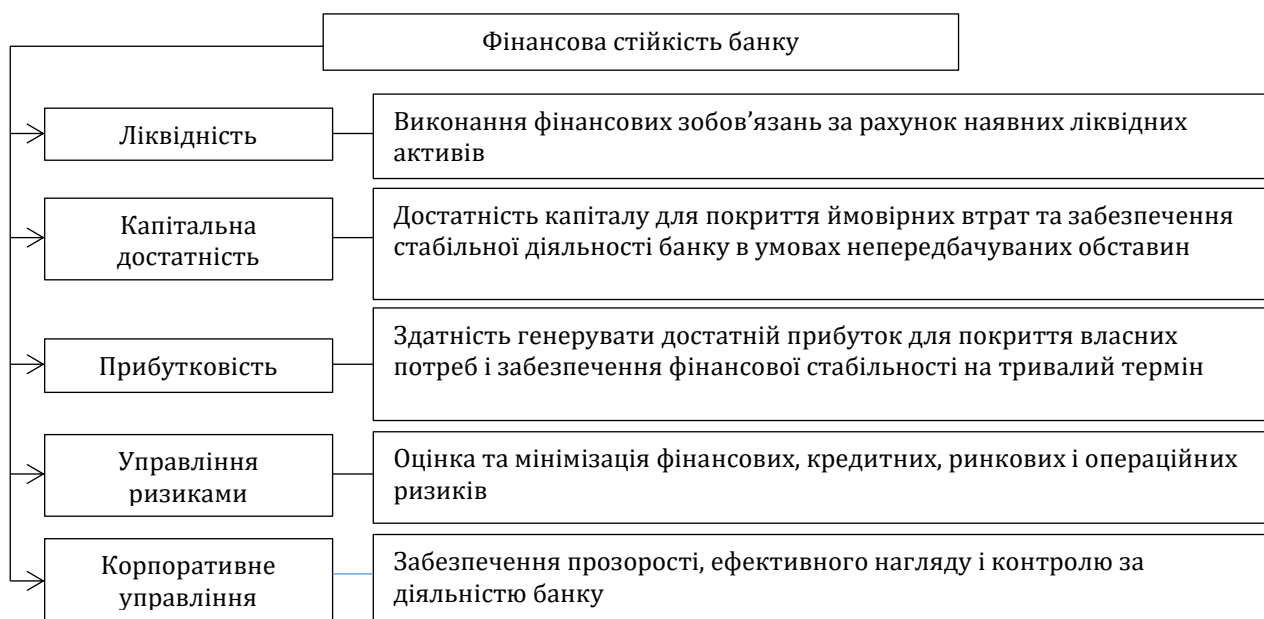

Рис. 1. Складові фінансової стійкості банку

Джерело: сформовано автором на основі [11; 12, с. 24].

У періоди криз, зокрема під час економічних, фінансових чи військових конфліктів, фінансова стійкість банків стає надзвичайно важливою для збереження сталості всієї фінансової системи країни. Кризові явища, як-от значна інфляція, падіння курсу національної валюти, стрімке збільшення облікової ставки та війни, створюють значні ризики для банків. Відтак, їхня здатність оперативно реагувати на ці зміни та утримувати стійкість є безумовно важливою умовою безперебійного функціонування банківської системи. Ключові аспекти важливості утримання фінансової стійкості банків у кризових умовах охоплюють: збереження довіри

вкладників, забезпечення безперервності операцій, зменшення ризиків банкрутства, підтримку економіки, адаптацію до змін у зовнішньому середовищі та протидію кризовим явищам.

Військові конфлікти незмінно супроводжуються суттєвими економічними, політичними й соціальними потрясіннями, які істотно впливають на роботу банківської системи. В умовах війни банки стикаються з багатьма складними викликами, що можуть становити загрозу їхній фінансовій стійкості й стабільності. Ключові виклики для банківської системи під час війни зображені на рис. 2.

Рис. 2. Основні виклики для банківської системи в умовах війни

Джерело: сформовано автором на основі [13; 14, с. 181].

ІАС відіграє ключову роль у зборі, систематизації, дослідженні та візуалізації даних, що потрібні для стратегічних та тактичних рішень. Це сприяє підвищенню прозорості процесів управління, зменшенню ризиків, поліпшенню ефективності діяльності та покращенню обслуговування клієнтів. Отже, ми вчергове пересвідчуємося, що дослідження ролі ІАС в управлінні банком є надзвичайно важливим, особливо в контексті цифрової трансформації та зростаючої потреби у високоякісних вчасних управлінських рішеннях. Інформаційна аналітична система є критичним компонентом сучасного управління банкінгом – вона є основою для ефективного керування банківськими операціями, прийняття рішень та забезпечення

конкурентоспроможності банку. Нижче представлено ключові складові ролі ІАС в сучасному управлінні банком (рис. 3).

Рис. 3. Ключові аспекти ІАС у сучасному банківському менеджменті

Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [7].

Конфлікт спричинив труднощі в усіх галузях національної економіки. Стійкість ринку банківських послуг – наслідок спільних дій НБУ, як регулятора, та банківських установ, які змогли пристосуватися та знаходити дієві рішення у важкий час. У перші дні конфлікту банківська система зіткнулася з багатьма перепонами. За інформацією Національного банку України, кількість наявних банків скоротилася з 75 до 60 одиниць в період з 2019 до 2023 року під впливом бойових дій та безперервної оптимізації банківської системи. Для оцінки фінансової стабільності банків під час конфлікту важливо проаналізувати тенденції доходів та видатків банківських установ з 2019 до 2024 року (рис. 4).

Попри негаразди (короновірусна інфекція COVID-19, повномасштабна війна) фіксуються позитивні зміни фінансових показників. Через початок воєнних дій відбулося стрімке падіння рентабельності власного капіталу (ROE) та рентабельності активів (ROA) до від’ємних показників, що засвідчило погіршення фінансової результативності банків. Незважаючи на це, з часом показники рентабельності почали потроху покращуватися, а на 01.01.2025 р. індикатор ROE банківської системи України піднявся до 29,07 %, а ROA – до 3,35 %, що говорить про адаптацію банків та ефективність впроваджених антикризових дій (рис. 5).

Банківське законодавство, регуляторні та пруденційні вимоги постійно удосконалюються та адаптуються як до міжнародних вимог, так і до поточних потреб країни, включаючи виклики війни.

Наприклад, відповідно до чинного законодавства України з 5 серпня 2024 року, а саме з вимогами Закону «Про банки і банківську діяльність», вітчизняні банки перейшли на трирівневу структуру капіталу з новими вимогами щодо його достатності, беручи до уваги низку перехідних положень. Це включає графік досягнення необхідного рівня достатності регулятивного

капіталу: щонайменше 8,5% з 5 серпня 2024 року, щонайменше 9,25% з 1 січня 2025 року та щонайменше 10% з 1 липня 2025 року. Завдяки переходу на нову структуру капіталу збільшилась частка найякіснішого компоненту, основного капіталу першого рівня, за рахунок включення накопиченого прибутку, раніше відображеного на інших рівнях капіталу, та проміжного прибутку без аудиторського підтвердження.

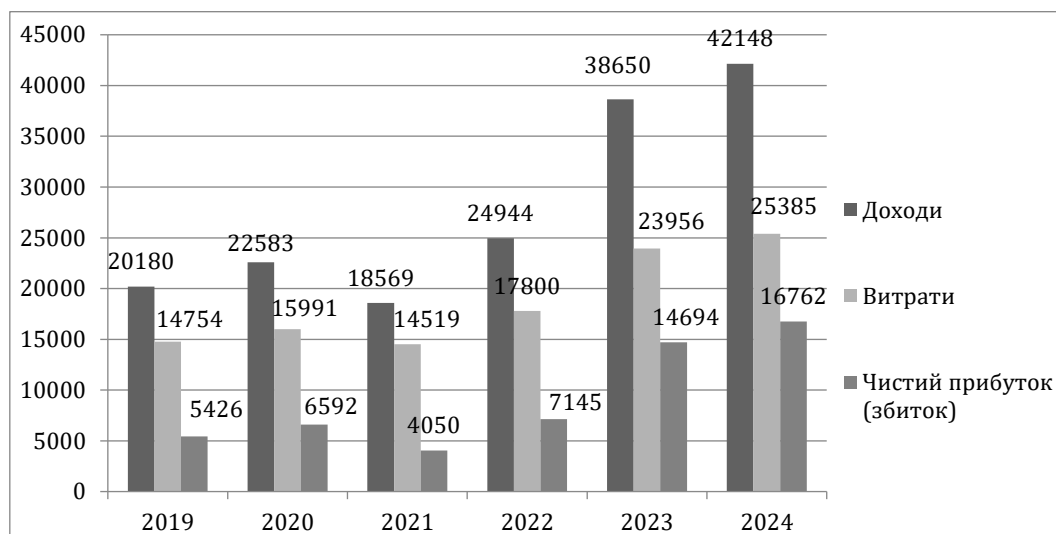

Рис. 4. Динаміка доходів та видатків банківської системи за 2019–2024 рр., млн. грн

Джерело: сформовано автором на основі [15].

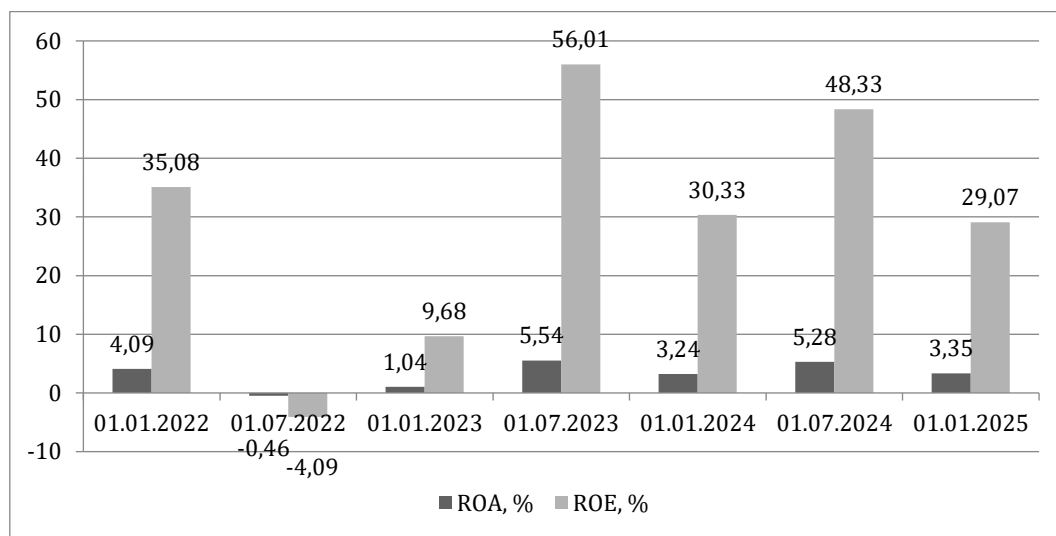

Рис. 5. Динаміка показників рентабельності банківського сектору за 2022–2025 рр.

Джерело: сформовано автором на основі [16].

Згідно з оприлюдненими відомостями щодо пруденційних нормативів станом на 1 січня 2025 року, норматив достатності регулятивного капіталу системи дорівнював 17,4%, а нормативи достатності першого рівня та основного капіталу першого рівня – 16,9%. Усі банки дотрималися мінімальних вимог щодо капітальної достатності. Відтак, банківська система успішно завершила другий етап переходу до трирівневої структури капіталу відповідно до стандартів Європейського Союзу. Наявний рівень капіталу забезпечує адекватну стійкість банківського сектору до можливих потрясінь та дає змогу для подальшого розширення кредитного портфеля [17].

З січня 2025 року Національний банк України запровадив оновлення низки нормативно-правових актів для піднаглядних суб'єктів, на кшталт банків, платіжних установ та фінансових компаній. Ці зміни стосуються поновлення стрес-тестування банків, встановлення процедури авторизації страхових посередників та регулювання вимог до систем корпоративного управління та внутрішнього контролю у фінансових компаніях. Постанова Правління

Національного банку України № 149 від 16 грудня 2024 року, яка набрала чинності, передбачає у 2025 році проведення оцінки стійкості банків і банківської системи України відповідно до Положення про оцінку стійкості, затвердженого постановою Правління НБУ від 22 грудня 2017 року № 141 [18].

Для забезпечення виконання цих та будь-яких інших нововведень та змін у законодавстві банкам потрібно налагодити своєчасне адаптування до них власних інформаційно-аналітичних систем.

Сьогодні ми бачимо, що навіть в умовах воєнного часу в Україні банки успішно впоралися з ризиками для своєї операційної діяльності та продовжують функціонувати.

Але ж складні обставини війни тиснуть на банківську систему, що потребує швидких та ефективних змін для відповідності новим вимогам. Фінансові установи мусили адаптувати системи управління ризиками, знаходити джерела підтримки достатньої ліквідності, підтримувати фінансову стабільність та вживати інших заходів, щоб сприяти довірі клієнтів. Щоб забезпечити стабільність діяльності банків під час війни при наявному порушенні роботи інфраструктури, новим завданням стало децентралізувати та територіально рознести ресурси для вдосконалення інформаційно-аналітичних систем, встановити додаткові резервні механізми та відповідним чином адаптувати стратегії управління ризиками.

Навіть і без впливу чинника війни у сучасну епоху стрімкого технологічного поступу та загостреної конкуренції у фінансовому секторі банки вимушені систематично удосконалювати свої процедури управління. Грамотне управління фінансовими, інформаційними та людськими ресурсами є визначальним для успішного функціонування банківських установ. В цьому контексті активне використання інформаційно-аналітичних систем набуває надзвичайно важливого значення, оскільки це відкриває новий рівень організації управління банківською діяльністю.

У час воєнного конфлікту українські банки енергійно пристосовують свої інформаційно-аналітичні системи до вирішення нових проблем, викликаних війною, заради фінансової стабільності та безперебійного обслуговування клієнтів. Ключові напрями цих змін наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Використання інформаційно-аналітичних систем українськими банками під час війни

Напрямок	Сутнісна характеристика	Результат
Хмарні технології	Перехід банків на хмарні платформи для зберігання та обробки даних	Забезпечення безперебійної роботи, стійкість інфраструктури до фізичних ушкоджень
Аналітика в режимі реального часу	Моніторинг фінансових ризиків, ліквідності, операцій з клієнтами в реальному часі	Оперативне реагування на критичні випадки, ефективне управління ризиками
Безконтактні сервіси та мобільна аналітика	Використання смартфонів для безготівкових розрахунків, розширення функціоналу мобільних додатків	Збільшення доступності банківських сервісів, зниження потреби у фізичній інфраструктурі
Кібербезпека та резервування даних	Впровадження додаткових заходів безпеки, систем резервного копіювання, кібермоніторинг	Захист даних клієнтів і фінансів, стабільність функціонування.
Автоматизація внутрішньої та регуляторної звітності	Адаптація ІАС до змін регуляторних вимог під час війни, автоматизоване формування звітів	Зменшення навантаження на працівників, швидке подання даних до НБУ та інших установ.
Співпраця з фінтех-компаніями	Інтеграція з фінтех-платформами, спільна розробка інноваційних продуктів	Посилення цифрової присутності, пришвидшення впровадження нових сервісів;
Використання BI-платформ та прогнозової аналітики	Використання інструментів бізнес-аналітики (Power BI, Tableau та ін.) для побудови звітів, моделювання сценаріїв.	Більш чітке фінансове планування, посилення нагляду за фінансовою стабільністю

Джерело: сформовано та доповнено автором на основі [12, с. 24; 14, с. 181].

Аналіз теперішнього використання інформаційних та аналітичних систем українськими банками в період війни показує їх високу здатність оперативно адаптуватись до нових викликів та успішно зберігати фінансову стабільність навіть за найскрутніших умов. Фінансові установи активно використовують хмарні технології, мобільні й безконтактні послуги, аналітику в реальному часі та вдосконалені засоби захисту та резервного копіювання даних.

До того ж, співпраця з фінтех-компаніями та застосування сучасних інструментів Business intelligence (BI) може суттєво покращити аналітичну підтримку, підвищити якість управлінських рішень і забезпечити безперебійну роботу компанії. Впроваджуючи ці заходи, банки не лише підвищують внутрішню стабільність, а й сприяють збереженню довіри клієнтів та загальній стійкості фінансової системи України.

Сучасні інформаційні та аналітичні системи, які стали ключовою частиною сучасних банківських операцій, застосовуються для впорядкування обробки даних, управління інформацією та надання оперативних і стратегічних оглядів та відіграють вирішальну роль у допомозі банкам ефективно керувати ризиками, відстежувати ліквідність, здійснювати прогнозування та забезпечувати довгострокову фінансову стабільність. Стратегічний підхід банку до розбудови цієї інфраструктури дозволяє йому стати більш гнучким, відкритим і конкурентоспроможним у довгостроковій перспективі.

В даному контексті стратегічні підходи до розвитку інформаційно-аналітичних систем мають досить велике значення та враховують як технологічні нюанси, так і організаційні, регуляторні та клієнт-орієнтовані пріоритети.

У сучасну епоху цифрової трансформації та високої конкуренції в банківській сфері, де цифрові перетворення та зміни правил гри – постійне явище, стійкість банків залежить не лише від традиційних методів управління, але й від ефективного застосування інформаційних та аналітичних систем, а інформаційно-аналітична інфраструктура (IAI) відіграє ключову роль у стратегічному менеджменті. Мати надійну базу даних для аналізу – це важливо для ухвалення обґрунтованих адекватних рішень з будь-яких питань (оперативних, стратегічних). А максимально можливий рівень автоматизації, потужна система збору, обробки й аналізу даних дає змогу банкам миттєво реагувати на зміни зовнішнього середовища, передбачати різноманітні ризики, оптимізувати капітал та покращувати клієнтський досвід роботи з клієнтами (рис. 6).

Від якості та гнучкості інформаційно-аналітичної інфраструктури банку залежить швидкість ухвалення рішень, ефективність управління ризиками, рівень обслуговування клієнтів та здатність до інновацій. Для успішного розвитку цієї інфраструктури потрібен стратегічний підхід, що передбачає довгострокове планування, інтеграцію передових технологій, а також забезпечення гнучкості та безпеки. Запровадження всебічного стратегічного підходу, що орієнтований на інтеграцію даних, цифрову трансформацію, безпеку, масштабованість та клієнт-орієнтованість, дає банку змогу оптимізувати внутрішні процеси, покращити якість управлінських рішень, прискорити впровадження інновацій та укріпити позиції на ринку.

Ефективне функціонування інформаційно-аналітичних систем є визначальним фактором фінансової стабільності банків в умовах ризиків, що зростають, активної цифровізації та глобальних криз. Запропоновані у рис. 6 покращення ІАС націлені на збільшення прозорості управлінських процесів, швидке реагування на зміни ринкових умов, зменшення ризиків фінансових збитків та посилення довіри серед клієнтів та регуляторів.

Застосування цих порад дозволить банкам не тільки краще управляти ключовими фінансовими індикаторами, але й сформувати гнучку, захищену та інноваційну інфраструктуру для сталого розвитку на тривалу перспективу. Відтак, підвищення ефективності ІАС є важливою стратегічною задачею задля укріплення загальної фінансової стабільності в банківській системі.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері є:

- Розвиток гнучких ІАС, стійких до зовнішніх потрясінь, таких як фізичне знищення інфраструктури, відключення електроенергії чи Інтернету в умовах військових конфліктів. Розробка адаптивної системи аналізу інформації (ІАС), яка може забезпечити фінансову стабільність, має велике значення для фінансової стабільності. На перспективу такі системи повинні бути обов'язковою складовою банківської інфраструктури в країні, яка знаходиться в

зоні збройного конфлікту. Це не тільки підтримує функціонування фінансової системи, але й підтримує загальну економічну стабільність.

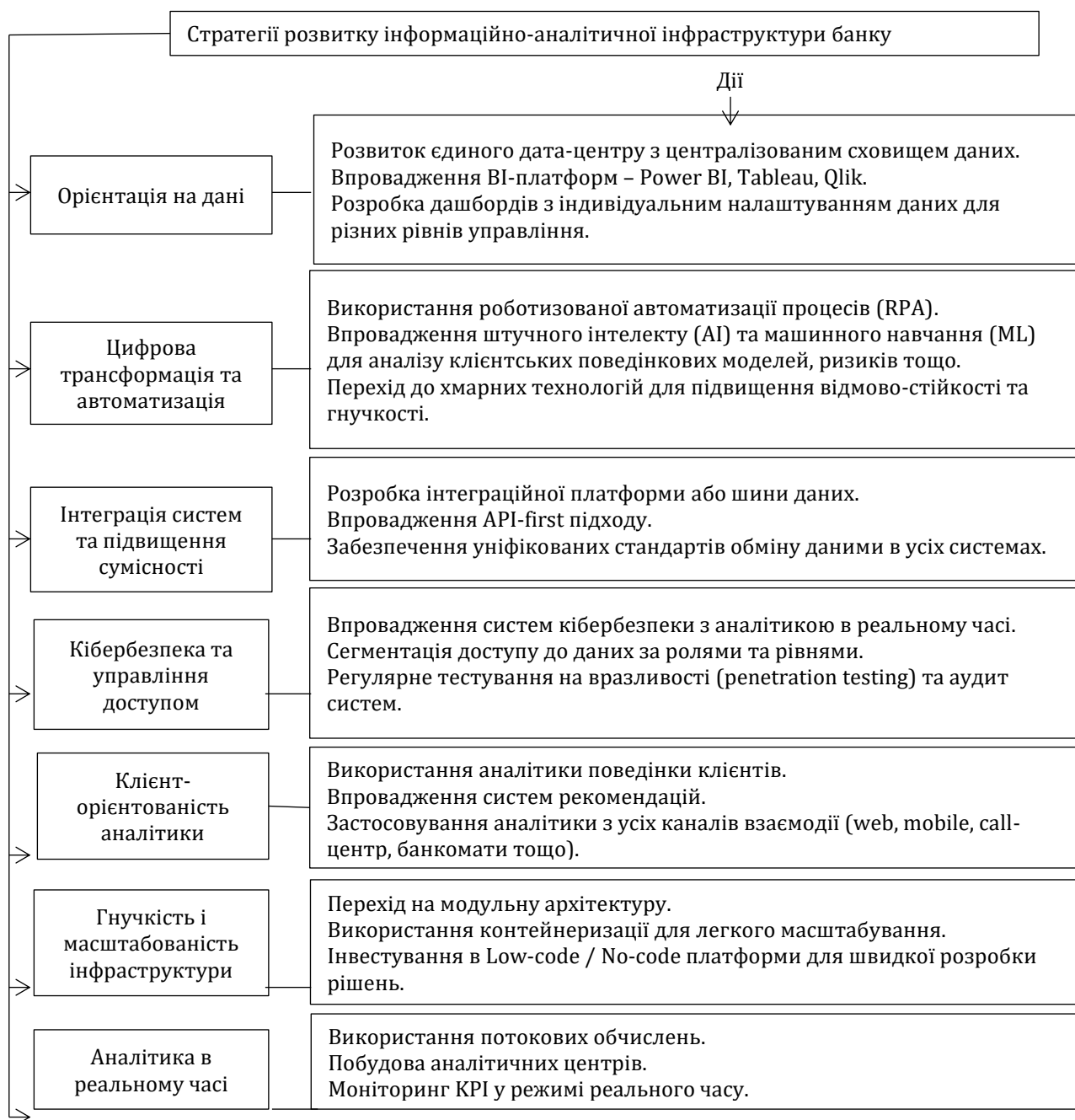

Рис. 6. Стратегічні підходи до розвитку інформаційно-аналітичної інфраструктури банку

Джерело: розроблено автором.

- Інтеграція ІАС у штучному інтелекті та технології для машинного навчання щодо прогнозування ризику та прийняття рішень. Інтеграція інформаційних та аналітичних систем з технологією штучного інтелекту та машинним навчанням, по суті, відкриває нові можливості для банків у управлінні ризиками, стратегічного планування та підвищення ефективності компанії в умовах війни та непередбачуваних економічних змін. Це не тільки забезпечить швидкість та точність аналізу, але й створить нові моделі управління ризиками, які є динамічними, гнучкими та прозорими.

- Розробка ІАС для міжбанківських взаємодій в умовах війни – обмін аналітикою, попередженням про кібератаки, зміни профілів ризику є стратегічним необхідним кроком для підтримки стабільності та цілісності фінансової системи країни. Такі системи забезпечують

швидкий обмін критично важливою аналітикою, оперативне попередження про кібератаки, оцінки спільних ризиків та координації міжбанківських заходів. Результатом є єдиний цифровий фронт фінансової безпеки, як частина єдиної, захищеної екосистеми. Це дозволяє мінімізувати збитки, швидше реагувати на загрози та довіряти банківській системі навіть у найскладніших умовах.

Таким чином, подальші наукові дослідження в цій галузі мають не тільки прикладне, але і соціально -економічне значення, що це сприяє збереженню економіки, довіри населення та ефективному функціонуванню економіки в надзвичайних умовах.

6. Висновки

Фінансова стійкість банківських установ в кризовий час надзвичайно важлива задля збереження стабільності фінансової системи країни в цілому. На банківську сферу істотно вплинуло послаблення економічної активності, збільшення кредитного ризику, втрата коштів на окупованих територіях та необхідність формування резервів в контексті воєнного стану. У таких випадках ключовими фінансовими показниками є ROA та ROE. Через зростання вартості резервів для проблемних позик значення ROA може стрімко зменшитися. Війна посилює ризик несплати, що веде до втрати прибутку і, відповідно, зменшення ROA. Позитивне значення ROA демонструє здатність банків підтримувати прибутковість на тлі турбулентності. Показник ROE може знижуватися через зменшення обсягів кредитування, збільшення резервів, переоцінку активів або девальвацію. Падіння ROE не обов'язково вказує на зниження продуктивності, можливо, банк свідомо зменшує ризики заради заощадження капіталу. За умов воєнного часу вкрай важливо оцінювати ROA та ROE, враховуючи загальний економічний та політичний контекст, як цілісний підхід до фінансових показників для розуміння стану банківської системи.

У воєнний період, коли економічні умови стають ще більш невизначеними, а життєдіяльність та існування знаходиться щохвилини під загрозою, здатність банків пристосовуватись до викликів стає ключовим фактором для виживання. І тут важливу роль відіграють саме інформаційно-аналітичні системи. Від їх надійності, ефективності та пристосованості до поточних кризових умов залежить спроможність банку виконувати свої функції належним чином.

Інформаційно-аналітичні системи змінюють фінансове управління, даючи змогу швидко реагувати на зміни, ухвалювати зважені рішення, зменшувати вплив людського чинника та ризиків. Широке та всебічне використання подібних систем – це не просто конкурентна перевага, а необхідність для забезпечення стабільності та росту, особливо в умовах невизначеності. І саме Інформаційно-аналітична інфраструктура є ключовим елементом відмовостійкості й успіху сучасного банку. В епоху цифровізації фінансового сектору, зі зростаючими запитами клієнтів та посиленням регуляторним контролем, стратегічний розвиток ІАІ стає першочерговим завданням.

Успішне втілення таких стратегій потребує не тільки вкладень у технології, але й змін у корпоративній культурі, збільшення цифрової обізнаності співробітників та тісної співпраці між ІТ-спеціалістами, аналітиками та керівництвом. Саме на перетині технологій та управління формується майбутнє банківської галузі.

References

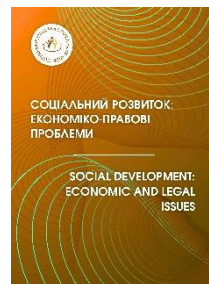
1. Nieizviestna, O., Hryhoruk, A., & Lytvyn, L. (2022). Suchasni instrumenty pidtrymky finansovoi stiiikosti Ukrainy v umovah voiennoho stanu [Modern tools to support Ukraine's financial stability under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (39). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-62> (in Ukrainian).
2. Ahres, O., Dubynetska, P., & Sodoma, R. (2025). Ryzyky bankivskoho sektoru v umovah makroekonomichnoii nestabilnosti [Risks of the banking sector in the context of macroeconomic instability]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (71). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-151> (in Ukrainian).
3. Petyk, L., & Mishchenko, K. (2024). Otsinka bankivskykh ryzykiv v umovah viiny [Assessment of banking risks in times of war]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (65). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-98> (in Ukrainian).

4. Korobchuk, T., & Chyzh, N. (2025). Bezpeka bankivskoi diyalnosti v umovah viyskovykh ryzykiv [Security of banking activities in the context of military risks]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (72). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-12> (in Ukrainian).
5. Hutsaliuk, O. M. (2015). Rol informatsiyno-analitychnykh resursiv u finansovomu zabezpechenni tehnolohiy upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu bankivskykh ustanov [The Role of Information and Analytical Resources in the Financial Support of Technologies for Management of Economic Security of Banking Institutions]. *Derzhava ta rehiony*, 2(83), 9–12. http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2015/2_2015/4.pdf (in Ukrainian).
6. Kara, N. I., & Protsyk, I. S. (2022). Rozvytok mehanizmiv byudzhetuвання finansovoi diyalnosti bankiv v umovah mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn [Development of mechanisms for budgeting financial activities of banks in the context of international economic relations]. *Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development*, 2(8), 231–243. <https://doi.org/10.23939/smeu2022.02.231> (in Ukrainian).
7. Berezovyyk, V. M., Svystun, A. O., & Khmelovskiy, T. H. (2024). Vplyv hlobalnykh finansovykh tendentsiy na stabilnist bankivskoho sektoru Ukrainy [Impact of global financial trends on the stability of the Ukrainian banking sector]. *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii*, (8). <https://doi.org/10.5281/zenodo.12700439> (in Ukrainian).
8. Fedets, A. V. (2023). Realizatsiya upravlinskykh pidhodiv u derzhavnyi politytsi finansovoi bezpeky bankivskoho sektoru v konteksti stabilizatsii natsionalnoi ekonomiky [Implementation of management approaches in the state policy of financial security of the banking sector in the context of stabilization of the national economy]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, 2(37), 54–58. <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-2.7> (in Ukrainian).
9. Davydenko, N., Lutsyk, Yu., Buriak, A., & Vovk, L. (2023). Informational and Analytical Systems for Forecasting the Indicators of Financial Security of the Banking System of Ukraine. *Journal of Information Technology Management*, 15(2), 1–13. <https://doi.org/10.22059/jitm.2023.92315>
10. Bondar, A. A. (2018). Implementation of information-analytical systems in banking. *WORLD SCIENCE*, 1(4(32)), 23–25. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/232581.pdf>
11. Nieizviestna, O. V., Hryhoruk, A. A., & Lytvyn, L. M. (2022). Suchasni instrumenty pidtrymky finansovoi stiykosti Ukrainy v umovah voyennoho stanu [Modern tools to support Ukraine's financial stability under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (39). <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1401/1351> (in Ukrainian).
12. Sadura, O.B., & Pidhaina, A. A. (2023). Finansova stiykist bankivskoi systemy Ukrainy v umovah viyny [Financial Sustainability of the Ukrainian Banking System in the Time of War]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tehiniky*, 8(3), 24–29. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-3> (in Ukrainian).
13. Danylenko, Yu. (2025). Povoyenni vyklyky ta mozhlyvosti rozvytku bankivskoi systemy v Ukraini [Post-war challenges and opportunities for the development of the banking system in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (72). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-14> (in Ukrainian).
14. Sytnyk, N. S., & Kravchenko, B. O. (2024). Finansova bezpeka derzhavy: zahrozy ta vyklyky v umovah viyny [Financial Security of the State: Threats and Challenges in the Time of War]. *Modern Economics*, (44), 181–189. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V44\(2024\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V44(2024)-27) (in Ukrainian).
15. Natsionalnyi bank Ukrainy. (2025). *Dohody i vytraty bankiv Ukrainy* [Income and expenses of Ukrainian banks]. https://bank.gov.ua/files/stat/Inc_Exp_Banks_2024-02-01.xlsx (in Ukrainian).
16. National Bank of Ukraine. (2025). *Statistics at the National Bank of Ukraine*. <https://bank.gov.ua/en/statistic/nbustatistic>
17. National Institute for Strategic Studies. (2025). *Ohlyad instrumentiv pidtrymky finansovoi stiykosti (01-02.2025)* [Overview of financial stability support instruments (01-02.2025)]. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-01-022025-roku> (in Ukrainian).
18. National Bank of Ukraine. (2024). Pro osoblyvosti zdiysnennya otsinky stiykosti bankiv i bankivskoi systemy Ukrainy u 2025 rotsi [On Peculiarities of Assessing the Resilience of Banks and the Banking System of Ukraine in 2025]. Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated December 16, 2024, No. 149. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-24#n3> (in Ukrainian).

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Аналіз зобов'язань підприємства

Василь В. Галкін ¹

¹ Миколаївський національний аграрний університет (Україна). Старший викладач кафедри кафедри обліку і оподаткування.

* Автор-кореспондент, e-mail: halkinvv@mnau.edu.ua

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.12](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.12)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Актуальність дослідження зумовлена потребою надійного інструментарію оцінювання поточних і довгострокових зобов'язань у ситуації ринкової волатильності, інформаційної нерівномірності та зростання ланцюгових прострочень. Підкреслено, що коректне співвіднесення строків погашення боргу з ритмічністю грошових потоків підвищує достовірність діагностики платіжної спроможності та якість управлінських рішень. Метою статті є розроблення прикладної, дієвої методики інтегрованого аналізу поточних і довгострокових зобов'язань, здатної забезпечувати надійне прогнозування платоспроможності підприємства. Застосовано системний підхід до розгляду структури зобов'язань; виконано документальний аналіз фінансової звітності та приміток із перехресною звіркою даних між формами; здійснено порівняльний аналіз трактувань і практик; проведено структурно-логічне групування статей боргу та відповідних показників ліквідності; використано індуктивно-дедуктивне узагальнення критеріїв поділу на поточні і довгострокові зобов'язання; здійснено аналітичне зіставлення строків платежів із календарем очікуваних надходжень. Рекомендації сформовано методом аналітико-синтетичного узагальнення з подальшою логіко-структурною алгоритмізацією управлінських дій. Систематизовано класифікацію зобов'язань; уточнено відмінності між ліквідністю активів і ліквідністю балансу; окреслено набір індикаторів оцінювання (абсолютна, поточна, критична ліквідність; покриття короткострокових зобов'язань очікуваними надходженнями). Доведено інформативність поєднання коефіцієнтного аналізу зі строковими профілями боргу та оцінкою «якості» дебіторської заборгованості. Виявлено ключові джерела ризику – концентрацію коротких боргів у вузьких часових вікнах, дисбаланси операційного циклу, договірні санкції. Встановлено, що дієвість аналізу зобов'язань зростає за умови одночасного врахування структури боргу, ліквідності активів та ритмічності грошових потоків. Доведено доцільність калібрування цільових інтервалів показників з огляду на галузеві особливості та тривалість операційного циклу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

ліквідність балансу, платоспроможність, коефіцієнти ліквідності, оборотний капітал, прогнозування грошових потоків.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Analysis of Company Liabilities

Vasyl Halkin ¹ *

¹ Mykolayiv National Agrarian University (Ukraine). Senior Lecturer at the Department of Accounting and Taxation.

* **Corresponding Author**, e-mail: halkinvv@mnaeu.edu.ua

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.12](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.12)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The relevance is driven by the need for a dependable toolkit to assess current and long-term liabilities under market volatility, informational asymmetry, and cascading payment delays. It is demonstrated that aligning debt maturities with the rhythm of cash flows improves the diagnostic reliability of solvency and the quality of managerial decisions. The article aims to design and substantiate a practical, actionable framework for integrated analysis of current and long-term liabilities that enables dependable forecasting of a firm's solvency. A systemic perspective is applied to the structure of liabilities. Documentary analysis of financial statements and notes is performed with cross-checks between forms. Comparative analysis is used to harmonize interpretations and practices. Structural-logical grouping is employed for debt items and liquidity indicators. Inductive-deductive generalization refines the criteria for allocating liabilities to current vs non-current categories. Analytical matching of payment schedules to expected inflows is carried out. Managerial recommendations are derived through analytical-synthetic generalization and then logically structured into stepwise procedures. A coherent classification of liabilities is systematized; the distinction between asset liquidity and balance-sheet liquidity is clarified. A compact set of indicators is outlined (absolute, quick, and current liquidity; coverage of short-term liabilities by expected receipts). It is proven that combining ratio analysis with term-structure profiles of debt and the "quality" of receivables increases explanatory power. Key risk sources are revealed: time-clustered short debts, operating-cycle mismatches, and contractual penalties. Practical steps are specified: internal targets for indicators, a rolling liquidity forecast, and a protocol for handling overdue items. It is established that effectiveness rises when debt structure, asset liquidity, and cash-flow rhythm are assessed jointly. The expediency of calibrating target ranges by industry and operating-cycle length is confirmed.

KEYWORDS

balance sheet liquidity, solvency, liquidity ratios, working capital, cash flow forecasting.

1. Вступ

Проблема дослідження полягає у теоретико-методологічній невизначеності місця й ролі зобов'язань у фінансовій архітектоніці підприємства та у відсутності узгодженого інструментарію їх оцінювання в умовах мінливої ринкової кон'юнктури. Недостатня прозорість структури та якості зобов'язань ускладнює коректну інтерпретацію фінансового стану, підвищує інформаційну асиметрію для стейкхолдерів і посилює чутливість вартості капіталу до шоків ліквідності. Зв'язок із важливими науковими й прикладними завданнями проявляється у потребі формалізувати поняттєво-категоріальний апарат, уніфікувати підходи до класифікації та вимірювання зобов'язань у взаємозв'язку з показниками платоспроможності й фінансової стійкості, а також розробити валідні моделі, що поєднують облікові, правові та ризик-менеджерські аспекти. На практичному рівні це орієнтує дослідження на підвищення якості управлінських рішень щодо структури фінансування, оптимізації розрахунків із контрагентами, підтримання ліквідності та довіри інвесторів, забезпечення передбачуваності грошових потоків і своєчасного виявлення ознак фінансової дестабілізації.

2. Огляд літературних джерел

Ознайомлення з науковими джерелами за темою аналізу зобов'язань підприємства демонструє перехід від поняттєво-класифікаційного опрацювання до інтегрованих, ризик-орієнтованих і цифрово підтриманих підходів. У концептуальному блоці Г. С. Кесарчук та І. В. Мошак уточнюють економічну суть поточних зобов'язань, критерії їх розмежування та підходи до оцінки, що безпосередньо впливають на трактування короткострокової платоспроможності й ліквідності балансу [1]. Обліково-нормативну площину поглиблюють А. В. Фрайман і Н. М. Селіванова, зіставляючи національні та міжнародні стандарти щодо довгострокових зобов'язань і показуючи, як відмінності у визнанні, оцінці та розкритті детермінують порівнянність звітності та якість управлінської аналітики [2]. Вимірювальний інструментарій конкретизують Г. М. Терен, яка систематизує показники ліквідності, та Л. С. Стасюк, яка на прикладі підприємства демонструє практичні наслідки зміни структури зобов'язань для платоспроможності й грошових потоків, одночасно виявляючи обмеження статичних коефіцієнтів у турбулентному середовищі [3; 4]. Стратегічний вимір окреслює О. В. Пилипенко, інтегруючи аналіз зобов'язань у ширший контекст фінансової стратегії підприємства та прийняття управлінських рішень [5]. Питання оперативного управління розрахунками й якістю дебіторсько-кредиторської заборгованості деталізують О. В. Савченко і Д. В. Марцінко, підкреслюючи вплив політики розрахунків на вартість фінансування та ризик неплатежів [6]. У новітньому пласті досліджень М. В. Кузьменко, Н. М. Петруха та Ю. А. Штохман фіксують ефекти впровадження інноваційних фінансових рішень як механізму адаптації структури зобов'язань до кон'юнктурних змін у реальному секторі [7], а В. Маліков (V. Malikov), Ю. Біла (Y. Bila), Н. Петруха (N. Petrukha) та співавтори демонструють, як цифрово оркестрований облік підвищує якість стратегічних рішень щодо фінансування і керування зобов'язаннями [8]. Сукупно ці роботи вибудовують безперервну логіку: від уточнення сутності та стандартів – через калібрування показників ліквідності – до стратегічного і технологічного переозброєння практик управління зобов'язаннями.

Водночас аналіз джерел виявляє прогалини щодо галузевої калібровки порогів для ключових коефіцієнтів, узгодження коефіцієнтного підходу зі строковою структурою зобов'язань та операційним циклом, а також урахування ефекту взаємних неплатежів і договірних санкцій у прогнозуванні платоспроможності. Запропоноване дослідження адресує ці аспекти через інтегровану ризик-орієнтовану методику, що поєднує показники ліквідності активів і балансу з аналізом якості дебіторської заборгованості та строкових профілів боргу і доповнюється короткогоризонтним (8–12 тижнів) сценарним прогнозуванням ліквідності для забезпечення перспективної платоспроможності.

3. Постановка завдання

Мета статті – запропонувати дієву методику аналізу поточних і довгострокових зобов'язань, що забезпечує достовірний прогноз платоспроможності підприємства.

4. Методи та матеріали

Застосовано системний підхід до розгляду структури зобов'язань; виконано документальний аналіз фінансової звітності та приміток із перехресною звіркою даних між формами; здійснено порівняльний аналіз трактувань і практик; проведено структурно-логічне групування статей боргу та відповідних показників ліквідності; використано індуктивно-дедуктивне узагальнення критеріїв поділу на поточні і довгострокові зобов'язання; здійснено аналітичне зіставлення строків платежів із календарем очікуваних надходжень. Рекомендації сформовано методом аналітико-синтетичного узагальнення з подальшою логіко-структурною алгоритмізацією управління дій.

5. Результати та обговорення

Визнання зобов'язання у фінансовій звітності спирається на дві необхідні умови: його суму можна надійно виміряти, а погашення пов'язане з імовірним відтоком майбутніх економічних вигод. Якщо на звітну дату встановлюється відсутність обов'язку погашення раніше відображеного зобов'язання, відповідна сума підлягає віднесенню до доходів поточного періоду [9].

Поточні зобов'язання трактуються як такі, що мають бути погашені у межах операційного циклу або протягом дванадцяти місяців після дати балансу. До їх типового складу належать короткострокові кредити банків; поточна кредиторська заборгованість (у тому числі за довгостроковими зобов'язаннями в частині, що підлягає погашенню протягом року; за товари, роботи, послуги; за розрахунками з бюджетом, зокрема з податку на прибуток; за розрахунками зі страхування; з оплати праці; з учасниками; за внутрішньогосподарськими розрахунками); короткострокові векселі; поточні забезпечення на виплату відпусток, додаткове пенсійне забезпечення та виконання гарантійних зобов'язань; інші короткострокові статті. В умовах ускладнення господарських зв'язків коректна класифікація й оцінка поточних зобов'язань стають ключовою передумовою фінансової стійкості, адже повнота та достовірність даних про їх обсяг і структуру є базою для ефективного контролю грошових потоків і своєчасних розрахунків із контрагентами [2].

Довгострокові зобов'язання охоплюють усі зобов'язання, що не відповідають критеріям поточних; до них, зокрема, належать довгострокові кредити банків, інші довгострокові боргові інструменти, відстрочені податкові зобов'язання та довгострокові забезпечення. У сучасній фінансовій практиці вони розглядаються як вагоме джерело ресурсів і невід'ємний елемент структури капіталу, що впливає на вартість фінансування, ризиковість і платіжну дисципліну підприємства. Посилена увага до методики їх обліку та оцінювання зумовлена інституційним переходом від централізованих підходів планової економіки до ринкового середовища, у якому спрощені практики виявилися недостатніми для якісного управління зобов'язаннями [3].

Оцінювання платоспроможності доцільно базувати на узгодженому аналізі показників, що відображають ліквідність балансу, з чітким розрізненням між ліквідністю активів і ліквідністю балансу як цілого. Ліквідність активів визначається їх здатністю швидко конвертуватися у грошові кошти без суттєвої втрати ринкової вартості; однак класифікація за ступенем ліквідності має умовний характер і залежить від галузі, бізнес-моделі та поточного ринкового стану. На практиці окремі необоротні активи можуть реалізовуватися швидше й з меншим дисконтом, ніж запаси, незавершене виробництво чи навіть дебіторська заборгованість. Тому інтерпретація платоспроможності має поєднувати розрахунок стандартних коефіцієнтів ліквідності з перевіркою якості дебіторської заборгованості, строків профілів погашення боргу, відповідності тривалості операційного циклу графікам розрахунків та оцінкою ризику касових розривів. Такий інтегрований підхід підвищує прогнозованість грошових потоків і забезпечує вчасне коригування політики фінансування та структури зобов'язань.

Ліквідність балансу – це спроможність підприємства у стислі терміни перетворювати активи на платіжні засоби з метою своєчасного погашення зовнішніх зобов'язань (пасивів). Баланс вважають ліквідним тоді, коли короткострокові зобов'язання можуть бути погашені без порушення фінансової рівноваги та без суттєвих втрат вартості активів.

Платоспроможність відображає можливість повного розрахунку на конкретну дату й має місце, якщо сукупна вартість активів перевищує обсяг зовнішніх зобов'язань; інакше кажучи, активи мають бути більшими за суму довгострокової та короткострокової заборгованості. Позитивне значення чистого робочого капіталу (оборотні активи мінус поточні зобов'язання) є прямим індикатором здатності підприємства виконувати свої зобов'язання вчасно [4]. Водночас «ліквідність» і «платоспроможність» не тотожні: перша характеризує швидкість і беззбитковість конверсії активів у грошові кошти, друга – достатність ресурсів для повного погашення боргу на визначену дату. Практична оцінка зазвичай поєднує аналіз ліквідності активів і ліквідності балансу з розрахунком коефіцієнтів поточної, швидкої та абсолютної ліквідності, а також із перевіркою якості дебіторської заборгованості та графіків погашення боргу.

Перспективна ліквідність балансу визначається дотриманням системи нерівностей, що узгоджують структуру активів із термінами погашення зобов'язань (табл. 1). Разом вони описують рівень прогнозованої платоспроможності підприємства; остання умова відтворює «золоте правило фінансування»: необоротні активи мають бути забезпечені постійними пасивами. У прикладному аналізі доцільно також оцінювати чутливість цих співвідношень до сезонності грошових потоків та змін операційного циклу – це знижує ризик касових розривів і підвищує передбачуваність розрахунків.

Таблиця 1. Умови перспективної ліквідності балансу

Активи	Порівняння	Пасиви
Сума найбільш ліквідних активів і активів, що швидко реалізуються (грошові кошти + цінні папери + строкова дебіторська заборгованість)	>	Зобов'язання розд. III «Поточні зобов'язання» пасиву балансу (за винятком р. 1660 – поточні забезпечення, і р. 1665 – доходи майбутніх періодів)
Запаси та витрати майбутніх періодів (р. 1100 – запаси; р. 1170 – витрати майбутніх періодів; р. 1190 – інші оборотні активи)	>	Довгострокові пасиви (рр. 1500–1515: відстрочені податкові зобов'язання; довгострокові кредити банків; інші довгострокові зобов'язання)
Оборотні кошти (усі) – розд. II активу балансу	>	Короткострокові зобов'язання – розд. III пасиву балансу
Необоротні активи – розд. I активу балансу	<	Постійні пасиви – розд. I пасиву балансу
Сума найбільш ліквідних активів і активів, що швидко реалізуються (грошові кошти + цінні папери + строкова дебіторська заборгованість)	>	Зобов'язання розд. III «Поточні зобов'язання» пасиву балансу (за винятком р. 1660 – поточні забезпечення, і р. 1665 – доходи майбутніх періодів)
Запаси та витрати майбутніх періодів (р. 1100 – запаси; р. 1170 – витрати майбутніх періодів; р. 1190 – інші оборотні активи)	>	Довгострокові пасиви (рр. 1500–1515: відстрочені податкові зобов'язання; довгострокові кредити банків; інші довгострокові зобов'язання)
Оборотні кошти (усі) – розд. II активу балансу	>	Короткострокові зобов'язання – розд. III пасиву балансу

Джерело: сформовано автором на основі даних [6].

У практиці фінансового аналізу показники ліквідності інтерпретують не ізольовано, а відносно орієнтовних «нормативних» інтервалів, які виконують роль бенчмарків для початкової діагностики. Водночас такі інтервали не є універсальними: їх доцільно калібрувати з урахуванням галузевих особливостей, тривалості операційного циклу, сезонності грошових потоків і фаз ділового циклу підприємства. В економічній літературі розрізняють три взаємопов'язані, але не тотожні категорії: ліквідність активів (швидкість і можливість конверсії окремих активів у грошову форму), ліквідність балансу (узгодженість строків перетворення активів у кошти зі строками погашення зобов'язань) та ліквідність підприємства як системну характеристику наявності оборотних коштів, достатніх для розрахунків за короткостроковими зобов'язаннями. У широкому розумінні ліквідність відображає «мобільність» суб'єкта господарювання – здатність оперативно мобілізувати платіжні ресурси як із внутрішніх, так і з

зовнішніх джерел та підтримувати часове узгодження між інкасацією активів і погашенням боргу [5]. Важливо також пам'ятати, що всі стандартні коефіцієнти ліквідності визначаються щодо поточної заборгованості, тож на інтерпретацію безпосередньо впливають якості і структура саме короткострокових зобов'язань.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності відображає спроможність негайно погасити найбільш строкові зобов'язання виключно за рахунок високоліквідних активів. Його доцільно розраховувати як відношення суми грошових коштів, їх еквівалентів і поточних фінансових інвестицій до найтерміновіших зобов'язань. Рекомендований інтервал 0,20–0,35 означає, що «подушка» високоліквідних активів має покривати 20–35 % найближчих виплат; систематичне перевищення нормативу може сигналізувати про неефективне утримання надлишкової готівки поза операційним циклом, тоді як стійке недотримання – про дефіцит швидкої ліквідності та підвищений ризик касових розривів.

Коефіцієнт поточної (загальної) ліквідності в українській практиці часто трактується як показник, близький до «швидкої» ліквідності: у чисельнику враховують грошові кошти, їх еквіваленти, поточні фінансові інвестиції та дебіторську заборгованість, а в знаменнику — поточні зобов'язання і забезпечення. Нормативне значення на рівні не нижче 1 інтерпретується як наявність достатнього обсягу швидко мобілізованих ресурсів для повного погашення короткострокових зобов'язань у межах найближчого планового періоду. У разі істотного відхилення вниз варто перевіряти тривалість інкасації дебіторської заборгованості, концентрацію ризику на окремих контрагентах і наявність прихованих відтоків грошових коштів.

Коефіцієнт покриття (поточний коефіцієнт) є найзагальнішим індикатором ліквідності, оскільки співвідносить усі оборотні активи з поточними зобов'язаннями та забезпеченнями. Орієнтовний «комфортний» інтервал 2,0–2,5 відображає запас оборотних активів, що більш як удвічі переважає за обсягом найближчі боргові вимоги; критичною межею вважають 1,0, коли сукупні оборотні активи рівні з поточними зобов'язаннями, а отже, навіть незначний шок у надходженнях може спричинити порушення платіжної дисципліни.

Уточнений коефіцієнт покриття (коефіцієнт критичної ліквідності) враховує нижчу реалізаційну готовність окремих статей: із оборотних активів вилучають виробничі запаси та незавершене виробництво. Нормативний діапазон 1–2 вказує, що навіть без урахування найменш ліквідних оборотних компонентів суб'єкт господарювання здатен перекрити короткострокові зобов'язання у повному обсязі або з певним запасом, що особливо важливо за високої волатильності ринку збуту.

Співвідношення «покриття заборгованості за рахунок дебіторів» визначають як частку від ділення дебіторської заборгованості на поточну кредиторську. Значення не нижче 1 свідчить про наявність активного сальдо розрахункового балансу та потенційну «ліквідну подушку» для обслуговування короткострокових зобов'язань. Однак для коректного висновку слід оцінювати якості дебіторки: структуру за строками, частку сум із простроченням, очікувані кредитні втрати та концентрацію на ключових покупцях [6].

Поглиблений аналіз структури і динаміки зобов'язань дозволяє своєчасно фіксувати негативні тенденції нарощування боргового навантаження. На першому етапі перевіряють достовірність та повноту інформації про види і строки кредиторської заборгованості: застосовують прямі зовнішні підтвердження від контрагентів, звіряють умови контрактів і додаткових угод, інтерв'юють відповідальних працівників щодо статусу претензій і розрахунків. Далі оцінюють «якість» боргу: наявність обмежень використання ресурсів, ковенанти, забезпечення, структуру відсоткових ставок і чутливість до зміни вартості капіталу. Окремо аналізують заборгованості перед бюджетом і з оплати праці як такі, що формують підвищений регуляторний та соціальний ризик [7].

Зміни структури кредиторської заборгованості в українських реаліях часто детермінуються взаємними неплатежами в ланцюгах поставок; тому порівняльний аналіз кредиторської і дебіторської заборгованості дає змогу виявити потенціал неттингу, ризик «ланцюгових» прострочень і потребу в реструктуризації графіків розрахунків [8]. Юридичний аспект також критичний: укладені договори, як правило, містять умови щодо неустойки, штрафів чи пені за порушення строків виконання зобов'язань; відповідно до Цивільного кодексу України боржник вважається таким, що прострочив, якщо не розпочав виконання або не

виконав його у встановлений строк, що активує договірні санкції та формує додаткові витрати підприємства [10].

Для кількісного виміру боргової динаміки доцільно обчислювати абсолютні прирости й відносні темпи (коефіцієнти зростання) за видами заборгованості, поєднуючи їх із показниками оборотності (cash conversion cycle), віковою структурою дебіторки та аналізом сезонних компонент. Такий інтегрований підхід зменшує інформаційну асиметрію, підвищує точність прогнозу грошових потоків і дозволяє коректно налаштовувати «нормативні» інтервали ліквідності для конкретної бізнес-моделі.

Однак, фінансова рівновага найчастіше порушується не стільки через обмеженість короткострокових ресурсів, скільки через системні збої у платіжних ланцюгах. Виявлено, що взаємні неплатежі між учасниками постачання генерують «ланцюгові» прострочення, розривають операційний цикл і підвищують імовірність касових розривів навіть за прийнятних значень інтегральних коефіцієнтів ліквідності. Додатковий тиск на ліквідність формують юридичні ризики неустойки, штрафів і пені за порушення строків виконання зобов'язань, які фактично збільшують вартість фінансування та звужують межі маневру в управлінні оборотним капіталом. Зафіксовано також, що помилки класифікації боргу (зміщення короткострокових частин довгострокових зобов'язань або несвоєчасне припинення визнання погашених сум) спотворюють картину платоспроможності та знижують корисність стандартних бенчмарків. Отже, для утримання перспективної ліквідності потрібні інструменти превенції та швидкого реагування, які синхронізують графіки платежів із очікуваними надходженнями та мінімізують правові й договірні втрати.

З метою підтримання перспективної ліквідності та дотримання цільових інтервалів показників доцільно реалізувати комплекс взаємопов'язаних управлінських кроків: встановити внутрішні таргети для ключових коефіцієнтів ліквідності з урахуванням галузевої специфіки та сезонності зі щоквартальним переглядом; запровадити щотижневий прогноз ліквідності на ковзному горизонті 8–12 тижнів із трьома сценаріями (базовим, песимістичним, стресовим) та індикаторами «early-warning» для дебіторської й кредиторської заборгованості; диверсифікувати інструменти управління розрахунками (факторинг, дисконтування рахунків до отримання, оптимізація строків постачальницьких кредитів, узгодження ковенантів, підтримання резерву невикористаних кредитних ліній); інституціалізувати політику роботи з простроченими зобов'язаннями (чіткі дедлайни ескалацій, штрафні санкції, графіки реструктуризації), синхронізувавши її з договірно-правовою базою. Реалізація такого комплексу підвищує прогнозну платоспроможність і знижує ймовірність ліквідних шоків без надмірної «консервації» оборотного капіталу.

6. Висновки

Узагальнення результатів засвідчує, що аналіз зобов'язань є центральним інструментом діагностики фінансового стану, оскільки безпосередньо пов'язаний із платоспроможністю та ліквідністю; максимальну інформативність він набуває при поєднанні коефіцієнтів ліквідності активів і ліквідності балансу з оцінкою строкової структури боргу, якості дебіторської заборгованості та тривалості операційного циклу. Встановлено, що дисбаланс темпів зростання кредиторської заборгованості відносно активів погіршує прогноз платоспроможності, а інтерпретація стандартних показників істотно залежить від структури короткострокових зобов'язань, платіжної дисципліни контрагентів і сезонності грошових потоків. Ключовими проблемами виступають взаємні неплатежі у ланцюгах постачання, що провокують ланцюгові прострочення, та юридичні ризики неустойки, штрафів і пені, які підвищують вартість фінансування і тиснуть на ліквідність. З метою підтримання перспективної ліквідності доцільно встановлювати внутрішні таргети для базових коефіцієнтів із галузевою калібровкою та регулярним переглядом, впроваджувати ковзний щотижневий прогноз ліквідності на горизонті 8–12 тижнів із сценаріями і ранніми індикаторами, диверсифікувати інструменти управління розрахунками (зокрема факторинг, дисконтування рахунків, гнучкі постачальницькі кредити, резерв невикористаних ліній) та інституціалізувати політику роботи з простроченою заборгованістю, узгоджену з договірно-правовою базою. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні динамічних ризик-орієнтованих метрик ліквідності, емпіричній

валідації галузевих порогів для ключових коефіцієнтів, інтеграції цифрових рішень моніторингу й автоматизованого стрес-тестування, а також у моделюванні правових сценаріїв реструктуризації та їхнього впливу на вартість капіталу.

References

1. Kesarchuk, H. S., & Moshak, I. V. (2016). Potochni zobov'iazannia: ekonomichna sut, klasyfikatsiia ta yikh otsinka [Current liabilities: economic essence, classification and measurement]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu: Seriya: Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Economics Series*, 2(1(47)), 401–405. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/10793> (in Ukrainian).
2. Fraiman, A. V., & Selivanova, N. M. (2020). Osoblyvosti obliku dovhostrokovykh zobov'iazan za natsionalnymy ta mizhnarodnymy standartamy bukhgalterskoho obliku [Specifics of accounting for long-term liabilities under national and international accounting standards]. *ECONOMICS: time realities*, 6(52), 76–86. <http://doi.org/10.15276/ETR.06.2020.9> (in Ukrainian).
3. Teren, H. M. (2016). Systema pokaznykiv analizu likvidnosti pidpriemstva [System of indicators for enterprise liquidity analysis]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, (8), 36–41. http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2016/10.pdf (in Ukrainian).
4. Stasiuk, L. S. (2014). Analiz pokaznykiv likvidnosti i platospromozhnosti na prykladi PJSC “HZKPU ‘Pryhma-Pres’” [Analysis of liquidity and solvency indicators: the case of PJSC “HZKPU ‘Pryhma-Pres’”]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 44(1), 154–161. <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/44/242.pdf> (in Ukrainian).
5. Pylypenko, O. V. (2018). *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis]. Kyiv: DP “Vyd. dim ‘Personal’”. (in Ukrainian).
6. Savchenko, O. V., & Martsinko, D. V. (2017). Sutnist ta otsinka upravlinnia debitorskoiu ta kredytorskoiu zaborhovanostiamy v mezhakh analizu finansovoho stanu pidpriemstva [Essence and assessment of managing accounts receivable and payable within enterprise financial analysis]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 6(1), 181–185. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_6\(1\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_6(1)_37) (in Ukrainian).
7. Kuzmenko, M. V., Petrukha, N. M., & Shtokhman, Yu. A. (2024). Vprovadzhennia innovatsiinykh finansovykh rishen dlia pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia kapitalom u silskohospodarskykh pidpriemstvakh v Ukraini [Implementation of innovative financial solutions to improve capital management efficiency in Ukrainian agricultural enterprises]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 8(36), 373–393. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-373-393](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-373-393) (in Ukrainian).
8. Malikov, V., Bila, Y., Petrukha, N., Andrieiev, A., & Bohatchyk, L. (2025). Management of Accounting in Strategic Decision-Making for Enterprises. *Journal of Information Systems Engineering and Management*, 10(9s), 43–51. <https://doi.org/10.52783/jisem.v10i9s.1135>
9. On approval of the National Accounting Regulation (Standard) 11 “Liabilities”: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 01.31.2000 No. 20. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text>. (in Ukrainian).
10. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 435-IV of January 16, 2003. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (in Ukrainian).

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Генеративний штучний інтелект у брендингу та візуальному маркетингу

Катерина Є. Балабанова ^{1*} ● Арман Н. Ахтоян ² Акіф А. Ефендієв ³

¹ Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (Україна). Доцент кафедри медіапродюсування та видавничої справи, канд. пед. наук.

² Черкаський державний технологічний університет (Україна). Доктор філософії зі спеціальності 075 Маркетинг.

³ Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (Україна). Викладач.

* Автор-кореспондент, e-mail: balabanova.ket@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.15](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.15)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена аналізу ролі генеративного штучного інтелекту у трансформації брендингу та візуального маркетингу, зокрема в умовах цифровізації комунікаційних стратегій та посилення конкуренції на глобальному ринку. Особлива увага приділяється інтеграції генеративних моделей (GPT, DALL-E, MidJourney та інших) у процеси створення візуального контенту, формування бренд-ідентичності та персоналізації споживацького досвіду. Мета дослідження – визначити ключові напрями застосування генеративного ШІ у брендингу та візуальному маркетингу, що дозволяють підвищити ефективність маркетингових комунікацій, зберегти унікальність бренду та мінімізувати ризики при використанні автоматизованого контенту. У ході наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, зокрема кількісний та якісний аналіз, системний огляд літератури, порівняльний аналіз міжнародних та українських кейсів, а також експертні інтерв'ю та аналіз практичних прикладів. Збір даних охоплював дослідження наукових джерел, вивчення досвіду провідних міжнародних компаній (Nike, Coca-Cola, Nestlé) щодо інтеграції ШІ у маркетингові кампанії, а також аналіз українських кейсів у сфері креативних індустрій та малого бізнесу, зокрема COMFY, Metro Україна, Gulliver та Епіцентр. Результати дослідження показують, що застосування генеративного ШІ у брендингу та візуальному маркетингу дозволяє: швидко створювати високоякісний та персоналізований контент; оптимізувати рутинні маркетингові процеси; підвищити залученість аудиторії через візуальні та інтерактивні комунікації; формувати унікальну бренд-ідентичність та покращувати споживацький досвід. Водночас дослідження підкреслює необхідність гібридного підходу, що поєднує автоматизоване генерування контенту з людським контролем та модерацією, запровадження прозорих політик маркування AI-згенерованого контенту та дотримання етичних і правових норм, таких як AI Act та положення WIPO. Внутрішні заходи адаптації включають створення корпоративних «бренд-гайдів», бібліотек промптів, ведення лог-реєстру моделей та версій, а також тестування сприйняття контенту цільовими сегментами для підвищення ефективності комунікацій. Показано, що інтеграція генеративного ШІ сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, зменшенню витрат та підвищенню швидкості реагування на зміни ринку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

генеративний штучний інтелект, брендинг, візуальний маркетинг, цифровий контент, персоналізація, маркетингові комунікації.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

The Generative Artificial Intelligence in Branding and Visual Marketing

Kateryna Balabanova ^{1*} ● Arman Akhtolian ² Akif Efendiiev ³

¹ Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Media Production and Publishing. PhD in Pedagogy.

² Cherkasy State Technological University (Ukraine). PhD in Marketing.

³ Kamianets-Podilskyi Professional College of Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute" (Ukraine). Teacher.

* **Corresponding Author**, e-mail: balabanova.ket@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.15](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.15)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article is dedicated to analyzing the role of generative artificial intelligence (AI) in transforming branding and visual marketing, particularly in the context of digitalized communication strategies and increased global market competition. Special attention is paid to the integration of generative models (GPT, DALL·E, MidJourney, and others) into the processes of visual content creation, brand identity formation, and consumer experience personalization. The study aims to identify key directions for the application of generative AI in branding and visual marketing that enhance marketing communication effectiveness, preserve brand uniqueness, and minimize risks associated with automated content usage. The research employs general scientific methods, including quantitative and qualitative analysis, systematic literature review, comparative analysis of international and Ukrainian case studies, as well as expert interviews and practical example analysis. Data collection encompassed the study of scientific sources, the examination of leading international companies' experiences (Nike, Coca-Cola, Nestlé) in integrating AI into marketing campaigns, and the analysis of Ukrainian cases in creative industries and small businesses, such as COMFY, Metro Ukraine, Gulliver, and Epicentr. The results of the study indicate that the use of generative AI in branding and visual marketing allows companies to rapidly produce high-quality and personalized content, optimize routine marketing processes, increase audience engagement through visual and interactive communications, establish a unique brand identity, and enhance consumer experience. At the same time, the study emphasizes the necessity of a hybrid approach that combines automated content generation with human oversight and moderation, implements transparent policies for labeling AI-generated content, and ensures compliance with ethical and legal standards, such as the AI Act and WIPO regulations. Internal adaptation measures include creating corporate "brand guides," prompt libraries, maintaining logs of models and versions, and testing content perception among target segments to enhance communication effectiveness. The study demonstrates that the integration of generative AI contributes to increased business competitiveness, cost reduction, and faster market responsiveness.

KEYWORDS

generative artificial intelligence, branding, visual marketing, digital content, personalization, marketing communications.

1. Вступ

У сучасному маркетинговому середовищі генеративний штучний інтелект відкриває нові можливості саме у сфері брендингу та візуального маркетингу. Потреба компаній у створенні великої кількості унікального та персоналізованого контенту для підтримки впізнаваності бренду та формування емоційного зв'язку з аудиторією вимагає значних ресурсів і часу. Використання генеративних технологій дозволяє автоматизувати цей процес, знижуючи витрати та підвищуючи ефективність комунікаційних стратегій.

Генеративні нейромережі, як-от ChatGPT для текстів чи Midjourney для створення візуальних матеріалів, активно впроваджуються у практику брендингу. Вони допомагають компаніям швидко створювати рекламні макети, унікальні візуальні образи бренду, креативні пости для соціальних мереж, персоналізовані повідомлення та навіть комплексні сценарії для візуальних кампаній. Проте, поряд з очевидними перевагами, виникають питання щодо збереження автентичності бренду, ризиків стандартизації контенту, а також етичних аспектів використання згенерованих матеріалів.

Аналіз застосування генеративного штучного інтелекту українськими компаніями свідчить, що технології вже активно використовуються для створення як текстових, так і візуальних брендових матеріалів. Водночас дослідження показують, що значна частина підприємств ще не має чітких стратегій інтеграції ШІ у бренд-комунікації. Це актуалізує потребу у формуванні методик оцінки ефективності згенерованого контенту та вивченні його впливу на сприйняття і лояльність споживачів до бренду.

2. Огляд літературних джерел

Дослідження застосування генеративного штучного інтелекту (ШІ) у брендингу та візуальному маркетингу відображають його зростаючу роль у створенні креативного контенту та трансформації комунікаційних стратегій. А. Іваненко та К. Пічик (2024) аналізують генеративні моделі ШІ як ефективний інструмент для оптимізації бізнес-процесів, зокрема у створенні брендового контенту [10]. В. Каук (2023) розглядає генеративний ШІ як креативного помічника дизайнерів, наголошуючи на його потенціалі для візуального брендингу [11]. Т. Борисова (2022) досліджує взаємодію цифрового маркетингу та ШІ, акцентуючи на актуальності інтеграції технологій для підвищення ефективності кампаній [2].

Д. Греваль та ін. (2025) вивчають, як генеративний ШІ формує майбутнє маркетингу, підкреслюючи його здатність персоналізувати візуальний контент [7]. Дж. Гартманн та ін. (2025) оцінюють можливості генеративного ШІ у створенні «надлюдського» візуального контенту, аналізуючи його вплив на бренд-стратегії [8]. Е. Германн та С. Пунтоні (2025) досліджують етичні аспекти використання генеративного ШІ в маркетингу, пропонуючи принципи його відповідального впровадження [9]. Н. Кшетрі та ін. (2024) розглядають застосування генеративного ШІ в маркетингу, виділяючи можливості, виклики та напрями подальших досліджень [13].

С. Трапаїдзе та К. Швецова (2025) аналізують використання генеративного ШІ у створенні маркетингового контенту для українських компаній, звертаючи увагу на локальні особливості [17]. Д. Веласкес-Саламанка та ін. (2025) порівнюють сприйняття зображень, створених ШІ, та людиною, що важливо для оцінки бренд-ідентичності [20]. Ці праці свідчать про значний потенціал генеративного ШІ у візуальному маркетингу, водночас піднімаючи питання автентичності та етичності, що потребує подальшого вивчення. Актуальність дослідження зумовлена стрімким упровадженням генеративного штучного інтелекту у брендинг та візуальний маркетинг, що потребує оцінки його ефективності у створенні креативного контенту, виявлення можливих ризиків для ідентичності бренду та розробки оптимальних стратегій використання цих технологій у конкурентному середовищі.

3. Постановка завдання

Мета дослідження полягає в аналізі ролі генеративного штучного інтелекту у трансформації брендингу та візуального маркетингу, зокрема в умовах цифровізації комунікаційних стратегій та посилення конкуренції на глобальному ринку.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

- дослідити сучасний стан використання генеративного штучного інтелекту у сфері брендингу та маркетингових комунікацій;
- визначити ключові можливості та ризики застосування генеративних моделей (GPT, DALL·E, MidJourney тощо) для створення візуального контенту;
- охарактеризувати вплив ШІ на формування бренд-ідентичності та споживацького досвіду;
- проаналізувати міжнародний та український досвід інтеграції генеративного ШІ у маркетингові стратегії;
- розробити практичні рекомендації для бізнесу щодо ефективного та етичного використання генеративного штучного інтелекту у візуальному маркетингу.

4. Методи та матеріали

Методологія дослідження застосування генеративного штучного інтелекту у брендингу та візуальному маркетингу ґрунтується на поєднанні якісного та кількісного підходів. Збір даних здійснювався на основі:

- аналізу наукових статей, монографій, звітів міжнародних організацій та професійних асоціацій, що висвітлюють вплив генеративного ШІ на маркетингові комунікації;
- вивчення практичного досвіду застосування генеративних моделей (ChatGPT, DALL·E, MidJourney, Stable Diffusion) у створенні візуального контенту та бренд-стратегій;
- порівняльного аналізу кейсів провідних міжнародних компаній (Nike, Coca-Cola, Nestlé), що інтегрували ШІ-технології у свої маркетингові кампанії;
- огляду українських прикладів використання інструментів генеративного ШІ у сфері креативних індустрій та малого бізнесу.

5. Результати та обговорення

Генеративний штучний інтелект (ШІ) дедалі активніше трансформує сферу брендингу та візуального маркетингу, відкриваючи нові можливості для створення креативного контенту, персоналізації комунікацій із цільовою аудиторією та підвищення ефективності рекламних кампаній [11, с. 285]. У сучасному інформаційному середовищі компанії зіштовхуються зі зростанням потреби у візуальному та текстовому контенті, необхідному для формування впізнаваності бренду та утримання споживачів. Традиційне ручне створення дизайнів, рекламних зображень, відео чи текстів стає надто затратним як у часовому, так і в фінансовому вимірі.

У цьому контексті генеративні моделі штучного інтелекту виступають потужним інструментом, що дозволяє бізнесу швидко генерувати унікальний та релевантний контент, підвищуючи конкурентоспроможність брендів на ринку. Такі технології здатні не лише автоматизувати рутинні завдання, а й створювати візуальні образи, які відповідають стилю та ідентичності компанії. Це дає змогу маркетологам і дизайнерам зосередитися на стратегічних аспектах розвитку бренду, тоді як операційні процеси все частіше передаються на обробку алгоритмам ШІ.

Генеративний штучний інтелект створює тексти, зображення, відео чи аудіо завдяки алгоритмам, що навчаються на великих обсягах даних і здатні імітувати творчі підходи людини. У сфері брендингу це особливо важливо, адже візуальний контент формується не лише як засіб комунікації, але й як інструмент емоційного впливу на аудиторію. Саме тому генеративні моделі сьогодні вважаються ефективним інструментом оптимізації бізнес-процесів та створення нових креативних форматів у маркетингових комунікаціях [10, с. 112].

Аналіз практичного застосування генеративних моделей у сфері брендингу та маркетингу виявляє дві паралельні тенденції. По-перше, GenAI активно використовується для створення первинного контенту, включаючи чорнові зображення, варіанти ідей та набори альтернативних візуальних рішень. По-друге, технологія інтегрується в конвеєр контент-маркетингу у поєднанні з людською редакцією, тестуванням сприйняття та пост-обробкою.

Емпіричні дослідження, проведені в США, Великій Британії, Німеччині, Японії та Південній Кореї, демонструють, що при правильній постановці завдань (prompt engineering) та ретельній пост-обробці AI-згенеровані зображення можуть відповідати або перевищувати очікування аудиторії щодо реалізму, естетичності та привабливості. Наприклад, у дослідженні The power of generative marketing: Can generative AI create superhuman visual marketing content? проведено порівняння між AI-згенерованими та людськими маркетинговими зображеннями – результати показали, що деякі синтетичні зображення перевершують людські за якістю, реалізмом та естетикою [8].

Ще одне дослідження – Interpretation of AI-Generated vs. Human-Made Images (2025) – представило учасникам зображення, частково згенеровані за допомогою Midjourney, DALL·E та Firefly, а також людські зображення. У 5152 відповідях учасників було задокументовано, що AI-згенеровані зображення часто помилково вважають створеними людиною; при цьому людські зображення переважно визнаються людськими, а їх сприйняття як реалістичних і правдоподібних є вищим [8].

Проте в сегментах, де значуща автентичність, наприклад у преміум-брендах або мистецьких проєктах, присутність «людського» елементу залишається критичною для позитивного сприйняття продукту цільовими користувачами. Дослідження в Японії та Південній Кореї виявили, що споживачі схильні віддавати перевагу контенту, який містить елементи людської творчості, особливо коли йдеться про розкішні бренди та мистецькі проєкти [8].

Визначення ключових можливостей та ризиків застосування генеративних моделей для створення візуального контенту дає практичні орієнтири для бізнесу. До основних можливостей та ризиків слід віднести наступні (рис. 1).

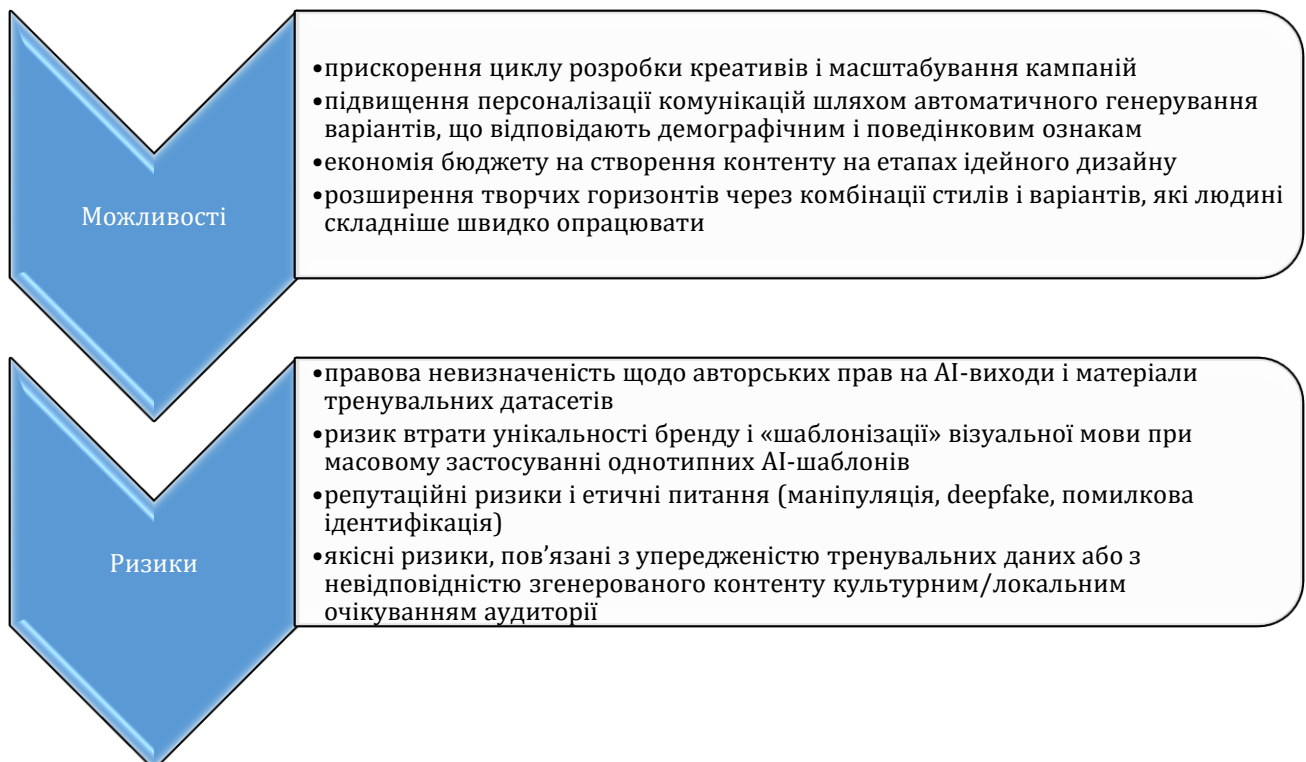

Рис. 1. Можливості та ризики застосування генеративних моделей для створення візуального контенту

Джерело: сформовано автором на основі [2, с. 215].

Для управління цими ризиками міжнародні платформи та наукові дослідження пропонують принципи етичного використання GenAI у маркетингу: прозорість щодо використання AI у контенті, аудит тренувальних даних, маркування AI-вмісту у чіткій формі (дисклоза), логування версій і параметрів моделей, а також розробку внутрішніх політик щодо прав інтелектуальної власності згідно з практичними порадами WIPO та настановами регуляторів (AI Act) – все це вже входить до рекомендацій для компаній, що виходять на європейські та міжнародні ринки [6; 9; 21].

Операційно GenAI дозволяє здійснювати масштабну персоналізацію контенту, проводити A/B-тестування тисячі варіантів та швидко адаптувати креативи до локальних ринків, що підвищує релевантність реклами та може покращити конверсії. Зокрема, дослідження D. Grewal показують, що GenAI впливає на взаємодію маркетологів із клієнтами, допомагає створювати та доставляти маркетинговий контент (текст, зображення, відео) та інформує методи дослідження та розробки нових продуктів і послуг [7].

Культурно-іміджевий ефект залежить від того, чи зберігається послідовність візуальної мови бренду. У разі відсутності «бренд-гайду» для AI-процесів ризик розмивання айдентики високий; натомість впровадження «бібліотек промптів», семантичних шаблонів стилю та контролю якості допомагає зробити AI-інструменти продовженням творчої стратегії бренду, а не її заміною. Дослідження J. Hartmann систематично порівнюють ефективність AI-генерованих та людських маркетингових зображень за важливими маркетинговими параметрами [8].

Дослідження Т. Ваек показують, що відкритість та доброзичлива комунікація про роль AI у створенні контенту часто пом'якшує скептичні реакції й може навіть підвищувати довіру за умови етичного підходу, тоді як приховування фактів використання генеративного ШІ призводить до зростання негативного сприйняття у разі виявлення [1].

У 2024–2025 рр. провідні міжнародні компанії, такі як Nike, Coca-Cola та Nestlé, активно інтегрували генеративний штучний інтелект (GenAI) у свої маркетингові стратегії, що дозволило їм досягти значних результатів у персоналізації контенту, оптимізації рекламних кампаній та підвищенні ефективності взаємодії зі споживачами.

Nike, зокрема, реалізувала кампанію “Never Done Evolving” у партнерстві з цифровим агентством AKQA, приурочену до 50-річчя бренду та завершення кар'єри Серени Вільямс. Ця кампанія використовувала AI для створення персоналізованих рекламних матеріалів, що дозволило значно підвищити залученість аудиторії та зміцнити зв'язок між брендом і споживачами. Завдяки впровадженню AI-технологій, Nike змогла досягти зростання доходів з \$37,4 млрд у 2020 році до \$51 млрд у 2024 році [12].

Варто зазначити, що Coca-Cola також активно використовувала AI у своїх маркетингових кампаніях. Зокрема, компанія реалізувала кампанію “Create Real Magic”, яка дозволяла споживачам створювати персоналізовані твори мистецтва з використанням AI. Це сприяло значному зростанню взаємодії з брендом та підвищенню лояльності споживачів. Однак, кампанія з AI-генерованими різдвяними рекламами, натхненними класичним роликом 1995 року, викликала критику за відсутність емоційного зв'язку з аудиторією, що вказує на важливість балансу між інноваціями та традиційними цінностями бренду [3].

Nestlé, у свою чергу, реалізувала кампанію “The Perfect Combination” у партнерстві з Teads, використовуючи AI для персоналізації повідомлень та інтерактивних форматів реклами. Ця кампанія охопила різні платформи, включаючи CTV, In-Read та інтерактивні формати, що дозволило бренду ефективно взаємодіяти з аудиторією та підвищити впізнаваність своїх продуктів, таких як Coffee Mate та Nescafé. Завдяки використанню AI, Nestlé змогла досягти значного підвищення ефективності своїх рекламних кампаній [16].

У сучасному цифровому середовищі активні користувачі Інтернету щодня стикаються з контентом, створеним за допомогою генеративного штучного інтелекту (GenAI). Українські компанії вже активно інтегрують ці технології у свої маркетингові кампанії, що дозволяє підвищувати ефективність комунікацій та залучати аудиторію. Яскравим прикладом є рекламна кампанія COMFY, провідного ритейлера побутової техніки та електроніки в Україні, розроблена спільно з креативною агенцією Banda Agency та опублікована на платформі YouTube 30 квітня 2024 року. Кампанія включала кілька коротких роликів тривалістю до 15 секунд із різними візуальними образами та уривками пісні «COMFY – номерван», що акцентували лідерство

бренду у категорії техніки та гаджетів. На офіційному каналі «COMFY – Реклама» відео набрали від кількох тисяч до 6 мільйонів переглядів, демонструючи високу залученість аудиторії.

Можливості GenAI були використані для швидкого створення музичних треків на основі відомих композицій різних жанрів, що дозволило охопити широку цільову аудиторію та підвищити впізнаваність бренду. Ролики та банери оформлялися у вигляді музичного плеєра, що давало змогу користувачам взаємодіяти з контентом та ділитися ним у соціальних мережах, подібно до сервісів Spotify або Apple Music. Формат плейлистів дозволив зберегти серійність контенту, використати впізнавані музичні мотиви для посилення ефекту запам'ятовування та водночас підтримати tone of voice бренду, виділяючи його серед конкурентів. Використання AI значно прискорило процес генерації контенту, дозволяючи виробляти велику кількість треків без втрати якості та креативності [5].

Інші українські компанії також активно впроваджують генеративний ШІ у брендингові та маркетингові процеси. Так, у Metro Україна за допомогою AI генерується близько 5 % всього маркетингового контенту. Крім того, з жовтня 2023 року компанія почала застосовувати моделі штучного інтелекту для оптимізації процесів приймання імпорту, а відділ контролінгу планує використовувати AI для аналізу клієнтських даних, що дозволить підвищити релевантність пропозицій і ефективність комунікації [9].

БФК Gulliver застосовує моделі DALL-E 2, MidJourney, Artbreeder та ChatGPT для створення розважально-естетичного контенту у маркетингових комунікаціях та соціальних мережах. Особливої уваги заслуговує мультимедійний проєкт про Тараса Шевченка, в якому цифровий аватар українського митця був створений за допомогою AI, а користувачі могли взаємодіяти з ним через чат-бот у Telegram. Основна мета таких проєктів – популяризація культурної спадщини та історії України через сучасні технології [9].

Компанія «Епіцентр» також використовує генеративний ШІ для автоматизації створення описів товарів, написання текстів для пошукових систем, статей та візуального контенту для сайту і соцмереж. Використання AI дозволило значно скоротити час на генерацію ідей і виконання рутинних завдань. При цьому частину процесів, таких як модерація контенту та впровадження креативних рішень, виконує людина, що забезпечує контроль якості та відповідність бренд-ідентичності. Результати показали високу ефективність: конверсія відеокампаній зросла майже вдвічі, а вартість за конверсію знизилася втричі, при цьому вже налагоджена інтеграція з Google Ads та Ads Manager для автоматизованого управління рекламними кампаніями [19].

Проаналізувавши міжнародний та український досвід інтеграції генеративного ШІ у маркетингові стратегії, бачимо відмінності у масштабі та підходах. На міжнародному рівні великі рекламні мережі та бренди інвестують у власні інструменти, гібридні робочі процеси (людина + AI), і тісно співпрацюють із постачальниками моделей (хмарні провайдери, агенції), одночасно формуючи правила етики й внутрішні контрольні процедури; ці ініціативи документуються в академічних та галузевих публікаціях і в новинах про партнерства між агентствами і технологічними компаніями.

В українському контексті наукові вісники, конференційні матеріали та приклади практик рекламних агенцій вказують на початкову фазу впровадження: локальні студії й агентства застосовують GenAI для швидкої генерації варіантів реклами і SMM-контенту, але масове прийняття обмежує нестача регуляторної ясності, правова невизначеність щодо авторства AI-виходів та обмежений доступ до кастомних навчальних даних. Українські наукові праці та матеріали конференцій документують ці процеси та дають рекомендації щодо адаптації, локалізації і розвитку компетенцій маркетологів і дизайнерів у роботі з AI [17; 22; 23].

На підставі систематичного аналізу сучасних досліджень та практичних кейсів запропоновано комплекс рекомендацій для бізнесу щодо ефективного та етичного застосування генеративного штучного інтелекту у візуальному маркетингу (табл. 1).

По-перше, доцільно створити внутрішні корпоративні «бренд-гайди» та бібліотеки промптів, що формалізують візуальний стиль та забезпечують узгодженість брендової ідентичності. По-друге, рекомендується впроваджувати гібридну модель виробництва контенту, де AI використовується як інструмент для генерації ідей, а контроль якості та відповідності етичним стандартам здійснюється людьми.

Таблиця 1. Рекомендації щодо ефективного та етичного використання генеративного ШІ у брендингу та візуальному маркетингу

Напрямки	Заходи	Очікувані результати	Потенційні ризики
Формалізація бренд-ідентичності	Розробка внутрішніх «бренд-гайдів» і бібліотек промптів для узгодженого стилю	Збереження цілісності візуальної ідентичності бренду; швидке масштабування контенту	Надмірна стандартизація може знизити креативність та гнучкість
Гібридна модель виробництва контенту	Поєднання генеративного ШІ для створення ідей з людським контролем якості	Оптимізація витрат і часу; підвищення ефективності маркетингових кампаній	Залежність від людського ресурсу на етапі перевірки; ризик втрати швидкості
Прозорість і аудит	Ведення лог-реєстру промптів, контроль версій моделей, аудит тренувальних даних	Забезпечення відстежуваності, можливість перевірки та правової захищеності	Додаткові витрати на управління даними та аудит
Тестування аудиторією	Попередні дослідження реакції цільових сегментів на AI-контент	Підвищення ефективності комунікацій; зменшення ризику негативного сприйняття	Витрати на проведення тестувань; можливість упереджених висновків
Прозоре маркування контенту	Позначення AI-згенерованих матеріалів у відповідних випадках	Підвищення довіри клієнтів; зниження ризиків маніпуляцій	Може впливати на комерційні результати (частина споживачів скептично ставиться до AI)
Правові гарантії	Договори з постачальниками платформ і даних; дотримання AI Act та міжнародних стандартів	Мінімізація юридичних ризиків; відповідність регуляторним вимогам	Залежність від правової бази, що постійно змінюється
Навчання персоналу	Тренінги з prompt engineering, етики та правових аспектів	Підвищення кваліфікації працівників; мінімізація ризиків зловживань	Необхідність постійного оновлення знань у динамічному середовищі
Моніторинг регуляторних ініціатив	Відстеження AI Act, позицій WIPO та національних органів	Адаптивність бізнесу до змін у регулюванні	Висока залежність від глобальних політичних і правових рішень

Джерело: складено автором на основі [6; 9; 21].

Ключовим аспектом є ведення лог-реєстру використаних промптів і версій моделей, що дозволяє забезпечити прозорість і можливість проведення аудиту. Перед масштабним розгортанням AI-контенту доцільно проводити тестування сприйняття цільовими сегментами, що сприяє оптимізації комунікаційної ефективності. Окрім того, важливо запровадити політику прозорого маркування AI-згенерованого контенту там, де це може впливати на очікування користувачів.

Для правового та етичного захисту бізнесу рекомендується укласти договори з постачальниками даних і платформ, що враховують права інтелектуальної власності та відповідність регуляторним вимогам (зокрема, AI Act при виході на ринок ЄС). Інвестиції в навчання персоналу, включаючи навички prompt engineering, розуміння етичних рамок та правових аспектів, забезпечують підвищення компетентності та зменшують ризики неправомірного використання технології. Усі зазначені заходи повинні поєднуватися з постійним моніторингом нормативних ініціатив (наприклад, AI Act, позиції WIPO та національних органів з авторського права) і незалежними аудитами тренувальних даних, що зменшує ймовірність порушень прав інтелектуальної власності та наявності упереджень у вихідному контенті.

Генеративні сервіси штучного інтелекту не варто розглядати як повну альтернативу творчій роботі фахівців із брендингу та візуального маркетингу. Згенеровані матеріали потребують ретельної перевірки, редагування та адаптації під унікальний стиль бренду. Крім того, існують завдання, які вимагають креативності, емпатії, глибокого розуміння цільової

аудиторії та здатності будувати емоційний зв'язок із клієнтом. Це суто людські якості, які забезпечують автентичність бренду та його унікальну ідентичність і які штучний інтелект, принаймні у найближчій перспективі, не здатний повністю відтворити.

6. Висновки

У ході проведеного дослідження було систематизовано сучасний стан використання генеративного штучного інтелекту (GenAI) у сфері брендингу та візуального маркетингу. Аналіз практичних кейсів і літературних джерел показав, що генеративні моделі (GPT, DALL·E, MidJourney та ін.) активно інтегруються в маркетингові процеси, зокрема на етапах ідеації, створення прототипів візуального контенту та персоналізації комунікацій.

Виявлено ключові можливості та ризики застосування GenAI у маркетингу. Серед можливостей – прискорення процесу створення контенту, масштабування комунікацій, підвищення релевантності та індивідуалізації маркетингових матеріалів. До ризиків належать потенційне порушення прав інтелектуальної власності, упередженість тренувальних даних, шаблонізація контенту та етичні проблеми, пов'язані зі сприйняттям споживачами AI-згенерованого контенту.

Дослідження впливу генеративного ШІ на бренд-ідентичність і споживацький досвід свідчить, що технологія може підсилювати унікальність і релевантність бренду, проте для преміум-сегментів та мистецьких проєктів критичною залишається присутність людського контролю та творчого внеску. Відкрите інформування споживачів про застосування AI також підвищує довіру та покращує сприйняття бренду.

Міжнародний та український досвід інтеграції GenAI демонструє різницю у рівні готовності ринку. Зарубіжні агентства активно інвестують у власні моделі або інтегрують хмарні рішення, забезпечуючи контроль якості і дотримання етичних стандартів. Слід зазначити, що в Україні спостерігаються поодинокі кейси застосування, що вказує на потребу у нормативній ясності, кваліфікованих кадрах та навчальних програмах для фахівців.

На основі проведеного аналізу розроблено практичні рекомендації для бізнесу. До них належать: впровадження гібридних моделей виробництва контенту, де AI використовується для генерації ідей, а контроль якості та етична відповідність забезпечуються людьми; створення внутрішніх бренд-гайдів і бібліотек промптів; ведення лог-реєстру використаних промптів і версій моделей; проведення тестування контенту на цільових сегментах; впровадження політики прозорого маркування AI-контенту; укладання договорів з постачальниками даних і платформ, що враховують права інтелектуальної власності; інвестування в навчання персоналу з питань prompt engineering, етики та правових аспектів.

References

1. Baek, T. H., Kim, J., & Kim, J. H. (2024). Effect of disclosing AI-generated content on prosocial advertising evaluation. *International Journal of Advertising*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/02650487.2024.2401319>
2. Borysova, T. M. (2022). Tsyfrovyi marketynh i shtuchnyi intelekt: aktualni aspekty vzaємodii [Digital marketing and artificial intelligence: Current aspects of interaction]. In *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy* [Business, innovation, management: Problems and prospects]: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (p. 215). Kyiv. <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/66310> (in Ukrainian)
3. Dey, V. (2024). *From Nike to Coca-Cola, How Iconic Brands Are Innovating with Generative A.I.* <https://observer.com/2024/07/generative-ai-impact-advertising-consumer-brands/>
4. Duivenvoorde, B. (2025). Generative AI and the future of marketing: A consumer protection perspective. *Computer Law & Security Review*, (57), 106141. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2025.106141>
5. European Business Association. (2024). *Nova reklamna kampaniia COMFY: shtuchnyi intelekt naspivav pisni pro tekhniku* [COMFY's new advertising campaign: artificial intelligence sings songs about technology]. <https://eba.com.ua/nova-reklamna-kampaniya-comfy-shtuchnyi-intelekt-naspivav-pisni-pro-tehniku> (in Ukrainian)
6. European Commission. (2024). *AI Act – Regulation (EU) 2024/1689 (Artificial Intelligence Act)*. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>

7. Grewal, D., Saturnino, C. B., Davenport, T., & Guha, A. (2025). How generative AI is shaping the future of marketing. *Journal of Marketing Research*, (53), 702–722. <https://doi.org/10.1007/s11747-024-01064-3>
8. Hartmann, J., Exner, Y., & Domdey, S. (2025). The power of generative marketing: Can generative AI create superhuman visual marketing content?. *International Journal of Research in Marketing*, 42(1), 13–31. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2024.09.002>
9. Hermann, E., & Puntoni, S. (2025). Generative AI in marketing and principles for ethical design and deployment. *Journal of Public Policy & Marketing*, 44(3), 332–349. <https://doi.org/10.1177/07439156241309874>
10. Ivanenko, A., & Pichyk, K. (2024). Heneratyvni modeli shtuchnoho intelektu yak efektyvnyi instrument dlia optymizatsii biznes-protseviv [Generative artificial intelligence models as an effective tool for business process optimization]. *Empirio*, 1(1), 112–121. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/28140> (in Ukrainian)
11. Kauk, V. I. (2023). *Heneratyvnyi shtuchnyi intelekt – kreatyvnyi pomichnyk dyzainera* [Generative artificial intelligence – A creative assistant for designers]. In *Polihrafichni, multymediini ta web-tekhnolohii. Suchasnyi stan* [Polygraphic, multimedia and web-technologies. Current state] (pp. 284–294). Kharkiv: TOV “Drukarnia Madryd”. <https://openarchive.nure.ua/handle/document/23224> (in Ukrainian)
12. Klindparangoni. (2025). *Nike is Now Using AI for Ads: Redefining the Future of Advertising*. <https://klindparangoni.com/nike-is-now-using-ai-for-ads/>
13. Kshetri, N., Dwivedi, Y. K., Davenport, T. H., & Panteli, N. (2024). Generative artificial intelligence in marketing: Applications, opportunities, challenges, and research agenda. *International Journal of Information Management*, (75), 102716. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102716>
14. Laba, N. (2024). Engine for the imagination? Visual generative media and the issue of representation. *Media, Culture & Society*, 46(8), 1599–1620. <https://doi.org/10.1177/01634437241259950>
15. Patil, D. (2024). Generative artificial intelligence in marketing and advertising: Advancing personalization and optimizing consumer engagement strategies. *SSRN*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5057404>
16. Teads. (2024). *Nestlé and Teads “The Perfect Combination” Omnichannel AI-Powered Campaign*. Case Study. <https://www.teads.com/blog/case-study-nestle-omnichannel-ai-powered-campaign/3093/>
17. Trapaidze, S. M., & Shvetsova, K. H. (2025). Heneratyvnyi shtuchnyi intelekt u stvorenni marketynhovoho kontentu dlia ukrainskykh kompanii [Generative artificial intelligence in creating marketing content for Ukrainian companies]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (72). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-161> (in Ukrainian)
18. U.S. Copyright Office. (2023–2025). *Copyright and artificial intelligence*. <https://www.copyright.gov/ai/>
19. UA-Retail. (2024). *Khto z ukrainskykh ryteileriv aktyvno vykorystovuie shtuchnyi intelekt* [Which Ukrainian retailers are actively using artificial intelligence?]. <https://ua-retail.com/2024/02/xto-z-ukrainskix-ritejleriv-aktivno-vikoristovuye-shtuchnij-intelekt> (in Ukrainian)
20. Velásquez-Salamanca, D., Martín-Pascual, M. Á., & Andreu-Sánchez, C. (2025). Interpretation of AI-Generated vs. Human-Made Images. *Journal of Imaging*, 11(7), 227. <https://doi.org/10.3390/jimaging11070227>
21. World Intellectual Property Organization (WIPO). (2024). *Generative AI: Navigating intellectual property – factsheet / guide*. <https://www.wipo.int/documents/d/frontier-technologies/docs-en-pdf-generative-ai-factsheet.pdf>
22. WPP. (2024). *WPP and Google Cloud forge groundbreaking new collaboration to lead generative AI-driven marketing into its next chapter*. <https://www.wpp.com/en/news/2024/04/wpp-and-google-cloud-forge-groundbreaking-new-collaboration>
23. Iankovets, T., & Nikolaiev, D. (2024). Tsyfrova reklama Meta Ads u sotsialnykh merezhakh [Meta Ads digital advertising in social networks]. *Scientia fructuosa*, 5(157), 76–88. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)06](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)06) (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Social Networks as a Digital Marketing Tool: Modern Technologies and Their Impact on Advertising Strategies

 Mark Ungurian ¹ • Iryna Onofriichuk ^{2*} • Anhelina Sotnyk ³
¹ Alfred University (USA). Marketing & Computer Science Student.

² State University of Trade and Economics (Ukraine). Professor at the Department of Journalism and Advertising, Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor.

³ Zhytomyr Polytechnic State University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Management, Business and Marketing Technologies, PhD in Economics, Associate Professor.

 * Corresponding Author, e-mail: irynaonofriichuk11@gmail.com

ARTICLE INFO

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.17](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.17)

 Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

ABSTRACT

In today's digital era, social networks are becoming an integral part of marketing strategies for companies. They allow you to increase the effectiveness of communication with the audience, build consumer loyalty, promote products and services, and manage brand image. At the same time, digital marketing puts forward new requirements for organizational processes, analytics, and ethical standards for working with personal data, which makes studying the role of social networks in advertising particularly relevant. The purpose of the article is to study social networks as a digital marketing tool, determine their impact on advertising strategies of companies, and assess the effectiveness of modern digital technologies in marketing activities. To achieve this goal, a comprehensive approach was used, which includes an analysis of scientific literature, systematization of theoretical concepts, empirical analysis of the practice of leading companies in the world (American Eagle Outfitters, Nike, Dove, Coca-Cola), and a comparative analysis of the results of digital marketing campaigns. The study showed that social networks provide two-way interaction with the audience, allow you to personalize messages, involve users in content creation, and optimize advertising strategies using digital technologies and analytics. The main technologies for promoting goods and services on social networks were identified, as well as key problems and challenges associated with their use, including risks of privacy violations, reputation management, and adaptation to changes in platform algorithms. Social networks and modern digital technologies transform the advertising strategies of enterprises, increasing their efficiency and competitiveness. Effective use of these tools requires the integration of analytics, content personalization, compliance with ethical standards, and prompt adaptation of marketing campaigns to changes in consumer behavior. Thus, social networks appear not only as a communication channel, but also as a strategic factor in the development of modern business.

KEYWORDS

advertising strategies, consumer behavior, targeting, marketing analytics, marketing research, marketing pricing, marketing campaign effectiveness.

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Соціальні мережі як інструмент цифрового маркетингу: сучасні технології та їх вплив на рекламні стратегії

Марк О. Унгурян ¹ • Ірина В. Онофрійчук ^{2*} • Ангеліна А. Сотник ³

¹ Університет Алфред (США). Студент 4 курсу факультету маркетингу та інформатики.

² Державний торговельно-економічний університет (Україна). Професор кафедри журналістики та реклами, доктор економічних наук, доцент.

³ Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна). Доцент кафедри менеджменту, бізнесу та маркетингових технологій, кандидат економічних наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: irynaonofriichuk11@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.17](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.17)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

У сучасному світі цифровізації соціальні мережі стали важливою частиною маркетингових стратегій компаній. Вони допомагають швидко налагоджувати комунікацію з клієнтами, створювати довіру, формувати лояльність та просувати товари й послуги. Водночас соцмережі є інструментом управління іміджем бренду, що робить їх використання стратегічно необхідним. Але разом з новими можливостями виникають і нові виклики. Бізнесу доводиться дотримуватися етичних стандартів, уважно працювати з персональними даними та впроваджувати сучасну аналітику. Це пояснює, чому вивчення ролі соціальних мереж у рекламній діяльності сьогодні набуває особливого значення. Мета цього дослідження полягає у визначенні місця соціальних мереж у системі цифрового маркетингу. Також важливо з'ясувати, як вони впливають на рекламні стратегії підприємств та наскільки ефективними є сучасні цифрові технології у практиці просування. Для цього використано комплексний підхід: проведено аналіз наукових джерел, систематизовано ключові концепції, розглянуто досвід світових компаній та здійснено порівняння результатів цифрових кампаній. Отримані результати підтвердили, що соціальні мережі дозволяють брендам вести діалог із аудиторією, а не лише транслювати повідомлення. Вони створюють умови для персоналізації контенту, активного залучення користувачів до його створення та корекції рекламних стратегій у режимі реального часу. Завдяки цифровим інструментам маркетологи можуть швидко аналізувати поведінку споживачів і підвищувати точність таргетингу. Особливу увагу приділено технологіям просування в соцмережах. Йдеться про інфлюенсер-маркетинг, мультимедійний контент, AR і VR-технології, інтерактивні відео та 3D-візуалізації. Усе це створює новий користувацький досвід і сприяє емоційній взаємодії з брендом. Водночас виявлено проблеми та ризики: зростання інформаційного шуму, складність вимірювання ефективності, постійні зміни алгоритмів, а також небезпека репутаційних криз і порушень приватності. Узагальнення матеріалу показує, що соціальні мережі та цифрові технології суттєво змінюють рекламні підходи. Вони відкривають шлях до більш ефективного управління взаємодією з клієнтами й підвищення конкурентоспроможності підприємств. Проте для успіху необхідно інтегрувати аналітичні інструменти, застосовувати персоналізацію, дотримуватися етичних принципів та швидко адаптуватися до нових умов ринку. У цьому полягає головний виклик і водночас головна перевага цифрового маркетингу сьогодні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

реklamні стратегії, поведінка споживачів, таргетинг, маркетингова аналітика, маркетингові дослідження, маркетингове ціноутворення, ефективність маркетингових кампаній.

1. Introduction

In today's digital economy, social media has long ceased to be just a space for communication or entertainment. They have become an important tool for business communications. Consumers are changing their habits: they are increasingly looking for information online, comparing products, and making a purchase decision directly online. This reduces the effectiveness of traditional marketing methods and forces companies to look for new approaches. The development of digital technologies opens up wide opportunities for business. Targeting systems, big data analytics, artificial intelligence algorithms, and automation help create digital strategies that take into account the individual needs of specific segments. Personalization of content makes communication more accurate and, at the same time, more effective. Along with the advantages, there are difficulties. Companies face high competition for user attention. The algorithms of the platforms are constantly changing, which requires businesses to be flexible and responsive. The cost of advertising is increasing, and the risks associated with the use of personal data are becoming more and more tangible. The ethics of influencing consumers also cause discussions.

At the same time, enterprises must constantly adapt to a dynamic online environment, where the rules of the game are determined not only by marketers but also by users themselves. All this confirms the relevance of the study. A comprehensive analysis of social networks as a communication channel for digital marketing is needed. understand how they affect the formation of digital strategies. This will help not only fill scientific gaps but also provide practical guidelines for businesses operating in the digital economy.

2. Literature Review

An analysis of scientific publications reveals that social media plays a significant role in digital marketing. They influence consumer behavior, help build brand capital, and improve business outcomes. P. Singh's article proves that social networks are no longer just a tool for promotion. They have become part of a long-term relationship between the brand and the client. The author emphasizes that the highest results are achieved by those companies that integrate social platforms into their own business model. This enables you to enhance engagement and foster lasting loyalty [1].

S. Laradi et al. emphasize that brand activity on social networks goes beyond content creation. They pay attention to the regularity of posts, the speed of response to comments, and the constant monitoring of audience reactions. It is these factors that build trust in the brand and strengthen its capital. Researchers note that thanks to this, customers have a sense of interaction and partnership with the company [2]. A detailed disclosure of the problem of digital marketing in the aviation industry was made by E.-J. Seo & J.-W. Park. The researchers concluded that customers' emotional perceptions of the brand affect social media and also directly affect customers' desire to reuse the company's services. Even in extremely competitive and conservative areas such as the aviation industry, digital campaigns can create long-term commitment [3].

A detailed disclosure of the problem of digital marketing in the aviation industry was made by E.-J. Seo & J.-W. Park. The researchers concluded that customers' emotional perceptions of the brand affect social media and also directly affect customers' desire to reuse the company's services. Even in extremely competitive and conservative areas such as the aviation industry, digital campaigns can create long-term commitment [3].

The existence of a direct correlation between financial results and the development of digital competencies of the company was proved by M. Nuseir & G. El Refae. The authors also emphasized that customer relationship management (CRM) is a key intermediary, as it allows for the use of digital interaction to increase profitability and improve competitive position [4].

The results of the meaningful analysis in the article with H. B. Nobar et al. demonstrated how social media activity became the basis for forming a positive brand image and consumers' sense of belonging to a certain "community". Using the example of the leather industry, scientists have proven that involvement in digital communications directly affects the strength of customers' obligations to the brand, making them less sensitive to the actions of competitors [5].

In the context of the research problem, the scientific research of E. More et al. is of considerable interest. The main conclusion of the study was the statement that audience segmentation is key to the success of campaigns related to socially important goals. By examining social networks as a medium for the spread of viral content, the authors demonstrated that it is a differentiated approach to different groups of users that allows you to increase reach and provide a real behavioral response that goes beyond just watching or “liking” [6].

Certain aspects of the relationship between consumer brand evaluation and marketing activity in social networks were studied by K. Y. Koai et al., who confirmed its complex nature. According to scientists, the impact of these elements is amplified when moderating trust and authenticity of content, because customers prefer messages that they consider consistent and sincere, rather than just advertising. This allowed the development of a more detailed model that uses social networks as a tool for communication and strategic image management [7].

The review of scientific publications allows us to conclude that social networks have become multifunctional tools that can influence the emotional and value attitude of consumers and specific business indicators of companies. But among the studies, there is a lack of systematic comparison of the impact of various technological tools of social platforms (such as Big Data, automation, and strategic planning) on the effectiveness of advertising strategies in different industries. Hence, further research aims to fill this scientific gap.

3. Problem Statement

The purpose of the article is to study social networks as a digital marketing communication channel. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks: to analyze scientific approaches to the role of social networks in digital marketing; to explore the technologies used in social networks to promote goods and services; to characterize the challenges associated with the use of social networks in advertising activities.

4. Methods and Materials

The research materials cover scientific literature and concepts of Ukrainian and foreign authors. Works on digital marketing, social networks, behavioral economics, and communication management were considered. Particular attention was paid to approaches to studying the impact of social networks on consumer behavior. The formation of loyalty and brand image was also analyzed. The research methodology is based on a combination of several scientific approaches. First of all, an analysis of the literature was carried out. This made it possible to systematize theoretical approaches and identify key conceptual positions on the role of social networks. Additionally, empirical analysis was used, which included the study of cases of advertising campaigns in social networks. Thanks to this, it was possible to assess their impact on user engagement, loyalty, and brand perception.

5. Results and Discussion

In modern scientific works, digital marketing is considered a holistic system. It includes the means, methods and practices of promoting goods, services and even social ideas. The basis is the use of digital communication channels and the latest information technologies.

Digital marketing is focused on creating, delivering, and disseminating value to the consumer. For this, Internet platforms, websites, social networks and mobile applications are used. Additional tools include search engines, email, advertising automation software solutions, and analytical services.

Among the main components, digital content is distinguished – texts, visual materials and videos. Targeting and remarketing, as well as tools for collecting and processing user data, play an important role. Algorithmic approaches, including programmatic advertising and machine learning techniques, allow you to personalize messages and optimize advertising campaigns. The differences between digital marketing and traditional marketing are formed at several interrelated levels. These differences can be clearly traced by a number of key parameters that determine the nature of communication, the level of personalization, the measurability of results, and the speed of adaptation to changes (Table 1).

Table 1. Comparative characteristics of traditional and digital marketing

Comparison criterion	Traditional marketing	Digital Marketing
The nature of communication	One-way broadcast of a message from an advertiser to a mass audience (print media, television, radio, outdoor advertising).	Two-way and multilateral communication with the possibility of instant feedback, and distribution of content by users.
Level of personalization	Orientation to wide segments or the mass market, limited opportunities for individualization.	A high level of personalization through the use of Big Data, behavior analytics, purchase history, and demographic data.
Interactivity	Passive perception of information by the consumer, the inability to influence the content.	Active participation of consumers in the creation of content (user-generated content), mechanisms of viral distribution and social confirmation.
Measurability and analytics	Limited performance evaluation capabilities (surveys, ratings, sales statistics with a time lag).	Detailed metrics in real time (CTR, CPA, LTV, A/B tests), and the ability to quickly adjust the strategy.
Flexibility and adaptation	Slow change cycle and high cost of adjusting campaigns.	Quick adaptation to changes in platform algorithms and audience behavior, and the use of automated optimization tools.
Organizational requirements	Traditional marketing departments' emphasis on creativity and media planning.	Integration of IT competencies, data analytics, UX/UI, and automation of marketing processes.
Ethical and legal aspects	Less risk of privacy violations, control at the level of government regulations and industry standards.	High risks are associated with the use of personal data, manipulation of behavior, and the need to comply with international data protection standards.

Source: Developed by the authors based on [5; 7].

A comparative analysis of the differences between traditional and digital marketing indicates that modern digital approaches form a qualitatively new model of interaction with the consumer. Among them, social networks occupy a special place. They most clearly demonstrate the new standards of marketing practices, in particular, interactivity, personalization, and active involvement of the consumer in the process of creating value [9].

Next, it is advisable to consider the fundamental theoretical approaches used in the study of the role of social networks in digital marketing. They offer different approaches to interpreting the phenomenon, from focusing on interaction and relationship management processes to studying the impact on individual behavior and the role of information technology in scaling these processes. The communication management approach considers social networks primarily as an environment for dialogue between the brand and the audience and as a tool for reputation and relationship management. The theoretical basis of this approach is based on the concepts of communication and relationship management, where the key ones are not one-time information, but the construction of long-term, mutually beneficial communication chains [10]. Within the framework of this approach, content management strategies (content planning, tone of voice, storytelling), community management tactics (creation and support of thematic communities, moderation, involvement of opinion leaders) and real-time crisis communication algorithms are studied. Methodologically, this involves qualitative research (interviews, focus groups, discourse analysis), content analysis, and interaction metrics (engagement rate, response time, sentiment), which allow you to assess not only the coverage but also the quality of interaction. The practical significance of the approach lies in the formation of a strategy that focuses on trust, transparency and active management of relationships with target audiences. At the same time, its limitations lie in the difficulty of quantifying the long-term effects of dialogic practices and in the risk of over-reliance on individual community managers and creative solutions.

The behavioral approach focuses on the mechanisms of influence of social networks on individual and group consumer behavior. It is based on theories of social influence, decision-making, and cognitive-behavioral models. The focus is on how engaging with content on social media changes attitudes, intentions, and actual buying behaviors, such as the role of reviews and recommendations, influencer effects, viral spread, and information framing mechanisms. The methodology of this approach combines experimental studies (A/B tests, laboratory experiments), analysis of large sets of behavioral data (clicks, user journeys, conversions) and cognitive-psychological methods (eye-tracking, psychophysiological measurements in advertising studies) [11]. The behavioral approach makes it possible to more clearly model cause-and-effect relationships and optimize influence tactics, but it faces attribution problems (how to separate the influence of social networks from other channels), ethical

risks of manipulation, and the difficulty of extrapolating the results of experiments into real multichannel conditions.

The integration of the three approaches in the study of the role of social networks is a productive strategy of theoretical and practical analysis. Communication management determines the understanding of strategic goals and the quality of interaction, the behavioral approach determines the mechanisms of influence on the individual and the group, and the technological approach determines the tools for implementing and scaling these influences. Together, they form a holistic picture, where social networks simultaneously act as a platform for dialogue, a sphere of behavioral transformation, and a technological platform for analyzing and automating marketing decisions. The functional importance of social networks in the digital marketing system is manifested in several key areas. In order to systematize the above-mentioned aspects, they were summarized in Table 2.

Table 2. The functional importance of social media in digital marketing

Function	Implementation tools	Content	Expected effect
Information	Facebook Pages, Instagram Stories, YouTube channels, corporate blogs	Quick dissemination of up-to-date information about the company, new products, promotions, and innovations	Increasing consumer awareness and building trust
Loyalty Building	Chatbots (Messenger, Telegram), gamification services, closed groups/communities	Building an emotional connection with consumers, creating a sense of engagement and exclusivity	Growing audience commitment and repeat purchases
Promotion of goods and services	Facebook Ads Manager, Instagram Shopping, TikTok Ads, Influencer Collaboration	Active promotion of products within segmented audiences	Increase sales, optimization of advertising costs
Brand image formation	Brand management tools, reputation monitoring systems (Brandwatch, YouScan), SMM platforms	Ensuring brand awareness and maintaining a positive image in the public space	Increased trust and competitiveness
Analytical	Google Analytics, Meta Business Suite, Social Listening (Hootsuite, Sprout Social)	Collect and analyze data on user behavior and needs	Improving the effectiveness of data-driven marketing strategies

Source: Developed by the authors based on [8; 12; 13; 14].

Key technologies used in social networks to promote goods and services form the basis of modern advertising strategies. First of all, it is necessary to highlight the algorithms of targeted advertising, which allow you to determine the audience as accurately as possible based on demographic characteristics, behavioral patterns and interests of users. They provide personalization of advertising messages and optimize costs as reach focuses on potentially interested consumers. An important role is played by social commerce systems integrated directly into platform interfaces (Table 3).

Table 3. Key technologies of social networks in the promotion of goods and services

Technology	The essence and tools of implementation	Potential for use	Expected results
Targeted advertising algorithms	Use of data analysis systems (Facebook Ads Manager, TikTok Ads)	Personalization of advertising messages, optimization of advertising costs	Increasing ad relevance, increasing conversion rates
Social commerce	Integrated social media shopping features (Instagram Shopping, Facebook Marketplace)	Shortening the consumer's journey from viewing to purchase	Lead generation, increase in reach
Influencer marketing	Collaboration with bloggers, micro-influencers, opinion leaders	Building trust and authenticity, effectively reaching niche communities	Growing brand loyalty and commitment, expanding the audience
Visualization and multimedia content	AR/VR technologies, interactive videos, 3D visualizations	Creating emotional engagement, forming a unique user experience	Strengthening the emotional connection with the consumer, increasing engagement
Analytical technologies	Google Analytics, Meta Business Suite, social listening services (Hootsuite, Sprout Social)	Real-time monitoring of consumer behavior, evaluation of the effectiveness of campaigns	Optimization of marketing strategies based on data, identification of new trends

Source: Developed by the authors based on [9; 11; 13–15].

Mechanisms similar to Instagram Shopping or Facebook Marketplace allow you to make purchases directly on social networks. This significantly shortens the consumer's journey from viewing to purchase, increasing the likelihood of conversion.

A separate block is influencer marketing technologies that use the potential of opinion leaders. Due to the high level of trust in the personal recommendations of bloggers and micro-influencers, the effect of authenticity is formed, which enhances the impact on the target audience. Visualization and multimedia content tools are also significant. Augmented and virtual reality (AR/VR) technologies, interactive videos and 3D visualizations create a new level of user experience, promote emotional engagement and stimulate the desire to interact with the brand. Analytical technologies that allow you to track user behavior in real time remain no less relevant. The use of Google Analytics, Meta Business Suite, and specialized social listening services makes it possible to evaluate the effectiveness of campaigns, adjust content strategy, and identify key trends in consumer behavior.

A separate block is influencer marketing technologies that use the potential of opinion leaders. Due to the high level of trust in the personal recommendations of bloggers and micro-influencers, the effect of authenticity is formed, which enhances the impact on the target audience. Visualization and multimedia content tools are also significant. Augmented and virtual reality (AR/VR) technologies, interactive videos and 3D visualizations create a new level of user experience, promote emotional engagement and stimulate the desire to interact with the brand. Analytical technologies that allow you to track user behavior in real time remain no less relevant. The use of Google Analytics, Meta Business Suite, and specialized social listening services makes it possible to evaluate the effectiveness of campaigns, adjust content strategy, and identify key trends in consumer behavior.

Together, these technologies form an ecosystem of digital promotion, which combines a personalized approach, interactive formats, and accurate analytical tools. This allows brands to not only increase sales but also build long-term relationships with their audience based on trust and engagement. The use of social networks in advertising, despite its obvious advantages, is accompanied by a number of complex problems and challenges that are both practical and theoretical. To systematize these aspects, it is advisable to present them in the form of a generalized Table 4, which allows you to visually assess the specifics of each challenge and its consequences for business.

Table 4. The main problems and challenges of using social networks in advertising activities

Problem	Essence and characteristics	Potential consequences	Possible management methods
Information noise and overload	High content saturation, competition for user attention	Decreased effectiveness of advertising campaigns, negative perception of the brand	Content personalization, targeting, and creative storytelling
Ethical and legal risks	Use of personal data, targeting, and manipulation of user behavior	Privacy violations, legal sanctions, reputational losses	Compliance with GDPR and other regulations, ethical marketing standards
Problems of measuring efficiency	Complexity of attribution of results, multichannel communications	Incorrect ROI estimation, inefficient use of the budget	Use of analytical platforms, data integration, and longitudinal research
Dynamism of algorithms and audience behavior	Frequent changes in platform algorithms and user preferences	Loss of reach, loss of campaign performance	Continuous monitoring of platforms, adaptive strategies, and process automation
Reputational and crisis risks	Viral distribution of negative content, fake reviews	Crises, decreased brand credibility	Social media monitoring, rapid response, anti-crisis communications

Source: Authors' own development.

The considered examples show that modern digital strategies in social networks are based on a combination of personalization, interactive formats and the latest technologies. The use of AR/VR, social commerce systems, targeting algorithms, and influencer marketing allows you to move from mass distribution of messages to more individualized interaction [14]. This shortens the buyer's journey from product discovery to purchase (from discovery to checkout), strengthens the role of user-generated content and communities, and builds brand trust through authentic recommendations from thought leaders. As a result, the business gets concrete results: an increase in conversions, an increase in "add to basket" indicators, and the strengthening of long-term relationships with consumers. Below are examples of the implementation of digital technologies in the digital strategy of well-known companies with specific performance indicators (Table 5).

Table 5. The impact of social media on the digital strategy of enterprises: empirical examples, 2019–2023

The company, the case	Technology, approach	Description of implementation	Specific results
Daniel Wellington	Influencer Marketing, UGC	Large-scale product-seeding campaign on Instagram, ambassador programs	Annual sales increased by \$220-230 million
Sephora	AR (Virtual Artist), AI recommendations	Virtual makeup fitting in applications and on the website; personalized recommendations	35% of conversions in virtual fitting scenarios
IKEA	AR, shoppable AR campaigns	AR applications for furniture visualization; interactive AR games on Snapchat	Attracting a younger audience, lowering the purchase barrier, increasing conversions in AR channels

Source: Compiled by the authors based on [15–18].

An analysis of the practice of leading companies shows that social networks have become a key factor in the transformation of digital strategies in the modern business environment. They allow brands to communicate with audiences, actively engage users in content creation, form long-term relationships, and increase loyalty. The use of digital tools such as social media analytics, targeted advertising, influencer integration, and AI analytics ensures effective planning, monitoring, and operational optimization of campaigns [15]. Empirical evidence demonstrates that social media contributes to increased reach and engagement with audiences, increased brand awareness, and increased sales. Therefore, social networks not only support traditional marketing functions but also open up new opportunities for personalization, interactivity, and strategic adaptation of advertising campaigns. This makes them an indispensable element of modern marketing systems and a key factor in the competitiveness of enterprises in the digital age.

6. Conclusions

The study confirmed that social networks are considered in the scientific literature as key channels of communication with the audience, providing two-way dialogue, influencing consumer behavior and the possibility of integrating modern digital technologies. Three main approaches were distinguished: communication (social networks as a means of dialogue), behavioral (influencing consumer decisions and behavior) and technological (using Big Data, targeting and automation).

An analysis of the practices of leading companies (American Eagle Outfitters, Nike, Dove, Coca-Cola) showed that social networks effectively use targeted advertising tools, integration with influencers, user-generated content, analytical platforms, and AI technologies to personalize messages and optimize advertising campaigns. This allows you to increase user engagement, audience reach, and the effectiveness of marketing efforts.

The study identified key problems, namely the risks of violation of privacy and ethics in the processing of personal data, the complexity of monitoring and reputation management, high competition for user attention, and the need to quickly adapt content to changes in platform algorithms. These challenges require a comprehensive approach to digital marketing strategies, integrating analytics, and adhering to ethical standards.

Empirical analysis has confirmed that the use of modern digital technologies and social networks is transforming the digital strategy of enterprises. The integration of analytical tools, Big Data, and personalization algorithms allows companies to quickly adapt advertising campaigns, increase the effectiveness of audience engagement, form a positive brand image, and strengthen consumer loyalty.

References

1. Singh, P. (2024). Beyond the basics: Exploring the impact of social media. *Journal of Digital Marketing Trends*, 10(5), e26435. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e26435>
2. Laradi, S., Berber, N., Rehman, H. M., Hossain, M. B., Hiew, L. C., & Illés, C. B. (2023). Unlocking the power of social media marketing: Investigating the role of posting, interaction, and monitoring capabilities in building brand equity. *Cogent Business & Management*, 10(3), 2273601. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2273601>

3. Seo, E.-J., & Park, J.-W. (2018). A study on the effects of social media marketing activities on brand equity and customer response in the airline industry. *Journal of Air Transport Management*, 66(1), 36–41. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2017.09.014>
4. Nuseir, M., & El Refae, G. (2022). The effect of digital marketing capabilities on business performance enhancement: Mediating the role of customer relationship management. *International Journal of Data & Network Science*, 6(2), 295–304. <https://doi.org/10.5267/j.ijdns.2022.1.008>
5. Nobar, H. B., Kalejahi, H. K., & Rostamzadeh, R. (2020). Impact of social media marketing activities on brand equity and brand commitment in the leather industry. *International Journal of Business Excellence*, 20(2), 191–204. <https://doi.org/10.1504/IJBEX.2020.105346>
6. Mora, E., Vila-Lopez, N., & Küster-Boluda, I. (2021). Segmenting the audience of a cause-related marketing viral campaign. *International Journal of Information Management*, (59), 102296. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102296>
7. Koay, K. Y., Ong, D. L., Khoo, K. L., & Yeoh, H. J. (2021). Perceived social media marketing activities and consumer-based brand equity: Testing a moderated mediation model. *Asia Pacific Journal of Marketing & Logistics*, 33(1), 53–72. <https://doi.org/10.1108/APJML-07-2019-0453>
8. Homburg, C., & Wielgos, D. M. (2022). The value relevance of digital marketing capabilities to firm performance. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 50(4), 666–688. <https://doi.org/10.1007/s11747-022-00858-7>
9. Liadeli, G., Sotgiu, F., & Verlegh, P. W. J. (2022). A meta-analysis of the effects of brands' owned social media on social media engagement and sales. *Journal of Marketing*, 87(3), 406–427. <https://doi.org/10.1177/00222429221123250>
10. Proskurnina, N. V. (2020). Shtuchnyi intelekt u marketynhovii diialnosti [Artificial intelligence in marketing activities]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, (6), 129–140. [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(111\)09](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(111)09)
11. Haliapa, V. (2024). Tsyfrovyi marketynh u epokhu shtuchnoho intelektu: suchasne i maibutnie instrumentiv shtuchnoho intelektu ta yikh vplyv na marketynhovi stratehii biznesiv [Digital marketing in the age of artificial intelligence: the present and future of artificial intelligence tools and their impact on business marketing strategies]. *Development Service Industry Management*, (3), 46–51. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(7\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(7)) (in Ukrainian)
12. Shumilo, Ya. M. (2022). Instrumenty shtuchnoho intelektu dlia upravlinnia povedinkoiu ekonomichnykh ahentiv v marketynhovii diialnosti [Artificial intelligence tools for managing the behavior of economic agents in marketing activities]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm – The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "International Relations. Economics. Country Studies. Tourism"*, (4), 60–66. <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-07> (in Ukrainian)
13. Stankevych, I. V., Sakun, H. O., & Sakun, O. V. (2023). Sotsialno-ekonomichniy fenomen "velykykh danykh" v stratehii tsyfrovoho marketynhu [The socio-economic phenomenon of "big data" in digital marketing strategy]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu – Visnyk of Kherson National Technical University*, 2(85), 235–239. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.2.33> (in Ukrainian)
14. Stebliuk, N. F., & Kopieikina, Ye. V. (2019). Tekhnolohii shtuchnoho intelektu v marketynhu [Artificial intelligence technologies in marketing]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Pryazovskyi economic herald*, 3(14), 462–466. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/3_14_uk/79.pdf (in Ukrainian)
15. Kupriyenko, K. S., Tkachuk, M. V., & Onofriychuk, I. V. (2025). Artificial Intelligence as a Driver of Personalization in Digital Marketing: Risks and Prospects. *Topical Issues of Economic Sciences*, (11). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15460292>
16. The Glimpse Group. (2019, January 14). AR case study: Sephora Virtual Artist. *The Glimpse Group*. <https://www.theglimpsegroup.com/post/ar-case-study-sephora-virtual-artist>
17. Time. (2020, September 15). IKEA launches an AR game on Snapchat to promote its new furniture line. *Time*. <https://time.com/5888507/ikea-ar-snapchat-campaign>
18. ReferralCandy. (2023, May 22). Daniel Wellington: The watch brand that made influencer marketing mainstream. *ReferralCandy*. <https://www.referralcandy.com/blog/daniel-wellington-influencer-marketing>

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Управління регіональними проектами сталого розвитку як механізм збереження довкілля Чернігівської області

Наталія В. Мірко ¹ *

¹ Університет трансформації майбутнього (Україна). Доцент кафедри бізнесу, адміністрування та права, канд. держ. упр.

* Автор-кореспондент, e-mail: Natalia_Mirko@ukr.net

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.18](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.18)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Надзвичайно складні умови, у яких перебуває Україна внаслідок військового конфлікту на її території, потребують підвищення ефективності використання ресурсів, представлених у регіонах, зокрема на прикордонних територіях країни. Реалізацію державних політик, зокрема політики регіонального розвитку, можливо вдосконалити шляхом реалізації регіональних проектів, орієнтованих на принципи сталого розвитку. У представленому контексті особливо актуальною є проблематика впровадження удосконалених моделей управління ключовими напрямками регіональної політики, зокрема механізмів інтеграції розвитку регіону, що зумовлює наукову значущість обраної теми та сприяє досягнення екологічної стабільності та формування сталого розвитку Чернігівської області. Дослідження у сфері публічного управління регіональним розвитком забезпечують комплексне та системне розуміння проблем і викликів, з якими стикаються регіони, зокрема щодо реалізації проектів, орієнтованих на сталий розвиток та охорону навколишнього середовища. Сучасне публічне управління дедалі більше спрямовується на досягнення цілей сталого розвитку з урахуванням економічних, соціальних та екологічних аспектів. Для ефективного вирішення зазначених завдань пропонується формування методики управління регіональними проектами на основі економічної, соціальної, бюджетної та екологічної складових із застосуванням методів багатокритеріальної оптимізації. Впровадження таких методик управління на прикладі Чернігівської області сприяє підвищенню ефективності управлінських процесів, забезпечує якісний аналіз і прогнозування соціально-економічних процесів, покращує взаємодію між органами влади та громадянами, а також підвищує прозорість і підзвітність прийняття управлінських рішень. Важливим аспектом сучасного регіонального управління є інтеграція результатів наукових досліджень із практикою управління регіональним розвитком. У контексті глобалізаційних процесів виникає потреба у систематичному аналізі та адаптації кращих міжнародних практик управління проектами, орієнтованими на екологічний сектор регіону. У сучасних умовах, коли зростає складність соціально-економічних та екологічних викликів, моделі управління набувають більш адаптивного та гнучкого характеру, спрямованого на оперативне реагування на зміни в економічному, соціальному та екологічному середовищах. Досягнення сталого регіонального розвитку потребує тісного поєднання академічних досліджень із практичним впровадженням знань у сфері управління регіональними проектами. Результати таких досліджень можуть бути використані для підвищення ефективності ресурсозбереження, формування позитивного соціального та інституційного іміджу регіону, забезпечення соціальних гарантій і пільг, а також для створення конкурентних переваг у процесі регіонального розвитку досліджуваної території.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

публічне управління, управління проектами, розроблення проекту, проектний підхід в управлінні розвитком територій, регіонів, розробка управлінських рішень, моніторинг та оцінювання проекту, сталий розвиток суспільства і стратегія сталого розвитку.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Management of Sustainable Regional Development Projects as a Mechanism for Environmental Conservation in the Chernihiv Region

Nataliia Mirko ¹*

¹ Higher Educational Institution "University of Future Transformation" (Ukraine). Associate Professor at the Department of Business, Administration and Law, PhD in Public Administration.

* Corresponding Author, e-mail: Nataliia_Mirko@ukr.net

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.18](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.18)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The extremely complex conditions in which Ukraine finds itself due to the ongoing military conflict within its territory require increased efficiency in the use of resources available in the regions, particularly in border areas. The implementation of state policies, including regional development policy, can be improved through the realization of regional projects oriented toward the principles of sustainable development. In this context, the issue of implementing enhanced models for managing key directions of regional policy, including mechanisms for regional development integration, becomes particularly significant. This underscores the scientific importance of the chosen research topic and contributes to achieving ecological stability and fostering sustainable development in the Chernihiv region. Research in the field of public administration of regional development provides a comprehensive and systematic understanding of the problems and challenges faced by regions, particularly regarding the implementation of projects oriented toward sustainable development and environmental protection. Contemporary public administration is increasingly focused on achieving sustainable development goals, taking into account economic, social, and environmental dimensions. To effectively address these tasks, it is proposed to develop a methodology for managing regional projects based on economic, social, budgetary, and environmental components, using multi-criteria optimization methods. The implementation of such management methodologies in the Chernihiv region contributes to increasing the efficiency of administrative processes, ensures high-quality analysis and forecasting of socio-economic processes, improves interaction between authorities and citizens, and enhances transparency and accountability in decision-making. A crucial aspect of modern regional governance is the integration of research results with the practice of regional development management. In the context of globalization, there is a need for systematic analysis and adaptation of best international practices in project management, particularly those oriented toward the region's environmental sector. Under contemporary conditions, characterized by increasing socio-economic and environmental challenges, governance models are becoming more adaptive and flexible, aimed at timely responses to changes in economic, social, and ecological environments. Achieving sustainable regional development requires a close combination of academic research with practical application of knowledge in the management of regional projects. The results of such studies can be used to enhance resource conservation efficiency, develop a positive social and institutional image of the region, provide social guarantees and benefits, and create competitive advantages in the regional development of the studied territory.

KEYWORDS

public administration, project management, project development, project approach in managing the development of territories and regions, development of management decisions, monitoring and evaluation of the project, sustainable development of society and sustainable development strategy.

1. Вступ

Необхідність дослідження процесів регіонального розвитку Чернігівської області зумовлюється потребою забезпечення збалансованого функціонування її економіки в умовах зростаючих екологічних викликів. Важливою передумовою сталого розвитку є раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, зокрема лісових, водних та земельних ресурсів. Станом на 2023 рік ліси області займають близько 700 тис. га, що становить майже 23% її території, при зазначеному рівень їх відновлення залишається нижчим за європейські стандарти [16]. Водні ресурси також перебувають під значним антропогенним навантаженням: за даними Державної екологічної інспекції, понад 30% проб води у басейнах Десни та Сейму не відповідають нормативам якості [16].

Реалізація ефективної регіональної політики та створення умов для подальшого економічного зростання мають поєднуватися з пріоритетом екологічної безпеки, що можливо лише за умови чіткого визначення меж регіону, законодавчого закріплення механізмів охорони довкілля та впровадження інноваційних підходів у використанні ресурсів. У представленому контексті особливого значення набуває розроблення й реалізація регіональних проєктів сталого розвитку, які не лише стимулюють соціально-економічний поступ, а й забезпечують збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

Нова фаза військової агресії значно вплинула на соціально-економічний та демографічний стан Чернігівської області, що підкреслює важливість інтеграції принципів сталого розвитку у регіональні проєкти. Зниження рівня демографічної безпеки та деградація людського потенціалу створюють додаткові виклики для планування та реалізації ініціатив, спрямованих на збереження природних ресурсів і підтримку життєздатності громад [14]. У представленому контексті управління регіональними проєктами сталого розвитку виступає критично важливим інструментом, який дозволяє не лише протидіяти негативним демографічним тенденціям, а й забезпечувати ефективне використання ресурсного потенціалу для стабільного соціально-економічного розвитку та охорони довкілля [1].

2. Огляд літературних джерел

Огляд літературних джерел свідчить про широкий спектр досліджень, присвячених проблемам регіонального розвитку, децентралізації та сталого розвитку в умовах сучасних соціально-економічних викликів. Andriyiv та співавт. (2022) розглядають трансформацію загроз демографічній безпеці та сталому розвитку регіонів у контексті посилення військових дій, підкреслюючи необхідність адаптивних стратегій управління та інтеграції соціальних, економічних та екологічних аспектів розвитку [3]. Białk-Wolf та співавт. (2025) досліджують концептуальні підходи до формування здорових регіонів, наголошуючи на важливості системного та міжсекторного підходу для забезпечення сталого розвитку [15]. Corsi та Bianchi (2024) розглядають зворотні інновації як механізм глобального сталого розвитку, що дозволяє країнам із меншими ресурсами ефективно впроваджувати прогресивні технологічні та управлінські рішення [21]. Gilcher (2024) аналізує використання евристичних підходів у фінансових рішеннях керівників під час пандемії COVID-19, вказуючи на значення гнучких методів управління в умовах невизначеності [17]. Gáspár та співавт. (2023) досліджують тенденції сталого післяпандемічного розвитку країн Вишеградської групи до 2030 року, акцентуючи увагу на необхідності стратегічного планування та міжрегіональної координації політик [6]. Neumann та Ebinger (2025) розкривають роль системних посередників у впровадженні сталих публічних закупівель, що сприяє інтеграції екологічних та соціальних цілей у регіональні процеси [18]. Klebel (2025) фокусується на вивченні моделей виробництва знань у дослідженнях цілей сталого розвитку ООН, підкреслюючи значення системного аналізу та міждисциплінарного підходу [20]. Lodhia та співавт. (2025) досліджують практики управління та звітності щодо Цілей сталого розвитку на прикладі місцевих органів влади Австралії, демонструючи важливість прозорості та підзвітності у публічному управлінні [19]. McGillivray та співавт. (2024) аналізують роль локальних подій та фестивалів у формуванні стійких громад, акцентуючи на взаємозв'язку культурних практик і територіальної ідентичності [4]. Нарешті, Ozuem та співавт. (2024) досліджують взаємозв'язок інтегрованих маркетингових комунікацій і

децентралізованих організаційних структур, що відкриває перспективи підвищення ефективності управлінських процесів у складних соціально-економічних системах [14].

3. Постановка завдання

В умовах активізації глобальних екологічних викликів та необхідності забезпечення сталого розвитку особливої актуальності набуває проблема формування ефективних механізмів управління регіональними проєктами. Чернігівська область, як територія з високим природно-ресурсним потенціалом, водночас є вразливою до негативних екологічних впливів, що зумовлює потребу у впровадженні комплексних рішень, спрямованих на збереження довкілля та підтримку соціально-економічної рівноваги. Проблематика полягає у відсутності системної інтеграції екологічних пріоритетів у процеси планування та реалізації регіональних проєктів, що обмежує можливості досягнення довгострокових цілей сталого розвитку. Зважаючи на зазначене, науковим завданням дослідження є обґрунтування та розробка концептуальних підходів до управління регіональними проєктами сталого розвитку як дієвого механізму збереження довкілля Чернігівської області.

4. Методи та матеріали

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, застосовано системний підхід для розкриття взаємозв'язків між соціально-економічними та екологічними компонентами регіонального розвитку. Метод порівняльного аналізу дав змогу дослідити міжнародний досвід впровадження проєктів сталого розвитку та адаптувати його до умов Чернігівської області. Аналітико-статистичний метод було використано для обробки та узагальнення показників, що характеризують стан природного середовища й соціально-економічні тенденції регіону. Інформаційну основу дослідження склали офіційні статистичні матеріали, що представлені на офіційному джерелі Державної екологічної інспекції. У дослідженні застосовано метод моделювання для розробки концептуальної схеми інтеграції екологічних, соціальних та економічних індикаторів у систему управління регіональними проєктами. Використання структурно-логічного методу дозволило обґрунтувати алгоритм прийняття управлінських рішень у сфері сталого розвитку. Матеріалами для аналізу виступили також наукові праці українських та зарубіжних учених, які розкривають питання екологічної безпеки, ресурсозбереження та регіональної політики.

5. Результати та обговорення

У наукових дослідженнях існує значна кількість підходів до визначення поняття «проєкт», що дозволяє узагальнити його зміст та уточнити сутнісні характеристики. Проєкт доцільно трактувати як тимчасову організаційно-економічну діяльність, спрямовану на створення нової цінності завдяки унікальним властивостям продукту або результату, який формується у межах реалізації стратегічної місії соціально-економічної системи [3].

З огляду на природу та функціональне призначення, проєкт варто розглядати як інструмент розвитку, що забезпечує реалізацію стратегічних завдань і здійснення структурних перетворень. У сучасних умовах методологія управління проєктами набуває все більшого практичного значення, поширюючись на різні сфери суспільного життя та знаходячи застосування у діяльності державних інституцій, органів місцевого самоврядування, регіональних, громадських організацій та бізнесових структур. Взаємозв'язок між публічним маркетингом і стратегіями сталого розвитку на локальному рівні ґрунтується на низці фундаментальних принципів, які спрямовані на забезпечення ефективності управлінських рішень та координації дій для досягнення сталого розвитку регіону чи територіальних громад [19].

Усвідомлюючи необхідність переходу до сучасних підходів управління, регіон Чернігівської області стикається з браком інструментів і методів для практичного впровадження концепції сталого розвитку. Оскільки ключові зміни в діяльності суб'єктів господарювання реалізуються через проєкти, інтеграція принципів сталого розвитку в процес

управління проектами стає одним із стратегічних напрямів розвитку регіону, що прагне забезпечити довгострокову стабільність і підвищити свою інвестиційну привабливість. Сільські території Чернігівської області характеризуються значним природним, демографічним, економічним та історико-культурним потенціалом, який при раціональному використанні може забезпечити вагомий внесок у вирішення ключових завдань соціально-економічного розвитку регіону. Ефективне управління розвитком цих територій передбачає вдосконалення механізмів розподілу функцій та повноважень між центральними і місцевими органами влади, а також створення ефективних моделей управління аграрним сектором [13]

Ефективний регіональний розвиток потребує комплексного підходу, який включає впровадження інноваційних технологій, удосконалення транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури, інтеграцію принципів сталого розвитку та екологічного менеджменту, а також підвищення соціальної інтеграції населення. Водночас економічна диверсифікація, підтримка малого та середнього бізнесу і залучення інвестицій забезпечують стійке зростання та зміцнення конкурентоспроможності регіону [20]. Такий підхід створює передумови для збалансованого соціально-економічного розвитку, оптимального використання ресурсного потенціалу та підвищення якості життя місцевих громад.

Оцінка стану управління проектами здійснюється через аналіз циклічно повторюваного процесу прийняття рішень – PDCA (англ. “Plan-Do-Check-Act” – планування, виконання, перевірка, коригування), також відомого як Цикл Демінга [9]. Особлива увага приділяється врахуванню принципів сталого розвитку на кожному етапі представленого циклу – рис. 1.

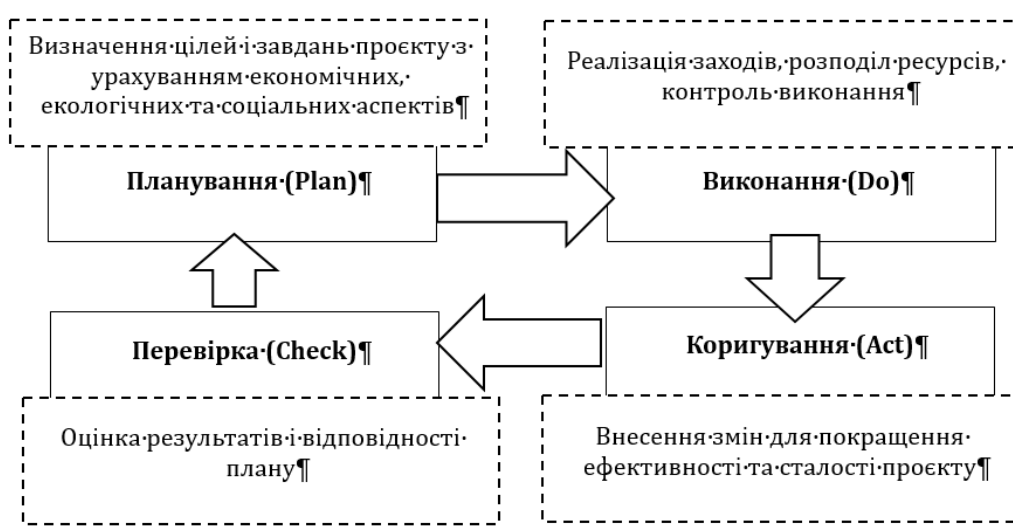

Рис. 1. Інтеграція принципів сталого розвитку у процес управління проектами регіону на основі циклу PDCA

Джерело: Сформовано автором на основі [9; 18].

Застосування циклу управління PDCA у проєктній діяльності регіону Чернігівської області забезпечує системну інтеграцію принципів сталого розвитку на всіх етапах реалізації проєктів. На етапі планування передбачаються економічні, екологічні та соціальні аспекти, що дозволяє формувати стратегії розвитку з урахуванням довгострокових потреб регіону. Етап виконання забезпечує практичну реалізацію намічених заходів із контролем ресурсів та координацією дій учасників проєкту. Перевірка дозволяє оцінити ефективність проєктних рішень та відповідність встановленим показникам, а коригування на основі отриманих даних сприяє підвищенню стійкості, ефективності та інвестиційної привабливості регіону. Використання циклічного підходу PDCA не лише оптимізує процес управління проєктами, але й створює умови для сталого розвитку Чернігівської області, забезпечуючи баланс між економічним зростанням, екологічною безпекою та соціальною відповідальністю.

Ефективне управління регіоном Чернігівської області в контексті сталого розвитку потребує комплексного підходу, що включає визначення політики, планування, реалізацію заходів та контроль їх результативності. На фундаменті державних, національних та міжнародних стандартів формується загальнорегіональна політика у сферах охорони праці,

здоров'я населення, екологічної та соціальної безпеки, корпоративної соціальної відповідальності та етичного управління [2]. Планування діяльності регіону передбачає оцінку впливу на довкілля та соціальне середовище, а також впровадження превентивних заходів для мінімізації ризиків. Реалізація представлених стратегій здійснюється послідовно, із врахуванням даних попередніх етапів, що дозволяє забезпечити відповідність заходів принципам сталого розвитку. Контроль та системний аналіз результатів діяльності дозволяють не лише коригувати управлінські рішення, але й формувати цільові програми природоохоронних заходів, спрямовані на збереження ресурсного потенціалу регіону та підвищення його екологічної та соціальної стійкості. Для реалізації необхідно притримуватись всіх чотирьох основ [5;17; 21]:

1. Формування політики. Регіон Чернігівської області здійснює управлінську діяльність відповідно до стратегічних напрямів державної політики у сферах охорони праці, охорони здоров'я населення, захисту довкілля та соціальної підтримки. При представленому враховуються вимоги національних нормативів, корпоративних стандартів та міжнародних регламентів. У регіоні впроваджуються загальнорегіональні політики, що охоплюють промислову та екологічну безпеку, охорону праці та цивільний захист, корпоративну соціальну відповідальність, дотримання прав людини та етичні стандарти управління, що формують основу для функціонування та удосконалення системи екологічного менеджменту, що відповідає міжнародним стандартам та спрямована на забезпечення сталого розвитку регіону.

2. Планування. На етапі планування проводиться комплексна оцінка впливу запланованої та поточної діяльності регіону на навколишнє середовище з урахуванням усіх екологічних факторів, а також аналізується можливий соціальний ефект. Реалізація екологічної політики регіону здійснюється через затверджені програми, спрямовані на мінімізацію негативного впливу на довкілля. До них відносяться заходи з рекультивації пошкоджених земель, управління відходами, моніторинг стану довкілля, модернізація інфраструктури та обладнання для зменшення шкідливого впливу, а також контрольні процедури екологічного управління. Особлива увага приділяється превентивним заходам щодо запобігання екологічним ризикам. У відповідності до національного та міжнародного законодавства регіон здійснює передпроектні екологічні дослідження та оцінку впливу запланованої господарської діяльності на довкілля (ОВНС) на всіх стадіях планування – від початкових інвестиційних намірів до реалізації проєктів. Результати оцінки доводяться до громадськості та зацікавлених сторін через засоби масової інформації, громадські слухання та офіційні вебресурси регіону.

3. Реалізація. На етапі реалізації регіон застосовує методологію «послідовних процедур», згідно з якою кожен наступний крок ґрунтується на результатах попереднього. Такий підхід дозволяє системно забезпечувати відповідність заходів та управлінських рішень принципам сталого розвитку, а також підвищує ефективність реалізації програм екологічної безпеки.

4. Контроль та аналіз. Регулярний моніторинг ключових екологічних аспектів діяльності регіону є обов'язковим. Отримані дані документуються та аналізуються, на їх основі розробляються цільові програми та плани природоохоронних заходів, спрямовані на скорочення викидів та скидів забруднюючих речовин у довкілля; контроль за розміщенням відходів та охороною водних ресурсів; раціональне використання земель та якісну рекультивацію пошкоджених територій.

Крім того, проводиться системне виявлення джерел небезпеки та оцінка рівня екологічних і техногенних ризиків, пов'язаних із діяльністю регіону. На основі цього здійснюються заходи управління ризиками, що дозволяє запобігати нещасним випадкам та мінімізувати їх негативні наслідки для населення та довкілля.

Упровадження політики сталого розвитку в систему управління проєктами розглядається сучасною наукою як базова стратегічна мета, що забезпечує трансформацію проєктного менеджменту відповідно до глобальних тенденцій гармонізації економічних, соціальних та екологічних інтересів. Інтеграція механізмів управління проєктами з концепцією сталого розвитку зумовила появу методології «Проєкти, що інтегрують методи сталого розвитку» (PRiSM), яка функціонує як універсальний інструмент досягнення цілісного балансу між економічною результативністю, соціальною відповідальністю та екологічною безпекою [21]. Представлена методологія сформована на основі загальновизнаних міжнародних стандартів управління проєктами, зокрема PMBoK Guide та APM BoK, а також корелює з системою

екологічного менеджменту ISO 14001, що надає їй нормативної та практичної узгодженості. Концептуальною відмінністю PRiSM є включення категорій соціальної та екологічної відповідальності безпосередньо у процеси планування, реалізації та моніторингу проєктів [4].

Методологія PRiSM структурує управлінську діяльність на п'ять етапів життєвого циклу проєкту, які синхронізуються із трьома вимірами сталого розвитку, що забезпечує поступове й системне зменшення негативного впливу проєктної діяльності на довкілля [10]. У межах представленого підходу управління зацікавленими сторонами спирається на принципи соціальної справедливості та екологічної відповідальності, тоді як економічна складова інтегрується у довгострокову корпоративну стратегію, формуючи єдиний комплекс сталого розвитку організації [11].

У сучасній практиці дедалі більша кількість суб'єктів господарювання та бізнес-лідерів орієнтують свою діяльність не лише на досягнення безпосередніх економічних результатів, але й на імплементацію стратегій, спрямованих на збереження довкілля, забезпечення соціальної відповідальності та дотримання етичних принципів, що зумовлює інтеграцію цілей сталого розвитку у практики управління проєктами, що дає змогу відійти від обмеженої парадигми «вартість – час – якість» та сформуванню нову модель управління, орієнтовану на довгострокову соціально-екологічну ефективність [6].

Політика забезпечення сталого розвитку в управлінні природоохоронними проєктами у регіональному вимірі є ключовим інструментом гармонізації економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства. В умовах зростання антропогенного навантаження на природне середовище та загострення кліматичних ризиків особливої актуальності набуває формування комплексної системи управління, яка здатна забезпечити не лише досягнення безпосередніх проєктних цілей, але й довгострокову екологічну рівновагу. Представлена нижче таблиця відображає концептуальні напрями політики сталого розвитку в управлінні регіональними природоохоронними проєктами, з урахуванням інтеграції екологічних, економічних та соціальних чинників – табл. 1.

Таблиця 1. Політика забезпечення сталого розвитку в управлінні регіональними природоохоронними проєктами як механізм збереження довкілля Чернігівської області

Напрямок політики	Зміст заходів	Очікуваний екологічний та соціально-економічний ефект
Раціональне використання природних ресурсів	Запровадження системи моніторингу водних, земельних і лісових ресурсів; оптимізація природокористування у межах проєктів	Зменшення деградації природних ресурсів, забезпечення їх відновлюваності
Зниження екологічних ризиків	Проведення екологічної та соціальної оцінки впливу інфраструктурних проєктів; розроблення планів екологічного менеджменту	Мінімізація негативного впливу на довкілля та здоров'я населення
Інтеграція принципів циркулярної економіки	Використання вторинної сировини, технологій рециклінгу та відновлюваних джерел енергії	Зменшення обсягів відходів, скорочення рівня забруднення атмосфери та ґрунтів
Соціальна та екологічна відповідальність	Залучення громадськості до процесів планування і контролю за реалізацією проєктів	Підвищення довіри до органів влади, формування культури екологічної свідомості
Енергоефективність та кліматична нейтральність	Упровадження енергоощадних технологій, зменшення викидів парникових газів	Скорочення енергозалежності регіону, внесок у досягнення цілей кліматичної безпеки
Регіональна інноваційна екосистема	Розвиток «зелених» технологій та інноваційних кластерів у межах області	Створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності економіки
Системність управління та контроль	Інституціоналізація екологічних критеріїв у регіональній політиці; регулярний аудит проєктів	Зростання ефективності управління регіональними проєктами, забезпечення прозорості

Джерело: сформовано автором на основі [7-8; 12; 15].

Систематизація основних напрямів політики сталого розвитку у сфері управління природоохоронними проектами дає можливість окреслити структуровану модель взаємодії економічних, соціальних та екологічних складових регіонального розвитку. Запропонований підхід відображає необхідність переходу від традиційної парадигми управління, орієнтованої на досягнення короткострокових результатів, до інтегрованої моделі, що забезпечує довгострокову стійкість та адаптивність проектних рішень. Ефективна реалізація політики сталого розвитку в управлінні природоохоронними проектами виступає не лише засобом збереження природних ресурсів та зменшення екологічних ризиків, але й вагомим чинником підвищення соціальної згуртованості та економічної конкурентоспроможності регіону, що підтверджує стратегічну значущість екологічно орієнтованого підходу у формуванні сучасної моделі регіонального розвитку, яка відповідає глобальним викликам і національним пріоритетам сталого розвитку.

Досягнення сталого розвитку та дотримання екологічних вимог у проектному управлінні значною мірою залежить від діяльності керівників, що приймають управлінські рішення, а також від ефективності впровадження політик сталого розвитку в рамках конкретного проекту. Реалізація представлених рішень та корпоративних стратегій, що здійснюється у проектній структурі включає три основні рівні: безпосередніх учасників проекту, менеджерів проекту та керівництво проектної компанії [7]. Для забезпечення узгодженості управлінських рішень необхідна системна координація та ефективна комунікація між усіма рівнями персоналу. Ключовим компонентом зазначеного процесу є зворотний зв'язок, який має функціонувати на всіх рівнях проектної організації та оцінюватися як внутрішніми структурами, так і зацікавленими сторонами та клієнтами. Аналіз отриманої інформації дозволяє вчасно впроваджувати коригувальні заходи, спрямовані на підвищення сталості та ефективності проектної діяльності.

6. Висновки

Актуальна тенденція інтеграції принципів сталого розвитку у процес управління проектами забезпечує як короткострокові, так і довгострокові вигоди не лише для самих проектів, а й для регіональних структур та організацій, що їх реалізують. Досягнуті результати можуть бути використані у програмах ефективного ресурсозбереження, формуванні позитивного соціального та інституційного іміджу, наданні соціальних гарантій та пільг, а також у створенні конкурентних переваг регіонального розвитку досліджуваної області. У представленому контексті сталий розвиток визначається як прийняття управлінських стратегій та практичних дій, які задовольняють потреби організацій та зацікавлених сторін на сучасному етапі, одночасно зберігаючи та примножуючи людські, природні та матеріальні ресурси, необхідні для забезпечення сталого функціонування у майбутньому.

References

1. Andriyiv, N., Pushak, H., Petrukha, N., Kokhan, V., & Shtangret, I. (2022). Transformation of threats to demographic security and sustainable development of the region due to increased military actions. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 17(7), 2221–2227. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.170722>
2. Białk-Wolf, A., Lubowiecki-Vikuk, A., Dryglas, D., Illing, K., & Jędrzejczyk, T. (2025). Developing a health region in the context of sustainable development – An attempt at conceptualization. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 17(2), 159–173. <https://doi.org/10.1108/WHATT-01-2025-0019>
3. Corsi, S., & Bianchi, L. (2024). Reverse innovation for global sustainable development: A conceptualisation. *International Journal of Development Issues*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/IJDI-08-2024-0200>
4. Gilcher, D. (2024). Heuristics in the wild: Exploring fund manager decisions through the COVID pandemic. *Qualitative Research in Financial Markets*, 16(5), 833–859. <https://doi.org/10.1108/QRFM-09-2021-0149>
5. Gáspár, J., Gubová, K., Hideg, E., Jagaciak, M. P., Mackova, L., Márton, A., Rafał, W., Sacio-Szymańska, A., & Šerá Komlossyová, E. (2023). Trends shaping sustainable post-pandemic development of the V4 region in turbulent times until 2030. *Foresight*, 25(6), 861–877. <https://doi.org/10.1108/FS-10-2022-0135>

6. Heymann, T., & Ebinger, F. (2025). Sustainable public procurement – a systemic intermediary facilitating SPP implementation in the European metropolitan region of Nuremberg. *Journal of Public Procurement*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/IOPP-07-2024-0073>
7. Klebel, T. (2025). Investigating patterns of knowledge production in research on three UN sustainable development goals. *Online Information Review*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/OIR-02-2023-0086>
8. Lodhia, S., Crutzen, N., & Leong, S. (2025). The management, reporting and assurance of the Sustainable Development Goals in local government – an Australian case study. *Meditari Accountancy Research*, 33(7), 369–384. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-03-2025-2942>
9. McGillivray, D., Walters, T., & Guillard, S. (2024). Place-based community events and resistance to territorial stigmatisation. *International Journal of Event and Festival Management*, 15(1), 7–23. <https://doi.org/10.1108/IJEFM-01-2023-0010>
10. Ozuem, W., Howell, K., & Lancaster, G. (2024). Exploring the relationship between integrated marketing communications and decentralised organisational structure: A heuristics perspective. *Qualitative Market Research*, 25(2), 272–292. <https://doi.org/10.1108/QMR-07-2021-0098>
11. Osarenkhoe, A., & Fjellström, D. (2024). A cluster's internationalization as a catalyst for its innovation system's access to global markets. *EuroMed Journal of Business*, 19(2), 229–250. <https://doi.org/10.1108/EMJB-11-2020-0127>
12. Paola Scorrano, P., Borin, E., Thrassou, A., Cavallo, F., & Mastroleo, G. (2025). Knowledge sharing between businesses and stakeholders for systemic and sustainable regional development: Insights in the agri-food sector. *Journal of Knowledge Management*, 29(4), 1278–1300. <https://doi.org/10.1108/JKM-05-2024-0517>
13. Petrukha, S. V., Petrukha, N. M., Demydonok, I. A., & Tarasenko, M. I. (2022). Detsentralizatsiia ta stalnyi rozvytok silskykh terytorii: dovoienne koordynuvannia system pryiniattia klasternykh rishen [Decentralization and sustainable development of rural areas: pre-war coordination of cluster decision-making systems]. In O. L. Haltsova (Ed.), *Innovatsiino-investytsiyni mekhanizm zabezpechennia konkurento-spromozhnosti krainy* [Innovation and investment mechanism for ensuring the country's competitiveness], (pp. 22–56). Lviv-Torun: Liga-Press. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-255-8-2> (in Ukrainian)
14. Sarabia-Sanchez, F. J., & Cerda-Bertomeu, M. J. (2018). Expert stakeholders' expectations of how the public sector should act in place branding projects. *Journal of Place Management and Development*, 11(1), 78–96. <https://doi.org/10.1108/JPM-04-2016-0026>
15. Sánchez-Vergara, J. I., Orel, M., Ferreira, V., & Rus, A. (2024). Bracing community in rural coworking: Emerging trends and categories. *Journal of Place Management and Development*, 17(3), 345–368. <https://doi.org/10.1108/JPM-06-2023-0065>
16. State Environmental Inspectorate of Ukraine. (n.d.). *Official web portal*. <https://www.dei.gov.ua/> (in Ukrainian)
17. Sum, K., Radło, M.-J., & Mackiewicz, M. (2023). The multilevel governance of financial instruments in regional development policy: The case of Poland. *Central European Management Journal*, 31(3), 390–404. <https://doi.org/10.1108/CEMJ-05-2022-0071>
18. Tuesta-Tapia, A. C., Vázquez-Sánchez, A., & Amador-Hidalgo, L. (2024). Excellence in the management of local action groups: An empirical investigation of critical success factors. *International Journal of Quality & Reliability Management*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-02-2024-0058>
19. Uhodnikova, O. (2023). Publichnyi marketynh u systemi staloho rozvytku terytorialnykh hromad: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Public marketing in the system of sustainable development of territorial communities: theoretical and methodological aspect]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management*, 5(71), 109–114. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-5\(71\)-14](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-5(71)-14) (in Ukrainian)
20. Uhodnikova, O. I. (2024). Suchasna paradyhma rehionalnoho marketynhu u rozvytku skladnykh sotsialno-ekonomichnykh system [Modern paradigm of regional marketing in the development of complex socio-economic systems]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia" – Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy"*, 33(61), 4–9. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-33\(61\)-4-9](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-33(61)-4-9) (in Ukrainian)
21. Tiffany, H., & Ebinger, F. (2025). Sustainable public procurement – a systemic intermediary facilitating SPP implementation in the European metropolitan region of Nuremberg. *Journal of Public Procurement*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1108/IOPP-07-2024-0073>

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Використання хмарних бухгалтерських сервісів для ведення обліку та податкової звітності

Наталія В. Кудлаєва ¹*

¹ Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна). Асистент кафедри обліку, аналізу і аудиту, канд. екон. наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: n.kudlaeva@chnu.edu.ua

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

[10.70651/3083-6018/2025.9.21](#)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена дослідженню використання хмарних бухгалтерських сервісів для ведення обліку та формування податкової звітності. В ній розглядаються сучасні підходи до цифровізації бухгалтерії, аналізуються популярні хмарні сервіси, оцінюються їх переваги та ризики, що пов'язані з їх використанням, а також пропонуються рекомендації щодо ефективного впровадження таких рішень на підприємствах. Особлива увага приділяється аналізу функціональних можливостей хмарних бухгалтерських сервісів, оцінці їх впливу на точність та оперативність ведення обліку і формування податкової звітності, а також виявленню основних переваг і ризиків їх впровадження на підприємствах. Мета дослідження – оцінити ефективність та перспективи використання хмарних бухгалтерських сервісів для ведення бухгалтерського обліку та формування податкової звітності на підприємствах, а також визначити оптимальні підходи до їх впровадження та інтеграції у бізнес-процеси. У ході наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, зокрема: аналіз та синтез для вивчення теоретичних основ хмарних бухгалтерських сервісів; порівняння для оцінки функціональних можливостей різних сервісів; узагальнення для формулювання висновків щодо переваг та ризиків їх використання; а також методи спостереження та опитування для дослідження практичного досвіду впровадження хмарних сервісів у підприємствах. Результати дослідження показують, що використання хмарних бухгалтерських сервісів дозволяє підвищити ефективність ведення обліку. Водночас впровадження таких сервісів потребує уваги до інформаційної безпеки, відповідності законодавству та навчання персоналу. Розглянуто сучасний стан цифровізації бухгалтерського обліку та податкової звітності на підприємствах. Проаналізовано тенденції цифровізації бухгалтерії. Досліджено концепцію хмарних бухгалтерських сервісів, їх види, принципи роботи та технологічні особливості. Розглянуто законодавчі та нормативні вимоги щодо ведення обліку та податкової звітності із застосуванням хмарних сервісів. Акцент зроблено на практичному використанні хмарних сервісів у бухгалтерії, зокрема, організації обліку у хмарному середовищі, ведення первинних документів та здійснення бухгалтерських записів. Розглянуто порядок формування податкової звітності, автоматизації цих процесів та інтеграція з іншими системами. Систематизовано переваги, ризики та проблеми впровадження хмарних бухгалтерських сервісів. Розроблено рекомендації щодо ефективного використання хмарних сервісів для автоматизації бухгалтерського обліку та підготовки податкової звітності. Визначено перспективи розвитку хмарних бухгалтерських сервісів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

облік, податкова звітність, хмарні сервіси, автоматизація, хмарний облік, цифрові технології, платформа, інтеграція.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Using Cloud Accounting Services for Accounting and Tax Reporting

 Nataliia Kudlaieva ¹ *

¹ Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Ukraine). Assistant Professor at the Department of Accounting, Analysis and Audit, PhD in Economics, Associate Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: n.kudlaeva@chnu.edu.ua

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

[10.70651/3083-6018/2025.9.21](https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel/issue/view/issueDetails?id=10.70651/3083-6018/2025.9.21)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article is devoted to the study of the use of cloud accounting services for accounting and tax reporting. It considers modern approaches to the digitalization of accounting, analyzes popular cloud services, assesses their advantages and risks, and offers recommendations for the effective implementation of such solutions at enterprises. Particular attention is paid to the analysis of the functional capabilities of cloud accounting services, assessing their impact on the accuracy and efficiency of accounting and tax reporting, as well as identifying the main advantages and risks of their implementation at enterprises. The purpose of the study is to assess the effectiveness and prospects of using cloud accounting services for accounting and tax reporting at enterprises, as well as to determine the optimal approaches to their implementation and integration into business processes. In the course of the scientific study, general scientific methods of cognition were used, in particular: analysis and synthesis to study the theoretical foundations of cloud accounting services; comparison to assess the functional capabilities of various services; generalization to formulate conclusions regarding the advantages and risks of their use; as well as observation and survey methods to study practical experiences of implementing cloud services in enterprises. The results of the study show that the use of cloud accounting services allows for an increase in the efficiency of accounting and the timeliness of tax reporting, reduces time spent on routine operations, and ensures greater accuracy and transparency of financial data. At the same time, the implementation of such services requires attention to information security, compliance with legislation and personnel training. The current state of digitalization of accounting and tax reporting at enterprises is considered. The trends in the digitalization of accounting are analyzed. The concept of cloud accounting services, their types, operating principles and technological features are studied. The legislative and regulatory requirements for accounting and tax reporting using cloud services are considered. The emphasis is on the practical use of cloud services in accounting, in particular, the organization of accounting in a cloud environment, maintaining primary documents and accounting records. Formation of tax reporting, process automation and integration with other systems. The advantages, risks and problems of implementing cloud accounting services are systematized. Recommendations have been developed for the effective use of cloud services to automate accounting and prepare tax reports. Prospects for the development of cloud accounting services have been identified.

KEYWORDS

accounting, tax reporting, cloud services, automation, cloud accounting, digital technologies, platform, integration.

1. Вступ

У сучасному бізнесі цифрові рішення вже не сприймаються як додатковий інструмент – вони перетворилися на обов'язкову основу ефективного управління. Найбільш відчутно це проявляється у фінансовому секторі, де точність обліку й бездоганна відповідність законодавчим нормам визначають не лише стабільність компанії, а й її конкурентоспроможність. Бухгалтерія та податкова звітність стали тими сферами, де цифровізація рухається особливо швидкими темпами.

Цифровізація бізнес-процесів стає фундаментальною частиною сучасного управління підприємствами, особливо у сферах бухгалтерського обліку та податкової звітності. Зростання обсягу фінансових даних, потреба в оперативному формуванні звітів стимулюють активне впровадження хмарних бухгалтерських платформ. Цифрові бухгалтерські екосистеми вже не просто оптимізують внутрішню роботу підприємств, а й формують нову культуру управління фінансами.

Важливим бар'єром залишається і безпека даних. Перехід у «хмару» автоматично робить підприємство залежним від стабільності серверів, алгоритмів захисту та політики постачальників. У випадках збоїв або кібератак компанія може опинитися перед загрозою витоку конфіденційної інформації чи навіть повної зупинки фінансових процесів. Саме інформаційна безпека найчастіше визначає, з якою швидкістю бізнес готовий переходити на нові технологічні моделі.

Окремої уваги потребує інтеграція сучасних платформ із наявною інфраструктурою. У низці випадків старі ERP-системи або спеціалізоване програмне забезпечення виявляються несумісними з хмарними сервісами, що змушує компанії інвестувати додаткові кошти у модернізацію. До цього додається людський фактор: персонал повинен не лише опанувати нові інструменти, а й змінити звичні підходи до роботи. За даними опитування Gartner, близько 42% співробітників відчують труднощі при переході на цифрові бухгалтерські сервіси через нестачу навичок або психологічний бар'єр перед новими практиками.

Таким чином, ключовим завданням є розробка дієвих стратегій застосування хмарних бухгалтерських платформ, які допоможуть автоматизації обліку та підготовки звітності. Злагоджене поєднання технологій з внутрішніми та зовнішніми вимогами може гарантувати високий рівень продуктивності та конкурентоспроможності сучасного підприємства.

2. Огляд літературних джерел

Питання використання хмарних бухгалтерських сервісів у вітчизняній літературі вивчено достатньо широко. Дослідники і практики аналізують питання диджиталізації бухгалтерського обліку, автоматизації створення податкової звітності, інтеграції хмарних рішень із внутрішніми інформаційними системами підприємств, а також оцінюють переваги та ризики їх впровадження. Підкреслюється законодавче забезпечення диджиталізованого обліку, питання захисту даних та підготовка персоналу до нових технологій.

Помітний внесок у вивчення цієї теми внесли Л. І. Хоружий, Ю. Н. Катков, А. А. Романова [1], які досліджували виклики адаптації до хмарних технологій у бухгалтерському обліку, акцентуючи увагу на питаннях конфіденційності та дотриманні місцевих регуляторних вимог. В. А. Кулик, М. О. Любимов [2, с. 40] провели огляд можливостей сучасних «хмарних» сервісів, що забезпечують повну або часткову автоматизацію облікових процесів в Україні. С. О. Михайловина, О. М. Матрос, О. М. Поліщук [3] вивчали пропозиції сучасних «хмарних» технологій, які спонукають зміну підходів у розв'язанні задач обліку та оподаткування підприємств. Я. В. Шеверя, М. В. Яцко, Л. В. Мельянцева [4] надали практичні рекомендації щодо узгодження національного регулювання використання хмарних технологій із міжнародними стандартами безпеки.

Автори Н. Л. Правдюк, М. В. Обнявко, А. В. Васирина [5] здійснили аналіз сучасного стану застосування інновацій в бухгалтерській практиці провідних країн світу. А дослідники М. П. Городиський, І. Р. Поліщук, Ю. В. Якимцева [6, с. 37] розкрили порядок організації та методики бухгалтерського обліку з використанням хмарних технологій. Дослідник У. Пелех [7]

у своєму дослідженні зосередила увагу на характеристиці основних хмарних платформ для ведення обліку, складання та подання звітності, що представлені на українському ринку.

Серед іноземних дослідників у науковій роботі D. Sastararaji, D. Hoonsopon, P. Pitchayadol, P. Chiwamit [8] розглянуто роль хмарних технологій у збільшенні прозорості фінансової системи. У проведеному дослідженні Н. Wiyanto [9] вивчено вплив хмарних технологій і оптимізацію бухгалтерських процесів у світі через автоматизацію рутинних завдань та збільшення загальної продуктивності. Твердження у аналізі Е. К. Gyau, К. Owiredo-Ghorman, N. Amaning, P. B. Kprimekuu [10] стосуються необхідності використання хмарних технологій у бухгалтерському обліку та в нормах європейських країн.

Водночас, за наявності теоретичних досліджень, все ж існує необхідність у системному аналізі ефективності використання конкретних хмарних сервісів у практиці українських підприємств, що обумовлює актуальність подальших наукових досліджень у цій сфері.

3. Постановка завдання

Мета цього дослідження полягає в оцінці ефективності використання хмарних бухгалтерських сервісів для ведення бухгалтерського обліку та формування податкової звітності, а також у визначенні оптимальних підходів до їх впровадження та інтеграції у бізнес-процеси підприємств.

4. Методи та матеріали

Методологія дослідження ґрунтується на використанні загальноприйнятих та спеціалізованих методів пізнання. Зокрема, використовувалися методи аналізу й синтезу для вивчення теоретичних основ хмарних бухгалтерських сервісів, порівняльного аналізу для оцінки функціональних можливостей різних сервісів, узагальненням для формулювання висновків щодо переваг і ризиків їх впровадження, а також методи нагляду, анкетування та кейс-аналізу для дослідження практичного досвіду використання хмарних рішень на підприємствах.

5. Результати та обговорення

Сучасні умови ведення бізнесу диктують необхідність пошуку дієвих засобів для вдосконалення облікових процесів і підвищення ефективності фінансового контролю. Одним із найбільш перспективних рішень у цій сфері стали хмарні бухгалтерські сервіси, які органічно поєднують технологічні інновації з практичними вимогами сучасного бізнесу. Цифровізація фінансових операцій поступово перетворюється на фактор конкурентної стратегії. Це проявляється у швидшій реакції компаній на зміни ринкової кон'юнктури, підвищенні точності прогнозів і зниженні ризиків у сфері податкового контролю.

Цифровізація облікової діяльності має не лише операційний, а й стратегічний ефект. На практиці це проявляється у швидшому реагуванні компаній на зміни податкового законодавства, у підвищенні точності фінансового прогнозування та створенні бази для аналітики нового рівня. В Україні великі й середні підприємства активно впроваджують ERP-системи і хмарні сервіси на кшталт вже забороненого 1С:Підприємство Онлайн або FREDO. Використання таких рішень значно підвищує швидкість облікових процесів, скорочує витрати часу на рутинні завдання, мінімізує ризики, пов'язані з людським фактором, і покращує точність фінансових звітів [4].

Не менш значущою проблемою є кадровий аспект. Брак технічної компетенції серед власників і працівників малого бізнесу ускладнює повноцінне використання навіть уже встановлених програмних продуктів. У низці випадків це проявляється в тому, що компанія витрачає кошти на придбання цифрових рішень, але через відсутність підготовлених фахівців вони залишаються напів задіяними.

На практиці це означає, що поряд із розвитком програмного забезпечення бізнес-середовище потребує комплексної підтримки: від державних субсидій на цифрові інновації до партнерських ініціатив із навчання працівників. Тільки в такому разі цифрова трансформація

перестане бути привілеєм великих корпорацій і стане доступною для ширшого кола учасників ринку. Незважаючи на підвищений інтерес до автоматизації й хмарного обліку, повноцінне запровадження цих технологій потребує комплексного підходу: оптимізації організаційних процесів, систематичного навчання персоналу та забезпечення надійної інформаційної безпеки.

Паралельно з цим зростає роль мобільних і інтерактивних платформ, які роблять бухгалтерську діяльність більш гнучкою й оперативною. Доступ до даних із будь-якого пристрою, миттєва синхронізація інформації та інтеграція з іншими системами підприємства створюють умови для оперативного планування, контролю та корекції фінансових процесів. На практиці це проявляється у тому, що менеджери можуть приймати рішення на основі актуальної інформації в режимі реального часу, а не чекати завершення традиційного циклу звітності [6].

Хмарний облік побудований на принципі централізованого зберігання та обробки фінансових даних на віддалених серверах із доступом через інтернет. Такий підхід забезпечує ефективне виконання бухгалтерських операцій, своєчасну синхронізацію між різними підрозділами організації та автоматизацію оновлення програмного забезпечення. Хмарна модель бухгалтерського обліку спирається на централізоване накопичення та обробку фінансових даних на віддалених серверах, доступ до яких здійснюється через інтернет. Така архітектура дозволяє організаціям оперативно виконувати бухгалтерські операції, забезпечуючи синхронізацію інформації між підрозділами в реальному часі та зменшуючи затрати на підтримку локальної інфраструктури.

Основними технологічними складовими хмарного обліку є (табл. 1):

Таблиця 1. Принципи роботи та технології хмарного обліку

Принцип/технологія	Зміст	Переваги для бухгалтерії
Централізоване зберігання даних	Дані зберігаються на віддалених серверах, доступ до яких здійснюється через інтернет	Доступ у режимі реального часу, синхронізація між підрозділами
Віртуалізація серверів та сховищ	Використання віртуальних серверів для масштабування та ефективного використання ресурсів	Економія апаратного забезпечення, гнучкість у розширенні ресурсів
Автоматизовані модулі обліку	Модулі для обробки первинних документів, нарахування податків, формування звітності	Скорочення часу на рутинні операції, зменшення помилок
Мережеві технології та безпечний доступ	Використання протоколів захищеного доступу до хмарних сервісів	Забезпечення безпеки даних та надійності доступу
Інтеграція з зовнішніми системами	Підключення до ERP, банківських сервісів, державних податкових платформ	Полегшення обміну даними, автоматизація звітності

Джерело: сформовано автором на основі [11, с. 80; 12, с. 46].

Хмарний облік базується на гарантуванні доступності, безпеки й актуальності даних, що сприяє поліпшенню облікових процесів, зменшенню часу на виконання рутинних операцій та мінімізації помилок у фінансовій і податковій звітності. Такий підхід вивільняє ресурси для аналітичної роботи, яка в умовах зростаючої конкуренції набуває стратегічного значення.

Хмарні бухгалтерські сервіси – це програмні рішення нового покоління, які працюють через Інтернет без будь-якої інсталяції на локальний сервер. Такі системи пропонують централізоване зберігання інформації, автоматичне оновлення програмного забезпечення, а також інтеграцію з іншими операційними системами підприємства, що робить їх надзвичайно зручними та ефективними [8]. У сфері бухгалтерського обліку та податкової звітності найпопулярнішими є сервіси моделі SaaS. Завдяки такому підходу підприємства отримують універсальний інструмент для керування фінансами, який відповідає стандартам сучасного бізнесу [2, с. 40].

Такі платформи беруть на себе автоматичне виконання рутинних операцій, забезпечують оперативне складання податкових декларацій і водночас забезпечують непосредний обмін інформацією з державними інформаційними системами. У результаті організація отримує не лише інструмент для ведення обліку, а комплексну фінансову екосистему, спроможну поєднуватися з іншими бізнес-процесами. Аналогічні сервіси виконують роль «цифрового посередника» між бізнесом і державними структурами, мінімізуючи ризик неточностей та штрафних санкцій. Видно, що саме такі рішення створюють новий стандарт фінансового управління, у якій ефективність, прозорість і відповідність нормам поєднуються в єдиній системі.

За типом надання послуг хмарні сервіси поділяються на наступні види (табл. 2):

Таблиця 2. Види хмарних бухгалтерських сервісів

Тип хмарного сервісу	Зміст	Переваги
IaaS (Infrastructure as a Service)	Надання інфраструктури як послуги: сервери, сховища даних, мережеві ресурси	Масштабованість, економія апаратного забезпечення
PaaS (Platform as a Service)	Платформи для розробки, тестування та впровадження ПЗ без управління інфраструктурою	Швидка розробка, інтеграція з існуючими системами
SaaS (Software as a Service)	Програмне забезпечення як послуга, доступне через інтернет	Автоматизація обліку та звітності, доступ у режимі реального часу
DaaS (Data as a Service)	Централізоване зберігання та обробка даних з можливістю аналітики	Централізована обробка даних, інтеграція з бізнес-процесами

Джерело: сформовано автором на основі [13; 14, с. 21].

Використання хмарних бухгалтерських сервісів в Україні регулюється низкою законодавчих та нормативних актів, що визначають порядок ведення бухгалтерського обліку, формування податкової звітності та збереження фінансових даних. Використання хмарних бухгалтерських сервісів в Україні потребує дотримання чинного законодавства та нормативних вимог, що регламентують порядок ведення бухгалтерського обліку, формування податкової звітності та збереження фінансових даних. Законодавча база забезпечує легітимність електронного обліку та визначає правила взаємодії підприємств із державними органами при поданні електронної звітності. Законодавство передбачає можливість ведення бухгалтерського обліку та податкової звітності в електронній формі, за умови дотримання вимог щодо достовірності, цілісності та конфіденційності даних. Для електронних документів, що зберігаються у хмарних сервісах, важливим є використання електронного підпису та сертифікованих засобів криптографічного захисту інформації [15].

Нормативні вимоги також регламентують строки зберігання фінансових даних, доступ до них контролюючих органів та можливість їх експорту для аудиту. При впровадженні хмарних сервісів підприємства повинні забезпечити відповідність системи обліку чинним стандартам бухгалтерського обліку (національним або міжнародним) та вимогам до подання електронної звітності через державні портали (табл. 3).

Таблиця 3. Законодавчі та нормативні вимоги щодо ведення обліку та формування податкової звітності із застосуванням хмарних сервісів

Закони	Зміст	Вимоги до хмарного обліку
Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», 2003 р.	Визначає юридичну силу електронних документів, порядок їх створення та зберігання	Використання електронного підпису
Податковий кодекс України (ПКУ), 2010 р.	Встановлює порядок обчислення та сплати податків, подання податкової звітності	Забезпечення своєчасного та достовірного подання електронної податкової звітності
Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги підпис», 2017 р.	Регламентує використання електронного цифрового підпису для юридично значущих документів	Забезпечення підпису електронних бухгалтерських і податкових документів при роботі у хмарі
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», 2019 р.	Регламентує ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності	Ведення обліку відповідно до національних або міжнародних стандартів
Закон України «Про хмарні послуги», 2022 р.	Визначає правові основи використання хмарних технологій, безпеку та сертифікацію	Відповідність вимогам безпеки, зберігання та обробки даних у хмарі
Закон України «Про внесення змін до окремих законів України щодо удосконалення державного управління і регулювання при наданні хмарних послуг», 2023 р.	Удосконалення управління хмарними послугами, захист даних	Підвищення безпеки та доступності хмарних бухгалтерських сервісів

Джерело: сформовано автором на основі [16–21].

Законодавча база створює сприятливі умови для впровадження хмарних сервісів у сфері бухгалтерії, гарантує їх легальність і безпеку, водночас вимагаючи від підприємств належної організації облікових процесів, захисту інформації та забезпечення контролю за її точністю.

Сучасна нормативно-правова база створює надійний фундамент для впровадження хмарних платформ у бухгалтерський облік, визначаючи чіткі рамки легальності та стандартів безпеки. Водночас вона ставить перед підприємствами завдання ретельно організувати облікові процеси, впровадити механізми захисту інформації та забезпечити контроль за точністю фінансових даних.

Компанії не можуть задовольнятися лише використанням програмного забезпечення: ефективність хмарних рішень в значній мірі залежить від структури внутрішніх процесів та рівню підготовки персоналу. Нормативно-правові стандарти не лише забезпечують безпеку, а й спонукають підприємства до вдосконалення внутрішніх процедур, підвищуючи точність і прозорість фінансової звітності. Саме поєднання законодавчих вимог зі сучасними технологічними рішеннями створює умови для стійкого розвитку бухгалтерської системи підприємства, де безпека даних, регламентованість процесу і цифрова ефективність взаємно підсилюють один одного [11, с. 80].

Ефективна організація бухгалтерського обліку у хмарному середовищі вимагає гармонійного поєднання технологічних інструментів, механізмів безпеки даних та управлінських заходів для забезпечення надійної та продуктивної роботи в цифровому форматі. Організація бухгалтерії в хмарному середовищі сьогодні вимагає не лише впровадження актуальних цифрових інструментів, а й координованого розвитку систем безпеки та управлінських процесів.

Окрім цього, хмарні бухгалтерські сервіси відкривають можливість для швидкого прийняття управлінських рішень. Хмарні платформи для бухгалтерії дедалі частіше стають не просто інструментом обліку, а ключовим джерелом управлінської інформації. Керівники отримують миттєвий доступ до фінансових показників, що дозволяє оперативно оцінювати результати діяльності та ухвалювати рішення на основі актуальних даних [15].

Хмарні платформи мають низку ключових переваг, які модифікують стандартний підхід до бухгалтерського обліку.

По-перше, вони забезпечують ведення обліку в реальному часі. Дані первинних документів, взаємодія з постачальниками й клієнтами, а також розрахунки зарплат і податків інтегруються в систему автоматично. Такий підхід дозволяє оперативно формувати бухгалтерські записи і мінімізувати ризики помилок, що часто виникають при ручному введенні [22]. Хмарні технології кардинально трансформують бухгалтерський облік, дозволяючи компаніям працювати з фінансовими даними в режимі реального часу.

Другим важливим аспектом є автоматизація роботи з податковою звітністю. Хмарні сервіси включають актуальні форми декларацій, поєднуються з Електронним кабінетом платника податків. Це значно полегшує процес комунікації, дозволяючи отримувати підтвердження прийняття звітів без потреби в особистому контакті з контролюючими органами. Сучасні хмарні сервіси не лише зберігають актуальні форми декларацій і забезпечують їх постійне оновлення відповідно до змін у законодавстві, а й інтегруються з Електронним кабінетом платника податків. Це відкриває можливість подавати звіти онлайн з використанням кваліфікованого електронного підпису, отримуючи миттєве підтвердження прийняття документів.

Ще одним суттєвим плюсом є функція автоматичної перевірки документів на коректність. Система виявляє арифметичні помилки, відсутні реквізити чи некорректний формат даних, тим самим запобігаючи можливості накладення штрафних санкцій. Система миттєво виявляє арифметичні розбіжності, відсутні реквізити або невідповідність формату даних, що раніше вимагало тривалої ручної перевірки. На практиці це означає, що компанія може знизити ризик накладення штрафів та адміністративних санкцій, оскільки потенційні помилки виправляються ще на етапі підготовки документації. Автоматична верифікація документів стає не просто інструментом економії часу, а стратегічним механізмом, що допомагає підтримувати фінансову дисципліну та стабільність підприємства, одночасно мінімізуючи вплив людського фактора на точність обліку [23, с. 59].

Крім того, застосування хмарних рішень підвищує видимість управлінських процесів. Керівники можуть регулювати податкове навантаження, прогнозувати платежі, аналізувати фінансову динаміку та отримувати доступ до структурованих даних у режимі реального часу. Використання хмарних платформ значно змінює спосіб управління фінансовими та

операційними процесами, роблячи їх більш видимими та контрольованими. Керівництво надає шанс негайно оцінювати податкове навантаження компанії, прогнозувати майбутні платежі й виявляти потенційні дисбаланси в грошових потоках. Завдяки доступу до структурованих даних у режимі реального часу виникає можливість відстежувати динаміку ключових фінансових показників і приймати зважені рішення, що базуються на актуальній інформації, а не на припущеннях.

Автоматизація бухгалтерських процедур охоплює формування проводок, підготовку регламентованої та управлінської звітності, контроль розрахунків із контрагентами, нарахування заробітної плати та податків. Хмарні сервіси забезпечують виконання цих операцій без постійної участі бухгалтера, що значно знижує ризик помилок.

Ще один стратегічно важливий аспект цифровізації бухгалтерії – це інтеграція з державними інформаційними системами, такими як ЄРПН, Електронний кабінет платника податків та Пенсійний фонд. Хмарні бухгалтерські платформи дедалі частіше інтегруються з ERP-системами, CRM-платформами та інструментами електронного документообігу, створюючи єдине цифрове середовище для управління підприємством. Це дозволяє перетворити бухгалтерський облік із вузької операційної функції на потужний інструмент бізнес-аналітики: фінансові дані стають доступними для стратегічного планування, прогнозування грошових потоків і оцінки ефективності бізнес-процесів.

Основні напрями автоматизації та інтеграції у хмарному обліку подано у табл. 4.

Таблиця 4. Напрями автоматизації та інтеграції у хмарному обліку

Напрямок	Зміст автоматизації / інтеграції	Очікувані переваги
Бухгалтерські операції	Автоматичне формування проводок, звітів, нарахування зарплати і податків	Мінімізація помилок, економія часу, прозорість обліку
Банківські системи	Завантаження виписок, автоматичне проведення платежів, синхронізація з рахунками	Актуальні дані в режимі реального часу, прискорення фінансових розрахунків
Державні інформаційні ресурси	Обмін податковими накладними, подання звітності, інтеграція з Е-кабінетом ДПС, ЄРПН, ПФУ	Юридична чинність документів, оперативність звітності, зменшення ризику штрафів
ERP-системи	Синхронізація фінансових даних із виробничими та управлінськими модулями	Єдиний інформаційний простір, узгодженість управлінських рішень
CRM-системи	Передача даних про продажі, клієнтів, рахунки-фактури	Автоматичне відображення виручки, контроль дебіторської заборгованості
Електронний документообіг	Автоматичний обмін актами, рахунками, договорами між контрагентами	Скорочення витрат на документообіг, прискорення взаємодії з партнерами
Аналітичні сервіси (BI-системи)	Інтеграція даних обліку для фінансового аналізу, прогнозування, планування	Підтримка стратегічних рішень, побудова прогнозів і сценаріїв розвитку

Джерело: сформовано автором на основі [2, с. 40; 7; 23, с. 59].

Автоматизація та інтеграція змінюють хмарний облік із традиційного інструменту реєстрації господарських операцій у основний елемент цифрової екосистеми управління бізнесом. Це гарантує прозорість, оперативність і гнучкість фінансових процесів, сприяючи більш ефективному функціонуванню підприємств у сучасному середовищі. Автоматизація і тісна інтеграція з корпоративними системами перетворюють хмарний облік із звичайного інструменту для фіксації господарських операцій на центр цифрової екосистеми управління підприємством. Фінансові процеси стають прозорими і контрольованими, а операції – швидкими й гнучкими, що дозволяє менеджерам оцінювати реальний стан бізнесу в будь-який момент і приймати обґрунтовані рішення.

Крім ризиків, існують і проблеми впровадження таких технологій. Зокрема, це недостатній рівень цифрової грамотності бухгалтерів, психологічний спротив працівників до змін, фінансові обмеження малих підприємств, а також відсутність у деяких сервісів достатньої адаптації до національного законодавства. Такі чинники суттєво впливають на швидкість і масштабність поширення хмарних рішень у бухгалтерській практиці (рис. 1).

Сучасні хмарні платформи відкривають бухгалтерам миттєвий доступ до актуальної фінансової інформації, що дозволяє швидко готувати звітність, знижувати ймовірність помилок та оперативно реагувати на зміни в законодавстві. У практичному вимірі це перетворює роботу фінансових служб із рутинного обліку на стратегічний інструмент управління даними. Для підприємств наслідки такого переходу відчутні: підвищується прозорість усіх фінансових

операцій, зменшуються витрати на підтримку власної ІТ-інфраструктури, а керівники отримують змогу приймати більш обґрунтовані рішення на основі реальних даних.

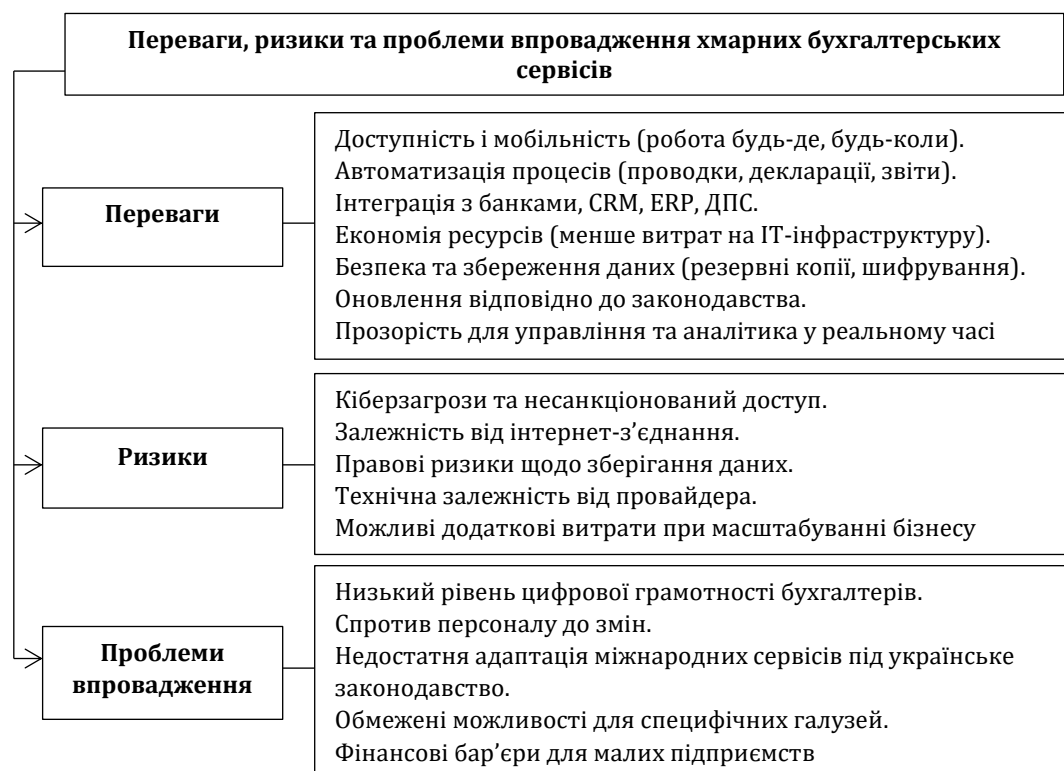

Рис. 1. Переваги, ризики та проблеми впровадження хмарних бухгалтерських сервісів

Джерело: сформовано автором на основі [7; 13; 24, с. 128].

Разом з тим, упровадження хмарних сервісів супроводжується низкою викликів. Серед ключових – забезпечення інформаційної безпеки, юридичної значимості електронних документів, а також готовність персоналу до роботи у новому цифровому середовищі. Для малого та середнього бізнесу додатковими бар'єрами стають фінансові обмеження та обмежений функціонал деяких рішень (рис.2).

Вивчення ролі хмарних бухгалтерських сервісів у системах обліку та податкової звітності не лише допомагає виявити переваги таких рішень, але й дозволяє визначити потенційні ризики їх впровадження та проблеми інтеграції. Крім того, воно відкриває можливості для розробки конкретних рекомендацій щодо ефективного використання технологій на підприємствах, особливо в умовах вітчизняного ринку. Сучасний розвиток цифрових технологій постійно змінює підходи до ведення бухгалтерії та податкового обліку.

Безпека даних залишається критично важливим чинником успіху. Цифрові інновації завжди несуть ризик витоку або втрати інформації, тому компанії повинні впроваджувати багаторівневі системи захисту та регулярно проводити аудит безпеки. На практиці це вимагає поєднання технічних рішень із підвищенням кваліфікації персоналу та оптимізацією контрольних процедур.

Для малих і середніх підприємств, які хочуть зміцнити свої позиції на ринку та підвищити швидкість управлінських реакцій, хмарні рішення стають справжнім інструментом трансформації. Впровадження таких платформ відкриває доступ до оперативної аналітики, автоматизує рутинні облікові операції та дозволяє менеджменту зосередитися на стратегічних завданнях.

Мобільність і доступність даних у реальному часі надають значну перевагу в умовах швидко змінюваного ринку. У багатьох випадках компанії можуть реагувати на фінансові коливання або зміни ринкових умов всього за кілька годин, а не днів, як це було раніше з традиційними методами. Крім того, автоматизація рутинних облікових процесів допомагає зменшити ймовірність помилок, підвищити точність звітності та звільнити ресурси для більш аналітичних завдань.

Рис. 2. Напрями ефективного використання хмарних сервісів для автоматизації бухгалтерського обліку та підготовки податкової звітності

Джерело: авторська розробка.

На рис. 3. подано практичні рекомендації для підприємств щодо їх впровадження, що дозволить мінімізувати ризики та максимально ефективно інтегрувати сучасні технології у фінансовий облік і управління.

Хмарні сервіси бухгалтерії демонструють високу динаміку розвитку, поступово підлаштовуючись під зростаючі вимоги підприємств і інтенсивність цифрової трансформації. У найближчі роки очікується глибша інтеграція хмарних платформ із CRM, ERP та інструментами електронної комерції. Розширення взаємозв'язку між системами відкриває нові горизонти автоматизації: більшість фінансових та операційних процесів може виконуватися без прямої участі персоналу, що підвищує точність розрахунків та зменшує обсяг ручної роботи. На практиці це проявляється у прискоренні облікових циклів, підвищенні прозорості управлінської інформації та можливості реагувати на зміни ринку у реальному часі.

Таким чином, хмарні сервіси поступово перетворюються на стратегічний ресурс для підприємств, що прагнуть одночасно підвищити ефективність роботи та зміцнити безпеку даних, забезпечуючи інтеграцію з іншими цифровими платформами та створюючи фундамент для подальшої трансформації бізнес-процесів.

Отже еволюція хмарних бухгалтерських платформ охоплює напрями інтеграції, автоматизації, аналітики, забезпечення безпеки та мобільності. Завдяки цьому бізнес отримує нові інструменти для ефективного фінансового управління, водночас зміцнюючи свою

конкурентоспроможність у цифровій економіці.

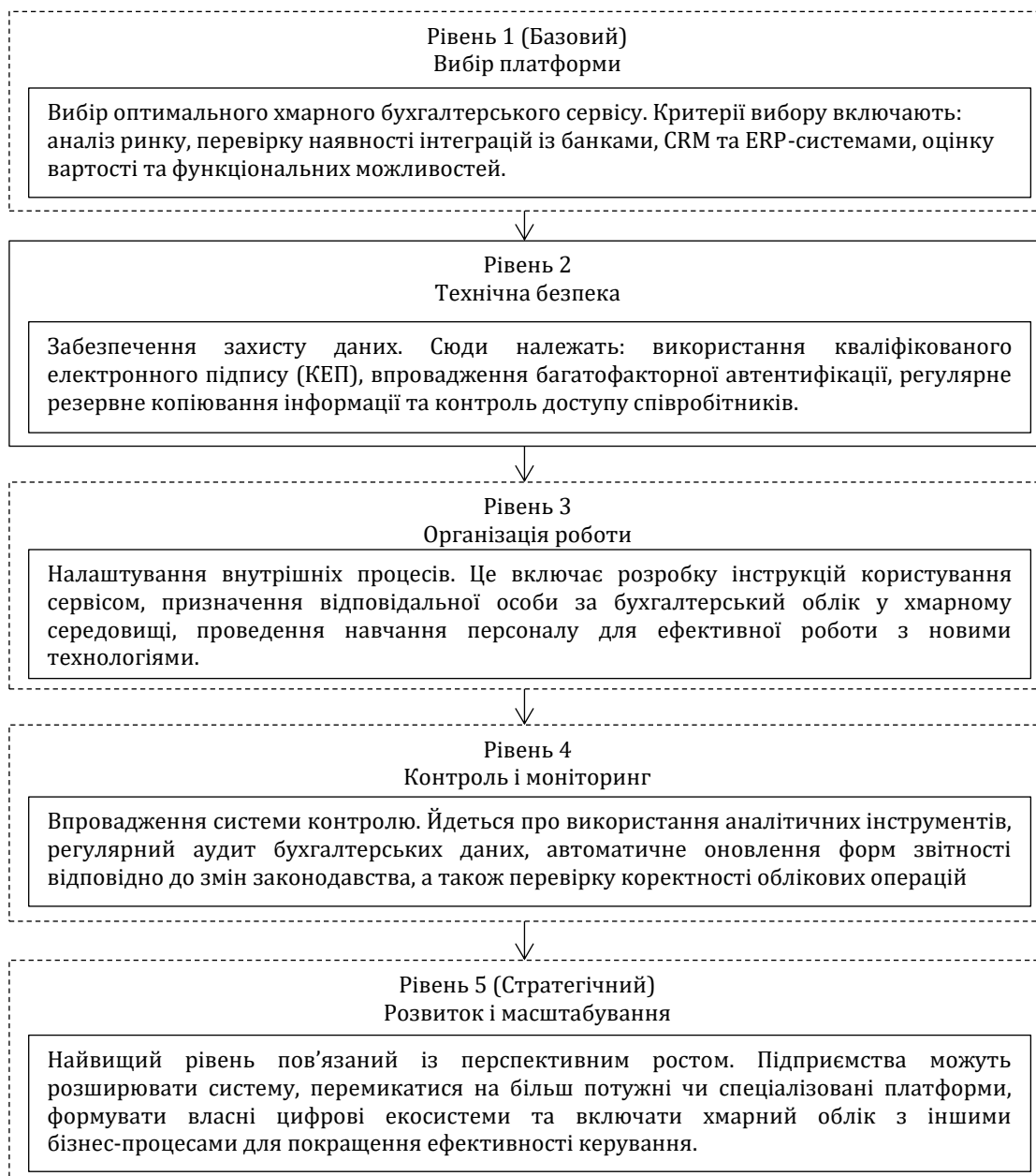

Рис. 3. Практичні рекомендації для підприємств щодо використання хмарних бухгалтерських сервісів

Джерело: авторська розробка.

6. Висновки

Отже, хмарні бухгалтерські сервіси допомагають готувати податкові звіти відповідно до норм законодавства шляхом автоматичного оновлення податкових норм і ставок. Це значно знижує ризик отримання штрафів і помилок. Їх ефективність залежить від вдалого вибору системи, хорошої підготовки персоналу та гарантії безпеки даних. Виконання цих умов підвищує точність і прозорість бухгалтерського обліку, оптимізує витрати на ведення бухгалтерського обліку та податкову звітність, забезпечує стабільну роботу бізнесу в умовах цифрової економіки.

Хмарні бухгалтерські сервіси є ключовим продуктом для сучасних фірм, оскільки вони об'єднують автоматизацію процесів разом із охороною даних і аналітичною допомогою, пропонуючи зручну бухгалтерію, що супроводжується своєчасним звітуванням. За результатами дослідження розроблено практичні поради для підприємств щодо впровадження та ефективного використання хмарних облікових платформ. Дотримання запропонованих дій

сприятиме впровадженню інноваційних цифрових технологій у фінансовий облік, зростанню конкурентоспроможності компанії та створенню стабільної основи для сталого розвитку в умовах сучасної економіки.

References

1. Khoruzhy, L. I., Katkov, Y. N., & Romanova, A. A. (2023). Cloud Technologies in the Accounting Information System of Interorganizational Cooperation. In V. I. Trukhachev (Ed.), *Unlocking Digital Transformation of Agricultural Enterprises. Innovation, Technology, and Knowledge Management* (pp. 25–37). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-13913-0_4
2. Kulyk, V. A., & Liubymov, M. O. (2019). Mozhlyvosti, zahrozy ta perspektyvy vykorystannia "khmarnykh" tekhnolohii v bukhholderskomu obliku [Opportunities, threats and prospects for using "cloud" technologies in accounting]. *Naukovyi visnyk PUET – PUET Scientific Bulletin*, 2(93), 40–46. <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/8811> (in Ukrainian)
3. Mykhailovyna, S. O., Matros, O. M., & Polishchuk, O. M. (2021). "Khmarini" tekhnolohii yak vazhlyvyi aspekt rozvytku systemy bukhholderskoho obliku i opodatkuvannia [Cloud technologies as an important aspect of the development of the accounting and taxation system]. *Efektivna ekonomika – Efficient Economy*, (8). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.8.86> (in Ukrainian)
4. Sheveria, Ya. V., Yatsko, M. V., & Meliankova, L. V. (2025). Vprovadzhennia khmarnykh tekhnolohii u bukhholderskyi oblik Ukrainy [Introduction of cloud technologies into accounting in Ukraine]. *Aktualni pytannia ekonomichnykh nauk – Current Issues in Economic Sciences*, (10). <https://doi.org/10.5281/zenodo.15302198> (in Ukrainian).
5. Pravdiuk, N. L., Obniavko, M. V., & Vasylyna, A. V. (2022). Implementatsiia innovatsiinykh tekhnolohii v systemu bukhholderskoho obliku: svitovyi dosvid ta perspektyvy Ukrainy [Implementation of innovative technologies in the accounting system: world experience and prospects for Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient Economy*, (11). <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.11.8> (in Ukrainian).
6. Horodyskyi, M. P., Polishchuk, I. R., Yakymtseva, Yu. V. (2021). Metodyka rozrobky ta vykorystannia zasobiv khmarnykh tekhnolohii v obliku [Methodology for developing and using cloud technology tools in accounting]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia – Economics, Management and Administration*, 2(96), 37–46. [https://doi.org/10.26642/ema-2021-2\(96\)-37-46](https://doi.org/10.26642/ema-2021-2(96)-37-46) (in Ukrainian).
7. Pelekh, U. V. (2025). Analiz problem ta perspektyv vykorystannia khmarnykh tekhnolohii u bukhholderskomu obliku ta opodatkuvanni [Analysis of problems and prospects for using cloud technologies in accounting and taxation]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (75). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-97> (in Ukrainian).
8. Sastararuji, D., Hoonsopon, D., Pitchayadol, P., & Chiwamit, P. (2022). Cloud accounting adoption in Thai SMEs amid the COVID-19 pandemic: an explanatory case study. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, (11), 43. <https://doi.org/10.1186/s13731-022-00234-3>
9. Wiyanto, H. (2023). Niat Penggunaan Sistem Cloud Accounting di Kalangan UKM di Indonesia: Kerangka Konseptual Model Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT) yang Dimodifikasi [Intent to Use Cloud Accounting Systems Among SMEs in Indonesia: A Modified Conceptual Framework of the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT) Model]. *Labs: Jurnal Bisnis Dan Manajemen*, 28(2), 22–26. <https://doi.org/10.57134/labs.v28i2.48> (in Indonesian)
10. Gyau, E. K., Owiredue-Ghorman, K., Amaning, N., & Kpimekuu, P. B. (2023). Qualitative Analysis on Costs and Benefits of Adopting a Cloud-Based Accounting Information System: A Case Study of Rural Banks in Ghana. *European Journal of Accounting, Auditing and Finance Research*, 11(6), 70–91. <https://doi.org/10.37745/ejaaf.2013/vol11n67091>
11. Starenka, O. M. (2022). Stan vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii dlia bukhholderskoho obliku na pidpriemstvakh [The state of use of modern information technologies for accounting at enterprises]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of Socio-Economic Research*, 1–2(80–81), 61–75. <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2022/80-81/pdf/61-75.pdf> (in Ukrainian)
12. Tenyukh, Z., Pelekh, U., & Khocha, N. (2022). Application of digital technologies in accounting and auditing at enterprises of Ukraine. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 9(4), 46–55. [https://doi.org/10.52566/msu-econ.9\(4\).2022.46-55](https://doi.org/10.52566/msu-econ.9(4).2022.46-55) (in English).
13. Shysh, A. M. (2024). Khmarini tekhnolohii u bukhholderskomu obliku ta finansovomu analizi v Ukraini: analiz vidminnostei ta stratehii adaptatsii do mistsevoho kontekstu [Cloud technologies in accounting and financial analysis in Ukraine: analysis of differences and strategies for adaptation to the local context]. *Zdobutky*

- ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii* – *Economic Achievements: Prospects and Innovations*, (2). <https://doi.org/10.57125/econp.2024.01.29.02> (in Ukrainian).
14. Vagner, I., Sarakhman, O., & Shurpenkova, R. (2023). Analysis of the development of cloud technologies in accounting. *Technology Audit and Production Reserves*, 5(4(73)), 21–26. <https://doi.org/10.15587/2706-5448.2023.289245>
 15. Hrytsai, O., & Papish, V. (2024). Rozvytok informatsiinykh tekhnolohii v ukraini ta yikh integruvannia u sferi bukhgalterskoho obliku [Development of information technologies in Ukraine and their integration in the field of accounting]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (61). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-88> (in Ukrainian)
 16. Law of Ukraine “On Electronic Documents and Electronic Document Management” 851-IV (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (in Ukrainian)
 17. Tax Code of Ukraine No. 2755-VI (2010). <https://ips.ligazakon.net/document/t102755?an=31294> (in Ukrainian)
 18. Law of Ukraine “On Amendments to the Law of Ukraine “On Electronic Digital Signature” (regarding the conditions for determining legal status) No. 3472 (2015). <https://ips.ligazakon.net/document/JH2OG00A> (in Ukrainian)
 19. Law of Ukraine “On Accounting and Financial Reporting in Ukraine” No. z0685-19 (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0685-19#Text> (in Ukrainian)
 20. Law of Ukraine “On Cloud Services” 2075-IX (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/go/2075-20> (in Ukrainian)
 21. Law of Ukraine “On Improving Governance in the Sphere of Cloud Services” 3343-IX (2023). [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3343-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3343-20#Text) (in Ukrainian)
 22. Yevsieieva, O. O., Ivanova, N. A., & Skorba, O. A. (2024). Vplyv tsyfrovyykh innovatsii na efektyvnist bukhgalterskoho obliku v Ukraini [The impact of digital innovations on accounting efficiency in Ukraine]. *Aktualni pytannia ekonomichnykh nauk – Current Issues in Economic Sciences*, (1). <https://doi.org/10.5281/zenodo.13296464> (in Ukrainian)
 23. Mazina, O. I., Oliinyk, V. S., & Rohoznyi, S. A. (2020). Tsyfrovizatsiia yak naivazhlyvishyi instrument rozvytku systemy obliku ta zvitnosti [Digitalization as the most important tool for developing the accounting and reporting system]. *Internauka. Serii: Ekonomichni nauky*, 5(2), 59–66. http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2020_5%282%29_9 (in Ukrainian)
 24. Paranytsia, N. V., Bulychov, O. S., & Okhmak, O. M. (2021). Perevahy i ryzyky zastosuvannia khmarnykh tekhnolohii v sferi bukhgalterskoho obliku [Benefits and risks of using cloud technologies in accounting]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, (4), 128–131. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.4.128> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Ризики в господарській діяльності вітчизняних сервісних ІТ компаній в умовах війни

Максим М. Суховий ^{1*} • Світлана І. Богуславська ²

¹ Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна). Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти ОНП «Менеджмент».

² Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна). Професор кафедри менеджменту та державної служби, д-р екон. наук, професор.

* Автор-кореспондент, e-mail: sukhovyi.maksym423@vu.cdu.edu.ua

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

[10.70651/3083-6018/2025.9.22](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.22)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена аналізу стану вітчизняного ринку ІТ послуг в частині роботи експортних сервісних компаній, проблем, з якими вони наразі стикаються, та застосовуваних ними дій щодо зменшення ризиків в їхній діяльності. Особлива увага приділяється висвітленню та аналізу фінансових ризиків в діяльності вітчизняних сервісних ІТ компаній. Мета дослідження – визначити ключові проблеми, з якими стикаються сервісні ІТ компанії, висвітлити основні способи їх вирішення, та запропонувати шляхи їх подальшого вирішення. У ході наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання, зокрема аналіз літератури та інших джерел, порівняння, узагальнення та системний підхід. Збір даних охоплював вивчення ринкових тенденцій і аналіз наукових джерел. Результати дослідження показують, що за останні три роки сервісні ІТ компанії постійно стикаються з численними ризиками в їх діяльності, які пов'язані як складним станом в Україні, так і на глобальному ринку ІТ послуг, та постійно адаптуються до складних умов економічного середовища, реалізуючи комплекс заходів, які реалізують сервісні ІТ компанії щодо їх мінімізації та усунення. Застосування різних інструментів мінімізації вищевказаних ризиків дозволяє продовжувати господарську діяльність навіть в сьогоденних складних умовах як на вітчизняному, так і на глобальному ринках. Досліджено, що ризики в діяльності наразі пов'язані як зі складною ситуацією на території України, так і на глобальному ринку, зокрема одним з головних зовнішніх ризиків за останній рік виявився швидкий розвиток інструментів штучного інтелекту та можливість заміщення ними частини розробників програмного забезпечення. До головних внутрішніх ризиків належать непередбачувана податкова політика держави, відсутність достатньої кількості кваліфікованих трудових ресурсів в Україні та постійний відтік перспективних трудових ресурсів, головним чином молоді. Підприємства активно впроваджують комплексні заходи щодо мінімізації або навіть усунення вказаних ризиків, кожен раз шукаючи всі можливі способи щодо покращення власної господарської діяльності. Показано, що ці заходи сприяють підвищенню гнучкості бізнесу, його фінансовій стабільності та мінімізації негативного впливу на господарську діяльність вищевказаних ризиків, але при цьому повністю усунути їх негативний вплив на жаль неможливо.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

штучний інтелект, воєнний стан, розробка програмного забезпечення, аутсорс, аутстаф, експорт послуг.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Risks in the Economic Activities of Domestic IT Service Companies in Wartime Conditions

 Maxim Sukhovyy ^{1*} • Svitlana Boguslavskaya ²

¹ Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Ukraine). Applicant for the third (educational and scientific) level of higher education in Management.

² Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Ukraine). Professor at the Department of Management and Public Administration, Doctor of Sciences in Economics, Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: sukhovyi.maksym423@vu.cdu.edu.ua

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

[10.70651/3083-6018/2025.9.22](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.22)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article analyzes the modern state of the Ukrainian market of service IT companies and problems they are currently facing, along with their activities to reduce the existing risks. Most attention is given to the disclosure and analysis of financial risks in the activities of national IT service companies. The purpose of the study is to identify the key problems faced by service IT companies, highlight the main ways to mitigate them, and suggest ways to solve them. In the course of the scientific study, general scientific methods of cognition were used, in particular, analysis of literature and other sources, comparison, generalization, and a systematic approach. Data collection included the study of market trends and analysis of scientific sources. The results of the study show that over the past three years, service IT companies have constantly faced numerous risks in their activities, which are associated with both the difficult situation both in Ukrainian and the global IT services markets, and are constantly adapting to the difficult conditions of the economic environment, implementing a set of measures that service IT companies implement to minimize and eliminate them. The use of various tools to minimize the above risks allows them to continue business activities even in today's difficult conditions in both domestic and global markets. It has been studied that the risks in the activity are currently associated with both the difficult situation in Ukraine and the global market. In particular, one of the main external risks over the past year has been the rapid development of artificial intelligence tools and the possibility of the replacement of some software developers by them. The main internal risks include the unpredictable state tax policy, an insufficient number of qualified labor resources in Ukraine and the constant outflow of young labor resources, mainly young adults. Companies are actively implementing comprehensive measures to minimize or even eliminate these risks, and each time they are looking for all possible ways to improve their own economic activities. It is shown that these measures contribute to increasing the flexibility of the business, its financial stability and minimizing the negative impact on the economic activities of the above risks, but unfortunately, it is impossible to eliminate their negative impact.

KEYWORDS

artificial intelligence, wartime restrictions, software development, outsourcing, outstaffing, export of services.

1. Вступ

Україна вже більше трьох років стикається з низкою складних соціально-економічних викликів, які впливають як на її поточний соціально-економічний стан, так і на перспективи її розвитку в майбутньому. В умовах війни та викликаній нею несприятливої соціально-економічної ситуації в країні, значного погіршення демографічної ситуації та інших несприятливих факторів, розвиток будь-яких сфер господарської діяльності стає критично важливим для поточної економічної стабільності країни та майбутнього післявоєнного відродження економіки. Особливе місце в наш час займає розвиток експортно-орієнтованих сфер господарської діяльності, так як саме вони дозволяють забезпечити вітчизняну економіку стабільним надходженням фінансових ресурсів в об'ємах, які на даний момент неможливо залучити на внутрішньому ринку. І серед усіх сфер експортно-орієнтованої господарської діяльності на даний момент пріоритетною для розвитку на сьогодні є сфера ІТ послуг, як така, що не потребує значних капіталовкладень як мінімум для початку роботи, та яка не залежить так сильно до місця провадження господарської діяльності, а отже, яка має набагато більшу мобільність порівняно з іншими сферами господарської діяльності. Серед всього спектру вітчизняних компаній на ринку ІТ послуг можна виділити дві основні групи компаній – сервісні та продуктові. Продуктові компанії займаються розробкою власних програмних продуктів та їх продажем кінцевому замовнику, або його залученням в склад інших послуг, які надаються материнською для ІТ компанією (як приклад, можна навести найбільші продуктові ІТ компанії України на сьогодні за кількістю співробітників – Ajax Systems та Nova Global, які відповідно є частинами компанії «Аякс» та «Нова Пошта»). Натомість сервісні компанії не займаються розробкою власного продукту, а надають своїм клієнтам послуги з пошуку та залучення в існуючі команди розробки чи створенням нових команд розробки з числа власних працівників по схемам аутсорс (надання виділених колективів) та аутстаф (надання окремих працівників). Саме на огляді специфіки роботи сервісних ІТ компаній, зокрема специфічних викликів, з якими вони стикаються та вплив яких вони мінімізують протягом останніх трьох років, і сфокусована дана стаття. Метою огляду є висвітлення всіх аспектів, які спричиняють негативний вплив на галузь, та пошук шляхів для їх вирішення, або хоча б для мінімізації їх негативного впливу.

2. Огляд літературних джерел

Питання розвитку господарської діяльності експортних ІТ підприємств в Україні не є достатньо дослідженим у вітчизняній літературі, натомість набагато краще висвітлене питання загальної адаптації господарської діяльності підприємств в сучасних несприятливих умовах. Значний внесок у дослідження теми забезпечення фінансової безпеки підприємств зробили В. О. Занора та Б. І. Сільченко, який комплексно висвітлює управління системою економічної безпеки підприємств на основі проектного підходу [16], що ідеально накладається на проектний підхід при управлінні господарською діяльністю абсолютної більшості ІТ підприємств. У статті з максимальною повнотою висвітлюються як самі визначення економічної та господарської безпеки підприємств, дані різними авторами, так і суттєві відмінності між ними, так і наслідки, до яких призводять вищезгадані відмінності. В тому числі згадана необхідність комплексного впровадження системи заходів з мінімізації загроз, задля якого ідеально підходить на початкових етапах саме проектний підхід, який дозволяє оптимально розпорядитися обмеженими ресурсами підприємства в обмежений проміжок часу задля досягнення визначених цілей діяльності. Проектний підхід в тому числі дозволяє прогнозовано та оперативно вирішувати раптово виникаючі ризики в господарській діяльності, які неможливо повністю передбачити та мінімізувати їх вплив заздалегідь. Як висновок автор надає методичні рекомендації для впровадження проектного підходу при виявленні та мінімізації впливу ризиків господарської діяльності підприємств. Дані рекомендації повністю релевантні і для експортних ІТ підприємств, враховуючи значний досвід у впровадженні проектного підходу саме ІТ підприємствами. Водночас, відмінне від В. О. Занори та Б. І. Сільченка визначення економічної безпеки дає М. М. Шкільняк та О. З. Апостолук [11], в якого економічна безпека визначається в першу чергу захищеністю підприємства від впливу на незалежність та стійкість розвитку підприємства. Однак, при цьому відсутнє чітке визначення як природи, так і сутності цих загроз,

та чітких критеріїв їх визначення. І також інші автори, зокрема О. С. Хринюк та М. Р. Корчовна [14] та Н. В. Зачосова та А. В. Шостак [15] розглядають організацію економічної безпеки підприємств не як проектний процес, який має чітко обмежені часові рамки та необхідні ресурси для цього, а як системний безперервний процес. При цьому обидва вказаних підходи мають місце в практичній діяльності і їх застосування залежить від природи ризиків у кожному окремо визначеному випадку [15].

3. Постановка завдання

Метою дослідження є висвітлення численних ризиків в господарській діяльності експортних ІТ підприємств, комплексу дій, які вищевказані підприємства застосовують для їх мінімізації, а також прогноз подальшого розвитку вітчизняної експортної ІТ галузі та методичні рекомендації підприємствам для уникнення ризиків в їх господарській діяльності.

4. Методи та матеріали

Методологія дослідження експортного ІТ бізнесу в Україні ґрунтується на комбінації кількісного та якісного аналізів. Збір даних включає проведення інтерв'ю та опитувань з кількома учасниками галузі, такими як власники підприємств, проектні менеджери, а також аналіз наявної літератури, звітів і досліджень, що висвітлюють поточні тенденції та виклики галузі. Цей підхід забезпечує глибоке розуміння проблем та ризиків галузі в сучасних умовах.

5. Результати та обговорення

Найбільш повним та інформативним джерелом даних для оцінки поточного стану вітчизняної ІТ галузі в умовах, коли абсолютна більшість статистичної інформації або не збирається, або не публікується відкрито, наразі є статистика Національного Банку України щодо експорту послуг, зокрема, де можна побачити по секторам і експорт ІТ послуг [8].

Згідно з даними Національного Банку України, експорт ІТ послуг за 2023-2025 роки падає третій рік поспіль, що на жаль свідчить про наявність негативних тенденцій та прогресуючу кризу у вітчизняній сфері ІТ послуг протягом вказаного часу.

Основні причини цієї кризи можна згрупувати в три основних групи.

1). Зовнішньоекономічні причини пов'язані з глобальними трансформаціями на міжнародному ринку ІТ послуг, ризиковістю українських бізнесів для іноземних інвесторів та замовників з точки зору довгострокової стабільності та можливості сталого отримання ІТ послуг, загальною фінансовою нестабільністю та обмеженнями зокрема у банківській сфері, залежністю ринку від негативних неекономічних факторів та іншими економічними труднощами.

2). Внутрішньоекономічні причини включають зростаючу складність ведення бізнесу в Україні та негативні очікування щодо розвитку бізнесу в 2025 році [4].

3). Соціальні причини включають демографічні проблеми, зокрема нестачу достатньої кількості кваліфікованих кадрів на вітчизняному ринку, їх внутрішнє переміщення по країні та все більший відтік працівників з сервісних компаній в продуктові компанії, головним чином в компанії оборонного сектору, які можуть забезпечити бронювання всіх своїх працівників на сьогодні, на відміну від абсолютної більшості сервісних компаній [6].

Як бачимо вище, українські компанії стикаються з викликами не лише всередині країни, а і поза її межами, що робить продовження ведення господарської діяльності з кожним днем все складнішим.

Також слід виділити наступні ризики, які є спільними для всіх вітчизняних ІТ компаній:

а) Високу ризиковість будь-яких українських бізнесів для зовнішніх інвесторів та замовників. Зберігається негативна тенденція, коли українським ІТ компаніям та фізичним особам – резидентам України складно відкривати банківські рахунки, оплачувати послуги власним працівникам зі статусом ВПО та знаходити нових замовників через бойові дії на території країни, що по рівню ризику ставить (зокрема для онлайн-банків, таких наприклад як Wise та Brex) Україну в один ряд з підсанкційними країнами [13]

б) Неможливість чітко спрогнозувати податкове навантаження в довгостроковій (більше одного року) перспективі. Це стосується як єдиного податку, який наразі залишається основною формою оформлення відносин між сервісною ІТ компанією та працівником, так і спеціального режиму Дія-Сіті. Зокрема, при створенні спеціального податкового режиму для ІТ підприємств – Дія Сіті, було гарантовано збереження ставок оподаткування на одному рівні на 25 років. По факту, вже відбулось підвищення оподаткування з 1 Січня 2025 року через збільшення військового збору, і немає ніяких гарантій, що це остаточний перегляд [2]. Крім того, в оновленій Національній Стратегії Доходів України на 2024-2030 роки передбачена поступова відмова від єдиного податку для ІТ послуг, що додатково погіршує очікування учасників ринку. Про дедалі більше загострення цієї проблеми, зокрема перехід неофіційне працевлаштування, може свідчити наявність рекордної кількості закритих в 2024-2025 році ФОПів з видами господарської діяльності, що підпадають під надання послуг з розробки програмного забезпечення, які значно більші порівняно з кількістю таких же ФОПів, відкритих за аналогічний період (40 тисяч проти 27 тисяч) [5]. Тим паче, що порівняно з кожним роком це робити в Україні стає все простіше, адже незважаючи на існуючі обмеження на карткові розрахунки, порівняно нескладно дотепер виплачувати неофіційно кошти переказами на особисті картки, електронні чи крипто гаманці працівника. Ця проблема максимізується діючим на час воєнного стану мораторієм на перевірки господарської діяльності, які раніше виступали значним стримуючим фактором для цього.

в) Як внутрішні, так і зовнішні банківські обмеження. 24 Лютого 2024 Національний Банк України своєю Постановою номер 18 [9] встановило ряд жорстких обмежень на валютні перекази за кордон, в тому числі повністю заборонило їх для більшості операцій, та залишивши дозвіл для небагатьох критично важливих галузей та видів операцій. Це дуже негативно впливає на вибір міжнародних підрядників та розрахунки з іноземними замовниками, і на жаль поки що від держави не видно ніякої публічної чіткої позиції. коли це може бути змінено. Ці обмеження підштовхують як до відкриття сервісними ІТ компаніями як рахунків в іноземних інтернет-банках, так і до дедалі ширшого застосування криптовалют в господарській діяльності. Остання форма розрахунків також дозволяє нівелювати ряд обмежень інших країн щодо розрахунків з резидентами України, хоча і водночас з цим призводить до виникнення ризиків застосування санкцій за порушення податкового та валютного законодавства одразу в кількох країнах при транскордонних переказах.

г) Експертна компетентність. Наявність кваліфікованих фахівців та експертів з високим рівнем компетентності є важливою складовою успішного розвитку ІТ галузі, особливо в час бурхливого розвитку інструментів штучного інтелекту, які вже зараз здатні замінити при виконанні нескладної роботи розробників-людей. Це забезпечується в Україні наявністю багатьох профільних вузів, але на жаль на даний момент спостерігається з кожним роком все більший відтік молоді на навчання за кордон. Недостатня кількість та недостатня якість фахівців, які зараз знаходяться в Україні, значно ускладнюють пошук кадрів всередині країни та спонукають сервісні ІТ компанії шукати працівників за кордоном.

д) Неможливість застосування такого інструменту мінімізації ризиків як страхування діяльності, для зменшення існуючих ризиків діяльності через їх переважно не страховий характер та наявність законодавчих обмежень щодо страхування та одержання страхових виплат за страхові випадки з майном в зоні бойових дій, та відсутність значної позитивної практики отримання страхових виплат підприємствами після втрати застрахованого майна останні три роки.

е) Значне звуження глобального ринку сервісних ІТ послуг, особливо останні два роки. Воно спричинене кількома факторами, головним з яких є бурхливий розвиток моделей ШІ (штучного інтелекту), які вже на зараз можуть успішно та значно швидше за людину виконувати прості завдання з програмування та супутніх видів діяльності (дизайн, тестування, продуктивний аналіз тощо) [1]. Тепер для виконання певних типових завдань, якими займались раніше розробники-початківці, успішно застосовуються засоби штучного інтелекту.

є) Значне та безперервне зменшення маржинальності глобального ринку сервісних ІТ послуг в останні роки. Воно викликане все більшим залученням кваліфікованих кадрів розробників з країн, що розвиваються, зокрема з Індії, які згодні працювати за значно меншу винагороду, ніж це було раніше. Наявність значного державного сприяння отриманню профільної вищої освіти, зокрема в тій же Індії та В'єтнамі, з одного боку вирішує низку їх

внутрішніх економічних та соціальних проблем, а з іншого – створює все більший тиск на глобальний ринок ІТ послуг. Також вищезгаданий бурхливий розвиток інструментів штучного інтелекту в тому числі як інструментів для навчання та допомоги при початку роботи, в найближчому майбутньому призведе до ще більшого виходу на ринок дешевої робочої сили з тих країн, де це поки що обмежено відсутністю значних державних програм сприяння, мережі профільних закладів вищої освіти та доступності швидкого інтернету.

На превеликий жаль, за останні роки відбувається мінімізація вищевказаних внутрішніх ризиків не через діяльність всередині України, а через перенесення бізнес-діяльності українських ІТ компаній за кордон, зокрема, в окремі штати США та країни ЄС з лояльним до такої діяльності законодавством (зокрема, Мальта та Кіпр), про що свідчить зростання часток таких компаній в структурі експорту [10], і коли фактично відбувається не експорт послуг, а банальна оплата операційної діяльності компаній в Україні їх новоствореними закордонними юрособами-прокладками. Крім того, наявність іноземної юрособи дозволяє в деяких випадках приховати основне місце діяльності компанії в Україні, що дозволяє обходити вищезгадані обмеження інших країн щодо фізосіб та компаній резидентів України.

З позитивних моментів, які відбуваються в останній рік, зокрема навіть в останні два тижні Серпня 2025 року, це поступове вирішення питання з ризиковістю найму працівників-чоловіків віком від 25 років як таких, що підпадають під мобілізацію. Зокрема, для компаній-резидентів Дія-Сіті, які відповідають ознакам критичності, з 2025 року стало значно простіше забронювати своїх працівників (зокрема, через портал “Дія”). Також, 13 Серпня 2025 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову 991, яким забезпечив, зокрема, бронювання 100% для компаній, що провадять діяльність на території можливих бойових дій. Зокрема, під таку територію підпадає місто Харків, яке до 2022 року було одним із центрів української ІТ галузі, і де дотепер багато сервісних ІТ компаній продовжують вести діяльність, через брак ресурсів для перенесення діяльності в інші міста та релокацію своїх працівників. Але цей механізм все одно не може бути реалізований малими компаніями, які не можуть забезпечити як оформлення своїх розробників як резидентів Дія-Сіті (через збільшене податкове навантаження), а резидентів Дія-Сіті забронювати неможливо. Плюс, малі сервісні ІТ підприємства (до 80 розробників) не можуть отримати статус критично важливого підприємства через замалі загальні податкові відрахування та неможливість забезпечити мінімальний офіційний дохід (а відповідно, і податкові відрахування) своїм працівникам. Але дана постанова все одно стане в нагоді кільком великим сервісним компаніям, які ще зберігають діяльність в місті Харкові.

Також наявність даного ризику несподівано слугує стимулом для сервісних ІТ компаній розпочинати нову, незвичну для себе, але дуже потрібну країні на сьогодні діяльність – запуск власних проектів в оборонній сфері, зокрема у виробництві дронів та комплектуючих до них. Згідно з вищезгаданою Постановою 991 компанії, які виконують державне оборонне замовлення, мають право бронювати 100% своїх працівників від мобілізації, що робить для компанії доцільною вести таку діяльність, навіть якщо вона не приносить доходу або навіть є збитковою.

Ризики втрати значної частки доходу через заміщення розробників-людей на штучний інтелект зберігаються, але нерівномірно розподіляються по групам компаній згідно з їх вразливості. Як показує дослідження Стенфордського університету, проведене на більш ніж 100 тисячах розробників протягом перших 4 місяців цього року та презентоване 05 Червня 2025 року на конференції AIEWF 2025 [3], штучний інтелект найбільше прискорює виконання типових стандартних задач початкового рівня, а також розробки проектів та програмного забезпечення з нуля. У випадках, коли розробницькі задачі були нестандартні та потребували покращення чи доповнення вже існуючих проектів та програмного забезпечення, інструменти штучного інтелекту або не допомагали, або навіть уповільнювали роботу розробників. Тому, удосконалення штучного інтелекту на сьогодні найбільше вдарить по тим сервісним компаніям, які спеціалізуються на виконанні невеликих проектів початкового рівня, які найчастіше потрібно створювати з нуля.

Водночас, мода на штучний інтелект наразі також слугує можливістю для збільшення продажів своїх послуг в тому числі в сфері інтеграції інструментів штучного інтелекту в існуючі сайти чи програмні продукти, які були розроблені раніше. Тобто існуючих ризик та загроза з боку штучного інтелекту також є потенційною можливістю покращити свою діяльність.

Великі сервісні компанії натомість стикаються з іншою проблемою, яка постає останнім часом все більше – компанії-клієнти все більше віддають перевагу наймати розробників в свої власні команди розробки напряму, або викупаючи наявних розробників через процедуру buy-out, яка полягає в сплаті штрафу за пряму взаємодію з розробником-партнером. Це дозволяє компаніям-клієнтам економити кошти та оптимізувати власні бізнес-процеси. Шляхом мінімізації даного ризику є пріоритет у взаємодії з такими країнами, де пряма робота з розробником зобов'язує сплачувати дуже великі податки, і тоді компанії-замовнику навіть вигідніше платити значно більші кошти сервісній компанії, але не сплачувати зарплатні податки за залученого розробника. Тобто пріоритетними ринками залишаються США, країни ЄС, Австралія та Канада.

Наступним значним негативним фактором розвитку, з яким стикаються сервісні ІТ компанії на всіх рівнях, є все зростаючий тиск на ринок праці розробників з країн, що розвиваються, зокрема з Індії та низки Латинської Америки, які згодні працювати за значно меншою винагородою, ніж вітчизняні розробники. Це змушує великі сервісні компанії наразі дедалі частіше формувати міжнародні команди розробки, куди залучаються як вітчизняні розробники, так і працівники з вищезазначених країн. Це викликає значні структурні зміни і в організаційній структурі сервісних компаній, які ведуть до додаткових витрат і подальшого зменшення маржинальності бізнесу. Зокрема, доводиться розширювати відділи, які напряму не пов'язані з розробкою, але пов'язані з адмініструванням нових значно більш ускладнених команд. Наприклад, доводиться наймати окремих іспаномовних співробітників відділу кадрів для персоналу з Латинської Америки, та менеджерів проектів, які також знають додаткові мови крім англійської.

На сьогодні все більше ІТ компаній зайняті як індивідуальними заходами по мінімізації впливу вказаних ризиків на свою діяльність, так і об'єднанням у групи для полегшення цих заходів. Найбільш помітною тенденцією в цій сфері є створення ІТ кластерів майже в кожному українському місті, які об'єднують ІТ компанії за територіальним принципом, та дозволяють значно ефективніше працювати над мінімізацією ризиків в господарській діяльності. Як приклад – Харківський ІТ кластер веде комунікацію з місцевою військовою адміністрацією щодо захисту прав його членів, надає юридичну допомогу працівникам-айтівцям, взаємодіє з університетами щодо залучення їх випускників на стажування та працевлаштування, навіть допомагає мобілізуватись в бажані підрозділи-партнери по своїй спеціальності харківським айтівцям [7].

6. Висновки

З усього вище зазначеного стає очевидно, що вітчизняна ІТ галузь на сьогодні стикається з низкою дуже серйозних викликів, які пов'язані як з вітчизняними, так і з глобальними факторами. До найбільших викликів на сьогодні всередині країни належить війна та викликані нею обмеження, загальна економічна криза в країні та низка економічних та соціальних обмежень. До глобальних викликів належить два основних – головний це постійний розвиток штучного інтелекту як заміни людської праці в багатьох сферах, зокрема і в розробці програмних продуктів. Другий чинник це тиск на глобальний ринок сервісних ІТ послуг все більшої кількості дешевої робочої сили з країн, що розвиваються, що провокує зниження маржинальності таких послуг. Всі ці несприятливі фактори з одного боку викликають значні проблеми в роботі сервісних ІТ компаній, а з іншого – змушують їх пристосовуватись до існуючих несприятливих економічних та соціальних умов через різні нестандартні рішення, зокрема залучення робочої сили з інших екзотичних країн (наприклад, Східна Азія та Латинська Америка) та інші інструменти мінімізації ризиків. Дані нестандартні управлінські та фінансові рішення, як індивідуальні так і групові, допоможуть як мінімізувати існуючі ризики, так і сприяти подальшій післявоєнній відбудові України, зокрема, збереження існування харківських компаній на глобальному ринку дає шанс Харкову після війни знову стати одним із центрів вітчизняної ІТ галузі. Крім підвищення індивідуальних показників діяльності, також важливою є групова активність ІТ компаній, зокрема створення регіональних ІТ кластерів, які крім вирішення індивідуальних проблем компаній дозволяють вирішувати і групові проблеми учасників, і навіть сприяти сталому регіональному розвитку в довгостроковій перспективі,

зокрема через допомогу в діяльності не лише учасникам, а і профільним закладам освіти та навіть сприяти покращенню обороноздатності країни через підтримку діяльності військових частин та ІТ підприємств оборонного сектору.

References

1. 2025 AI Index Report. (2025). <https://hai.stanford.edu/ai-index/2025-ai-index-report>
2. 7eminar. (2025). *Podatkovi zminy dlya rezydentiv Diya Siti z 1 sichnya 2025 roku* [Tax changes for Diia City residents from January 1, 2025]. <https://7eminar.ua/news/3460-podatkovy-zmini-dlya-rezydentiv-diya-siti-z-1-sichnya-2025>
3. Denisov-Blanch, Y. (2025). *Does AI actually boost developer productivity? (100k Devs Study)* [Video]. Stanford. <https://www.youtube.com/watch?v=tbDDYKRFjkh>
4. Diya Biznes. (2025). *Rezultaty doslidzhennia stanu biznesu v Ukraini v hrudni 2024 roku* [Results of the business conditions research in Ukraine in December 2024]. <https://business.diia.gov.ua/analytics/research/rezultaty-doslidzhennia-stanu-biznesu-v-ukraini-v-hrudni-2024-roku>
5. DOU, Redaktsiya. (2025). *Skilky aytivtsiv v Ukraini: rekordna kilkist zakrytykh IT-FOPiv za rik* [How many IT specialists in Ukraine: A record number of closed IT sole proprietorships in a year]. <https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine-2025/>
6. DOU. (2025). *Z 1 kvitnya zapratsyuvaty novi pravyla bronuвання. Shto treba znaty* [New reservation rules came into effect on April 1. What you need to know]. <https://dou.ua/lenta/news/new-reservations-rules-starts/>
7. Kharkiv IT Cluster. (n.d.). *Pro klaster. Rozvyvayemo seredovyshe dlya tekhnolohichnoho biznesu* [About the cluster. Developing an environment for technological business]. <https://it-kharkiv.com/join>
8. National Bank of Ukraine. (2015). *Statystyka zovnishnoho sektoru* [External sector statistics]. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
9. National Bank of Ukraine. (2022, February 24). *Pro robotu bankivskoi systemy v period zaprovadzhennia voiennoho stanu* [On the operation of the banking system during the introduction of martial law] Resolution of the National Bank of Ukraine No. 18. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>
10. Sabadyishyna, Yu. (2024). *Richnyi obsim IT-eksportu Ukrainy vpershe znysyvsya. Tse plato chy pohirshennya sytuatsiyi? — Analitika y dumky ekspertiv* [The annual volume of IT exports from Ukraine decreased for the first time. Is it a plateau or a worsening situation? — Analytics and expert opinions]. <https://dou.ua/lenta/articles/it-export-2023/>
11. Shkilnyak, M. M., & Apostoliuk, O. Z. (2016). *Korporativne upravlinnia* [Corporate governance]. Ternopil: TNEU. <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/25355>
12. Vasenko, V. K., Push, L. A., Shulha, I. P., Zachosova, N. V., & Herasymenko, O. M. (2010). *Ekonomichna bezpeka derzhavy, sub'yektiv hospodaryuvannya ta tinova ekonomika: Kolektyvna monohrafiya* [Economic security of the state, business entities, and the shadow economy: Collective monograph] (V. K. Vasenko, Ed.). Cherkasy: Vydavnytstvo TOV "Maklaut". https://www.researchgate.net/publication/369094091_Ekonomichna_bezpeka_derzavi_sub'ektiv_gospodaru_vanna_ta_tinova_ekonomika
13. Wise. (n.d.). *Where can I use Wise?* <https://wise.com/help/articles/2978049/where-can-i-use-wise>
14. Khryniuk, O. S., & Korchovna, M. R. (2015). *Systema zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: Osnovni elementy* [The system of ensuring the economic security of an enterprise: Basic elements]. *Efektivna ekonomika*, (3). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>
15. Zachosova, N., & Shostak, A. (2016). Conceptual bases of formation of the complex system of financial and economic security of enterprises and financial institutions in Ukraine. *Ekonomika ta derzhava*, (7), 80–83. <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3564&i=14>
16. Zanora, V. O., & Silchenko, B. I. (2017). *Upravlinnya systemoyu ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva na osnovi proektnoho pidkhodu* [Management of the enterprise's economic security system based on a project approach]. *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, 5(1), 130–133. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2017_5\(1\)_28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2017_5(1)_28)

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Sustainable Development of Regions Under Martial Law: Challenges and Approaches in Waste Management

Viktoria Semenikhina ^{1*} • Mykola Khomenko ² • Volodymyr Kovalov ³

¹ Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Management and Marketing, PhD in Economics.

² Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (Ukraine). Professor at the Department of Management and Marketing, Doctor of Sciences in Economics, Professor.

³ Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (Ukraine). Master's Student at the Department of Management and Marketing.

* **Corresponding Author**, e-mail: semenikhinavv@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.23](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.23)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article examines ways to ensure the sustainable development of regions under the growing challenge of waste management, including waste generated as a result of war-related destruction. The purpose of the study is to identify directions for improving the waste management system under martial law from the perspective of regional sustainable development. The research emphasizes that effective solutions to this issue are possible only through the introduction of a systemic and legally regulated approach that will prevent waste accumulation, minimize risks of negative impacts, and avoid long-term environmental pollution. It has been found that a systemic approach to waste management in wartime conditions will prevent long-term regional contamination and facilitate rapid recovery by enabling resource reuse, in line with the principles of the “circular economy”. The provisions of the circular economy are considered a key instrument for achieving sustainable regional development and strengthening resilience to future challenges. In the current context, one of the leading topics of Ukrainian scholarly discourse is the post-war recovery of the state. This issue gains particular significance given the large-scale infrastructure destruction, substantial human and material losses, and the need to shape a new model of national development. The study highlights that the problems of processing war-related waste are especially urgent today, granting strategic importance to the implementation of circular economic models for ensuring Ukraine’s sustainable development in the long term. It is concluded that sustainable regional development in the context of waste management must be based on international standards and national programs with the involvement of relevant experts and donor organizations, which will serve as a decisive factor for achieving sustainability in the post-war period.

KEYWORDS

sustainable development, regions, war-related destruction waste, circular economy, waste management.

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Сталий розвиток регіонів в умовах воєнного стану: виклики та підходи у сфері поводження з відходами

Вікторія В. Семеніхіна ^{1*} • Микола М. Хоменко ² • Володимир В. Ковальов ³

¹ Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського (Україна). Доцент кафедри менеджменту і маркетингу, канд. екон. наук.

² Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського (Україна). Професор кафедри менеджменту і маркетингу, д-р екон. наук, професор.

³ Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського (Україна). Магістрант кафедри менеджменту і маркетингу.

* Автор-кореспондент, e-mail: semenikhinavv@gmail.com

СТАТТЯ	АНОТАЦІЯ
Дослідницька DOI: 10.70651/3083-6018/2025.9.23 Авторське право © 2025 авторів Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).	У статті розглядаються шляхи забезпечення сталого розвитку регіонів в умовах загострення проблеми поводження з відходами, у тому числі тих, що виникають унаслідок воєнних руйнувань. Мета дослідження – визначення напрямів удосконалення системи управління відходами в умовах воєнного стану з позицій сталого розвитку регіонів. У межах дослідження відзначається, що ефективно вирішення даної проблеми можливе лише за умови запровадження системного і нормативно врегульованого підходу, який дозволить уникнути накопичення відходів, мінімізувати ризики їх негативного впливу та запобігти довготривалому забрудненню довкілля. Досліджено, що системний підхід до управління відходами в умовах воєнного стану унеможливить довгострокове забруднення регіонів та сприятиме їх оперативній відбудові завдяки повторному використанню ресурсів, що відповідає принципам «циркулярної економіки». Положення «циркулярної економіки» розглядаються як ключовий інструмент досягнення сталого розвитку регіонів та підвищення стійкості до майбутніх викликів. У сучасних умовах однією з провідних тем українського наукового дискурсу є проблематика післявоєнного відновлення держави. Це питання набуває особливої ваги з огляду на масштабні руйнування інфраструктури, значні людські та матеріальні втрати, а також потребу у формуванні нової моделі розвитку країни. Показано, що надзвичайно актуальними сьогодні є проблеми перероблення відходів воєнної руйнації, що надає питанню запровадження циркулярних моделей управління економікою стратегічного значення для забезпечення сталого розвитку України у довгостроковій перспективі. Зроблено висновок, що сталий розвиток регіонів в контексті поводження з відходами повинен базуватися на міжнародних стандартах і національних програмах із залученням відповідних фахівців і донорських організацій, що стане вирішальним чинником сталого розвитку регіонів у післявоєнний період.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

сталий розвиток, регіони, відходи руйнації війни, циркулярна економіка, управління відходами.

1. Introduction

In modern scientific research on waste management, the main emphasis is placed on the possibilities of recycling and reuse. The public and experts draw the attention of society to the environmental and material advantages of introducing a circular economy. The importance of the political and value dimension of this process is especially emphasized, taking into account the European integration prospects of Ukraine. National policy should be aligned with EU policy, in particular aimed at transforming the economy for sustainable development in accordance with the provisions of the European Green Deal.

Despite the obvious relevance, the processing of waste from the destruction of war on an industrial scale is still rather an exception. Individual Ukrainian projects are implemented mainly at the expense of donor funding. The current state in this area is due to a number of factors, first of all, the unprecedented level of destruction and the lack of previous experience in working with waste of this nature and volume.

War risks and losses have an additional impact. The situation is determined by both the pre-war waste management strategy and modern attempts at reform. Representative and executive bodies of local self-government in the regions are forced to adapt to new conditions and challenges. Understanding their needs and challenges is key to a prompt and effective system upgrade. First of all, it concerns problems in the field of legal regulation, financing, organization, technical and technological support, as well as information support.

2. Literature Review

Today, one of the key directions in the Ukrainian scientific discourse is the study of the problems of post-war restoration of the state on the basis of sustainable development. Improving environmental safety and forming long-term strategies for the restoration of Ukraine, as an important factor in ensuring the sustainable development of regions, is considered in the works of such scientists as M. Bortnikova et al. [1], N. Horbal, & S. Slipachyk [2], O. Ivanov [4], O. Kolesnichenko [5], A. Kozlova [6], M. Potip [8], T. Safranov et al. [9] pay special attention to environmental problems of the peculiarities of construction and demolition waste management in the regions of Ukraine during the war, and S. Synchanskyi [10] studies the legal regime of war waste generated as a result of hostilities in Ukraine.

Information from various sources within the chosen topic was analyzed and structured. Despite the existing studies on the problems of sustainable development of regions in the context of waste management during martial law, there is a lack of comprehensive improvements that would take into account the long-term benchmarks of post-war recovery.

3. Problem Statement

The purpose of this study is to analyze the dynamics of waste generation and forecast their volumes under martial law, as well as to outline possible areas for improving the waste management system from the standpoint of ensuring sustainable development of regions. To achieve this goal, the following tasks will be performed: to investigate modern methods of waste management; to show the current state of waste management in the regions; to focus on the problems of regional waste management; to develop recommendations that contain the main tasks of regional policy on the development of the waste management system, taking into account the specifics of war destruction waste.

4. Methods and Materials

The methodology of the study of sustainable development of regions in the context of waste management is based on a complex combination of quantitative and qualitative methods of analysis. In the process of work, systematization and critical review of scientific literature, official reports of state and international institutions, as well as materials of practical research covering current trends and problems in the field of waste management, are carried out. This approach makes it possible to identify

both general patterns and specific regional features that affect the effectiveness of sustainable development strategies. Special attention is paid to the analysis of institutional mechanisms, economic tools and environmental practices that can be applied to increase the resilience of regional systems in the post-war period. The combination of quantitative methods aimed at assessing the indicators of waste generation and dynamics, with a qualitative analysis of adaptation strategies, provides a comprehensive vision of the problem, allows you to assess potential risks and form scientifically based recommendations for improving the waste management system on the basis of sustainable development.

The study of the development of waste management processes in the regions of Ukraine is methodically planned to be carried out through a synergistic combination of assessment, monitoring and forecasting processes.

5. Results and Discussion

The 2022–2023 analysis of the state of household waste management in Ukraine was based on data from regional military administrations, excluding the temporarily occupied territories and most of the eastern and southern regions, where it was impossible to collect statistics due to the military aggression of the Russian Federation. During this period, waste removal services covered about 80% of the population. In 1,440 settlements, a separate collection system has been introduced, which is 72% of residents, but in general in the country, this figure reaches only 30%. Collection technologies involve the use of 2–5 containers: in small settlements, 1 container for PET bottles or plastic is common, in cities, 2–3 containers for paper, plastic, glass, metal and dry fraction. Household waste management in Ukraine is mainly based on low-tech disposal methods. There are 31 waste sorting lines in 26 settlements, and disposal is carried out only at one incineration plant in Kyiv. There are approximately 5,700 landfills and waste disposal sites with a total area of almost 8,000 hectares, of which about 40% require reclamation

According to the Ministry of Communities and Territories Development, in 2023, more than 51 million m³ of household waste were buried in Ukraine on almost 6,000 hectares. landfills and landfills, a significant part of which is overloaded or does not meet environmental standards. The field of solid waste management is characterized by an increase in waste volumes, a low level of recycling (less than 8%), poor coverage of the rural population with services and the predominance of landfill over other disposal methods. Most of the landfills are outdated, which threatens the environment and public health.

The current state of waste management is characterized by the following indicators: the volume and structure of waste, the level of its processing, infrastructure development and disposal features. It should be noted that some of these indicators are missing in the state statistical reporting, and in our country, there is not enough experience in implementing standard approaches to waste management, which would allow estimating specific costs depending on the scale and depth of waste processing, which is an obstacle to conducting thorough research. Table 1 shows the characteristics of waste processing methods in the EU [17].

Table 1. Technical and economic characteristics of waste processing methods

Method/Indicator	Collection and recycling of mixed waste	Recycling with separate collection (organic waste)	Recycling with separate collection	Biogas production from organic biomass	Composting (aerobic digestion)	Waste incineration with energy production
1. Possible recycling rate, %	5–20	15–30	30–40	20–30	30–40	80–85
2. Specific investment, €/ton	100–250	200–300	300–400	300–500	400–600	800–1,200

Source: Systematized by the authors according to the data given in [12; 17].

Modern methods and technologies in the field of household waste management have been introduced in Ukraine. On the territory of 1,557 settlements and territorial communities, there is a system of separate collection of household waste [7; 11]. Implementation of modern methods of household waste management in Ukraine by directions and state of implementation, with examples given in Table 2.

Table 2. Implementation of modern methods of household waste management in Ukraine

Direction	Implementation status	Examples/Details
1. Separate waste collection	1,557 settlements and communities	Coverage of various regions, except for temporarily occupied territories and war zones
2. Waste sorting	41 waste sorting lines in 30 settlements	Kyiv (10 lines), Vinnytsia, Kryvyi Rih, Kramatorsk, Lviv region (Stryi, Chervonograd, Zolochiv), Chernivtsi, Sumy
3. Heat treatment	1 incinerator	Kyiv
4. New objects	9 sorting complexes, 1 mechanical and biological processing, 1 incineration plant, 1 transshipment station	In the process of construction
5. Logistics	Purchase of 31 thousand tons. containers (3.3 thousand for separate collection) and 172 garbage trucks	Financing: UAH 204 million (containers), UAH 402 million (transport)
6. Leachate collection and disinfection systems	53 landfills (47 equipped with installations)	Others have storage tanks for later removal
7. Biogas utilization	16 polygons	Kremenchuk, Kharkiv – flare burning; Lutsk, Kyiv, Kryvyi Rih, Odesa, Chernivtsi – cogeneration plants

Source: Systematized by the authors according to the data given in [17].

The volume of destruction waste generated in Ukraine as a result of Russia's military aggression is already comparable to the average annual generation of solid household waste in the country – approximately 10–12 million tons. The exact figures can be determined after the liberation of the entire territory of Ukraine [16]. Let us consider the algorithm for managing war destruction waste for the population in the regions (Table 3).

Table 3. Algorithm for handling war destruction waste in territorial communities

Stage	Content of actions	Executors / Responsible
1. Security check	Prompt inspection of destroyed objects for their safety	Special services, local authorities
2. Organization of dismantling	Search for resources for dismantling; hiring employees, attracting volunteers, creating public associations	Local authorities
3. Initial sorting	First waste sorting within households	Citizens
4. State support	Financing of dismantling and removal; stimulating households to sort and hand over secondary raw materials	Government Bodies
5. Organization of infrastructure	Creation of containers and temporary sorting sites; in the case of unsorted waste, involvement of employees, volunteers, and businesses for sorting	Local authorities, businesses, and volunteers
6. Logistics	Dismantling, loading and removal of waste; provision of consultants to support processes	Utilities
7. Reuse	Creation of “hypermarkets/waste banks”; popularization of reuse; Cooperation with businesses for recycling	Local authorities, business, and community
8. Innovation and international experience	Study of EU practices, search for investors/donors; Financing of waste recycling projects	State bodies, local authorities
9. Raw material collection points	Organization of collection points for glass, plastic, metals, etc.	Local authorities, utilities

Source: Systematized by the authors according to the data given in [17].

Although according to the content of the table, the vast majority of responsibilities belong to state and local authorities, it should be taken into account that private businesses can also effectively engage in waste removal, fulfilling contractual obligations, as well as managing waste responsibly. The optimal model of waste management from the destruction of war can be based on four principles: responsibility of the authorities and utility companies, clear communication of procedures and deadlines, sorting and recycling of waste.

Today, work with waste generated as a result of the war is regulated by the following basic regulatory documents [14–16]:

1. Law No. 2320-IX “On Waste Management” (2022);
2. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1073 of 27.09.2022 “On Approval of the Procedure for Handling Waste Generated in Connection with Damage (Destruction) of Buildings and Structures as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage or Work to Eliminate Their Consequences”, in particular regarding the creation of temporary storage sites for destruction waste;
3. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 473 (2022) “On Approval of the Procedure for Performing Urgent Work to Eliminate the Consequences of the Armed Aggression of the Russian Federation Related to the Damage to Buildings and Structures”;
4. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 600 (2023) “On Approval of the Procedure for Providing Compensation for Destroyed Real Estate Objects”;
5. Law of Ukraine No. 2189-VIII “On Housing and Communal Services” (2022);
6. Rules for the operation of landfills.

Experts note that the most problematic for practical implementation is the new Law “On Waste Management”, since it was developed without taking into account realities. It is difficult for performers to understand how to apply it in practice: the prescribed requirements are often unrealistic, which can lead to the collapse of the system or to its operation outside the legal field [14].

Funding for the removal, sorting and disposal of war waste in Ukraine is currently carried out at the expense of territorial communities, the Recovery Agency, volunteers and donors. The main problems of financing in the field of waste management:

- Lack of funds in community budgets to pay for contractors’ services. The frontline and de-occupied communities of Kherson, Kharkiv and Kyiv regions, where the scale of destruction is the greatest, need significant resources to eliminate the consequences, while taxpayers are partially lost.
- The resolution on directing the personal income tax to the state budget hurt local budgets.
- Hostilities allowed the population not to pay utility tariffs, which did not increase during the three years of the war, making utility companies unprofitable.

The lack of an economically justified tariff for the removal and disposal of waste led to direct dependence of utility companies on community budgets and limited the possibilities for planning and development. In addition, local authorities note the high costs of design and estimate documentation for the dismantling of high-rise buildings [5; 6].

Organizational and security issues:

- Workers and equipment often work near the front line, being at risk of shelling (especially in the Kherson region).
- There is a shortage of personnel, in particular in frontline and de-occupied settlements, where about 5% of the population, mainly of retirement age, remains.
- Local authorities complain about the inflated cost of waste disposal due to the monopolization of landfills that are privately owned and have no competitors.
- Waste removal companies are often forced to perform work outside of contracts, including working with construction waste, although their contracts only apply to municipal solid waste.

Technological problems: lack of special equipment: forklifts, waste removal machines, bulldozers, tractors, shredders and composters; repair of equipment is complicated due to lack of funding; donor support does not cover all needs; There are not enough sorting lines in large cities. Technologies are needed to recycle waste into construction raw materials (e.g., concrete blocks into new blocks) and improve waste testing for explosive elements for safe sorting and recycling.

Information problems: insufficient understanding of the potential benefits of waste recycling, lack of pilot projects and examples, as well as a shortage of specialists who could find ways to reuse waste; lack of access to successful experience and inability to scale successful projects of local communities.

According to experts, communities in frontline regions have the potential to implement the principles of the circular economy in the future [1]. However, large-scale projects, such as large waste processing plants, currently remain a distant prospect – after the end of the war, the elimination of the threat of occupation, the cessation of shelling and the emergence of investors or financing for the purchase of technological equipment. The exception is the Kyiv region, which is already attracting the attention of European investors. Currently, community residents see potential in the development of

local initiatives and private businesses that process secondary raw materials for their own needs, in particular building materials, metal, glass, or plastic [2; 3].

Forecasts of waste generation in Ukraine are based on the population and the level of development of production potential, transport and social infrastructure. Using data from the State Statistics Service, the Institute of Demography and Social Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, UNHCR and the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, taking into account trends and development factors, two population scenarios for 2023–2035 have been developed:

- The optimistic scenario assumes the preservation of existing trends in demographic and migration processes. 50% of refugees are expected to return in 2023–2026, mainly women of fertile age and children. By the beginning of 2035, the population will be 30.76 million people (74.7% of the pre-war level of 2022).

- The pessimistic scenario assumes a decrease in natural growth and an intensification of migration processes, with the return of 25% of refugees in 2023–2026. At the end of the period, the population will be 25.17 million people (61.2% of the pre-war level of 2022).

The average Ukrainian produces 1.04 kg of household waste per day, including waste from local green areas, which gives about 379.6 kg per year. Added to this is approximately 38 kg of bulky, repair and construction waste per year. These indicators are used as a base for making forecasts of waste generation, taking into account the average annual growth rate: 1.38% according to the Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1.69% for large cities and 0.9% for other settlements according to the National Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of Ukraine. It is predicted that in 2025, 13.51 million tons will be generated, and in 2030, 13.65 million tons of household waste from households and other sources that generate waste of similar composition (Table 4).

Table 4. Forecast of solid waste generation by the population according to optimistic and pessimistic scenarios (2023–2035, million tons/year)

Year	Optimistic forecast												
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035
Population, million Persons	34.43	34.76	35.27	35.57	35.00	34.44	33.89	33.35	32.81	32.29	31.77	31.26	30.76
Generated solid waste, million tons/year	13.07	13.19	13.39	13.50	13.29	13.07	12.86	12.66	12.45	12.26	12.06	11.87	11.68
	Pessimistic forecast												
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035
Population, million Persons	34.40	33.80	33.50	32.80	31.90	30.90	30.00	29.20	28.30	27.50	26.70	25.90	25.20
Generated solid waste, million tons/year	13.06	12.83	12.72	12.45	12.11	11.73	11.39	11.08	10.74	10.44	10.14	9.83	9.57

Source: Systematized by the authors according to the data given in [4].

For the implementation of the National Waste Management Plan for 2024–2035, priority goals have been identified:

1. Improvement of legislation – bringing national regulations in line with EU requirements and implementation of the provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU in the field of waste management.
2. Implementation of economic mechanisms to improve waste management.
3. Development of the institutional structure and increase of human resources in the field of waste management.
4. Modernization of the information support system for waste management.
5. Development and modernization of infrastructure in the field of waste management.
6. Raising public awareness of effective waste management.

To achieve European standards for reducing the disposal of household waste, by 2030, its disposal must be reduced to 30% of the total mass of waste (an indicator of the National Waste Management Strategy until 2030) [15].

Thus, we will formulate recommendations that contain the main tasks of regional policy on the waste management system, taking into account the specifics of war destruction waste: analyze waste generated at the regional level and develop programs to prevent its generation, taking into account local conditions; encourage public participation through information and education campaigns; minimize waste during public works and increase the use of recycled building materials in public procurement; familiarize local businesses with environmental management systems (EMAS) to help reduce waste in business activities.

6. Conclusions

Therefore, the main challenges for the sustainable development of regions under martial law are the increase in the volume of waste generated, in particular that arising from military aggression, which is a serious environmental problem. Solid domestic and industrial waste, as well as construction waste, cause air and water pollution, increase greenhouse gas emissions, release hazardous gases and leachate, lead to the loss of land resources and the spread of harmful chemicals. Reducing the negative impact of waste on the environment is a key principle of sustainable development in the region.

As for approaches to waste management, the state today pays attention not only to economic and social aspects of reconstruction, but also to environmental challenges, in particular, the processing of destructive waste and optimization of methods of its disposal. In this context, it is important to implement the principles of the circular economy, which involves the reuse of resources, the reduction of waste and the minimization of harmful effects on the environment.

The role of the state is to form a national strategy, legislative regulation and financial stimulation of business. Local authorities initiate a dialogue with the community on waste recycling and create favorable conditions for investors. Business can become the main investor and executor of projects, while the community is responsible for the initial sorting of waste, its reuse where possible, and active participation in public initiatives – cooperation with the authorities, attracting grants and volunteer projects.

References

1. Bortnikova, M. H., Ruda, M. V., & Yaremchuk T. S. (2021). Tsyrukuliarna ekonomika v Ukraini: adaptatsiia yevropeiskoho dosvidu. [Circular economy in Ukraine: Adaptation of European experience]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, 3(1), 212–221. <https://doi.org/10.23939/smeu2021.01.212> (in Ukrainian)
2. Horbal, N., & Slipachyk, S. (2023). Tsyrukuliarna ekonomika: osoblyvosti ta perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini v umovakh viiny. [Circular Economy: Features and Prospects for Implementation in Ukraine in Wartime]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 2(9), 257–268. <https://doi.org/10.23939/smeu2024.01.092> (in Ukrainian)
3. Ukraine Support Team. (2014). Communities can assess the debris amount by the unified method. *UST*. <https://ustcoalition.com.ua/gromady-zmozhut-rahuvaty-kilkist-vidhodiv-vid-rujnuvan-za-unifikovanyim-metodom/> (in Ukrainian)
4. Ivanov, O. (2022). Na iaki tovary zris popyt cherez zahrozu vidkliuchennya svitla, hazu chy opalennia. [For which goods has the demand increased due to the threat of power, gas, or heating outages]. *Mediakholdynh "NV"*. <https://biz.nv.ua/ukr/consmarket/na-yaki-tovari-viris-popit-pislya-raketnih-udariv-skilkivoni-koshtuyut-dani-rozetka-50278799.html> (in Ukrainian)
5. Kolesnichenko, O. (2023). Problema na trylion. Shcho Ukrainiia robytyme iz sotniamy tysiach tonn smittia, stvorenoho rosiianamy. [The trillion dollar problem. What will Ukraine do with hundreds of thousands of tons of garbage created by the russians]. *Ekonomichna pravda*. <https://epravda.com.ua/publications/2023/06/19/701281/> (in Ukrainian)
6. Kozlova, O. (2023). Vidkhody viiny: iak Ukrainu ne peretvoryty na zvalyshche? [Waste from war: how to prevent Ukraine from becoming a rubbish dump?]. *RFI*. <https://lnk.ua/YN3a8G7eI> (in Ukrainian)
7. Pochtovyuk, A., Semenikhina, V., Onyshchenko, O., & Shvets, H. (2021, September). Introduction of Energy Efficient Technologies of Amalgamated Territorial Communities as a Basis of Energy Independence. In *2021*

- IEEE International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES)* (pp. 1–6). <https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598667> (in Ukrainian)
8. Potip, M. M. (2023). Pravove rehuliuвання vykorystannya vidkhodiv viiny iak resursu dlia vidnovlennia Ukrainy. [Legal regulation of the use of war waste as a resource for the restoration of Ukraine]. *Nove ukrainske parvo*, (3), 106–114. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.3.15> (in Ukrainian)
 9. Safranov, T., Prykhodko, V., & Korbut, M. (2024). Osoblyvosti povodzhennia z vidkhodamy budivnytstva ta znosu v rehionakh Ukrainy. [Features of construction and demolition waste management in the regions of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia "Ekolohiia. Publichne upravlinnia ta administruvannia"*, 2(6), 75–84. <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2024-2.09> (in Ukrainian)
 10. Sychanskyi, S. (2025). Pravovyi rezhy m vidkhodiv viiny, shcho utvorylysia vnaslidok voiennykh dii v Ukraini. [Legal regime of war wastes formed as a result of military actions in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*, 2(89), 299–305. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.45> (in Ukrainian)
 11. Ministry for Development of Communities and Territories of Ukraine. (2025). *Ukraina na shliakhu do staloi modeli upravlinnia vidkhodamy: mizhnarodnyi dosvid ta perspektyvy* [Ukraine on the way to a sustainable waste management model: international experience and prospects]. <https://mindev.gov.ua/news/ukraina-na-shliakhu-do-staloi-modeli-upravlinnia-vidkhodamy-mizhnarodnyi-dosvid-ta-perspektyvy> (in Ukrainian)
 12. Environment. People. Law. (2024). *Upravlinnya vidkhodamy ruynatsiiv viiny v Ukrayini. Aktualni praktyky ta neobkhydni zminy*. [Management of war waste in Ukraine. Current practices and necessary changes]. https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/dodatok_1_zvit_vidhody_rujnatsiiv_viiyny.pdf (in Ukrainian)
 13. Verkhovna Rada of Ukraine. (December 27, 2024). National Waste Management Plan until 2033. No. 1353-2024-p. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2024-%D1%80#n15> (in Ukrainian)
 14. Verkhovna Rada of Ukraine. (June 20, 2022). On Waste Management: Law of Ukraine. No. 2320-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (in Ukrainian)
 15. Verkhovna Rada of Ukraine. (November 8, 2017). National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030. No. 820-p. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#n8> (in Ukrainian)
 16. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. (2023). *Vidkhody ruynatsii v Ukraini vzhe mozhna porivniaty z kilkistiu tverdykh pobutovykh vidkhodiv, shcho v serednomu utvoriuiutsia v kraini za rik* [Destruction waste in Ukraine is already comparable to the amount of solid household waste generated in the country on average per year]. <https://mepr.gov.ua/vidhody-ruynatsiiv-v-ukrayini-vzhe-mozhna-porivnyaty-z-kilkistyu-tverdyh-pobutovykh-vidhodiv-shho-v-serednomu-utvoryuyutsia-v-krayini-za-rik/> (in Ukrainian)
 17. Ministry for Development of Communities and Territories of Ukraine. (2025). *Zvit pro stratehichnu ekolohichnu otsinku Derzhavnoi prohramy rozvytku mizhnarodnoho terytorialnoho spivrobitnytstva na 2025–2027 roky* [Report on the strategic environmental assessment of the State program for the development of international territorial cooperation for 2025–2027]. <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/sea-program-808.pdf> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Роль digital-технологій у просуванні ресурсів наукового туризму як унікальних атракторів дестинації

Тетяна Ю. Чайка ^{1*} • Наталія В. Якименко-Терещенко ² •Катерина С. Машнева ³

¹ Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (Україна).
Доцент кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу, канд. екон. наук, доцент.

² Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (Україна).
Завідувач кафедри туризму і готельно-ресторанного бізнесу, д-р екон. наук, професор.

³ Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (Україна).
Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 13 Туризм і рекреація.

* Автор-кореспондент, e-mail: chaykatata@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.10](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.10)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір

ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена дослідженню новітніх практик використання цифрових технологій для просування ресурсів і продуктів наукового туризму. Особлива увага приділяється вивченню ефектів впливу цифрових технологій на формування унікального образу дестинації, що спеціалізується на науковому туризмі. Дослідження проводилося з використанням бібліографічного методу, методів спостереження та систематизації, логіко-аналітичних та системно-структурних методів. Інформаційною базою слугували наукові праці фахівців у сфері туристичного бізнесу, веб-сайти спеціалізованих видань і організацій. Як конкретний приклад туристичної дестинації наукового туризму розглянуто Європейську організацію з ядерних досліджень (ЦЕРН). Встановлено, що в сфері маркетингового просування дестинацій наразі спостерігається перехід від традиційних медійних каналів до алгоритмічно керованих комунікацій. Дослідження дозволило виявити три найбільш активно застосовувані цифрові інструменти для просування туристичних ресурсів і формування бренду дестинації: віртуальні тури, таргетована реклама на основі аналітики великих даних, UGC-маркетинг (просування за допомогою контенту, створеного користувачами). Кожен з цих інструментів має специфічний вплив. У контексті наукового туризму віртуальні тури сприяють формуванню у туристів відчуття причетності до унікальних наукових відкриттів; таргетована реклама на основі аналітики великих даних дозволяє уточнити й деталізувати тригери попиту в різних сегментах цільової аудиторії; UGC-маркетинг формує образ туристичної дестинації як спільноти однодумців, посилюючи емоційний зв'язок і довіру. Вивчення ЦЕРН як туристичної дестинації дозволило зробити висновок про наявність розвинутої туристичної інфраструктури, комплексу ресурсів і продуктів наукового туризму. Аналіз конкретних прикладів використання цифрових технологій для просування ресурсів наукового туризму та формування бренду ЦЕРН як туристичної дестинації підтвердив високу ефективність, адресність і персоналізацію застосування цих цифрових інструментів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

цифрові технології, спеціалізований туризм, науковий туризм, дестинація, віртуальні тури, таргетована реклама, UGC-маркетинг.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

The Role of Digital Technologies in Promoting Scientific Tourism Resources as Unique Destination Attractors

Tatiana Chaika ^{1*} • Natalia Yakimenko-Tereschenko ² •
Kateryna Mashneva ³

¹ National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Ukraine). Associate Professor at the Department of Tourism and Hospitality Business, PhD in Economics, Associate Professor.

² National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Ukraine). Head of the Department of Tourism and Hospitality Business, Doctor of Sciences (Economics), Full Professor.

³ National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (Ukraine). Student of the First (Bachelor's) Level of Higher Education, J3 Tourism and Recreation.

* **Corresponding Author**, e-mail: chaykatata@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.10](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.10)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article focuses on studying the latest practices of using digital technologies in promoting resources and products of science tourism. Emphasis is also placed on examining the effects of digital technologies on shaping the unique image of a destination specializing in science tourism. The research employed bibliographic methods, observation and systematization methods, logical-analytical methods, and systemic-structural research methods. The information base consisted of scientific works by specialists in the tourism business, websites of specialized publications and organizations. The European Organization for Nuclear Research (CERN) was examined as a specific example of a science tourism destination. It was established that the field of destination marketing is currently transitioning from traditional media channels to algorithmically-driven communications. The study identified three digital tools most actively used in promoting tourism resources and shaping a destination brand. Namely: virtual tours; big data analytics-based targeted advertising; UGC marketing (promotion through user-generated content). Each of these tools has a specific impact. In the context of science tourism, virtual tours foster a sense of participation in unique scientific discoveries among tourists; big data analytics-based targeted advertising helps identify and refine demand drivers within different target audience segments; UGC marketing shapes the image of the tourism destination as a community of like-minded individuals, strengthening emotional connection and trust. The study of CERN as a tourism destination led to the conclusion that it possesses a sufficiently developed tourism infrastructure and a complex of resources and products for science tourism. The analysis of specific examples of digital technology use in promoting science tourism resources and building the CERN brand as a tourism destination demonstrated the high efficiency, targeting, and personalization achieved through these digital tools.

KEYWORDS

digital technology, special interest tourism, science tourism, destination, virtual tours, targeted advertising, UGC marketing.

1. Вступ

Digital-трансформація справляє істотний вплив на умови функціонування туристичного бізнесу. З точки зору забезпечення ефективності маркетингової політики, особливо актуальним є моніторинг зміни споживчих уподобань та якості реагування аудиторії на ті чи інші інструменти просування туристичних ресурсів і продуктів. У цьому дослідженні акцент робиться на вивченні успішних практик застосування digital-технологій при формуванні у цільовій аудиторії цілісного враження про унікальні атрактори дестинацій, що спеціалізуються на науковому туризмі.

2. Огляд літературних джерел

Сутність та ключові характеристики туристичної дестинації досліджувалися в працях таких учених, як Д. Грауслунд (D. Grauslund), А. Юстенлунд (A. Justenlund) [1], С. Пайк (S. Pike) [2]. Вивченню унікальних атракторів дестинації присвячено роботи: С. Гуо (X. Guo), Ю. Ван (Y. Wang), Ц. Тао (J. Tao), Х. Гуань (H. Guan) [3], Д. Карагоз (D. Karagoz), М. Уйсал (M. Uysal) [4]. Особливостям формування унікального образу дестинації, що спеціалізується на науковому туризмі, присвячено праці Е. Лундберг (E. Lundberg), М. Перссон (M. Persson), Е. Єрнсанд (E. Jernsand) [5]. Разом з тим, враховуючи активну digital-трансформацію всіх сфер економічного та соціального життя суспільства, необхідним є подальше вивчення сучасних успішних практик застосування digital-технологій при просуванні туристичних ресурсів і формуванні унікального образу туристичної дестинації.

3. Постановка завдання

Метою цієї роботи є дослідження найбільш перспективних цифрових інструментів просування ресурсів наукового туризму як унікальних атракторів дестинації, удосконалення підходів до застосування digital-технологій при формуванні та підтриманні бренду дестинації, що спеціалізується на науковому туризмі.

4. Методи та матеріали

При вивченні сучасних підходів до виділення ключових характеристик унікальних атракторів і розуміння особливостей формування бренду дестинації використовувався бібліографічний метод дослідження. При вивченні практик застосування digital-технологій в організаційній та управлінській діяльності туристичних дестинацій застосовувалися методи спостереження і систематизації. Теоретико-прикладний аналіз перспективних цифрових інструментів просування ресурсів наукового туризму здійснювався за допомогою логіко-аналітичних і системно-структурних методів дослідження.

Інформаційною базою дослідження є теоретичні та практичні напрацювання вчених і фахівців-практиків, а також веб-сайти спеціалізованих видань і дестинацій наукового туризму.

5. Результати та обговорення

Дестинація – географічно локалізована територія, що має туристичну привабливість та сприймається туристами в контексті туристичної подорожі як єдине ціле. Ключовою характеристикою дестинації є *комплексність території як продукту* [1].

З метою правильного розуміння суті терміну «дестинація» слід особливо підкреслити, що масштаб території не є її ключовою характеристикою. Як цілісна туристична дестинація може сприйматися країна, регіон (провінція), місто, курортна зона, або (часто в контексті спеціалізованого туризму) просто конкретне місце чи об'єкт [2].

Сутність дестинації визначає така формула:

$$\text{Дестинація} = \left(\begin{array}{c} \text{Приваблива територія (атрактори)} \\ + \\ \text{Розвинена інфраструктура} \\ + \\ \text{Якісні послуги} \\ + \\ \text{Ефективне управління та просування} \\ + \\ \text{Унікальні враження} \end{array} \right) \quad (1)$$

Для забезпечення комерційного успіху дестинації критично важливо сформувати в свідомості потенційних туристів її унікальний образ. Найважливішу роль у цьому відіграють атрактори. Унікальний атрактор дестинації – ключовий об’єкт, явище чи досвід, який неможливо (або вкрай складно) відтворити в іншому місці. Він створює свого роду «магнітне поле» для туристів, формуючи ідентичність дестинації [3]. Основні категорії атракторів: природні феномени; культурно-історичні об’єкти; науково-технологічні об’єкти; події атрактори; гастрономічні атрактори; імерсивний досвід.

Ключовими критеріями унікальності туристичних атракторів є: рідкісність або унікальність у світі; автентичність та історична справжність; масштаб або екстремальність; емоційна сила (дух) місця; можливість унікальної взаємодії; впізнаваність і статус [4].

Діджиталізація справляє істотний вплив на умови функціонування та інструментарій управління туристичною дестинацією. У цьому дослідженні основну увагу приділимо просуванню туристичних ресурсів і формуванню унікального образу території. Вибраний функціональний аспект управління туристичною дестинацією розглядатимемо стосовно такого виду спеціалізованого туризму, як науковий туризм.

Науковий туризм – вид спеціалізованого туризму, який ґрунтується на інтересі до наукових досліджень і відкриттів. Тури наукового туризму передбачають активну взаємодію туристів з науковим контекстом, відвідування унікальних об’єктів, знайомство з видатними вченими, участь у значущих наукових подіях. Ключовими ознаками наукового туризму є: акцент на актуальних дослідженнях; доступ до наукової інфраструктури; інтерактивність (залучення туристів до реальних наукових процесів); участь професіоналів (вчені можуть залучатися до забезпечення туристичних продуктів як гідів або куратори програм) [5]. Науковому туризму притаманні всі основні ознаки спеціалізованого туризму: наявність у туристів спеціалізованого інтересу, не-масовість, унікальність, персоналізація, автентичність та інтерактивність [6].

Очевидно, що конкурентоспроможність продуктів наукового туризму безпосередньо пов’язана з рівнем розвитку відповідної дестинації. У контексті наукового туризму унікальні атрактори дестинації можуть мати як матеріальну (доступ до «храмів науки»), так і нематеріальну (взаємодія з вченими-дослідниками) природу. До числа найбільш задіяних матеріальних атракторів дестинації належать такі ресурси наукового туризму, як: обсерваторії, польові дослідницькі станції, технопарки та інноваційні кластери, наукові музеї, великі університетські кампуси, місця унікальних археологічних розкопок тощо.

У сфері просування туристичних ресурсів наразі спостерігається *перехід від традиційних медійних каналів до алгоритмічно керованих комунікацій*. Сучасні інструменти включають інтерактивні віртуальні тури, таргетовану рекламу з використанням Big Data - аналітики для сегментації аудиторії, а також маркетинг, заснований на користувацькому контенті (рис. 1). Digital-технології трансформують методи презентації унікальних атракторів, долаючи бар’єри складності та географічної віддаленості.

Розглянемо успішні практики застосування digital-технологій при просуванні ресурсів наукового туризму та формуванні бренду дестинації на прикладі ЦЕРН (Європейської організації з ядерних досліджень, Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire).

ЦЕРН – міжнародний науковий центр, провідна світова науково-дослідна організація в галузі фізики елементарних частинок. Заснований у 1954 році Європейською радою з ядерних досліджень, ЦЕРН займає наземну територію понад 100 га в Швейцарії та понад 450 га у Франції. Майданчики ЦЕРН розташовані в швейцарському місті Мейрін (Meiringen), французькій комуні Превессен-Моєн (Préveessin-Moëns) та вздовж кільця Великого адронного колайдера [7].

Прискорювачі та криогенні системи розташовані під землею, підземна територія ЦЕРН у кілька разів більша за наземну.

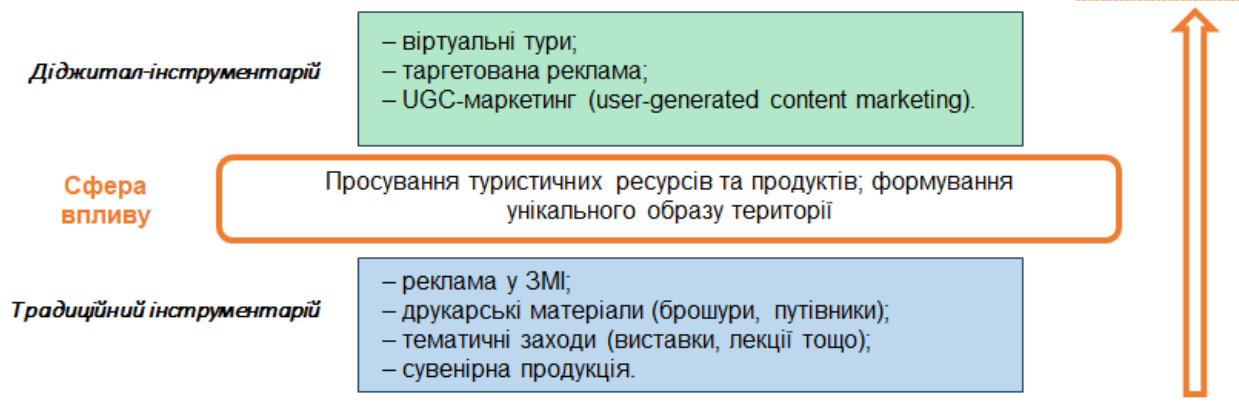

Рис. 1. Зміна інструментарію та основні digital-технології, задіяні при просуванні туристичних ресурсів і формуванні унікального бренду території

Джерело: складено авторами.

Фактично, вся територія всередині 27-кілометрового кільця Великого адронного колайдера може розглядатися як туристична дестинація, що спеціалізується на науковому туризмі (рис. 2).

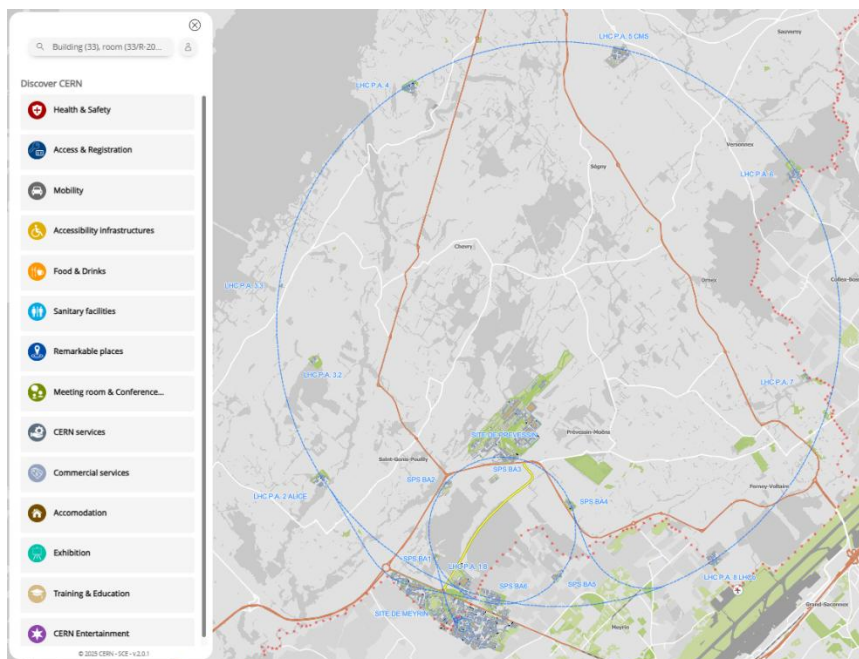

Рис. 2. Карта території ЦЕРН та меню вибору інфраструктурних об'єктів туристичної дестинації

Джерело: [8].

Унікальність ЦЕРН як туристичної дестинації зумовлена поєднанням світової значущості (відкриття бозона Хіггса, розробка технології всесвітньої павутини – World Wide Web, WWW) та іммерсивних технологій, що формують бренд «місця, де народжується майбутнє».

На даний час територія ЦЕРН має достатньо розвинену туристичну інфраструктуру. Найвища будівля – «Сфера науки та інновацій» (Globe of Science and Innovation). Ця символізуюча планету Земля дерев'яна конструкція висотою 27 метрів є відправною точкою більшості екскурсійних програм. Тут проводяться конференції, панельні дискусії, кінопокази та художні вистави для широкої публіки, а до 2023 року діяла інтерактивна експозиція «Всесвіт елементарних частинок» (Universe of Particles) [9]. З 2023 року основною виставковою площадкою ЦЕРН є «Портал у науку» (Science Gateway) (рис. 3).

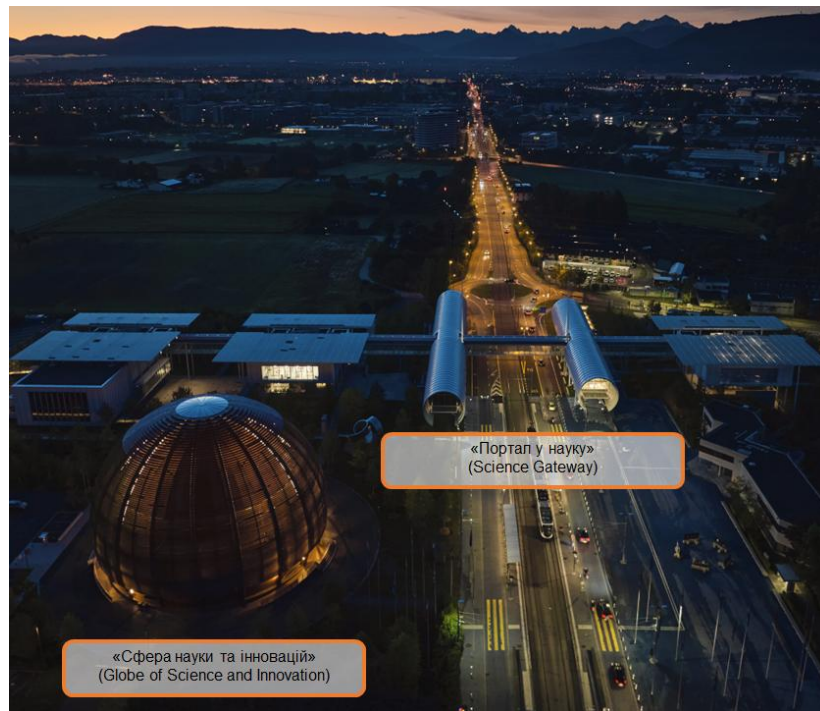

Рис. 3. Виставкові простори ЦЕРН «Сфера науки та інновацій» і «Портал у науку»
Джерело: [10].

ЦЕРН пропонує екскурсії з гідом (гідами є співробітники ЦЕРН) [11], відвідування інтерактивних виставок і наукових шоу [12], а також інтерактивний веломаршрут, що дозволяє досліджувати підземні об'єкти Великого адронного колайдера [13]

Практика застосування цифрових технологій для просування туристичних ресурсів і формування унікального образу дестинації ЦЕРН досить обширна. Найбільш активно при цьому використовуються такі інструменти: віртуальні тури; таргетована реклама на основі Big Data - аналітики; UGC-маркетинг (табл. 1).

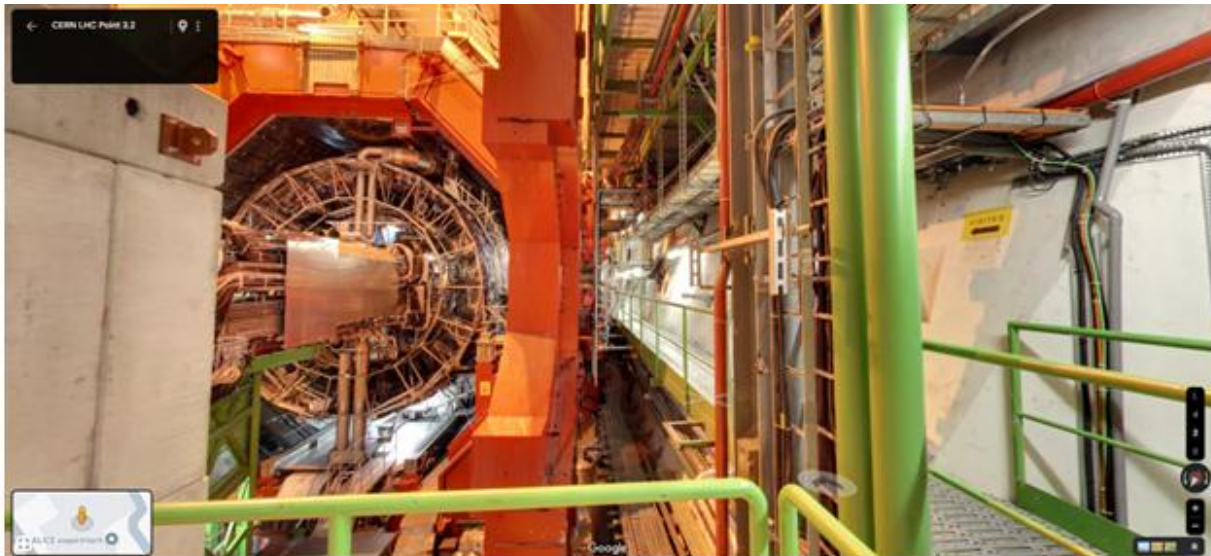
Таблиця 1. Ключові цифрові інструменти просування ресурсів наукового туризму та формування бренду ЦЕРН як туристичної дестинації

Цифровий інструмент	Опис	Ефект з точки зору формування та підтримки бренду дестинації
Віртуальні тури	Онлайн-платформи з 360-градусними панорамними інтерактивними елементами, що дозволяють віддалено знайомитися з об'єктами ЦЕРН.	Позиціонують ЦЕРН як відкриту інноваційну дестинацію; формують відчуття причетності до передових наукових досягнень.
Таргетована реклама на основі Big Data - аналітики	Дозволяє виділити профільовані сегменти цільової аудиторії з точними тригерами попиту.	Підвищує впізнаваність і персоналізацію бренду ЦЕРН у різних нішевих сегментах цільової аудиторії; зміцнює лояльність гостей дестинації.
UGC-маркетинг (user-generated content marketing)	Просування за допомогою контенту, створеного відвідувачами (фото, відео, відгуки). Сприяє підвищенню довіри та виникненню вірусного ефекту.	Формує образ ЦЕРН як спільноти однодумців, посилюючи емоційний зв'язок і довіру.

Джерело: складено авторами.

Віртуальні тури – інтерактивні цифрові платформи, що створюють імерсивне середовище для дистанційного відвідування унікальних атракторів (колайдери, виставкові комплекси, експериментальні площадки, тактильні моделі тощо). Одним з найбільш популярних віртуальних турів по ЦЕРН є *Google Street View CERN* – спільний продукт ЦЕРН і Google. Це панорамний віртуальний тур частиною тунелю Великого адронного колайдера, що включає знайомство з чотирма науковими експериментальними детекторами ALICE, ATLAS, CMS, LHCb (ALICE спеціалізується на вивченні зіткнень важких іонів для дослідження кварк-глюонної плазми; ATLAS спеціалізується на дослідженні протон-протонних зіткнень для пошуку

надважких елементарних частинок; CMS – детектор загального призначення для пошуку бозона Хіггса та «нестандартної фізики», зокрема «темної матерії»; LHCb спеціалізується на дослідженні асиметрії матерії та антиматерії) [14]. На рис. 4 а) представлено фрагмент віртуального туру *Google Street View CERN*, що знайомить користувачів з таким унікальним атрактором дестинації наукового туризму ЦЕРН, як експериментальний детектор ALICE.

а) Фрагмент віртуального туру *Google Street View CERN*

б) Фрагмент таргетованої реклами наукового туризму в ЦЕРН

в) Фрагмент USG (user-generated content), присвяченого науковому туризму в ЦЕРН

Рис. 4. Приклади використання цифрових інструментів для просування ресурсів наукового туризму та формування бренду ЦЕРН як туристичної дестинації
Джерело: [14; 15; 16].

Таргетована реклама на основі Big Data - аналітики дозволяє забезпечити адресність тригерів попиту для різних нішевих сегментів цільової аудиторії. При цьому аналітика великих даних передбачає:

- 1) агрегацію інформації про частоту завантажень публікацій з ключовими словами (у випадку ЦЕРН основні ключові слова – «адронний колайдер», «бозон Хіггса» тощо);
- 2) семантичний аналіз обговорень у спеціалізованих спільнотах з ідентифікацією домінуючих тем;

3) аналіз патернів взаємодії з контентом офіційного сайту ЦЕРН (глибина перегляду сторінок, час сесії, конверсія в бронювання тощо).

Ключовими змінними кластеризації виступають індекс наукової залученості та параметр туристичної мотивації, що розраховується як функція від частоти пошукових запитів, відвідуваності віртуальних турів і історії подорожей. На рис. 4 б) як приклад представлено фрагмент рекламно-інформаційної статті в спеціалізованому журналі для нішевої аудиторії вчителів і викладачів фізики. Ми бачимо, що з урахуванням попередньо проведеного аналізу, виявлених ключових інтересів і поведінкових патернів розглянутої цільової аудиторії, акцент робиться на просуванні такого ресурсу наукового туризму ЦЕРН, як тактильна модель детектора елементарних частинок [15].

Ще одним ефективним цифровим інструментом просування ресурсів наукового туризму є UGC-маркетинг (user-generated content marketing). UGC (user-generated content) – це будь-які матеріали (текст, фото, відео, відгуки, коментарі тощо), які створені звичайними користувачами, а не професійними авторами. Технічну можливість публікації UGC надають такі цифрові платформи та інструменти, як соцмережі, блоги, відеохостинги, форуми. UGC-маркетинг – стратегія використання створеного користувачами контенту для вирішення завдань підвищення довіри, залучення аудиторії, формування та підтримки бренду. На рис. 4 в) як приклад представлено присвячений науковому туризму в ЦЕРН фрагмент користувацького контенту за хештегом #ScienceEnthusiasm у соцмережі X [16].

6. Висновки

Digital-технології відіграють істотну роль у просуванні та популяризації ресурсів наукового туризму. Найбільш інтенсивно використовуються такі цифрові інструменти, як віртуальні тури, таргетована реклама на основі аналітики великих даних та UGC-маркетинг. Віртуальні тури дозволяють дистанційно знайомити аудиторію з унікальними об'єктами, посилюючи інтерес та відчуття причетності. Заснована на аналітиці великих даних таргетована реклама підвищує персоналізацію та точність маркетингових кампаній. UGC-маркетинг сприяє формуванню емоційного зв'язку та довіри. Використання цифрових технологій у просуванні ресурсів наукового туризму відкриває нові можливості для залучення нішевих аудиторій, підвищення впізнаваності дестинації та посилення її конкурентних переваг.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні та систематизації digital-технологій, що є найбільш перспективними з точки зору просування ресурсів наукового туризму. Отримало подальший розвиток дослідження механізму впливу віртуальних турів, таргетованої реклами та UGC-маркетингу на ефективність формування та підтримки бренду дестинації.

Практична значимість отриманих результатів полягає в можливості їх використання в практичній діяльності компаній, що спеціалізуються на науковому туризмі, а також при викладанні академічних дисциплін «Спеціалізований туризм», «Інформаційні та digital-технології в туризмі та гостинності», «Управління туристичними дестинаціями».

Перспективи подальших досліджень пов'язані з необхідністю уточнення ефективності застосування інших (не розглянутих у цьому дослідженні) digital-технологій при здійсненні маркетингових заходів, просуванні ресурсів і продуктів наукового туризму та формуванні бренду дестинації, що спеціалізується на науковому туризмі.

References

1. Grauslund, D., & Justenlund, A. (2016). Tourism Destinations – From Geographical Areas to Dynamic Movements. In U. McMahon-Beattie, & S. Boyd (Eds.), *Inspire, Innovate, Succeed Within Hospitality Management: Proceedings from Council for Hospitality Management Education (CHME) Research, Learning and Teaching Annual Conference* (Belfast, United Kingdom, May 4–6, 2016). Ulster University. <https://www.ucviden.dk/en/publications/tourism-destinations-from-geographical-areas-to-dynamic-movements>
2. Pike, S. (2005). Tourism Destination Branding Complexity. *Journal of Product and Brand Management*, 14(4), 258–259. <https://doi.org/10.1108/10610420510609267>
3. Guo, X., Wang, Y., Tao, J., & Guan, H. (2024). Identifying unique attributes of tourist attractions: an analysis of online reviews. *Current Issues in Tourism*, 27(3), 479–497. <https://doi.org/10.1080/13683500.2023.2165904>

4. Karagoz, D., & Uysal, M. (2020). Tourists' Need Uniqueness as a Representation of Differentiated Identity. *Journal of Travel Research*, 61(1), 76–92. <https://doi.org/10.1177/0047287520972804>
5. Lundberg, E., Persson, M., & Jernsand, E. (2022). Science tourism: A conceptual development. In E. Jernsand, M. Persson, & E. Lundberg (Eds.), *Tourism, Knowledge and Learning* (pp. 26–39). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003293316-3>
6. Chaika, T. Yu. (2023). Spetsializovanyi turizm [Specialized tourism]. In N. V. Yakymenko-Tereshchenko (Ed.), *Turyzm i rekreatsiia: Bakalavrskiy kurs* [Tourism and Recreation: Bachelor's Degree Program] (pp. 524–573). Kharkiv: NTU “KhPI”. <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/74884> (in Ukrainian)
7. CERN Accelerating science. (n.d.). *Who we are?* <https://home.cern/about/who-we-are>
8. Discover CERN. (2025). *Map CERN App*. <https://maps.cern.ch/>
9. CERN Accelerating science. (n.d.). *Universe of Particles*. <https://visit.cern/universe-of-particles>
10. CERN Accelerating science. (15 October, 2024). *How can I use CERN Science Gateway?* <https://home.cern/news/news/cern/how-can-i-use-cern-science-gateway>
11. CERN Science Gateway. (n.d.). *Guided tours*. <https://visits.web.cern.ch/index.php/guided-tours>
12. CERN Science Gateway. (n.d.). *Exhibitions*. <https://visit.cern/exhibitions>
13. CERN Science Gateway. (n.d.). *Passport to the Big Bang*. <https://visit.cern/passport-to-the-big-bang>
14. Wenners-Herron, A., & Charley, S. (2013, September 26). Explore CERN with Google Street View. *CERN Science Gateway*. <https://home.cern/news/news/accelerators/explore-cern-google-street-view>
15. Woithe, J. (2024). CERN Science Gateway: a guide for teachers. *Science in School. The European Journal for Science Teachers*, (66). <https://scienceinschool.org/article/2024/cern-science-gateway/>
16. Hashtag #ScienceEnthusiasm. (n.d.). *Top content*. X (formerly Twitter). https://x.com/hashtag/ScienceEnthusiasm?src=hashtag_click

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Адаптаційні стратегії відновлення сталого туризму в кризових умовах

Ольга В. Пригара ¹

¹ ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Україна). Доцент кафедри туризму, канд. біол. наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: pryhara.ov@gmail.com

СТАТТЯ	АНОТАЦІЯ
Дослідницька DOI: 10.70651/3083-6018/2025.9.14 Авторське право © 2025 автора Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0). 	Туристична галузь позиціонується особливо вразливою до змін у суспільно-політичному, соціально-економічному та енвайронментальному середовищі, що формує додаткові ризики для її функціонування та сталого розвитку. Зазначене створює потребу розроблення довгострокових, ефективних та стабільних механізмів взаємодії держави, бізнесу, місцевих органів влади та громадськості. Метою статті є аналіз пріоритетних адаптаційних стратегій відновлення і розвитку сталого туризму у кризовий та посткризовий період. У дослідженні обґрунтовано, що ключовим вектором стратегічного управління у галузі туризму в умовах кризи має бути інтеграція моделей регенерації, що забезпечують функціональну та організаційну взаємодію стейкхолдерів для досягнення стійкості туризму, його екологізації, зменшення впливу на довкілля у пролонгованому контексті, розроблення та реалізацію програм відновлення і розвитку. Детерміновано найбільш впливові чинники в контексті сталого розвитку туристичної галузі. Запропоновано ключові моделі відновлення та розвитку сталого туризму, що враховують рівень деструкції дестинацій та динаміку індикаторів розвитку галузі в кризових умовах. Доведено, що серед пріоритетних стратегічних орієнтирів регенерації та розвитку туризму в Україні мають переважати розгалуження екологічної інфраструктури туристичних послуг, формування стійких конкурентних переваг, оцифрування рішень для максимальної соціалізації та підвищення ефективності маркетингу, розвиток інвестиційної проєктної діяльності, просування «зелених» брендів за кордоном, удосконалення інституційного та нормативно-правового забезпечення. Обґрунтовано, що підвищення ефективності туристичної сфери має забезпечуватись через впровадження стратегічного підходу до планування, що враховує прогнозування галузевого розвитку, інтеграцію потенціалу інноваційних технологій для укріплення конкурентних переваг на міжнародному туристичному ринку та впровадження загальноєвропейських норм.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

сталий туризм, екологічний туризм, довкілля, моделі відновлення туризму, дестинації, регенерація, розвиток.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Adaptation Strategies for Restoring Sustainable Tourism in Crisis Conditions

Olha Pryhara ¹ *

¹ *Uzhorod National University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Tourism, PhD in Biology, Associate Professor.*

* *Corresponding Author*, e-mail: pryhara.ov@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.14](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.14)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The tourism industry is positioned as particularly vulnerable to changes in the socio-political, socio-economic and environmental environments, which creates additional risks for its functioning and sustainable development. This creates the need to develop long-term, effective and stable mechanisms for interaction between the state, business, local authorities and the public. The purpose of the article is to analyze priority adaptation strategies for the recovery and development of sustainable tourism in the crisis and post-crisis period. The study substantiates that the key vector of strategic management in the tourism industry in times of crisis should be the integration of regeneration models that ensure functional and organizational interaction of stakeholders to achieve tourism sustainability, its greening, reducing environmental impact in a prolonged context, and developing and implementing recovery and development programs. The most influential factors in the context of sustainable development of the tourism industry are determined. Key models for the recovery and development of sustainable tourism are proposed, taking into account the level of destruction of destinations and the dynamics of industry development indicators in crisis conditions. It is proven that among the priority strategic guidelines for the regeneration and development of tourism in Ukraine, the following should prevail: the expansion of the ecological infrastructure of tourist services, the formation of sustainable competitive advantages, the digitization of solutions for maximum socialization and increased marketing efficiency, the development of investment project activities, the promotion of "green" brands abroad, and the improvement of institutional and regulatory support. It is substantiated that increasing the efficiency of the tourism sector should be ensured through the implementation of a strategic approach to planning, which takes into account the forecasting of industry development, the integration of the potential of innovative technologies to strengthen competitive advantages in the international tourism market, and the implementation of European standards.

KEYWORDS

sustainable tourism, eco-tourism, environment, tourism recovery models, destinations, regeneration, development.

1. Вступ

Туристична сфера діяльності позиціонується важливим чинником впливу на розвиток соціально-економічних процесів. Індустрія туризму на тлі кризових явищ потребує інтеграції інноваційних рішень у інформаційно-комунікаційному полі, цифрових рішеннях маркетингу та креативних концепцій розвитку дестинацій. Це дозволить сформувати ефективні стратегії розвитку галузі в контексті сталості та екологічності.

Ключовими проблемами розвитку туристичного сектору на сьогодні позиціонуються неефективне регулювання в управлінському та законодавчо-правовому полі, ускладненість дозвільної системи, недостатній рівень фінансування, низька ефективність брендування та маркетингу. Галузь зазнає значної деструкції в кризових умовах та потребує апгрейду стратегій розвитку, що мають бути спрямовані на регенерацію та підвищення адаптивності сфери туризму до нових викликів.

Ефективні моделі відновлення та розвитку сталого туризму в кризовий та посткризовий період дозволяють досягнути поетапної регенерації галузі. Разом із тим, управління має бути спрямоване на ефективну адаптацію діяльності суб'єкту туристичного ринку до умов нестабільності соціально-економічного середовища, співробітництво між рівнями влади, забезпечення ефективного місцевого самоврядування. Зазначене актуалізує необхідність розроблення та подальшого практичного впровадження адаптаційних моделей відновлення сталого туризму, що враховуватимуть аспекти інтеграції інновацій та підвищення ефективності управління, інтенсифікацію екологічного контексту туристичної діяльності.

2. Огляд літературних джерел

Низка сучасних авторів, зокрема А. Motsa та ін. [1], Е. Sira та ін. [2], К. Pletsan та ін. [3], розкривають концептуальні засади післявоєнного відновлення туристичної сфери у національному полі. У ході досліджень науковців виокремлені ключові перспективні напрямки регенерації сучасної туристичної галузі в національному масштабі, у тому числі:

- розвиток екологічного та зеленого туризму;
- впровадження програм та проєктів підтримки суб'єктів бізнесу в даній сфері;
- просування можливостей міжнародної співпраці та інвестування у екологічний туризм;
- підвищення інтересу іноземних туристів;
- розроблення нових підходів до маркетингу на основі цифрових рішень.

Результати досліджень D. Streimikiene та ін. [4], S. Rasoolimanesh та ін. [5], F. Higgins-Desbiolles [6] розкривають базові перспективи повоєнного відновлення сфери туризму в кризових умовах. Для забезпечення ефективної регенерації галузі автори пропонують здійснити реконструкцію інфраструктурного забезпечення, що потребуватиме динаміки інституційного забезпечення.

Як переконують D. Scott [7], J. Ivars-Baidal та ін. [8], трансформація галузі туризму в напрямку сталого розвитку в кризових умовах невизначеності має базуватись на адаптивності та резильєнтності галузі, що потребує виокремлення ключових детермінуючих чинників. Учені пропонують активно використовувати ймовірнісне моделювання та підходи ризик-менеджменту.

Окремі вчені, зокрема, X. Font та ін. [9], F. Roxas та ін. [10] акцентують увагу на методологічному забезпеченні концепції стійкого туризму та необхідності попереднього розроблення плану перспективних заходів, позиціонуючи моделювання як ефективний аналітичний інструмент для узгодженого управління та результативної адаптації оптимізаційних заходів.

Як свідчать результати наукових пошуків сучасних дослідників R. Sharpley [11], C. Hall [12], S. Lee, K. Xue [13], результативна адаптація традиційної управлінської парадигми сталого туризму на базисі процесів моделювання є першочерговими компонентами процесу формування точних та ефективних управлінських рішень.

На продовження, окремі сучасні науковці А. León-Gómez та ін. [14], B. Hysa та ін. [15] формують базисні вимоги до очікуваної результативності моделювання нівелювання впливу

деструктивних факторів на розвиток стійкого туризму в умовах кризових явищ сучасного суспільного розвитку.

Водночас, низка дослідників F. Xu та ін. [16], R. Chenavaz та ін. [17] актуалізують необхідність конвергенції пріоритетів розвитку сталого туризму, що поєднують екологічну безпеку та економічну доцільність.

Незважаючи на підвищену увагу вчених до розвитку туристичної галузі в Україні, низка питань щодо формування моделей ефективного відновлення та розвитку сталого туризму залишаються невирішеними. Зокрема, особливої уваги потребують аспекти інтеграції інновацій та підвищення ефективності управління в умовах кризи для розвитку сталого туризму, інтенсифікації його екологічного контексту.

3. Постановка завдання

Метою статті є аналіз пріоритетних адаптаційних стратегій відновлення і розвитку сталого туризму у кризовий та посткризовий період.

4. Методи та матеріали

Основними матеріалами дослідження були обрані публікації за 2020–2025 рр., котрі індексуються у провідних наукових базах даних (Web of Science, Scopus), а також статистичні дані з офіційних джерел. Для пошуку були використані ключові слова «сталий туризм, екологічний туризм, довкілля, моделі відновлення туризму, дестинації, регенерація, розвиток».

Основні критерії виключення та включення наукових праць та публікацій у методологічну вибірку дослідження – рівень надійності та достовірності інформації, а також просторово-часовий індикатор у контексті її репрезентативності. Враховуючи практичні реалії, розмір вибірки джерел вважався доцільним, забезпечуючи достатню наукову та статистичну потужність.

У процесі дослідження було застосовано загальні наукові методи: аналіз і синтез, порівняння, структурно-логічний метод, систематизація, узагальнення та абстракція. Обрані методи дозволили всебічно дослідити ефективність сучасних моделей відновлення сталого туризму. Також, методи дали змогу детермінувати основні критерії та дефініції, визначити найбільш впливові фактори, критично оцінити супутні ризики та негативні наслідки.

Щоб зменшити внутрішню упередженість у публікаціях, використаних для цього дослідження, було застосовано стратегію відкритого доступу та повторного використання даних. Це передбачало надання доступу до повних даних дослідження, включаючи необроблені дані та код, що дало змогу перевірити результати та провести додатковий аналіз у разі потреби, тим самим зменшивши вплив упередженості.

5. Результати та обговорення

Кризові явища у туристичній інфраструктурі свідчать про потребу в удосконаленні підходів до забезпечення сталого розвитку туристичної сфери, її інклюзивності та екологічності. В умовах воєнного стану на розвиток та стан туристичної індустрії впливають скорочення міжнародних туристичних потоків, руйнування туристичної інфраструктури, обмеження туристичної інформації, відсутність інвестицій від туристичних послуг, відсутність автоматизованої системи обліку статистичних даних надання туристичних послуг [18].

Ключовими завданнями ефективного управління для регенерації сфери туризму вбачаються:

- інтенсифікація прогресу та впровадження інноваційних технологій;
- просування екологічного та зеленого туризму;
- забезпечення доступності та інклюзивності послуг туристичної сфери для різних соціальних груп;
- стимулювання міжнародного співробітництва;
- вдосконалення управління туристичними дестинаціями [19].

Стратегії регенерації та розвитку сталого туризму мають містити в основі ключові принципи, серед яких:

1) принцип стабільного зростання: гарантії збалансованого поступу сфери туризму, з урахуванням соціально-економічних та екологічних аспектів, необхідності збереження ресурсів довкілля;

2) принцип підзвітності, відкритості та прозорості управління та ресурсозабезпечення: активна інтеграція громадськості до функцій контролю;

3) принцип залученості стейкхолдерів: бізнес, громадськість, неурядові організації беруть участь в процесі розробки політики в сфері туризму для реалізації представницьких інтересів;

4) принцип результативності: зорієнтованість на ефективне використання ресурсів за допомогою інноваційних методів управління, моніторингу та оцінювання;

5) принцип правового забезпечення: врегулювання розвитку туристичної сфери у нормативно-правовому полі, імплементація міжнародних норм;

6) принцип взаємодії та партнерства: забезпечення умов для активного співробітництва між різними стейкхолдерами для синергії ресурсів і досвіду та досягнення спільних цілей;

7) принцип інноваційності: впровадження новітніх технологій, цифрових платформ, засобів комунікації;

8) принцип пріоритетності потреб споживача: забезпечення високої якості послуг та максимальної реалізації потреб туристів завдяки зворотному зв'язку та впровадженню стандартів якості;

9) принцип рівності та справедливості: рівнозначний доступ та інклюзивність [10; 14].

Зазначені принципи формують базис для ефективного відновлення індустрії туризму, її розвитку в напрямку сталості та стійкого прогресу, підвищення конкурентних переваг галузі.

Для розроблення ефективних моделей відновлення сталого туризму необхідно проводити попереднє оцінювання рівня деградації, із використанням певних показників, зокрема:

- індикатори рівня нанесеної шкоди (обсяг руйнації інфраструктурних об'єктів, об'єктів історико-культурної спадщини, обсяг шкоди, нанесеної довкіллю);
- індикатори соціально-економічних наслідків (динаміка туристичного потоку, кількість діючих підприємств та зайнятості у сфері, кількість релокованих галузевих підприємств тощо);
- індикатори рівня готовності до відновлення (рівень залученості стейкхолдерів та ефективності комунікацій у горизонтальному та вертикальному напрямках, визначення туризму стратегічним пріоритетом розвитку громади тощо).

Аналіз зазначених груп показників дає змогу ідентифікувати певні системні характеристики оцінки території для вибору оптимальної моделі відновлення та розвитку сталого туризму.

Загалом, доцільно виокремити три основні моделі відновлення.

Модель відбудови позиціонується пріоритетною у випадку знищення чи суттєвого пошкодження інфраструктури та об'єктів історико-культурної спадщини, а також у разі, якщо дестинація має обмеження для відвідувань через ризики.

Модель відбудови містить у своєму підґрунті:

- вдосконалення системи управління: залучення стейкхолдерів, проєктний менеджмент, взаємодія з місцевим населенням;
- регенерацію інфраструктури, що має векторність розвитку екологічного та «зеленого» туризму, організація «банку проєктів», залучення донорів та інвесторів, апгрейд функціоналу зруйнованої інфраструктури як перфомансу;
- цифрову оптимізацію маркетингу в туристичній сфері, залучення потенціалу віртуального інструментарію;
- залучення потенціалу міжнародної підтримки.

Моделі інклюзивного регіонального відновлення надається перевага у випадку середнього рівня деградації туристичної інфраструктури та знищення об'єктів історико-культурної спадщини, помірного рівня завданої довкіллю шкоди, частковому збереженні туристичних потоків та збереженні ділової активності.

Модель інклюзивного регіонального відновлення передбачає:

- інтеграцію ефективної системи спільної взаємодії на засадах публічно-приватного партнерства;

- формування стійкої інформаційної інфраструктури за принципом безбар'єрності;
- забезпечення інклюзивності;
- формування спільних маркетплейсів та креативного простору для розвитку туристичних дестинацій місцевого значення, просування молодіжного та екологічного туризму;
- вдосконалення підходів до формування комплексних туристичних продуктів;
- вдосконалення системи комунікацій для формування стійкої широкої аудиторії внутрішніх туристів.

Третя модель – модель сталого розвитку туристичної галузі – є доцільною у випадку, коли туристична інфраструктура зберегла свою цілісність за кризових умов, туристичні пропозиції – диверсифіковані, стан навколишнього природного середовища залишається задовільним.

Модель передбачає:

- інтеграцію концепції зеленого та екологічного туризму;
- практичну застосування системи моніторингу індикаторів сталого розвитку, зокрема, «нульової емісії»;
- активну взаємодію бізнесу, влади та суспільства;
- розвиток рекреаційних туристичних локацій;
- розвиток сільського та активного туризму;
- міжсекторальну взаємодію та залучення стейкхолдерів;
- забезпечення доступності туризму для населення;
- просування загальних та локальних «брендів» сталого туризму.

Запропоновані стратегічні моделі відновлення та розвитку сталого туризму в кризовий та посткризовий період дозволяють досягнути поетапної регенерації галузі. Водночас, управління має бути спрямоване на ефективну адаптацію діяльності суб'єкту туристичного ринку до умов нестабільності соціально-економічного середовища, співробітництво між рівнями влади, забезпечення ефективного місцевого самоврядування [3].

Особлива роль у сталому розвитку туристичної сфери відводиться інституційно-правовому забезпеченню та реформі децентралізації [2; 9]. Ключові завдання інституційно-правового забезпечення ефективного управління в галузі сталого туризму має передбачати наступне:

1) оптимізація конкурентних переваг індустрії туризму шляхом проведення удосконалень в полі нормативно-правової бази, в тому числі, шляхом інтеграції міжнародних стандартів; лібералізація галузевого ринку та встановлення недискримінаційного відкритого характеру конкуренції згідно стандартів європейської практики в цій сфері;

2) розвиток інвестиційних проєктів шляхом законодавчого укріплення механізмів державно-приватного партнерства;

3) приведення законодавства у галузі туризму у компліментарність європейським регламентам [1; 14].

Необхідною вбачається, зокрема, інтеграція успішної міжнародної практики з відновлення сталого туризму. Так, в контексті пріоритетності сталого розвитку політика Європейського Союзу демонструє активний поступ в напрямку розвитку «зеленого» та «стійкого» туризму.

Європейським порядком денним для туризму 2030 (European Agenda for Tourism 2030) [20] було визначено концепти сталого, інклюзивного, інноваційного та стійкого туризму в ЄС до 2030 року. Ключовими цілями в межах документу були визначені:

- мінімізація негативного впливу сфери туризму на довкілля;
- інтенсифікація соціальної інклюзії;
- стимулювання цілорічного ефективного функціонування туризму;
- практична підтримка місцевих громад та культур;
- зелена та цифрова трансформація;
- залучення зацікавлених сторін;
- спільне впровадження дій для ресурсоефективності, зниження викидів та соціальної стійкості.

Серед ефективних європейських практик розвитку сталого туризму – впровадження EU Ecolabel – екомітки, що детермінує добровільну сертифікацію закладів туристичної сфери. Ця екомітка є ознакою інтенсивного впровадження заходів з енергозбереження, раціонального використання ресурсів та мінімізації утворення відходів, пріоритетності органічної продукції.

Окрім того, у межах євроспільноти функціонує ефективна система кредитування, інвестування та грантів для підтримки цільових програм, проєктів зі сталого туристичного розвитку, стимулювання екологічного та зеленого туризму. Також, на постійній основі реалізовується системна підтримка сільського та агротуризму, місцевих громад і культур, фінансування збереження нематеріальної спадщини. Очевидно, що ініціативи Європейського Союзу щодо сталого туризму спрямовані на укріплення позицій туристичної галузі, надання їй ознак екологічності, соціальної відповідальності, зорієнтованості на гармонійну взаємодію суспільства та природного середовища [20].

Загалом, основне завдання стратегії відновлення сталого туризму вбачається у формуванні оптимальних передумов для максимального задоволення запитів суспільства щодо рекреації, оздоровлення та дозвілля, підтримці підприємницьких ініціатив у сфері туризму та комплексному соціально-економічному поступу за рахунок міжсекторального співробітництва. У розвитку управлінських механізмів в сфері туристичної діяльності в актуальних умовах вбачаються ключовими кілька чинників: політична ситуація та стратегічне планування, адаптація до міжнародних стандартів, доступність економічних та фінансових ресурсів, взаємодія органів влади з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами задля поступу туристичної сфери, використання інноваційних технологій для підвищення ефективності управління. Взаємодія цих чинників сприяє створенню комплексного підходу до публічного управління у сфері туризму, що спрямоване на її стабільний та сталий розвиток.

6. Висновки

Ключовим вектором стратегічного управління у галузі туризму в умовах кризи має бути інтеграція моделей регенерації, що забезпечують функціональну та організаційну взаємодію стейкхолдерів для досягнення стійкості туризму, його екологізації, зменшення впливу на довкілля у пролонгованому контексті, розроблення та реалізацію програм відновлення і розвитку.

Серед пріоритетних напрямів формування адаптаційних стратегій відновлення сталого туризму – розгалуження інфраструктури, формування стійких конкурентних переваг, оцифрування рішень для максимальної соціалізації та підвищення ефективності маркетингу, розвиток інвестиційної проєктної діяльності, просування «зелених» брендів за кордоном, удосконалення інституційного та нормативно-правового забезпечення. Ключовими цілями моделей відновлення мають бути мінімізація негативного впливу сфери туризму на довкілля; інтенсифікація соціальної інклюзії; стимулювання цілорічного ефективного функціонування туризму; практична підтримка місцевих громад та культур; зелена та цифрова трансформація; залучення зацікавлених сторін; спільне впровадження дій для ресурсоефективності, зниження викидів та соціальної стійкості.

Підвищення ефективності туристичної сфери має забезпечуватись через впровадження стратегічного підходу до планування, що враховує прогнозування галузевого розвитку, інтеграцію потенціалу інноваційних технологій для укріплення конкурентних переваг на міжнародному туристичному ринку та впровадження загальноєвропейських норм.

References

1. Motsa, A., Shevchuk, S., & Sereda, N. (2022). Perspektyvy pisliavoiennoho vidnovlennia sfery turyzmu v Ukraini [Prospects of the post-war recovery of tourism in Ukraine]. *Economic and Society*, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31> (in Ukrainian)
2. Sira, E., Holubets, I., & Bezruchenkov, Y. (2022). Pisliavoienne vidnovlennia turyzmu v Ukraini [Post-war recovery of tourism in Ukraine]. *Economics and Enterprise Management*, (68), 155–158. <https://doi.org/10.32782/infrastruct68-27> (in Ukrainian)
3. Pletsan, K., Havryliuk, A., Poberezhets, H., Yurova, T., Bilov, V., & Polotnianko, O. (2023). Digital Transformation of Preservation and Restoration of Ukraine's Cultural Heritage. *Studies in Media and Communication*, 11(7). <https://doi.org/10.11114/smc.v11i7.6514>
4. Streimikiene, D., Svagzdiene, B., Jasinskas, E., & Simanavicius, A. (2021). Sustainable tourism development and competitiveness: The systematic literature review. *Sustainable development*, 29(1), 259–271. <https://doi.org/10.1002/sd.2133>

5. Rasoolimanesh, S. M., Ramakrishna, S., Hall, C. M., Esfandiar, K., & Seyfi, S. (2023). A systematic scoping review of sustainable tourism indicators in relation to the Sustainable Development Goals. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(7), 1497–1517. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1775621>
6. Higgins-Desbiolles, F. (2020). The “war over tourism”: Challenges to sustainable tourism in the tourism academy after COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(4), 551–569. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1803334>
7. Scott, D. (2021). Sustainable tourism and the grand challenge of climate change. *Sustainability*, 13(4). <https://doi.org/10.3390/su13041966>
8. Ivars-Baidal, J. A., Vera-Rebollo, J. F., Perles-Ribes, J., Femenia-Serra, F., & Celdrán-Bernabeu, M. A. (2023). Sustainable tourism indicators: what’s new within the smart city/destination approach? *Journal of Sustainable Tourism*, 31(7), 1556–1582. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1876075>
9. Font, X., Torres-Delgado, A., Crabolu, G., Palomo Martinez, J., Kantanbacher, J., & Miller, G. (2023). The impact of sustainable tourism indicators on destination competitiveness: The European Tourism Indicator System. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(7), 1608–1630. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1910281>
10. Roxas, F. M. Y., Rivera, J. P. R., & Gutierrez, E. L. M. (2020). Mapping stakeholders’ roles in governing sustainable tourism destinations. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, (45), 387–398. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.09.005>
11. Sharpley, R. (2020). Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(11), 1932–1946. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1779732>
12. Hall, C. M. (2019). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(7), 1044–1060. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1560456>
13. Lee, S. W., & Xue, K. (2020). A model of destination loyalty: Integrating destination image and sustainable tourism. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 25(4), 393–408. <https://doi.org/10.1080/10941665.2020.1713185>
14. León-Gómez, A., Ruiz-Palomo, D., Fernández-Gámez, M. A., & García-Revilla, M. R. (2021). Sustainable Tourism Development and Economic Growth: Bibliometric Review and Analysis. *Sustainability*, 13(4), 2270. <https://doi.org/10.3390/su13042270>
15. Hysa, B., Karasek, A., & Zdonek, I. (2021). Social Media Usage by Different Generations as a Tool for Sustainable Tourism Marketing in Society 5.0 Idea. *Sustainability*, 13(3), 1018. <https://doi.org/10.3390/su13031018>
16. Xu, F., Nash, N., & Whitmarsh, L. (2020). Big data or small data? A methodological review of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(2), 144–163. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1631318>
17. Chenavaz, R. Y., Leocata, M., Ogonowska, M., & Torre, D. (2022). Sustainable tourism. *Journal of Economic Dynamics and Control*, (143), 104483. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2022.104483>
18. Khan, A., Bibi, S., Ardito, L., Lyu, J., Hayat, H., & Arif, A. M. (2020). Revisiting the Dynamics of Tourism, Economic Growth, and Environmental Pollutants in the Emerging Economies—Sustainable Tourism Policy Implications. *Sustainability*, 12(6), 2533. <https://doi.org/10.3390/su12062533>
19. Font, X., English, R., Gkritzali, A., & Tian, W. S. (2021). Value co-creation in sustainable tourism: A service-dominant logic approach. *Tourism Management*, (82), 104200. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104200>
20. European Commission. (2022). *European Tourism Agenda 2030: Commission welcomes the commitment of EU countries to make tourism greener, more digital and resilient*. https://single-market-economy.ec.europa.eu/news/european-tourism-agenda-2030-commission-welcomes-commitment-eu-countries-make-tourism-greener-more-2022-12-02_en

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Правове регулювання використання поліграфа в кримінальному процесі: за та проти

 Наталія М. Варенья ¹ * • Юрій В. Бедратий ² • Сергій С. Алекумов ³
¹ Національна академія Служби безпеки України (Україна). Провідний науковий співробітник, канд. юрид. наук.

² Національний університет водного господарства та природокористування (Україна). Доцент кафедри правових природоохоронних дисциплін, канд. юрид. наук.

³ Київський національний університету імені Тараса Шевченка (Україна). Магістр права.

 * Автор-кореспондент, e-mail: varenia@ukr.net

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.01](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.01)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

У статті здійснено системний аналіз проблематики правового регулювання використання поліграфа в кримінальному процесі України. Автор виходить із того, що сама поява поліграфа в практиці слідчих органів та адвокатів віддзеркалює глибший цивілізаційний процес – зміщення акценту від довіри до людини як носія волі та гідності до віри у технічні інструменти як нібито нейтральних «детекторів істини». Дослідження спирається на поєднання діалектичного, порівняльно-правового та герменевтичного методів, що дозволяє не лише проаналізувати законодавство й судову практику, а й відчитати ширші культурні смисли, приховані за правовими формулами. Встановлено, що в Україні законодавець не визначає поліграф як джерело доказів, а Верховний Суд у своїй практиці послідовно наголошує на неможливості використання його результатів як належних і допустимих доказів. Водночас суд визнає можливість їх врахування як орієнтовної інформації у поєднанні з іншими матеріалами кримінального провадження. Ця тенденція узгоджується з міжнародною юриспруденцією: Верховний Суд США у справі *United States v. Scheffer* прямо виключив поліграфні тести з числа допустимих доказів; Верховний Суд Індії у справі *Selvi v. Karnataka* підкреслив порушення права на приватність і заборони самообвинувачення у випадках примусового використання поліграфа; Європейський суд з прав людини у справах *Saunders v. the United Kingdom* та *Jalloh v. Germany* акцентував на неприпустимості будь-яких методів, що загрожують автономії особи чи її людській гідності. У роботі доводиться, що використання поліграфа у кримінальному процесі має надто сумнівне наукове підґрунтя: результати тестування істотно залежать від психофізіологічних особливостей людини, від контексту допиту та навіть від професійної компетентності поліграфолога. Тому поліграф не може і не повинен перетворюватися на доказ у повному сенсі цього слова. Його значення може бути обмежене допоміжною, орієнтовною функцією, проте навіть у такому випадку використання поліграфа повинно оцінюватися крізь призму європейських стандартів захисту прав людини, що не допускають компромісів щодо права на мовчання та заборони нелюдського поводження. У висновках підкреслюється, що поліграф є не стільки інструментом пізнання істини, скільки симптомом зміни у правовому мисленні. Його інтеграція в систему доказування означала б ризик підміни гуманістичних цінностей технологічною раціональністю. Саме тому право повинно залишатися арбітром, що захищає людину від спокуси «технічного всевладдя». Таким чином, результати дослідження мають не лише теоретичне, а й практичне значення: вони окреслюють межі допустимості інноваційних засобів у кримінальному процесі та визначають критерії для подальших реформ українського законодавства у відповідності до міжнародних стандартів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

допустимість доказів, права людини, міжнародний досвід, поліграф.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Legal Regulation of the Use of Polygraph in Criminal Proceedings: Pros and Cons

 Nataliia Varenia ^{1*} • Iurii Bedratyi ² • Serhii Alekumov ³
¹ National Academy of the Security Service of Ukraine (Ukraine). Leading Researcher, PhD in Law.

² National University of Water Management and Natural Resources (Ukraine). Associate Professor at the Department of Law, PhD in Law.

³ Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). Master of Law.

 * Corresponding Author, e-mail: vareniiia@ukr.net

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.01](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.01)

 Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution–NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article offers a comprehensive analysis of the legal regulation of polygraph use in criminal proceedings in Ukraine. The very emergence of the polygraph in investigative practice is interpreted not merely as a technical innovation but as a manifestation of a deeper shift in legal consciousness: from trust in the human being as a bearer of will and dignity toward reliance on technical instruments presented as supposedly neutral “detectors of truth.” The methodological framework combines dialectical, comparative-legal, and hermeneutical approaches, which makes it possible not only to analyze legislative provisions and judicial practice but also to uncover broader cultural meanings embedded within legal formulas. It is demonstrated that Ukrainian legislation does not recognize polygraph examinations as admissible evidence, and the Supreme Court consistently holds that their results cannot be regarded as proper or reliable proof. At the same time, courts admit the possibility of treating such results as auxiliary information to be evaluated in conjunction with other materials of the criminal proceedings. This tendency resonates with international jurisprudence. The U.S. Supreme Court in *United States v. Scheffer* categorically excluded polygraph evidence from criminal trials; the Supreme Court of India in *Selvi v. Karnataka* stressed that compulsory polygraph testing violates the right to privacy and the privilege against self-incrimination; the European Court of Human Rights in *Saunders v. the United Kingdom* and *Jalloh v. Germany* underscored the impermissibility of methods that threaten personal autonomy and human dignity. The research argues that the scientific reliability of the polygraph remains doubtful. Test results are heavily dependent on individual psychophysiological characteristics, the context of the interview, and the professional skills of the examiner. For this reason, the polygraph cannot and should not be elevated to the rank of admissible evidence. Its function may be confined to that of an auxiliary tool, yet even in this limited role, the use of polygraph examinations must be critically evaluated against European standards of human rights protection, which tolerate no compromise concerning the right to silence and the prohibition of inhuman or degrading treatment. The conclusions emphasize that the polygraph is less an instrument of discovering truth than a symptom of transformation in legal thought. Its integration into the evidentiary system would risk replacing the humanistic values of law with a technological rationality that erodes fundamental guarantees of justice. Thus, law must preserve its role as the guardian of human dignity against the temptation of “technical omnipotence.” The findings therefore, possess both theoretical and practical relevance: they delineate the boundaries of admissibility for innovative investigative tools in criminal procedure and provide criteria for further reform of Ukrainian legislation in compliance with international standards.

KEYWORDS

admissibility of evidence, human rights, international experience, polygraph.

1. Вступ

Проблема правового регулювання використання поліграфа у кримінальному процесі продовжує викликати жваві наукові й практичні дискусії. Важливо розуміти й те, що у правосудді особливо цінується здатність критично сприймати всі без винятку докази. Жодних абсолютних авторитетів. Все може мати значення – від постановки питання підекспертного або підекспертного про дійсні обставини справи до обробки результатів дослідження. Тому, як і будь-який інший доказ, він може і повинен піддаватися сумніву – лише тоді можна буде говорити про дотримання та принцип змагальності сторін та вимог до оцінки кожного доказу у справі. Також слід розвивати практику рецензування висновків експертів-поліграфологів. Хочеться окремо зупинитись у порядку призначення судових експертиз. Насправді, це зовсім не складно: всі тестові питання фіксуються поліграфом і записуються таким чином, що до профайлу вже не можна буде внести зміни. Так, правильність фіксування реакції поліграфологом досить легко перевіряється – чи судом, чи стороною, чи іншим експертом. Ніхто не позбавлений права ініціювати додаткову чи повторну експертизу, або ставити питання про неналежність будь-якого доказу – і висновок поліграфолога не є винятком. Ця сфера застосування детектора брехні виявилася найпрогресивнішою [1; 9].

Кримінальний процесуальний кодекс України прямо не визначає поліграф як допустиме джерело доказів. Проте у практиці сторони захисту та обвинувачення інколи намагаються подавати результати такого тестування у вигляді висновків спеціаліста. Верховний Суд у низці постанов послідовно наголошував, що вони не можуть розглядатися як належний доказ, проте допускається їх оцінка як орієнтовної інформації, яка має значення у сукупності з іншими матеріалами [2; 3; 10]. Це породжує потребу у вивченні міжнародного досвіду: рішень Верховного Суду США, Верховного Суду Індії, а також практики Європейського суду з прав людини [4; 11; 12; 14].

Таким чином, актуальність теми полягає у пошуку балансу між інтересами правосуддя та необхідністю захисту фундаментальних прав людини. Це завдання зумовлює важливість комплексного наукового аналізу українських реалій у світлі порівняльно-правових підходів та міжнародних стандартів.

2. Огляд літературних джерел

У вітчизняній науці кримінального процесу проблеми використання поліграфа досліджуються вже тривалий час. Зокрема, у працях Є. Шаповала підкреслюється, що поліграф може виступати корисним допоміжним інструментом у виявленні неправдивих свідчень [13]. У публікаціях О. Курмана та А. Балибіної акцентується увага на тактичних і правових проблемах застосування поліграфа, а також на відсутності чіткої нормативної бази, яка б регламентувала його статус у кримінальному процесі [5].

Разом із тим у наукових дискусіях простежується скептицизм щодо допустимості результатів поліграфного дослідження як доказів у суді. Так, українська дослідниця К. Микитишина звертає увагу на те, що результати поліграфа не відповідають критеріям належності та допустимості, оскільки їхня наукова достовірність є сумнівною, а законодавча регламентація – відсутня [6]. Цей підхід узгоджується із висновками Національної академії наук США, яка ще у 2003 році застерігала від використання поліграфа у кримінальному процесі через обмежену надійність його результатів [7].

Судова практика в Україні залишається послідовною у відмові визнавати результати поліграфного тестування доказами, що відповідає загальним міжнародним тенденціям. Верховний Суд США у справі *United States v. Scheffer* прямо зазначив, що поліграфні дані не відповідають вимогам надійності та суперечать принципам допустимості доказів [14]. Верховний Суд Індії у справі *Selvi v. Karnataka* визнав застосування поліграфа таким, що може порушувати право на приватність і заборону самообвинувачення [12].

Загальноєвропейський контекст визначається практикою Європейського суду з прав людини, який у низці рішень, зокрема у справах *Saunders v. the United Kingdom* та *Jalloh v. Germany*, підкреслив неприпустимість застосування методів, що ставлять під загрозу принципи права на мовчання та заборону нелюдського поводження [4; 11]. Це свідчить, що запровадження

поліграфа у правові системи держав – членів Ради Європи пов'язане з істотними правозахисними ризиками.

Отже, сучасні дослідження та практика свідчать про неоднозначність оцінки поліграфа: з одного боку, він може розглядатися як перспективний інструмент криміналістики, а з іншого – його використання стикається з бар'єрами правового й етичного характеру, що зумовлює продовження дискусії у науковому середовищі та правозастосовній практиці.

3. Постановка завдання

Мета цього дослідження не зводиться до простої констатації того, чи є поліграф допустимим доказом, чи ні. Подібні твердження, хоча й важливі, видаються надто поверховими. Завдання полягає у більш глибокому – виявити, що саме означає поява поліграфа для структури кримінального процесу як системи гарантій та обмежень. Інакше кажучи, дослідження прагне відповісти на питання: чи може поліграф стати елементом «процесуальної істини», чи він назавжди залишиться інструментом позаправового тиску, навіть тоді, коли подається як «добровільний» тест.

4. Методи та матеріали

Як відомо, тестування на поліграфі під час кримінального розгляду не є обов'язковою формою допиту, оскільки воно здійснюється тільки за згодою допитуваного. Але тут варто врахувати, що допитуваному, у свою чергу, не так і вигідно відмовлятися від проходження поліграфа, тому що учасники кримінального процесу можуть розцінити це як відмову від надання свідчень, ухилення від правди або приховування реально існуючої інформації. Тому найчастіше допитувані погоджуються на тестування, щоб відвести підозри про повідомлення нібито неправдивих відомостей. Отже, принцип добровільності участі у цьому заході можна назвати уявним, оскільки справжнє бажання відмовитися від дослідження стає для підозрюваного невинуватим.

Для більш детального вивчення проблем використання поліграфа у кримінальному судочинстві звернемося до наукових досліджень вчених та їх думок. Дослідження правового регулювання використання поліграфа в кримінальному процесі неможливо звести лише до формального аналізу положень кримінального процесуального закону. Поліграф як феномен перебуває на межі права, психології, криміналістики та етики, а отже вимагає комплексного міждисциплінарного підходу.

Насамперед використано діалектичний метод, що дозволяє простежити внутрішнє протиріччя між прагненням держави до максимальної ефективності досудового розслідування та необхідністю забезпечення процесуальних гарантій особи. Поліграф виявляє цю колізію особливо гостро: він претендує на роль «технології істини», проте може трансформуватися у механізм надмірного втручання у внутрішній світ людини.

Крім того, застосовано порівняльно-правовий метод, що дав змогу дослідити підходи до допустимості поліграфа у різних правових системах. Американська юриспруденція традиційно схильна оцінювати його через призму стандартів справедливого судового розгляду, тоді як європейські судові інституції акцентують на захисті автономії особи й забороні примусу до самообвинувачення. Особливу увагу приділено герменевтичному аналізу рішень Верховного Суду [2; 3; 10] та практики Європейського суду з прав людини [4; 11].

Емпіричну базу дослідження становлять норми чинного законодавства України [1; 8; 9], практика Верховного Суду [2; 3; 10], міжнародні судові прецеденти [4; 11; 12; 14], а також наукові праці українських і зарубіжних дослідників [5–7; 13; 15]. Це дозволило побудувати дослідження не як ізольований опис українських реалій, а як включений у глобальний правовий та інтелектуальний контекст аналіз.

5. Результати та обговорення

Учасники кримінального судочинства з боку звинувачення все частіше обирають свій комфорт і ставлять у пріоритет доведення «за столом», ніж пошук різних фактів та обґрунтувань з використанням «пересування», будь-яких виїзних заходів тощо. Правоохоронним органам, на

думку, набагато простіше та швидше провести тестування на місці, ніж витратити час на те, щоб збирати доказову базу у менш комфортних умовах. Питання про правове закріплення та допустимість поліграфа в кримінальному процесі неможливо звести до простої схеми «так» чи «ні». Результати дослідження показують, що аргументи «за» і «проти» застосування поліграфа розкривають глибші світоглядні й правові суперечності, що лежать в основі сучасної юриспруденції.

По-перше, прихильники поліграфа наголошують на його практичній ефективності. У слідчій практиці він часто використовується як засіб орієнтації у великому масиві суперечливих свідчень, дозволяючи виділити ті напрями розслідування, які потребують додаткової перевірки. Поліграф не стільки «доводить» факт, скільки вказує на можливі джерела неправдивості або прихованої інформації [5; 31]. У такому сенсі він може розглядатися як технічна допомога слідчому, а не як самостійне доказове джерело.

По-друге, прихильники звертають увагу на добровільність використання поліграфа. Якщо підозрюваний чи свідок погоджується пройти тестування, це може свідчити про його готовність до максимальної прозорості та співпраці зі слідством. Така логіка виглядає привабливо в контексті сучасних тенденцій до «процесуальної економії», коли держава шукає способи швидшого встановлення істини у справі [7; 15].

Однак аргументи «за» натикаються на низку фундаментальних контраргументів. Насамперед сумнівно залишається наукова достовірність поліграфа. Його результати значною мірою залежать від психофізіологічних особливостей конкретної особи, умов проведення тесту, компетентності поліграфолога та навіть від рівня тривожності чи стресу випробуваного. Як підкреслює Національна академія наук США, валідність поліграфа як інструмента детекції брехні є вкрай обмеженою [7].

По-друге, в українській судовій практиці послідовно підтверджується, що висновки поліграфа не можуть визнаватися допустимим доказом. Верховний Суд у низці постанов наголошував, що вони можуть розглядатися лише як допоміжна інформація, яка не має самостійної доказової сили [4; 5; 6]. Подібна позиція простежується й у міжнародній юриспруденції: Верховний Суд США у справі *United States v. Scheffer* прямо заборонив використовувати поліграф у кримінальних процесах, визнавши його суперечним стандартам допустимості [14].

По-третє, ключовим запереченням є ризик порушення прав людини. Використання поліграфа може суперечити принципу *nemo tenetur se ipsum accusare* – забороні примусу до самообвинувачення. Верховний Суд Індії у справі *Selvi v. Karnataka* відзначив, що примусове тестування становить порушення права на приватність і людську гідність [12].

Практика Європейського суду з прав людини також свідчить про небезпеку використання методів, які можуть тлумачитися як прихований примус чи приниження людської гідності. У справі *Saunders v. the United Kingdom* Суд наголосив на неприпустимості використання будь-яких форм примусу для отримання доказів [11], а у справі *Jalloh v. Germany* визнав, що застосування засобів, які впливають на фізіологічний стан особи з метою отримання доказів, може становити порушення статей 3 і 6 Конвенції [4].

Результати аналізу свідчать, що:

1. Законодавче закріплення використання поліграфології дозволяє найбільш об'єктивно проводити висновки у сфері судових справ.

2. При доведенні за допомогою поліграфного пристрою повинні брати участь виключно висококваліфіковані фахівці, які застосовують широко свої знання практично.

3. Перед тим, як звернутися до поліграфа, потрібно знайти всілякі докази у справі, що розглядається, щоб потім вже їх перевіряти за допомогою «детектора брехні» і доводити до належного висновку поліграф, навіть за умови його широкого використання у практиці досудового розслідування, не може і не повинен перетворюватися на доказ у повному значенні цього слова. Його застосування може розглядатися виключно як допоміжний, орієнтовний засіб, який не має жодної самостійної процесуальної сили і не може впливати на вирок суду без належної сукупності інших доказів.

Більше того, поліграф у кримінальному процесі радше виконує роль символу – він віддзеркалює прагнення суспільства до швидкої істини та водночас показує, наскільки небезпечно підміняти справедливість ефективністю. Адже справедливий судовий розгляд – це не лише встановлення фактів, але й визнання автономії людини, її права на мовчання, на гідність і на захист від технологічного редукціонізму.

6. Висновки

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що проблема використання поліграфа у кримінальному процесі є значно ширшою, ніж суто технічне чи процедурне питання. Йдеться про зіткнення двох взаємовиключних тенденцій: з одного боку – прагнення держави забезпечити ефективність і результативність кримінального провадження, з іншого – необхідність зберегти фундаментальні права і свободи особи, які становлять невід’ємне ядро правової системи. Саме тому дискусія навколо поліграфа стає полем боротьби між ідеєю технологічної раціональності та принципами гуманістичного права.

Законодавство України на сьогодні не визначає поліграф як допустиме джерело доказів, а судова практика Верховного Суду послідовно підтверджує неможливість надання його результатам самостійної доказової сили. Такі результати можуть лише доповнювати інші дані, проте не замінювати їх, залишаючись допоміжним, орієнтовним інструментом. Такий підхід співзвучний з міжнародною практикою, адже і Верховний Суд США, і Верховний Суд Індії, і Європейський суд з прав людини в різний спосіб, але з однаковою аргументацією наголошують на небезпеці використання поліграфа як доказу, що підриває право на мовчання, заборону примусу до самообвинувачення та гарантії гідності людини.

За умови нормативного закріплення всіх вищезазначених критеріїв та дотримання їх на практиці, інформація, отримана за допомогою детектора брехні бути використана у кримінальному процесі України так само, як це відбувається у ряді зарубіжних країн.

References

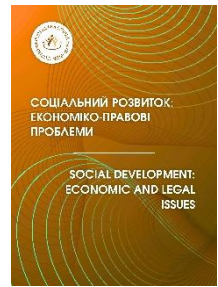
1. Criminal Procedure Code of Ukraine, Law of Ukraine No. 4651-VI (2012). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Decision of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court in case No. 234/4850/17 (2021). <https://iplex.com.ua/doc.php?d=5&red=100003afc388b4f732f7ccae6926c9dcb619bd®num=99926645>
3. Decision of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court in case No. 183/3452/19 (2023). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686155>
4. Jalloh v. Germany, No. 54810/00 (European Court of Human Rights, July 11, 2006). <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/02/ECtHR-2006-Jalloh-v-Germany-.pdf>
5. Kurman, O. V., & Balybina, A. R. (2024). The use of a polygraph in the investigation of criminal offences: problems of tactics and legal regulation. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, (2), 686–691. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.114>
6. Myktyshyna, K. (2024). Some comments on the admissibility of polygraph evidence in the criminal trial of Ukraine. *Current Problems of Forensic Science*, (27), 211–246. <https://doi.org/10.52097/pwk.8465>
7. National Research Council. (2003). *The polygraph and lie detection*. National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/10420>
8. On Approval of the Instructions on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Studies and Scientific and Methodological Recommendations on the Preparation and Appointment of Forensic Examinations and Expert Studies, Order of the Ministry of Justice of Ukraine No. 53/5 (1998). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
9. On Forensic Examination, Law of Ukraine No. 4038-XII (1994). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
10. Resolution of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court in case No. 621/1308/18 (2020). <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89825037>
11. Saunders v. the United Kingdom, No. 19187/91 (European Court of Human Rights, December 17, 1996). <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?filename=001-58009.pdf&id=001-58009&library=ECHR>
12. Selvi & Ors. v. State of Karnataka, AIR 2010 SC 1974; (2010) 7 SCC 263 (2010). <https://indiankanoon.org/doc/338008>
13. Shapoval, K. (2020). The use of a polygraph during the investigation of murders involving domestic violence. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 21(1), 66–78. <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.04>
14. United States v. Scheffer, 523 U.S. 303 (1998). <https://www.oyez.org/cases/1997/96-1133>
15. Widacki, J. (2018). Polygraph examination in Poland: History, law, experimental research, and practice. *European Polygraph*, 12(4), 141–155. <https://doi.org/10.2478/ep-2018-0014>

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Кондикція: правова природа та співвідношення з інститутом реституції

Антон С. Лось ¹ *

¹ Адвокатське об'єднання "Гвоздів та Оберкович" (GOLAW) (Україна). Юрист практики податкового та комерційного права.

* Автор-кореспондент, e-mail: anton.s.los.01@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.03](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.03)

Авторське право
© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена дослідженню кондикційного зобов'язання як самостійного позадоговірного інституту цивільного права та його співвідношенню з інститутом реституції. Розглянуто правові наслідки набуття або утримання майна без належної правової підстави, визначені у главі 83 Цивільного кодексу України, зокрема статті 1212. Встановлено, що кондикційне зобов'язання виникає, коли майно переходить до набувача за рахунок іншої особи (потерпілого) без законного підґрунтя або коли правова підстава втратила чинність, зобов'язуючи його повернути майно або компенсувати його вартість. Підкреслено універсальний характер кондикції, оскільки об'єктом може бути будь-яке майно, включно з родовими речами та грошовими коштами, а обставини набуття можуть бути різноманітними – від дій сторін до випадкових подій, незалежно від добросовісності особи, що набуває таке майно. Правова природа кондикції виражається в низці визначальних ознак: відсутність належної правової підстави для набуття чи збереження майна; обов'язок набувача повернути майно або компенсувати його вартість. Судова практика підтверджує універсальність та незалежність кондикції від договірних механізмів, зокрема можливість пред'явлення вимоги до осіб, з якими потерпілий не перебуває у договірних відносинах. Особлива увага приділяється співвідношенню кондикції та реституції. Реституція постає як двосторонній засіб відновлення майнових прав, що застосовується виключно у разі недійсного правочину та передбачає взаємне повернення сторонами отриманого. Кондикція ж, на відміну від неї, має односторонній характер, спрямована насамперед на захист інтересів потерпілого і реалізується після пред'явлення відповідної вимоги. Вона може функціонувати як самостійний інструмент або як субсидіарний спосіб поряд із реституцією та виндикацією, що підкреслює її універсальність та ширший характер у системі цивільно-правових засобів захисту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

кондикція, реституція, правові наслідки недійсності правочину, вимога про повернення безпідставно набутого, збереженого майна, правова підстава набуття майна.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Condition: Legal Essence and Its Correlation with the Institute of Restitution

Anton Los ¹ *

¹ Gvozdiy & Oberkovych Attorneys at Law (GOLAW) (Ukraine). Lawyer of the Tax and Commercial Law Practice.

* **Corresponding Author**, e-mail: anton.s.los.01@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.03](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.03)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article is devoted to the study of *condictio obligation* as an independent non-contractual institution of civil law and its relationship with the institution of restitution. The legal consequences of acquiring or retaining property without proper legal grounds, as defined in Chapter 83 of the Civil Code of Ukraine, particularly Article 1212, are examined. It is established that a *condictio obligation* arises when property is transferred to the acquirer at the expense of another person (the victim) without legal grounds or when the legal basis has expired, obliging the acquirer to return the property or compensate for its value. The universal nature of *condiction* is emphasized, since the object can be any property, including generic items and monetary funds, and the circumstances of acquisition can be diverse – from the actions of the parties to accidental events, regardless of the good faith of the person acquiring such property. The legal nature of *condiction* is expressed in several defining features: the absence of a proper legal basis for developing or retaining property; the obligation of the acquirer to return the property or compensate for its value. Judicial practice confirms the universality and independence of *condiction* from contractual mechanisms, in particular the possibility of bringing a claim against persons with whom the victim has no contractual relationship. Particular attention is paid to the relationship between *condiction* and restitution. Restitution is a bilateral means of restoring property rights, which is applied exclusively in the case of an invalid transaction and provides for the mutual return of what has been received by the parties. *Condictio*, on the other hand, is unilateral in nature, aimed primarily at protecting the interests of the victim and implemented after the relevant claim has been made. It can function as an independent instrument or as a subsidiary means alongside restitution and vindication, which emphasizes its universality and broader nature in the system of civil law remedies.

KEYWORDS

condiction, restitution, legal consequences of invalidity of a transaction, claim for return of unjustly acquired, preserved property, legal basis for acquisition of property.

1. Вступ

Без усякого сумніву, можливість ефективно захищати право власності позитивно впливає на стабільність цивільного обороту. У свою чергу, інститут кондикції є одним із ключових елементів системи цивільно-правового регулювання майнових відносин, що ґрунтується на принципі справедливості та недопущенні безпідставного збагачення. Його витоки сягають римського права, де було вироблено базові конструкції кондикційних позовів, які зберегли актуальність і в сучасних правопорядках. У Цивільному кодексі України кондикційні зобов'язання закріплені у главі 83, зокрема у статті 1212, яка визначає загальні засади повернення майна, набутого або збереженого без належної правової підстави. Важливим аспектом дослідження є співвідношення кондикції з інститутом реституції.

Актуальність теми зумовлена необхідністю чіткого розмежування сфери застосування кондикційних та реституційних механізмів, оскільки їхня близькість у правових наслідках часто породжує труднощі у правозастосуванні. Дослідження правової природи кондикції, її ознак та відмінностей від реституції дозволяє уточнити межі цих інститутів, що має як теоретичне, так і практичне значення для належного захисту цивільних прав.

2. Огляд літературних джерел

Нормативно-правовий блок джерел концентрується навколо глави 83 ЦК України та статей 1212–1215, які закладають ключові правові наслідки безпідставного набуття майна. Коментарі до цих норм аналізують умови виникнення кондикційного зобов'язання, порядок повернення майна в натурі або відшкодування його вартості, а також виключення з права на повернення (наприклад, категорії майна, що не підлягають поверненню). Законодавчі положення слугують основою для подальшої доктринальної і практичної роботи [10].

Доктринальні праці, зокрема Романюк Я. М., Майстренко Л. О., Романської І. В., приділяють увагу класифікації кондикційних зобов'язань, їхнім ознакам та критеріям виникнення. Автори виокремлюють «фактичне» та «юридичне» збагачення, зазначають універсальність об'єкта (речі індивідуально визначені, родові речі) і підкреслюють, що добросовісність набувача не завжди виключає застосування кондикції. У цьому контексті вагомий внесок зроблено дослідженнями, які систематизують підстави кондикційних претензій і формулюють методичні підходи до їх практичного застосування. [7–9].

Судова практика та правові позиції Верховного Суду уточнюють, за яких умов кондикційна вимога може застосовуватися самостійно, які вимоги до матеріального об'єкта претензії та коли кондикція виступає субсидіарним засобом захисту. Судова практика також підкреслює, що визначення відсутності правової підстави слід оцінювати на момент судового розгляду [4–5].

Порівняльно-правові та спеціалізовані праці, зокрема Коссак В. М., Нижний А. В., Ходаківський М. П., Юровська Г. В. розкривають різницю між кондикцією та реституцією, зокрема: односторонній (кондикційний) характер зобов'язання проти двосторонньої природи реституції, обмеження застосування реституції випадками недійсного правочину та можливість її ініціативного застосування судом. Автори, що працювали над питанням відмінностей та співвідношення цих інститутів, формулюють методичні рекомендації для правозастосування та наголошують на субсидіарному призначенні кондикції у певних правових ситуаціях. [1; 3].

Нарешті, в літературі виокремлюють практичні проблеми й прогалини: нечіткість критеріїв встановлення «відсутності правової підстави» у деяких колізійних ситуаціях, потреба у більш деталізованих правилах щодо оцінки вартості майна на момент розгляду, а також брак уніфікованих підходів до поєднання реституційних і кондикційних вимог у складних спорах. Судова практика частково заповнює ці прогалини, проте науковці вказують на необхідність подальших досліджень для формування одностайних алгоритмів правозастосування. [3; 8; 9].

3. Постановка завдання

Мета дослідження – проаналізувати правову природу кондикційного зобов'язання як самостійного інституту цивільного права, визначити його основні елементи та критерії

виникнення, дослідити особливості застосування кондикції у випадках безпідставного набуття або утримання майна, а також з'ясувати співвідношення цього інституту з реституцією.

4. Методи та матеріали

У рамках дослідження було застосовано такі загально-наукові та приватно-правові методи дослідження. Зокрема, аналіз і синтез використано для виокремлення правового інституту кондикції на складові (ознаки, особливості, правова природа). Дедукція та індукція, а також порівняльно-правовий метод використано для зіставлення правової природи кондикції та реституції.

5. Результати та обговорення

У Цивільному кодексі України, а саме в главі 83, закріплено наслідки набуття або збереження майна за відсутності належного правового ґрунту. У ч. 1 ст. 1212 ЦК України визначено, що особа, яка одержала чи залишила у своєму розпорядженні майно за рахунок іншої особи без достатньої юридичної основи, зобов'язана повернути його потерпілому. Важливо, що такий обов'язок виникає і в тих випадках, коли правова підстава існувала під час передачі, однак у подальшому втратила чинність. У ч. 3 цієї ж статті конкретизується, що приписи глави 83 підлягають застосуванню також щодо вимог про: 1) повернення майна, переданого на підставі правочину, який згодом визнано недійсним; 2) витребування речі власником у разі незаконного володіння нею іншою особою; 3) відшкодування виконаного стороною у межах зобов'язання; 4) компенсацію шкоди, завданої неправомірним набуттям чи утриманням майна за рахунок іншого суб'єкта [10].

Зі змісту ст. 1212 ЦК України випливає, що будь-яке збагачення, яке відбулося без правової підстави, підлягає поверненню особі, за рахунок якої воно здійснене. Отже, у набувача такого майна виникає юридичний обов'язок його повернути. У доктрині цивільного права подібні відносини відносять до категорії кондикційних зобов'язань, які мають на меті відновлення порушеної майнової рівноваги. Власник або інший потерпілий суб'єкт, у зв'язку з виникненням такого зобов'язання, набуває право пред'явити кондикційний позов до набувача з метою відновлення своїх порушених прав.

Кондикційний позов деякі цивілісти розглядають як особистий позов, за яким боржник передає у власність кредитору певну річ або грошову суму. Завдяки такому позову захищаються права у правовідносинах, що виникли на основі договору або інших юридичних фактів, пов'язаних із появою відповідних зобов'язань. Він дає змогу повернути майно, яке було передане без належної правової підстави, або випадково отримане не тією особою, що мала на нього право [2, с. 124].

Кондикційні зобов'язання вирізняються значною різноманітністю підстав виникнення, що охоплюють широкий спектр обставин. Вони можуть з'являтися як унаслідок певних дій, так і внаслідок подій, причому дії можуть бути вчинені як безпосередньо сторонами зобов'язання, так і третіми особами. Такі дії можуть мати плановий або випадковий характер, бути правомірними або неправомірними. Не має значення також, чи майно залишило володіння власника за його волею або всупереч їй, і чи набувач був добросовісним чи недобросовісним. Уся ця різноманітність підстав підкреслює універсальний характер кондикційних зобов'язань як окремого інституту цивільного права.

Кондикційні зобов'язання виникають у разі, коли дії особи або певні обставини призводять до неправомірного набуття майнового ресурсу. Таке майно переходить до набувача, сприяючи його необґрунтованому збагаченню. Головним чинником є відсутність законної підстави для отримання або утримання цього майна, що визначає необхідність його повернення або компенсації.

Кондикційні зобов'язання ґрунтуються на безпідставному збагаченні, яке може набувати різних форм. У першому випадку йдеться про «фактичне» збагачення, коли особа не має юридичного права на майно, але реально ним володіє та користується його благами – наприклад, проживає у чужому будинку без договору. Другий варіант передбачає «юридичне» збагачення, коли набувач отримує формально оформлене суб'єктивне право на майно,

наприклад через помилкову реєстрацію права власності. Таким чином, ключовим елементом є відсутність законної підстави для набуття чи збереження майна, що зумовлює обов'язок його повернення або компенсації.

Положення статті 1212 ЦК України, як і норми глави 83 загалом, вказують на необхідність встановлення «абсолютної» безпідставності одержання або утримання майна не лише на момент його отримання чи збереження, а й на момент судового розгляду. Передача майна не вважається законною, якщо вона відбулася без достатньої правової підстави, навіть коли спосіб передачі прямо не заборонений законом, але мав на меті досягнення певного правового результату для учасників цивільних відносин у майбутньому. При цьому, якщо цей результат надалі здійснився, це підтверджує відсутність правового обґрунтування набуття або збереження майна [9, с. 24].

Виходячи зі змісту ст. 1212 ЦК України, кондикційне зобов'язання виникає, коли одна особа (набувач) отримує чи утримує майно за рахунок іншої особи (потерпілого) без наявності правової підстави, а також у разі, коли правова підстава, на якій здійснювалося набуття чи збереження майна, згодом втратила чинність.

У постанові Верховного Суду України від 02.03.2016 року у справі № 6-3090цс15 було визначено додаткові умови для застосування кондикції як самостійного способу захисту прав. Зокрема, кондикційна вимога може виникати, якщо майно є родовим, включно з грошовими коштами, та якщо потерпілий вимагає його повернення від особи (набувача), з якою він не перебуває у договірних відносинах щодо цього майна [6].

Кондикційне зобов'язання передбачає, що майно, яке набувач отримав без належної правової підстави, підлягає поверненню потерпілій особі, що має на нього законний титул. Таке повернення застосовується як у випадках, коли підстава набуття майна згодом втратила чинність, наприклад через визнання правочину недійсним, так і коли перехід майна від початку не спирався на достатню правову основу.

Безпідставне збагачення виникає у випадках, коли особа набуває вигоду поза межами підстав, передбачених законом, іншими правовими актами чи правочином, що зумовлює необхідність правового регулювання. Поняття «відсутність правової підстави» охоплює не лише формальні порушення норм права, а й ситуації, коли майнове благо отримується набувачем за рахунок потерпілого без законного обґрунтування. Це може проявлятися, наприклад, у помилковому переказі коштів або у збереженні майна, яке було набуто на підставі скасованого договору. Перехід майна від однієї особи до іншої в таких випадках не має прямого закріплення в законі або суперечить меті правовідносин та їхньому юридичному змісту.

Згідно з цивільним законодавством, договір або інший правочин зазвичай слугує належною підставою для набуття майна, включно з отриманням коштів. Однак застосування положень ст. 1212 ЦК України обмежується ситуаціями, коли ця правова підстава втратила чинність — наприклад, якщо вона була скасована, визнана недійсною, змінена або припинена у встановленому законом порядку. Також норми цієї статті застосовуються у випадках, коли правова підстава взагалі не існувала з моменту набуття майна. Судова практика підтверджує, що ключовим моментом для застосування кондикції є визначення відсутності правової підстави саме на момент розгляду спору.

Особливу увагу приділяють ситуаціям, коли майно набуто у зв'язку із зобов'язанням або правочином, проте умови його виконання не були дотримані. Наприклад, отримання оплати за товар без фактичного виконання обов'язків за договором може визнаватися частково безпідставним щодо тієї частини, яка не була виконана. У таких випадках відсутність законної підстави для набуття майна визначає необхідність його повернення або компенсації відповідно до норм ЦК України.

Таким чином, кондикційні зобов'язання виникають не лише на момент передачі майна, а й оцінюються станом на час судового розгляду, що підкреслює їхню динамічну правову природу. Встановлення відсутності підстав для набуття або збереження майна є вирішальним критерієм для визнання дій набувача безпідставним збагаченням, що, у свою чергу, є основою для пред'явлення кондикційного позову.

Верховний Суд України визначає кондикцію як позадоговірний спосіб зобов'язального захисту права власності чи іншого речового права, здатний застосовуватися самостійно. Водночас вона може виступати додатковим засобом до реституції та віндикації, коли вимога

власника (титульного володільця) не підпадає під регулювання основного способу захисту. У таких випадках за ознаками, умовами та суб'єктним складом кондикційна вимога відповідає зобов'язанню, що виникає через набуття або утримання майна без належної правової підстави. [6].

Водночас Велика Палата Верховного Суду підкреслює, що кондикція у своєму класичному розумінні виступає як самостійний позадоговірний зобов'язальний механізм захисту права власності чи іншого майнового права, який спрямований на повернення майна, отриманого без належної правової підстави, тобто за рахунок іншого учасника цивільних відносин [4]. Відповідне тлумачення є вдалим, оскільки акцентує на зобов'язальній та позадоговірній природі кондикційного позову, водночас підкреслюючи ключовий момент – безпідставне набуття майна однією особою за рахунок потерпілого, що становить основу для виникнення кондикційного зобов'язання.

Частина третя статті 1212 ЦК України передбачає можливість застосування кондикційної вимоги як субсидіарного способу захисту у випадках, коли основні норми, що регламентують захист права власності або іншого майнового права, не охоплюють конкретної вимоги власника, проте за своєю природою, умовами та складом сторін така вимога відповідає ознакам зобов'язання щодо набуття або утримання майна без належної правової підстави [6].

Зауваження Романюка Я. М. підкреслює особливу універсальність матеріального об'єкта кондикційного зобов'язання: ним може виступати будь-яке майно, включно з речами, визначеними індивідуально, або майном, що характеризується родовими ознаками, а також грошовими коштами [9, с. 22-23].

Слід зазначити, що відповідно до ст. 1213 ЦК України особа, яка без правової підстави набула майно, зобов'язана повернути його власнику у натурі. У разі, коли повернення в натурі є неможливим, набувач має відшкодувати вартість майна, що визначається на момент розгляду справи судом. При цьому ст. 1215 ЦК України встановлює категорії майна, щодо якого повернення не допускається, зокрема заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти; інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування; інше майно, якщо це встановлено законом (наприклад, виконання зобов'язання після спливу позовної давності) [10].

Беручи до уваги викладене, можна зробити висновок, що у тлумаченні положень глави 83 ЦК України кондикційний позов може застосовуватися як самостійний спосіб захисту, так і як додатковий (субсидіарний) засіб поряд із реституцією та віндикацією.

Характеризуючи таку правову категорію як реституція, зокрема, в контексті її співвідношення з кондикцією, варто вказати наступне.

Загальна концепція реституції, викладена в абз. 2 ч. 1 ст. 216 ЦК України, передбачає відновлення сторін у їхній первісний стан, тобто взаємне повернення майна, переданого за недійсним правочином, що застосовується лише у випадку, якщо це майно залишається у розпорядженні сторони правочину [10].

Реституція як засіб захисту покликана відновлювати порушені майнові права контрагентів, повертаючи їх до стану, який існував на момент здійснення правочину. Як слушно підкреслює В.М. Коссак, її головна мета – відновлення майнового стану учасників у випадку недійсності правочину [1, с. 164].

Застосування реституції можливе лише за наявності недійсного правочину (договору). Вимога про реституцію пред'являється лише тоді, коли між сторонами існує укладений договір, який визнано нікчемним або недійсним судом, а контрагенти зобов'язані повернути все одержане за цим правочином. Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 216 ЦК України, суд може самостійно застосувати реституцію до нікчемних правочинів.

Отже, головна мета реституції полягає у відновленні майнового стану власника шляхом повернення йому майна від особи, яка втратила право на нього через недійсність правочину, тобто через невідповідність його законодавчим вимогам [3, с. 42].

Реституція, таким чином, виступає як універсальний майновий наслідок недійсності правочину, а її ознаки та специфіка застосування визначаються правовою природою самого правочину. Вона є невід'ємною складовою інституту недійсності правочину, без якої його

правова конструкція не може вважатися завершеною, і покликана усунути наслідки вчинення недійсного правочину та запобігти його подальшому існуванню.

Якщо розглядати відмінності між реституційними та кондикційними правовідносинами, то слід зазначити, що зобов'язання, що виникає з безпідставного набуття або утримання майна, має односторонній характер: боржник зобов'язаний передати майно або компенсувати його вартість кредиту, при цьому права однієї сторони прямо відповідають обов'язку іншої. Натомість реституційне правовідношення вирізняється двосторонньою природою: воно ґрунтується на взаємних обов'язках сторін і виникає виключно внаслідок недійсного правочину. У той же час кондикційне зобов'язання може з'являтися на позадоговірній основі, наприклад у випадку передачі майна за договором, який фактично не укладено.

Суттєві відмінності існують також щодо того, до кого може бути адресована вимога. Реституційна вимога пред'являється виключно стороні правочину, тоді як кондикційна вимога може бути спрямована на особу, з якою позивач не перебуває у договірних відносинах щодо майна. У випадку застосування реституції всі учасники повертають майно, отримане за правочином, натомість при кондикції обов'язок повернення покладається виключно на набувача, який одержав майно без належної правової підстави.

Водночас слід зауважити, що кондикція орієнтована на захист лише потерпілого: її реалізація передбачає, що набувач повертає майно, отримане без правових підстав. Реституція ж покликана захищати інтереси обох сторін недійсного правочину. Особа, яка пред'являє реституційну вимогу, одночасно повертає передане нею майно та визнає необхідність повернення того, що було отримано.

Варто відзначити, що реституція, будучи загальним наслідком недійсного правочину, може застосовуватися судом навіть за його власною ініціативою. У протилежність цьому, кондикційна вимога реалізується лише після пред'явлення позову потерпілим. До того ж, при поверненні майна, набутого або утриманого без правових підстав, на потерпілого покладається обов'язок довести своє право на це майно [8, с. 89].

Для того щоб розрізнити підстави застосування реституції та кондикції, Верховний Суд дійшов висновку, що, враховуючи системне тлумачення абзацу першого частини першої статті 216 ЦК України та пункту першого частини третьої статті 1212 ЦК України, законодавець не передбачив можливості односторонньої реституції. Норми абзацу першого частини першої статті 216 ЦК України застосовуються лише у випадках двосторонньої реституції. Якщо ж виконання недійсного правочину здійснено лише однією зі сторін, повернення виконаного регулюється положеннями глави 83 ЦК України [5].

Водночас спільним для кондикції та реституції є те, що обидва способи захисту спрямовані на повернення власнику контролю над майном. Проте на відміну від реституції, пред'явити кондикційну вимогу власник може лише за умови, що між ним і відповідачем не існує договірних відносин щодо майна, яке підлягає витребуванню.

6. Висновки

Отже, кондикція є самостійним позадоговірним способом захисту майнових прав, що виникає у разі безпідставного набуття або утримання майна. Її правова природа ґрунтується на односторонньому зобов'язанні набувача повернути майно або компенсувати його вартість, при цьому ключовими елементами є безпідставне збагачення, законний титул потерпілого та обов'язок повернення.

На відміну від реституції, яка має двосторонній характер і виникає виключно з недійсного правочину, кондикція спрямована на захист інтересів потерпілого, застосовується після пред'явлення позову та може виконувати субсидіарну функцію поряд із реституцією і віндикацією. Водночас обидва способи спрямовані на повернення майна власнику, але різняться суб'єктивним складом та механізмом відновлення прав.

References

1. Kossak, V. M. (2008). *Vyznannia pravochynu nediisnym yak sposib zakhystu* [Recognition of a legal transaction as invalid as a means of protection]. *Proceedings of the 9th All-Ukrainian scientific-practical conference "Rule of*

- law in the process of state formation and protection of human rights in Ukraine*" (May 30–31, 2008) (pp. 163–164). Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". (in Ukrainian)
2. Kulyk, M. M. (2018). *Pravove rehuliuвання obihu bezdokumentarnykh tsinnykh paperiv* [Legal regulation of circulation of uncertificated securities] (Candidate of Law dissertation, 12.00.03). Kharkiv. 224 p. <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19496> (in Ukrainian)
 3. Nyzhnyi, A. V. (Ed.), Khodakivskyi, M. P., & Yurovska, H. V. (2020). *Vyznachennia pravochnyiv nediisnymy: osnovy teorii ta sudova praktyka: posibnyk dlia suddiv* [Recognition of legal transactions as invalid: theoretical foundations and judicial practice: A guide for judges]. Kyiv: Alerta (in Ukrainian)
 4. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court of September 25, 2024 in case No. 201/9127/21. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122434169> (in Ukrainian)
 5. Resolution of the Supreme Court of November 27, 2019 in case No. 396/29/17. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86400669> (in Ukrainian)
 6. Resolution of the Supreme Court of Ukraine of March 2, 2016 in case No. 6-3090ts15. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56280404> (in Ukrainian)
 7. Romanska, I. V. (2022). Do pytannia pro sub'iekty ta ob'iekty kondytsiinykh zobov'язan [On the issue of subjects and objects of condition obligations]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*, (60), 47–51. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.60.11> (in Ukrainian)
 8. Romanska, I. V. (2023). *Tsyvilno-pravove rehuliuвання kondytsiinykh zobov'язan v Ukraini* [Civil law regulation of condition obligations in Ukraine] (PhD dissertation, specialty 081). Lviv. 210 p. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5805?mode=full> (in Ukrainian)
 9. Romaniuk, Ya. M., & Maistrenko, L. O. (2014). *Restytutsiia, vindykatsiia, kondytsiia, vidshkoduvannia shkody: okremi aspekty spivvidnoshennia ta rozmezhuvannia* [Restitution, vindication, condition, compensation for damage: certain aspects of correlation and delimitation]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy* [Bulletin of the Supreme Court of Ukraine], (10), 22–31. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2014_10_7 (in Ukrainian)
 10. Verkhovna Rada of Ukraine. (January 16, 2003). Civil Code of Ukraine No. 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Недоговірні зобов'язання в Україні: теоретико-правовий аналіз та шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання

Владислав В. Долиняк ¹ *¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна). Магістр права.* Автор-кореспондент, e-mail: vladyslav.dolyniak@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

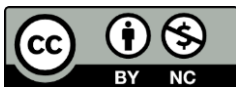
Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.04](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.04)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена всебічному теоретико-правовому аналізу поняття недоговірних зобов'язань, які становлять важливу складову зобов'язальних правовідносин у цивільному праві. Незважаючи на свою значущість, ці правовідносини потребують значного вдосконалення, оскільки чинне законодавство не завжди чітко регулює їхні аспекти, що призводить до правових прогалин і суперечностей у практиці застосування норм. Тому ефективне регулювання недоговірних зобов'язань є необхідним для забезпечення правової визначеності та стабільності цивільних відносин. Крім того, регулювання цих зобов'язань потребує гармонізації з правом Європейського Союзу, що є важливою умовою для подальшої євроінтеграції України, оскільки відповідність національного законодавства європейським стандартам сприятиме розвитку правових інститутів в Україні. У статті аналізуються існуючі підходи до визначення поняття недоговірних зобов'язань, а також критерії, за допомогою яких їх можна розмежувати з договірними зобов'язаннями. Визначаються основні ознаки, що характерні для цих зобов'язань, що дозволяє розкрити сутність цього правового інституту. Окрім того, в роботі наводиться класифікація недоговірних зобов'язань, яка дає змогу систематизувати цей великий та різноманітний комплекс правових відносин, чим забезпечується зручність у правовому регулюванні та застосуванні норм. Зокрема, акцентується увага на важливості розуміння переддоговірної відповідальності як самостійного інституту, що поєднує елементи як договірних, так і деліктних зобов'язань. При цьому, наголошується, що цей інститут не можна розглядати як перехідний між двома категоріями зобов'язань, оскільки він має власні специфічні характеристики, що потребують окремого правового регулювання. Особлива увага у статті приділяється питанням гармонізації вітчизняного законодавства з Принципами Європейського деліктного права (PETL), а також з Регламентом ЄС, що визначає право, яке застосовується до недоговірних зобов'язань (Рим II). Це гармонізоване регулювання має ключове значення для подальшого розвитку цивільно-правових інститутів в Україні, а також для інтеграції нашої країни в європейську правову спільноту. У статті розглядається, як ці документи можуть бути адаптовані в національному праві для покращення механізмів захисту прав учасників недоговірних правовідносин, а також для забезпечення належного рівня правової визначеності та передбачуваності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

недоговірне зобов'язання, переддоговірна відповідальність, деліктна відповідальність, гармонізація законодавства.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Non-Contractual Obligations in Ukraine: Theoretical and Legal Analysis and Ways to Improve Regulatory and Legal Regulation

Vladyslav Dolyniak ¹ *¹ Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). Master of Law.* **Corresponding Author**, e-mail: vladyslav.dolyniak@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.04](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.04)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article is devoted to a theoretical and legal analysis of the concept of non-contractual obligations, which are an important component of contractual legal relations in civil law. Despite their importance, these legal relations require significant improvement, as current legislation does not always clearly regulate their aspects, which leads to legal gaps and contradictions in the practice of applying the norms. Therefore, effective regulation of non-contractual obligations is necessary to ensure legal certainty and stability in civil relations. In addition, the regulation of these obligations requires harmonization with European Union law, which is an important condition for Ukraine's further European integration, as the compliance of national legislation with European standards will contribute to the development of legal institutions in Ukraine. The article analyzes existing approaches to defining the concept of non-contractual obligations, as well as the criteria by which they can be distinguished from contractual obligations. The main characteristics of these obligations are identified, which allows us to reveal the essence of this legal institution. In addition, the paper provides a classification of non-contractual obligations, which makes it possible to systematize this large and diverse complex of legal relations, thus ensuring convenience in legal regulation and application of norms. Emphasis is placed on the importance of understanding pre-contractual liability as an independent institution that combines elements of both contractual and tort obligations. At the same time, it is emphasized that this institution cannot be considered transitional between the two categories of obligations, as it has its own specific characteristics that require separate legal regulation. The article pays particular attention to the harmonization of domestic legislation with the Principles of European Tort Law (PETL) and with the EU Regulation determining the law applicable to non-contractual obligations (Rome II). This harmonized regulation is crucial for the further development of civil law institutions in Ukraine, as well as for the integration of our country into the European legal community. The article examines how these documents can be adapted in national law to improve the mechanisms for protecting the rights of participants in non-contractual legal relations, as well as to ensure an adequate level of legal certainty and predictability.

KEYWORDS

non-contractual obligation, pre-contractual liability, tort liability, harmonization of legislation.

1. Вступ

Дослідження теоретико-правових аспектів поняття недоговірних зобов'язань є важливим з огляду на недостатньо точне нормативно-правове регулювання даного інституту та гармонізацію з законодавством Європейського Союзу. Інтеграційні процеси створюють нові виклики перед вітчизняним законодавством та вимагають швидко реагувати на зміни. Це є необхідним для підтвердження нашої європейської ідентичності, оскільки в преамбулі Конституції України зафіксовано курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію нашої країни.

Недоговірні зобов'язання містять широке коло питань, але, на жаль, слід констатувати факт, що сучасному стану їх регулювання характерна неточність та невиправдана реальним станом речей застарілість регулювання.

2. Огляд літературних джерел

Відомі українські вчені та практики відзначають, що наявна система регулювання недоговірних зобов'язань не завжди відповідає сучасним вимогам та стандартам. Це виражається в недосконалоості нормативних положень і виникненні труднощів при їх застосуванні в реальній практиці. Серед цих правників Л. Баранова [1], В. Фрончко, І. Боднарчук [4], N. Jansen [5], О. Отрадна [6; 7], О. Подвірна [8], М. Самойленко [9], F. Snyder [10], Р. Стефанчук [11] та інші.

Зокрема, О. Отрадна характеризує недоговірні зобов'язання як «зобов'язання, що виникають на основі інших юридичних фактів, окрім договору» [7]. Р. Стефанчук визначає критерії розмежування договірних та недоговірних зобов'язань [11]. Це попередні відносини між суб'єктом, юридична природа (відносність та абсолютність прав), джерела регулювання, форми відповідальності та значення вини.

Окремо слід дослідити вітчизняне законодавство, зокрема, Книгу 5 “Зобов'язальне право” ЦК України [12] у частині співвідношення з нормативно-правовим регулюванням закордоном, зокрема, з Принципами Європейського деліктного права (PETL) [2] та Регламентом, який визначає право, що застосовується до таких зобов'язань (Рим II) [3].

3. Постановка завдання

Метою дослідження є аналіз теоретико-правових аспектів недоговірних зобов'язань в цивільному праві України та висунення власних ідей щодо покращення нормативно-правового регулювання даних зобов'язань, що допоможе підвищити ефективність захисту порушених прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин, а також сприятиме забезпеченню справедливості та принципу верховенства права.

4. Методи та матеріали

У ході дослідження ми застосували низку загальнонаукових методів пізнання, а також спеціалізовані методи юридичної науки, зокрема: метод аналізу і синтезу, системно-структурний, формально-логічний та формально-юридичний методи.

Завдяки застосуванню методів аналізу та синтезу нам вдалося дослідити складну структуру недоговірних зобов'язань, починаючи з їхньої єдності, виділивши характерні риси та здійснивши їх розмежування з суміжними категоріями, зокрема договірними зобов'язаннями.

Системно-структурний метод застосовувався при дослідженні класифікації системи недоговірних зобов'язань як цілісної системи та визначенні критеріїв такої класифікації.

Формально-логічний і формально-юридичний методи були корисні при дослідженні змісту правових норм українського законодавства та визначенні особливостей закордонного нормативно-правового регулювання. Ці методи також допомогли визначити неточності вітчизняного регулювання та запропонувати зміни для їх покращення.

5. Результати та обговорення

Для початку слід визначитись з поняттям недоговірних зобов'язань. Його зміст формується на протиставленні з іншим інститутом – договірними зобов'язаннями. О. Отрадна характеризує недоговірні зобов'язання як «зобов'язання, що виникають на основі інших юридичних фактів, окрім договору» [6, с. 10]. О. Подвірна, говорить про ці правовідносини як про відносини, що виникають через підстави, не передбачені договором. У цих відносинах суб'єктом складом є боржник та кредитор. Боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від них на користь кредитора. Останній має право вимагати від боржника виконання його обов'язків [8, с. 226].

Умовами настання деліктної відповідальності є:

- шкода, тобто будь-які збитки та моральна шкода, завдані потерпілому;
- протиправна поведінка – дії або бездіяльність особи, що порушують норми права та

завдають шкоди;

- зв'язок між такою поведінкою особи та заподіяною шкодою;
- наявність вини боржника (умислу або необережності) у заподіянні шкоди;

Серед основних ознак недоговірних зобов'язань виділяють дві основні групи:

- 1) загальні, що є властиві для всіх зобов'язань;
- 2) спеціальні, що дозволяють розрізняти недоговірні зобов'язання від договірних.

Говорячи про спеціальні ознаки недоговірних зобов'язань, то, зважаючи на існуючу практику визначення цих зобов'язань через їх протиставлення договірним, вважаємо за доцільне вивчити їх особливості також через порівняння з ознаками договірних зобов'язань.

Основним критерієм, який дозволяє розмежувати договірні та недоговірні зобов'язання, є підстава їх виникнення. Договірні зобов'язання з'являються внаслідок укладення договору, тоді як недоговірні – на основі інших юридичних фактів, крім договору, зокрема, через односторонні правочини. Відсутність між суб'єктами договірних відносин є ключовою характеристикою, що дозволяє виділити недоговірні зобов'язання як окрему категорію цивільно-правових зобов'язань. Через відсутність домовленості між сторонами таких зобов'язань, ще однією їх ознакою є відсутність узгодження волі учасників на виникнення зобов'язання. Ця ознака також характерна для ситуацій, коли виникнення недоговірного зобов'язання залежить від волі однієї особи. Наприклад, у разі оголошення конкурсу не потрібно погодження волі інших учасників цих правовідносин.

Змістовне порівняння договірних та недоговірних зобов'язань виклав Р. Стефанчук. Він вважає, що ці правові категорії слід розрізняти за такими критеріями:

1. Попередні відносини: договірні зобов'язання виникають через укладення договору, тоді як недоговірні – здебільшого внаслідок відсутності таких відносин.
2. Сутність зобов'язань: договірні зобов'язання завжди існують між сторонами, тоді як недоговірні створюють юридичний обов'язок; у випадку деліктних зобов'язань цей обов'язок покладається на порушника замість невиконаного.
3. Юридична природа: договірні зобов'язання виникають із відносних прав, натомість недоговірні – з абсолютних прав.
4. Джерела регулювання: для договірних зобов'язань застосовуються як диспозитивні, так і імперативні норми, тоді як для недоговірних – тільки імперативні.
5. Форми відповідальності: у випадку договірних зобов'язань можливі різноманітні форми відповідальності, такі як відшкодування збитків або сплата неустойки, натомість для деліктних зобов'язань передбачено лише відшкодування шкоди.
6. Значення вини: у договірних зобов'язаннях вина кредитора впливає на розмір відповідальності, тоді як для деліктних зобов'язань враховуються лише умисел чи необережність потерпілого. Ще до уваги береться також матеріальний стан того, хто заподіяв шкоду [11].

Не можна не зауважити, що кожен з наведених критеріїв, які розмежовують недоговірні зобов'язання від договірних, хоча й дозволяє здійснити таке відокремлення, водночас не є об'єднуючим для різних елементів системи недоговірних зобов'язань [5, с. 10–11].

Така ситуація пояснюється неоднорідністю юридичних фактів, що є підставами для виникнення недоговірних зобов'язань. Внаслідок цього виявити загальні спеціальні ознаки, характерні для всіх видів недоговірних зобов'язань, є досить складним завданням.

Існує позиція, що узгодження волі сторін у недоговірних зобов'язаннях не є необхідним, Ми вважаємо, що ця позиція є сумнівною. Зобов'язання, що виникають внаслідок публічної обіцянки винагороди, утворюються через два односторонні правочини: публічну обіцянку винагороди з одного боку та виконання необхідного результату з іншого. Така ситуація може бути розцінена як узгодженість волі сторін, що досягається не через укладення договору, а через здійснення двох односторонніх правочинів [1, с. 88].

Також дискусійною є теза про імперативність норм, що регулюють недоговірні, зокрема деліктні, зобов'язання. Згідно з думкою Л. Баранової, імперативність регулювання деліктних правовідносин не є абсолютною. Імперативні норми визначають підстави виникнення зобов'язань, права та обов'язки сторін, а також інші умови, що стосуються заподіяння шкоди. Однак при цьому сторони такого зобов'язання не обмежені в праві припинити його іншим способом, окрім як через виконання [1, с. 88].

Керуючись викладеним вище, наразі неможливо виокремити чітку систему ознак, що характеризують недоговірні зобов'язання, через неоднорідність підстав їх виникнення. Єдиною беззаперечною ознакою залишається саме характеристика, на основі якої недоговірні зобов'язання виділяються в окрему категорію – інші, ніж договір, підстави для їх виникнення.

Питання відповідальності за порушення зобов'язань, що виникають під час переговорів про укладення договору (переддоговірна відповідальність), є одним із найскладніших та найбільш дискусійних у цивільному праві. Це пояснюється труднощами у визначенні правової природи таких зобов'язань та їх чіткому віднесенню до договірних або деліктних зобов'язань, заснованих на правопорушенні.

Переддоговірна відповідальність не зовсім вписується ні в категорію договірних, ні в категорію недоговірних зобов'язань. З одного боку, переговори є етапом, що передують укладенню договору, і ґрунтуються на волі сторін, що беруть участь у них. З іншого боку, порушення зобов'язань, що виникають під час переговорів, відбувається до того, як між сторонами встановлюються договірні відносини, через що ці правовідносини можуть також наближатися до недоговірних.

У різних юрисдикціях центральними поняттями, що визначають сутність переддоговірної відповідальності, є очікування та довіра контрагента. Одне з основних питань полягає в тому, чи були обґрунтованими очікування та довіра сторони, яка постраждала, до дій партнера під час переговорного процесу та співпраці. Відповідь на це питання можна знайти через принципи договірної права, зокрема завдяки упущеній вигоді. Проте збитки, пов'язані з довірою в ситуації відсутності укладеного договору, більше нагадують збитки за деліктним зобов'язанням, ніж упущену вигоду за договором [6, с. 23].

З огляду на вищенаведене, переддоговірна відповідальність може бути охарактеризована як своєрідний комплексний інститут. З одного боку, акцент на обґрунтованій довірі та обмеженнях на відшкодування збитків відображають договірні засади. З іншого боку, відсутність договірних відносин, а також схожість між відшкодуванням збитків та деліктною шкодою, вказують на вплив норм делікту. Варто підкреслити, що переддоговірну відповідальність не слід розглядати як щось між договірними та деліктними зобов'язаннями; цей інститут об'єднує принципи обох сфер [6, с. 24]. Ми вважаємо, що переддоговірну відповідальність можна трактувати як окремий вид деліктної відповідальності, який охоплює інтереси, що зазвичай регулюються договірним правом, хоча таке тлумачення може бути спірним.

Інститут переддоговірної відповідальності є динамічним і вимагає подальшого дослідження та вдосконалення. Особливу увагу слід приділити визначенню оптимального балансу між свободою укладення договору та необхідністю захисту інтересів тієї сторони, яка добросовісно вела переговори, але понесла збитки через неправомірні дії іншої сторони.

Недоговірні зобов'язання, маючи значну різноманітність за своєю природою, потребують чіткої класифікації, яка б одночасно відображала їх єдність та різницю. Існують кілька основних критеріїв для їх класифікації. Один з них, на якому доцільно зупинитись, пов'язаний з

характером дій, що спричиняють виникнення недоговірних зобов'язань. За допомогою цього критерію, їх можна поділити на три основні категорії:

1. Недоговірні зобов'язання, що виникають внаслідок правомірних дій. Ця категорія охоплює зобов'язання, які відображають принципи здорових економічних відносин. Їх виникнення базується, у першу чергу, на односторонніх правочинах. Серед таких зобов'язань можна виділити зобов'язання, що виникають через ведення справ в інтересах іншої особи без її доручення, зобов'язання за публічною обіцянкою винагороди, а також зобов'язання, пов'язані з рятуванням життя чи здоров'я фізичних осіб, а також майна як фізичних, так і юридичних осіб.

2. Недоговірні зобов'язання, що виникають через неправомірні дії. Мета цієї групи – по-перше, відновити порушені права. По-друге, забезпечити реалізацію принципу справедливості у цивільних правовідносинах. Деліктні зобов'язання, а також зобов'язання, що виникають у результаті створення загрози життю, здоров'ю фізичної особи або майну як фізичних, так і юридичних осіб належать до цієї категорії.

3. Недоговірні зобов'язання, що можуть виникати як внаслідок правомірних, так і неправомірних дій. Ця група включає зобов'язання, що виникають через набуття або збереження майна без належної правової підстави [6, с. 11–12].

Іншим важливим критерієм для класифікації недоговірних зобов'язань є підстава їх виникнення. У рамках цього критерію виділяють дві основні групи підстав: 1) воля учасників (наприклад, публічна обіцянка винагороди, виконання дій в інтересах іншої особи без її доручення); 2) юридичні факти, передбачені законом (такі як відшкодування шкоди, набуття або збереження майна без належної правової підстави, рятування життя та здоров'я фізичних осіб, майна фізичних чи юридичних осіб, а також створення загрози для життя, здоров'я або майна фізичних або юридичних осіб) [9].

У процесі імплементації норм ЄС щодо недоговірних зобов'язань у Цивільний кодекс України варто особливо звернути увагу на Принципи Європейського деліктного права (PETL). PETL були розроблені Європейською групою деліктного права, яка існує й сьогодні, і яка займається обговоренням основних аспектів деліктної відповідальності, а також сприяє гармонізації та вдосконаленню деліктного права ЄС [2]. Принципи PETL є типовим прикладом «м'якого права» (soft law), яке не має юридичної обов'язковості, але може мати значний практичний вплив [7, с. 197]. Таким чином, PETL виступають важливим інструментом для уніфікації деліктного права в ЄС, становлячи основну базу для розробки національних законодавчих актів країн-членів та формування загальних правил у межах Європейського Союзу.

При порівнянні чинних норм Цивільного кодексу України та положень PETL, доцільно звернути увагу на умови деліктної відповідальності. Загалом в Україні для виникнення деліктної відповідальності потрібно наявність чотирьох основних елементів: протиправної поведінки, шкоди, причинного зв'язку між діянням і шкодою, а також вини. Ця концепція, що визначається як склад цивільного правопорушення, зазнає критики з боку сучасних дослідників і не відповідає підходу, закріпленому в PETL.

Основною проблемою цієї концепції є велика кількість винятків, що виникають при її застосуванні. Чотириелементна структура є доцільною лише для загального делікту, однак Цивільний кодекс України містить норми, де для настання деліктної відповідальності достатньо лише деяких із цих елементів. Наприклад, в окремих випадках може бути відшкодована шкода, завдана правомірними діями, або шкода без наявності вини. Загальним і беззаперечним елементом для виникнення деліктної відповідальності є факт заподіяння шкоди, що є спільним для всіх видів деліктних правовідносин [11, с. 195]. У відповідності до розділу II PETL, шкода виступає основною підставою для деліктної відповідальності [3]. Деліктні зобов'язання відрізняються від кримінальних правопорушень тим, що деякі елементи складу правопорушення можуть бути виключені. У цьому контексті термін «склад», що передбачає необхідність всіх елементів для його існування, не є адекватним для деліктних зобов'язань. Отже, доцільно визначити шкоду як основну підставу виникнення деліктного зобов'язання, а інші умови розглядати окремо для кожного виду делікту.

Слід звернути увагу також на положення PETL щодо причинного зв'язку. Як уже зазначалося, в контексті взаємозв'язку між діянням і наслідками відповідно до усталених принципів судової практики, важливим є фактор безпосередності цього зв'язку. Однак ця

концепція виявляється недосконалою у випадках, коли шкода виникає внаслідок сукупності кількох діянь, які можуть мати як паралельний, так і послідовний характер. Ці діяння можуть бути альтернативними, частково визначеними, потенційними та іншими [11, с. 196].

Ще одним аспектом, який регулюється у PETL і відрізняється від норм Цивільного кодексу України, є поняття вини. Вітчизняна концепція вини базується на психічному ставленні заподіювача шкоди до своїх протиправних дій (суб'єктивний критерій). Водночас PETL застосовує так званий «об'єктивний критерій». Згідно зі статтею 4:101 PETL, особа визнається винною у завданні шкоди, якщо вона вчинила умисне або необережне порушення загальноприйнятого стандарту поведінки [3].

Загальноприйнятий стандарт поведінки визначається як поведінка розумної особи в конкретних обставинах. Це включає врахування таких факторів, як характер та значення охоронюваного інтересу, ступінь небезпеки діяльності, кваліфікація особи, яка здійснює цю діяльність, передбачуваність можливих наслідків, а також наявність особливих відносин між сторонами, наприклад, близькості чи довіри. Крім того, значення має доступність і вартість альтернативних методів чи запобіжних заходів. Вік особи, наявність фізичних або психічних вад, а також екстраординарні обставини також можуть впливати на встановлення вини [3].

Враховуючи, що в деліктних зобов'язаннях немає необхідності доводити наявність вини як психологічного ставлення, слід зазначити, що об'єктивний критерій загальноприйнятого стандарту поведінки є більш придатним для застосування в деліктному праві.

Ще одним важливим нормативно-правовим актом ЄС, що регулює недоговірні зобов'язання, є Регламент, який визначає право, що застосовується до таких зобов'язань (Рим II), прийнятий 11 липня 2007 року під номером 864/2007. Одним із ключових положень цього Регламенту, які не були включені до Цивільного кодексу України, є питання переддоговірної відповідальності, або "*Culpa in contrahendo*". Згідно з частиною статті 12 Регламенту, до недоговірних зобов'язань, що виникають із правочину, зробленого до укладення договору, застосовується те ж право, яке застосовувалося б до договору, якби він був укладений, незалежно від фактичного укладення цього договору [5].

6. Висновки

Недоговірні зобов'язання – зобов'язання, що виникають на основі інших юридичних фактів, окрім договору. У цих відносинах суб'єктом складом є боржник та кредитор. Боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від них на користь кредитора. Останній має право вимагати від боржника виконання його обов'язків. Для кращого розуміння природи цих зобов'язань їх слід розмежовувати з договірними. Основними критеріями такого розмежування є попередні відносини між суб'єктом, юридична природа (відносність та абсолютність прав), джерела регулювання, форми відповідальності та значення вини. Але все ж слід констатувати факт, що виявити загальні спеціальні ознаки, характерні для всіх видів недоговірних зобов'язань, досить складно.

Нормативно-правове регулювання недоговірних зобов'язань в Україні має певні недоліки і неточності, що може ускладнити правильне застосування цивільного законодавства в практичній діяльності. Тому інститут недоговірних зобов'язань потребує значного оновлення. Зокрема, слід врегулювати інститут переддоговірної відповідальності, з приводу якого в науці немає остаточної думки, питання чотириелементної структури умов настання деліктної відповідальності та гармонізації з регулюванням відповідно до Принципів Європейського деліктного права (PETL). Гармонізоване регулювання є важливим для подальшого розвитку цивільно-правових інститутів в Україні та інтеграції нашої держави в європейську правову спільноту. Ці документи можуть бути адаптовані в національне законодавство для покращення механізмів захисту прав учасників недоговірних правовідносин та забезпечення належної правової визначеності й передбачуваності. Це сприятиме покращенню захисту порушених прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин, а також сприятиме забезпеченню справедливості та принципу верховенства права.

У підсумку, необхідно продовжити дослідження та вдосконалення теоретичних і практичних аспектів регулювання недоговірних зобов'язань, щоб забезпечити їх чітке

регулювання, узгоджене з європейськими правовими стандартами та інтересами національного правопорядку.

References

1. Baranova, L. M. (2017). Rehuliuvannia nedohovirnykh zobov'iazan dohovorem [Regulation of non-contractual obligations by contract]. In *Current issues in private law: contracts as a legal form of regulating private relations: Proceedings of the scientific and practical conference dedicated to the 95th anniversary of the birth of Dr. of Law, Professor, Corresponding Member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR V. P. Maslov, February 17, 2017* (pp. 87–89). Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)
2. European Group on Tort Law. (n.d.). *Principles of European Tort Law*. <http://www.egtl.org/docs/PETL.pdf>
3. European Union. (2007). *Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II)*. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/864/oj>
4. Fronchko, V. V., & Bodnarchuk, I. H. (2022). Pryntsypy Yevropeiskoho deliktneho prava ta yikh vplyv na modernizatsiiu deliktneho zakonodavstva Ukrainy [Principles of European tort law and their impact on modernization of Ukraine's tort legislation]. *Naukovi zakhody Yurydychnoho fakultetu Zakhidnoukrajinskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Events of the Faculty of Law of West Ukrainian National University*, 63–73. (in Ukrainian)
5. Jansen, N. (2010). The concept of non-contractual obligations: Rethinking the divisions of tort, unjustified enrichment, and contract law. *Journal of European Tort Law*, 1(1), 1–29. <https://ssrn.com/abstract=1569420>
6. Otradsnova, O. O. (2009). *Nedohovirni zobov'iazannia v tsyvilnomu pravi Ukrainy* [Non-contractual obligations in civil law of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter. (in Ukrainian)
7. Otradsnova, O. O. (2019). P'iat krokiv do modernizatsii deliktnykh zobov'iazan v Ukraini [Five steps towards modernization of tort obligations in Ukraine]. In *Proceedings of the international scientific and practical conference "Matveev Civil Law Readings," Kyiv, October 18, 2019* (pp. 194–197). <https://lnk.ua/K9erLQoNp> (in Ukrainian)
8. Podvirna, O. V. (2020). Problemni pytannia vyznachennia poniattia ta klasyfikatsii nedohovirnykh zobov'iazan u tsyvilnomu pravi [Problematic issues of defining the concept and classification of non-contractual obligations in civil law]. *Yurydychnyi visnyk – Law Herald*, (3), 226–232. <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.1945> (in Ukrainian)
9. Samoilenko, M. (2007). *Tsyvilne ta simeine pravo Ukrainy* [Civil and family law of Ukraine] (2nd ed., revised and supplemented). Kyiv: Yursvit. (in Ukrainian)
10. Snyder, F. (1994). Soft law and institutional practice in the European Community. In S. Martin (Ed.), *The construction of Europe: Essays in honour of Emile Noel* (pp. 197–225). Dordrecht: Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-015-8368-8_10
11. Stefanchuk, R. O. (2005). *Tsyvilne pravo Ukrainy* [Civil law of Ukraine:]. Kyiv: Pretsedent. (in Ukrainian)
12. Verkhovna Rada of Ukraine. (January 16, 2003). Civil Code of Ukraine No. 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Поняття військових злочинів у міжнародному кримінальному праві: еволюція та сучасне розуміння

Володимир М. Господаренко ^{1*} • Сергій О. Лещенко ² •Ольга В. Охман ³

¹ Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ (Україна). Старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін, канд. юрид. наук, провідний науковий співробітник.

² Яготинський інститут ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія Управління персоналом» (Україна). Викладач правових дисциплін кафедри загальноосвітніх дисциплін.

³ Хмельницький національний університет (Україна). Доцент кафедри права, канд. юрид. наук.

* Автор-кореспондент, e-mail: vova.gospodarenko@ukr.net

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.06](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.06)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Тенденції сучасного геополітичного розвитку актуалізують ризики дестабілізації міжнародної безпеки та системного порушення концептів міжнародного права. У міжнародному кримінальному праві воєнними злочинами визнані грубі порушення законів війни, що тягнуть за собою відповідальність фізичних осіб. Водночас, гарантії права людини на недоторканість та безпеку, мир, життя та здоров'я формують ядро гуманітарного правового поля. Зазначені ризики набувають особливої значущості на тлі тривалого російсько-українського конфлікту. Метою статті є аналіз еволюції поняття військових злочинів у міжнародному кримінальному праві відповідно до сучасних викликів. У дослідженні розглянуто основні виклики для легітимності міжнародного кримінального права в нинішніх обставинах суспільно-політичного розвитку. Проаналізовано потенціал ключових міжнародних правових інститутів щодо реалізації норм та загальноприйнятих вимог кримінального права в періоди гострих воєнних конфліктів. Досліджено специфіку гібридної війни як інноваційного виду збройного конфлікту в контексті військових злочинів. Наголошено на низькій ефективності традиційної санкційної політики щодо попередження військових злочинів. Закцентовано на потребі в розробленні та інтеграції міжнародних законодавчих норм для гарантій захисту прав людини в умовах війни, попередження проявів тероризму, забезпечення взаємодії та єдності між різнорівневими суб'єктами кримінального права. Обґрунтовано, що військові злочини є одними з основних міжнародних злочинів, котрі, разом із геноцидом, підлягають відповідальності відповідно до Римського Статуту Міжнародного кримінального суду. Доведено необхідність подальшого вдосконалення правових концептів ідентифікації військових злочинів, їх документування та притягнення винних осіб до відповідальності, а також міжнародній уніфікації підходів до правочину в даній сфері кримінального права.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

військовий злочин, права людини, міжнародне право, кримінальне право, порушення, національна безпека, відповідальність.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

The Concept of War Crimes in International Criminal Law: Evolution and Modern Understanding

Volodymyr Hospodarenko ^{1*} • Serhii Leshchenko ² • Olha Okhman ³

¹ Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute of Donetsk State University of Internal Affairs (Ukraine). Senior Lecturer at the Department of Criminal Law Disciplines, PhD in Law, Leading Research Fellow.

² Yagotyn Institute of Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine). Lecturer in Legal Disciplines at the Department of General Education Disciplines.

³ Khmelnytskyi National University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Law, PhD in Law.

* **Corresponding Author**, e-mail: vova.gospodarenko@ukr.net

ARTICLE INFO

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.06](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.06)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

ABSTRACT

Trends in modern geopolitical development actualize the risks of destabilization of international security and systemic violation of the concepts of international law. In international criminal law, war crimes are recognized as gross violations of the laws of war, which entail the responsibility of individuals. At the same time, guarantees of the human right to inviolability and security, peace, life and health form the core of the humanitarian legal field. These risks are gaining particular importance against the backdrop of the protracted Russian-Ukrainian conflict. The purpose of the article is to analyze the evolution of the concept of war crimes in international criminal law in accordance with modern challenges. The study considers the main challenges to the legitimacy of international criminal law in the current circumstances of socio-political development. The potential of key international legal institutions for the implementation of norms and generally accepted requirements of criminal law during periods of acute military conflicts is analyzed. The specifics of hybrid war as an innovative type of armed conflict in the context of war crimes are investigated. The low effectiveness of the traditional sanctions policy in preventing war crimes is emphasized. The need for the development and integration of international legal norms to guarantee the protection of human rights in wartime, prevent manifestations of terrorism, ensure interaction and unity between different-level subjects of criminal law is emphasized. It is substantiated that war crimes are one of the main international crimes, which, together with genocide, are subject to liability in accordance with the Rome Statute of the International Criminal Court. The need for further improvement of legal concepts for identifying war crimes, their documentation and bringing perpetrators to justice, as well as international unification of approaches to the transaction in this area of criminal law is proven.

KEYWORDS

war crime, human rights, international law, criminal law, violation, national security, responsibility.

1. Вступ

Сучасний етап розвитку міжнародного кримінального права супроводжується актуалізацією ризиків зростання чисельності військових злочинів, зважаючи на військові загрози та конфлікти. Актуальні міждержавні політичні домовленості наразі не спроможні забезпечити ефективне нівелювання таких ризиків. Зокрема, російсько-український конфлікт засвідчив відсутність гарантій для забезпечення основних гуманітарних прав та попередження військових злочинів засобами міжнародного правового поля. Функціонал глобальних інституцій в контексті санкційної політики наразі потребує перегляду та актуалізації.

До військових злочинів відносяться вбивства та катування, напади на цивільні об'єкти, знищення культурних пам'яток, незаконне використання символів, а також грубі порушення спільної статті 3 Женевських конвенцій у разі неміжнародних конфліктів [1]. Зважаючи, що військові злочини являють собою серйозні порушення норм міжнародного права, що регулюють ведення бойових дій та захист осіб під час збройного конфлікту, проблема еволюції їх дефініції заслуговує особливої уваги.

Розширений аналіз динаміки поняття військових злочинів та його сучасної концептуалізації дозволить укріпити теоретико-практичні аспекти правового регулювання цивільної безпеки та гуманітарних основ у часі війни, вдосконалити систему ідентифікації загроз та ефективного реагування на них, переосмислити ціннісний контекст міжнародного кримінального права як гаранту дотримання основоположних прав та свобод людини у кризових умовах. Зважаючи на гостру актуальність проблеми, наративи дослідження виходять за межі російсько-українського конфлікту та формують науково-практичну цінність для апгрейду поняття військових злочинів у міжнародному правовому полі комплементарно сучасним викликам.

2. Огляд літературних джерел

Сучасні науковці приділяють особливу вагу проблемі відсутності сталих гарантій дотримання загальноновизнаних норм міжнародного права в часі військових конфліктів. Зокрема, дослідники Н. Оніщенко та С. Сунегін [2] переконані, що численні факти військових злочинів актуалізують дефіцит ефективних інструментів забезпечення верховенства права у часі війни. Досліджуючи аспекти правового регулювання захисту військових та цивільного населення в часі війни, вчені акцентують, що явище військової агресії було розцінене як міжнародний злочин ще Римським статутом, і починаючи від 2018 року прояви військової агресії віднесені до юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

А. Мойсіяха [3], І. Ізарова та ін. [4] звертають увагу на малоефективність Гаазької та Женевської конвенцій, котрі впродовж минулих десятиліть були визнані основоположними важелями врегулювання міжнародного права. Також, окремі дослідники (М. Lepskiý та N. Lepska [5], Т. Kortukova та ін. [6], А. Fysekis [7]) актуалізуються ризики впливу корупційних явищ на приховування військових злочинів та порушення основних прав та свобод людини в період військового конфлікту. Науковці досліджують потенціал міжнародного правового та інституційного забезпечення як основи для розвитку гуманітарного права.

Проблематика порушення гуманітарних правових норм та критичної неефективності врегулювання військових злочинів піднімалась і раніше в межах наукового дискурсу, в періоди воєн в Югославії, Сирії. Зокрема, дослідниками С. Sriram та ін. [8] проведено комплексну аналітику фактів порушень під час військових конфліктів у Югославії, Конго, Судані та Сьєрра-Леоне. Вчені досліджують стратегії нівелювання та ефективність інституційно-правових гарантій міжнародного права, акцентуючи на дисбалансі між існуючими можливостями правового захисту та допустимими засобами ведення війни.

Динаміку поняття військових злочинів у міжнародному правовому полі під впливом сучасних збройних конфліктів досліджували, також, J. Karreth та ін. [9], G. Werle, F. Jessberger [10], M. Bassiouni [11], J. Dill, L. Schubiger [12]. Автори пропонують різні підходи до аналізу інституційної спроможності міжнародного кримінально-правового поля щодо гарантій основних вимог гуманітарного права у часі війни. У їх публікаціях відзначено низьку

ефективність існуючого механізму врегулювання ризиків військових злочинів, невідповідність системи гарантій гуманітарного права еволюції стратегій ведення воєн.

Зважаючи на актуальність проблематики, рівень її розробленості у сучасному науковому дискурсі вбачається недостатнім. Динаміка поняття військових злочинів у контексті ведення гібридних воєн є малодослідженою. Окремої уваги потребує розроблення потенціалу вдосконалення інструментів міжнародного кримінального права, виокремлення ключових детермінуючих чинників мінімізації фактів військових злочинів у даному полі.

3. Постановка завдання

Метою статті є аналіз еволюції поняття військових злочинів у міжнародному кримінальному праві відповідно до сучасних викликів. Ключовими завданнями для досягнення поставленої мети вбачаються: узагальнення існуючих підходів до трактування дефініції «військовий злочин»; дослідження потенціалу ключових міжнародних правових інститутів щодо реалізації правових норм та вимог у періоди гострих воєнних конфліктів; визначення напрямків удосконалення та уніфікації правових концептів ідентифікації та документування військових злочинів, притягнення винних осіб до відповідальності.

4. Методи та матеріали

У якості основних матеріалів були використані фахові галузеві публікації, що індексуються у основних наукометричних базах (зокрема, Scopus, Web of Science), наукові праці, законодавчі акти та статистична інформація. Для оптимізації пошуку були використані ключові пошукові слова «військовий злочин, права людини, міжнародне право, кримінальне право, порушення, національна безпека, відповідальність». Перевага надавалась публікаціям вибірки 2020–2025 років.

Щоб зменшити внутрішню упередженість у публікаціях, використаних для цього дослідження, було застосовано стратегію відкритого доступу та повторного використання даних. Це передбачало надання доступу до повних даних дослідження, що дало змогу перевірити результати та провести додатковий аналіз у разі потреби, тим самим зменшивши вплив упередженості.

У процесі роботи над статтею було задіяно низку загальнонаукових методів, в тому числі, структурно-логічний метод, аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію. Ці методи були адаптовані до контексту даного дослідження в умовах воєнних конфліктів.

Було залучено історичний метод, задля дослідження специфіки еволюції поняття військових злочинів, а також порівняльно-правовий – для визначення ключових детермінантів впливу на процеси забезпечення основних прав та свобод людини в часі війни.

Для формування висновків було використано метод абстрагування, сутність якого полягала у мисленнєвому відстороненні від стандартних концепцій з одночасним вибором сутнісних властивостей, адаптованих до контексту дослідження. За допомогою наукової абстракції було детерміновано сутність міжнародного гуманітарного права в часі війни в Україні.

5. Результати та обговорення

Система міжнародного права, що регулює забезпечення прав та свобод військових та цивільних осіб у часі війни, складена низкою нормативно-правових актів, імплементованих у глобальне правове поле. Серед основоположних законодавчих норм – Загальна декларація прав людини [13] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [14], Міжнародні пакти про різні види прав [15]. Загалом, міжнародне право, в тому числі, й кримінальне, детермінує заборони та обмеження на застосування насильства під час збройних конфліктів, висуває вимоги щодо необхідності гуманного ставлення до цивільних осіб та тих, хто припинив брати безпосередню участь у воєнних діях.

Категорії основних прав та свобод людини – право на життя та його захист, право на мир, право на свободу та особисту недоторканість – лежать у основі безпекової концепції цивільного

населення. Нормами міжнародного права детерміновано визначено суб'єкти, котрим повинні забезпечуватись гарантії захисту: цивільне населення, що перебуває в окупації; комбатанти – учасники збройного конфлікту, в контексті гарантій захисту від засобів та методів війни, що призводять до надмірних страждань чи неминучої загибелі; хворі, поранені комбатанти, чи ті що зазнали корабельної аварії; військовополонені.

Людиноцентрична концепція розвитку міжнародного правового поля позиціонує життя, права та свободи людини найвищою цінністю. При цьому, існує міжгалузевий інститут обмеження прав, що має силу в період воєнного стану. Приводом для обмеження прав людини є пряма загроза національним інтересам. При цьому, тривалість введення обмежень не може бути довшою тривалості воєнного стану; повинні бути повністю виключені можливості тортур, застосування жорстокого покарання чи принижуючого людську гідність поводження, а також впровадження будь-яких обмежень права на життя, на свободу думки, релігії, совісті [15].

Поняття «військовий злочин» еволюціонувало від означення окремих порушень законів ведення війни до закріпленої в міжнародному правовому полі конкретизованої дефініції в статутах міжнародних трибуналів. Значну роль в процесі еволюції відіграв Нюрнберзький процес та розвиток сучасного Міжнародного гуманітарного права через кодифікацію норм у Женевських конвенціях, Гаазьких конвенціях, Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

Основними документами міжнародного кримінального права є міжнародні договори (такі як Римський статут Міжнародного кримінального суду [16]) та міжнародні звичаї (усталені правила поведінки держав, які вони вважають юридично обов'язковими). Основними принципами міжнародного кримінального права, при цьому, визначені законність, верховенство права, індивідуальна кримінальна відповідальність (юрисдикція Міжнародного кримінального суду поширюється лише на фізичних осіб, на відміну від інших видів міжнародної відповідальності).

Загалом, можна виокремити певні періоди еволюції поняття військових злочинів:

1) зародження поняття та його розвиток у період до XX століття – визнання державами певних порушень законів війни як злочинів, без чіткої формалізації поняття;

2) 1899–1907 рр. – кодифікація правил ведення бойових дій у Гаазьких конвенціях;

3) 1945 рік – визначення терміну «військовий злочин» у Статуті Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі як грубого порушення звичаїв та законів війни, що стало ключовим етапом в еволюції поняття;

4) післявоєнний період – закріплення ознак воєнних злочинів у Женевських конвенціях 1949 року та розвиток у Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

У сучасному міжнародному кримінальному праві військовими злочинами вбачаються грубі порушення законів і звичаїв війни, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність фізичних осіб. Такі злочини передбачають відповідальність згідно з Римським Статутом Міжнародного кримінального суду. Ключовими аспектами поняття військових злочинів є:

- факт порушення норм міжнародного гуманітарного права (як договірних норм, так і звичаєвого міжнародного права), що врегульовують процес ведення бойових дій та захисту осіб під час збройного конфлікту: військовий злочин є міжнародним злочином, який вчиняється умисно або через грубу необережність під час збройного конфлікту;

- суб'єктність відповідальності – фізичні особи;

- час вчинення – збройний конфлікт.

Відповідно до Статуту Нюрнберзького трибуналу, діяннями, що належать до категорії військових злочинів, є: вбивство, жорстоке поводження, депортація цивільного населення на окупованих територіях; вбивство заручників; вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими; руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю; розграбування державної або приватної власності.

На сьогодні активно інтегрується поняття гібридної війни, що відсутнє у нормах міжнародного правового поля. Гібридна війна є інноваційним типом зовнішньої агресії з використанням для досягнення стратегічних цілей різноманітних дій та засобів, заборонених міжнародним правом, у тому числі, інформаційно-психологічного впливу [17].

Гібридна війна рф проти України передбачає використання кібертероризму та тактики мережевої війни, залучення найманців, не ідентифікованих міжнародними правовими нормами

тощо. РФ знищує цивільну інфраструктуру, здійснює масові розстріли, гвалтування та катування цивільних осіб, спричиняє гуманітарну катастрофу, що є прямими порушеннями Женевської конвенції, як і поводження з військовополоненими. Росіяни застосовують заборонені види зброї, ускладнюють гуманітарний доступ через постійні обстріли, незаконну експропріацію провізії тощо [6].

Таким чином, як свідчить сучасна практика, в кризових умовах війни фундаментальні міжнародні документи часто наділені декларативністю, а глобальна система контролю за дотриманням їх вимог є недостатньо функціональною. Це визначає потребу в апгрейді механізмів захисту основних прав та свобод людини, протидії військовим злочинам через трансформацію міжнародних судових та правозахисних організацій, зокрема, розроблення глобального Кодексу міжнародних санкцій із передбаченням системи серйозних покарань.

Необхідною вбачається інтенсифікація участі міжнародної демократичної спільноти у системі мирного врегулювання військових конфліктів, розширення рамок відповідальності за військові злочини, категоричну заборону використання катування, примусу, захоплення заручників, колективного покарання, депортації цивільного населення під час збройних конфліктів [18]. Не виключаючи ймовірності певних обмежень, міжнародне право повинно забезпечувати гарантії їх детермінування виключно законодавчими нормами та попереджувати протиправні дії сторін конфлікту, виключати ймовірність застосування жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження [19]. При цьому варто враховувати, що пам'ять як відображення свідомістю того, що було в минулому досвіді, шляхом запам'ятовування, відтворення і впізнавання формує підґрунтя для усвідомлення таких правових норм і практик. [20].

Аналітика динаміки сутності поняття військових злочинів у міжнародному кримінальному праві свідчить про пріоритетність гарантій гуманітарного доступу та подолання тероризму. Оптимізація галузевого міжнародного законодавства повинна відбуватись у напрямках посилення відповідальності за військові злочини, зведення до мінімуму можливостей використання обхідних шляхів для порушень.

6. Висновки

У міжнародному кримінальному праві поняття воєнних злочинів пройшло тривалу еволюцію від означення окремих порушень законів ведення війни до закріпленої в міжнародному правовому полі конкретизованої дефініції в статутах міжнародних трибуналів. Важливу роль у цьому процесі відіграв Нюрнберзький процес та розвиток сучасного Міжнародного гуманітарного права через кодифікацію норм у Гаазьких конвенціях, Женевських конвенціях, Римському статуті Міжнародного кримінального суду.

Цивільне населення та військовополонені зазнають численних грубих порушень законів війни, що повинно тягнути за собою настання відповідальності фізичних осіб. Ситуація ускладнюється інтеграцією нових військових стратегій, у тому числі, гібридної війни. Це зумовлює необхідність апгрейду міжнародного кримінально-правового поля в напрямку імплементації жорстких меж відповідальності для гарантій захисту прав людини в умовах війни, попередження проявів тероризму, забезпечення взаємодії та єдності між різнорівневими суб'єктами кримінального права.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються у розробленні шляхів удосконалення правових концептів ідентифікації військових злочинів, їх документування та притягнення винних осіб до відповідальності, їх уніфікації в сфері міжнародного кримінального права.

References

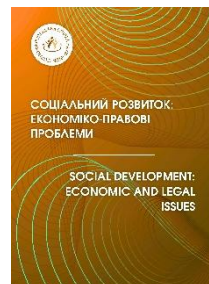
1. Zhenevskia konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny [Geneva Convention on the Protection of Civilian Persons in Time of War]. (1949). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (in Ukrainian)
2. Onishchenko, N. M., & Suniehin, S. O. (2023). Legal support of interaction between the Armed Forces of Ukraine and Civil society: Conceptual framework. *Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 5(19), 313–321. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-313-321](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-313-321)

3. Moisiyakha, A. (2022). Formuvannia derzhavnoi polityky humanitarnoho zabezpechennia v period viiskovoho konfliktu [Formation of state policy of humanitarian support during a military conflict]. *Publichne Uriaduvannia – Public Governance*, 3(31), 38–45. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3\(31\)-5](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3(31)-5) (in Ukrainian)
4. Izarova, I., Prytyka, Y., Uhrynovska, O., & Shestopalov, N. (2023). Protection of rights of internally displaced persons amid military aggression in Ukraine. *The Age of Human Rights Journal*, (20). <https://doi.org/10.17561/tahrj.v20.7711>
5. Lepskiy, M., & Lepska, N. (2023). The war in Ukraine and its challenge to NATO: Peacekeeping to peace engineering. *American Behavioral Scientist*, 67(3), 402–425. <https://doi.org/10.1177/00027642221144833>
6. Kortukova, T., Kolosovskiy, Y., Korolchuk, O. L., Shchokin, R., & Volkov, A. S. (2023). Peculiarities of the legal regulation of temporary protection in the European Union in the context of the aggressive war of the Russian Federation against Ukraine. *International Journal for the Semiotics of Law*, 36(2), 667–678. <https://doi.org/10.1007/s1196-022-09945-y>
7. Fysekis, A. (2020). Protection of population in times of war. *Diplomacy & Intelligence/Revistă de Științe Sociale, Diplomatie și Studii de Securitate*, (14), 196–207. <https://www.cceeol.com/search/article-detail?id=879289>
8. Sriram, C. L., Martin-Ortega, O., & Herman, J. (2017). *War, conflict and human rights: Theory and practice*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315277523>
9. Karreth, J., Sullivan, P. L., & Dezfuli, G. (2020). Explaining how human rights protections change after internal armed conflicts. *Journal of Global Security Studies*, 5(2), 248–264. <https://doi.org/10.1093/jogss/ogaa002>
10. Werle, G., & Jessberger, F. (2020). *Principles of international criminal law*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/law/9780198826859.001.0001>
11. Bassiouni, M. C. (2023). *Crimes against humanity in international criminal law*. BRILL.
12. Dill, J., & Schubiger, L. (2021). Attitudes toward the use of force: Instrumental imperatives, moral principles, and international law. *American Journal of Political Science*, 65(3), 612–633. <https://doi.org/10.1111/ajps.12635>
13. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]. (1948). General Assembly of the United Nations. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (in Ukrainian)
14. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (1997). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (in Ukrainian)
15. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights]. (1973). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (in Ukrainian)
16. Rymnyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]. (1998). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (in Ukrainian)
17. Johnson, J. (2021). Armed conflict and the protection of populations: The debate over humanitarian intervention, using armed force, and the idea of sovereignty. *The Brown Journal of World Affairs*, (28), 185. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/brownjwa28&div=17&id=&page=>
18. Levy, B. (2023). Documenting and preventing the impacts of war. *Journal of Public Health Policy*, (44), 211–213. <https://doi.org/10.1057/s41271-023-00406-9>
19. Mutuma, K., & Mutunga, N. (2022). Civilian protection in war; An insurmountable task? Prohibited & legally permissible conduct during hostilities. *Journal of Conflict Management & Sustainable Development*, 8(4), 19–64. <https://journalofcmsd.net/wp-content/uploads/2022/06/Civilian-Protection-in-War.pdf>
20. Ishchenko, Ye. O. (2020). Kontseptsiiia «mists pam'iaty» P'iera Nora v konteksti doslidzhen pro kolektyvnu pam'iat [The concept of Pierre Nora's "lieux de mémoire" in the context of research on collective memory]. *Pytannia kulturolohiï – Issues of Cultural Studies*, (36), 49–59. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221044> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Інституційна та індивідуальна дія принципу незалежності в роботі прокурорів

Ольга Г. Кобан ¹ *

¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна). Доцент кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права, канд. юрид. наук.

* Автор-кореспондент, e-mail: 2380079@gmail.com

СТАТТЯ

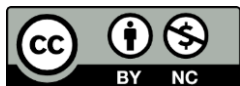
АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.07](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.07)

Авторське право
© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Основна увага приділяється аналізу сутності принципу незалежності прокуратури, його ролі в забезпеченні об'єктивності та неупередженості прокурорської діяльності. Визначено, що незалежність прокуратури є фундаментальним чинником у захисті прав і свобод громадян, а також у гарантуванні справедливого правосуддя. Відсутність належних механізмів захисту незалежності прокуратури призводить до вибіркового правосуддя, корупції та втрати довіри суспільства до правоохоронної системи. Досліджено міжнародні стандарти незалежності органів прокуратури, закріплені в документах ООН, Ради Європи тощо. Проаналізовано відповідність національного законодавства України цим стандартам, виявлено його недоліки та окреслено шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання у цій сфері. Висвітлено проблеми внутрішньої незалежності прокурорів, зокрема їхню процесуальну самостійність, яка обмежується через ієрархічну підпорядкованість та внутрішні розпорядження. Акцентовано увагу на тому, що прокурори нерідко зазнають тиску з боку керівництва прокуратури, що обмежує їхню здатність приймати об'єктивні рішення. Встановлено, що в Україні прокуратура часто використовується як інструмент політичної боротьби, що проявляється у вибіркового кримінальному переслідуванні або блокуванні розслідувань щодо посадових осіб, пов'язаних із владою. Наведено приклади резонансних справ, у яких мала місце політична заангажованість прокуратури. Особливу увагу приділено питанням професійної етики та рівня правової культури серед прокурорів. Виявлено випадки, коли самі прокурори сприяють порушенню принципу незалежності через корупцію або прийняття замовних рішень. На основі проведеного аналізу запропоновано шляхи вдосконалення механізмів забезпечення незалежності прокуратури. Серед основних рекомендацій: реформування організаційної структури прокуратури, посилення гарантій автономності прокурорів, створення незалежних дисциплінарних органів для розгляду випадків втручання у прокурорську діяльність, розширення механізмів громадського контролю за діяльністю прокуратури.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

прокуратура та її принцип незалежності, прокурорський нагляд, автономність прокурорів, процесуальна самостійність, реформування прокуратури.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Institutional and Individual Application of the Principle of Independence in the Work of Prosecutors

Olha Koban ¹ *

¹ Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). Associate Professor at the Department of Theory and History of Law and State, Educational and Scientific Institute of Law, PhD in Law.

* Corresponding Author, e-mail: 2380079@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.07](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.07)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The main attention is paid to the analysis of the essence of the principle of independence of the prosecutor's office, its role in ensuring the objectivity and impartiality of prosecutorial activities. It is determined that the independence of the prosecutor's office is a fundamental factor in protecting the rights and freedoms of citizens, as well as in guaranteeing fair justice. The absence of proper mechanisms for protecting the independence of the prosecutor's office leads to selective justice, corruption and loss of public trust in the law enforcement system. International standards of independence of prosecutorial bodies, enshrined in the documents of the UN, the Council of Europe, etc., are studied. The compliance of the national legislation of Ukraine with these standards is analyzed, its shortcomings are identified and ways to improve regulatory and legal regulation in this area are outlined. The problems of internal independence of prosecutors are highlighted, in particular, their procedural independence, which is limited due to hierarchical subordination and internal orders. Attention is focused on the fact that prosecutors are often subjected to pressure from the leadership of the prosecutor's office, which limits their ability to make objective decisions. It has been established that in Ukraine, the prosecutor's office is often used as an instrument of political struggle, which is manifested in selective criminal prosecution or the blocking of investigations against officials associated with the government. Examples of high-profile cases in which the prosecutor's office was politically involved are given. Particular attention is paid to issues of professional ethics and the level of legal culture among prosecutors. Cases have been identified where prosecutors themselves contribute to the violation of the principle of independence through corruption or the adoption of commissioned decisions. Based on the analysis, ways of improving mechanisms for ensuring the independence of the prosecutor's office are proposed. Among the main recommendations: reforming the organizational structure of the prosecutor's office, strengthening guarantees of the autonomy of prosecutors, creating independent disciplinary bodies to consider cases of interference in prosecutorial activities, and expanding mechanisms for public control over the activities of the prosecutor's office.

KEYWORDS

prosecutor's office and principle of independence, prosecutorial supervision, autonomy of prosecutors, procedural independence, reform of the prosecutor's office.

1. Вступ

У сучасному демократичному суспільстві інститут прокуратури є важливим елементом контролю та нагляду за функціонуванням органів державної влади та посадових осіб. Враховуючи важливість прокурорського нагляду, варто максимально ефективно забезпечити на рівні нормативно-правового регулювання функціонування основних принципів діяльності прокурорів та прокуратури як інституції. Один з таких принципів є принцип незалежності в роботі прокуратури, разом з тим, варто враховувати ієрархічну структуру та централізоване підпорядкування в інституті прокуратури.

Розвиток правової та демократичної держави неможливий без ефективного функціонування інституцій, відповідальних за забезпечення законності, серед яких прокуратура відіграє ключову роль у підтриманні правопорядку та захисті прав і свобод громадян. Вона здійснює правозахисну діяльність у межах функцій, визначених Конституцією України [8] та Законом України «Про прокуратуру» (далі – Закон) [11], що спрямовані на забезпечення законності та правопорядку.

Окремо варто підкреслити принцип незалежності прокуратури, закріплений у Конституції України та Законі, який передбачає відсутність впливу, тиску чи втручання у її діяльність. Незалежність має два виміри: інституційний, що забезпечує автономію прокуратури як державного органу, та персональний, який гарантує, що кожен прокурор ухвалює рішення відповідно до закону без зовнішнього впливу. Втім, реалізація цього принципу на практиці стикається з численними викликами, що зумовлює актуальність дослідження проблемних аспектів незалежності прокурорів. Вирішення цих питань потребує не лише вдосконалення нормативно-правового регулювання, а й створення дієвих механізмів запобігання тиску, зміцнення процесуальної автономії прокурорів та підвищення рівня їхньої професійної культури.

2. Огляд літературних джерел

Огляд літератури свідчить про всебічне дослідження теми на основі нормативно-правових актів, наукових праць, міжнародних стандартів та резонансних судових справ. Серед науковців, які досліджували питання, що стосується проблем реалізації принципу незалежності в роботі прокурорів, необхідно виділити таких як Ю. Бисага, Т. Колеснік, О. Проневич, І. Шульган. Окремо аналізуються практичні кейси, що демонструють порушення принципу незалежності в Україні, включаючи випадки політичного та адміністративного тиску на прокурорів. Зокрема, якщо ми говоримо про позицію Т. Колеснік, то у своїй статті досліджується поняття незалежності в діяльності прокуратури України. Аналізується механізм реалізації принципу незалежності та окреслюються можливі шляхи вдосконалення процесу захисту прав і свобод громадян. Визначаються напрями практичного втілення цього принципу та його ключові ознаки. Підкреслюється, що будь-який вплив на працівника прокуратури з метою перешкодити виконанню службових обов'язків чи домогтися ухвалення неправомірного рішення тягне за собою юридичну відповідальність. Застосування принципу незалежності розглядається як основа правового статусу прокуратури в державі. Наголошується, що рішення прокурора в межах наданих повноважень повинні бути самостійними та вільними від політичного тиску [2]. Більш детально розглянемо позиції в нашій статті.

Досліджуючи статтю Ю. Бисаги «Незалежність прокурорів як ключовий принцип діяльності прокуратури: загальні засади реалізації» можемо зауважити, що наукова стаття, в першу чергу, присвячена дослідженню загальних засад реалізації принципу незалежності прокуратури України. Наголошується, що прокуратура посідає провідне місце у системі органів державної влади, адже на неї покладено важливі повноваження щодо підтримання публічного обвинувачення, участі у досудовому розслідуванні, представництва інтересів держави та громадян у суді тощо. У зв'язку з цим принцип незалежності прокуратури набуває особливої актуальності, адже від його ефективної реалізації залежить якість виконання функцій цього інституту. Потім встановлено, що незалежність прокуратури є ключовою засадою її організації та діяльності, тісно пов'язаною з іншими принципами функціонування. Незалежність передбачає можливість здійснення прокурорами своїх повноважень без страху чи прихильності

та без впливу з боку органів влади, місцевого самоврядування, політиків, ЗМІ та інших суб'єктів. Особливого значення у цьому контексті набуває суспільна довіра до прокуратури, яка ґрунтується на переконанні громадськості у дотриманні нею принципу верховенства права. Незалежність прокуратури розглядається у двох аспектах: інституційному (незалежність від інших органів державної влади) та індивідуальному (незалежність кожного прокурора). При цьому зауважується, що інституційна незалежність може поєднуватися з ієрархічною підпорядкованістю окремих прокурорів. У світовій практиці виокремлюють різні моделі організації прокуратури: як незалежного органу, за зразком судової влади, або ж у складі виконавчої гілки влади. Усі ці підходи враховуються при дослідженні реалізації принципу незалежності прокуратури [5].

В свою чергу, О. Проневич наголошує на необхідності розмежування понять «незалежність» і «неупередженість» у правозастосуванні, оскільки вказані поняття відіграють різні ролі у функціонуванні системи кримінальної юстиції, оскільки останній зазначає, що незалежність передбачає не лише правовий статус, а й наявність об'єктивних умов та гарантій, які унеможливають тиск або вплив на діяльність органів правопорядку та суду. Незалежність визначається на інституційному рівні та включає як правові, так і організаційні аспекти, що забезпечують свободу ухвалення рішень, тоді як неупередженість, за його підходом, є характеристикою поведінки конкретного органу чи посадової особи в процесі кримінального провадження й проявляється в об'єктивному та рівноправному ставленні до всіх учасників процесу, виключенні будь-яких упереджень або дій на користь однієї зі сторін [3, с. 8].

І. Шульган у статті «Незалежність прокурорів як засади діяльності прокуратури» пише що засади діяльності прокуратури, дотримання яких забезпечує реалізацію прокурорських повноважень та ухвалення рішень в межах чинного законодавства. Засади визначаються як базові ідеї, обумовлені функціями, метою й завданнями прокуратури, що охоплюють усі напрями її діяльності, регламентують організаційні основи функціонування прокурорської системи, добір кандидатів на посаду прокурора, а також правові та моральні норми поведінки посадових осіб під час здійснення ними службових обов'язків. Акцентовано, що принцип незалежності прокурорів тісно пов'язаний з іншими засадами організації та діяльності органів прокуратури, закріпленими у ст. 3 Закону України «Про прокуратуру», і має ключове значення для належного функціонування цього інституту. Його зміст полягає у гарантуванні відсутності незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора під час ухвалення рішень. Це забезпечує ефективну реалізацію покладених на нього завдань і функцій. Підкреслено, що лише за умови забезпечення незалежності прокуратура здатна повною мірою виконувати свої завдання та гарантувати захист прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства й держави. Ігнорування цього принципу призводить до зниження ефективності діяльності прокуратури та обмежує її здатність належно забезпечувати верховенство права [6].

А. С. Шапошник у своїй статті «Правова характеристика керівних принципів діяльності прокурора в Україні та незалежність прокурора як їх основа» пише, що принципи визначають організаційні засади, умови функціонування прокуратури, а також професійні та етичні вимоги до прокурорів. Особлива увага приділяється принципу незалежності, який розглядається як фундаментальний у прокурорській діяльності. Незалежність трактується як гарантія вільного та неупередженого прийняття рішень, захищеного від політичного, матеріального чи будь-якого іншого зовнішнього впливу. Автор наголошує, що реальне забезпечення цього принципу прямо впливає на довіру суспільства до прокуратури. Водночас підкреслюється, що коло загроз незалежності є значно ширшим, ніж зазвичай визнається, і потребує комплексного перегляду. Пропонується розширити систему гарантій, які б забезпечували прокурору захист від тиску з боку різних суспільних і владних інститутів. Зроблено висновок, що лише за умов дієвого втілення принципу незалежності прокуратура здатна ефективно виконувати свої завдання та забезпечувати належний захист прав і свобод людини, суспільних та державних інтересів [7].

3. Постановка завдання

Метою статті є дослідження проблем реалізації принципу незалежності в діяльності органів прокуратури, аналіз факторів, що обмежують автономність прокурорів, та визначення шляхів удосконалення механізмів забезпечення їхньої незалежності. Особлива увага

приділяється питанням процесуальної самостійності прокурорів, механізмам захисту від незаконного впливу та міжнародному досвіду, який може бути корисним для України.

4. Методи та матеріали

У статті приділяється увага методу аналізу та синтезу, зокрема основна увага приділялася аналізу сутності принципу незалежності прокуратури, його ролі у забезпеченні об'єктивності та неупередженості прокурорської діяльності. За допомогою синтезу отриманих даних визначено фундаментальне значення незалежності для захисту прав і свобод громадян та гарантування справедливого правосуддя. Даними методами орпацьовувався також Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів [1]. Також використовувався компаративний метод за допомогою якого досліджено міжнародні стандарти незалежності органів прокуратури, закріплені в документах ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Проведено порівняння з використанням синхронного методу порівняння цих стандартів із положеннями національного законодавства України, що дозволило виявити його недоліки та окреслити напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання. Особлива увага приділялася питанням професійної етики та рівня правової культури серед прокурорів. Досліджено випадки, коли прокурори самі сприяли порушенню принципу незалежності через корупційні дії або прийняття замовних рішень.

5. Результати та обговорення

Науковець Т. Колеснік у своїх дослідженнях висвітлює принцип незалежності прокуратури як один із ключових чинників її ефективного функціонування та забезпечення верховенства права. Він акцентує увагу на тому, що правове становище прокуратури в державі визначається її повною самостійністю та відсутністю підпорядкування будь-яким державним органам, громадським чи політичним організаціям. Окреслене гарантує незалежність вищезазначеного органу у виконанні покладених на нього функцій, зокрема у здійсненні нагляду за дотриманням законів та розслідуванні кримінальних правопорушень. Разом з тим, вчений звертає увагу на недопустимість будь-якого впливу на працівників прокуратури з метою перешкоджання їхній діяльності або спонукання до прийняття неправомірних рішень, наприклад звернення посадових осіб до прокурорів не можуть містити вказівок чи вимог щодо розгляду конкретних справ, а розголошення даних перевірок і досудового розслідування без дозволу прокурора забороняється [2, с. 80]. Загалом окреслена позиція підкреслює, що незалежність прокуратури є системною гарантією верховенства права, а її дотримання потребує чітко визначених обмежень та заборон, які унеможливають вплив на прокурорів та гарантують їхню об'єктивність.

Принцип незалежності прокуратури безпосередньо пов'язаний із конституційними засадами діяльності органів державної влади та правозахисних інституцій, що гарантують її автономність у здійсненні процесуальних повноважень. Так, О. Проневич підкреслює, що незалежність прокуратури є необхідною умовою для ефективного виконання її функцій, оскільки унеможливорює будь-який зовнішній тиск на прокурорів з боку інших державних органів, політичних структур чи приватних осіб [3, с. 8]. На нашу думку, варто відмітити, що незалежність прокуратури є не лише внутрішнім принципом організації її діяльності, а й зобов'язанням держави щодо її забезпечення. Йдеться про те, що держава повинна створити такі умови, за яких прокурори можуть виконувати свої професійні обов'язки без зовнішнього тиску, залякування чи невинуватого переслідування. Звідси випливає, що законодавство та правозастосовна практика мають гарантувати прокурорам захист від будь-якого втручання, яке могло б вплинути на їхню об'єктивність та професійну неупередженість.

До того ж, посилання на Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів свідчить про закріплення цього підходу на міжнародному рівні та про необхідність дотримання загальноприйнятих стандартів у сфері кримінального переслідування [10]. Незалежність прокуратури є важливою умовою забезпечення верховенства права, тому створення механізмів правового та інституційного захисту прокурорів є обов'язковим для кожної демократичної держави.

Інституційна незалежність означає автономію прокуратури як державного органу від будь-якого втручання з боку інших гілок влади, зокрема виконавчої та законодавчої, а також

політичних чи бізнесових структур. Вона гарантує, що органи прокуратури можуть здійснювати свої функції без впливу сторонніх осіб чи організацій. Тоді як персональна незалежність, у свою чергу, стосується кожного окремого прокурора, який повинен мати свободу прийняття рішень відповідно до закону, власного внутрішнього переконання та оцінки доказів, а не під тиском керівництва, політиків або громадськості. Інституційна незалежність створює загальні умови для функціонування прокуратури без втручання ззовні, тоді як персональна незалежність забезпечує можливість прокурорам діяти об'єктивно в межах своїх повноважень. Відсутність або послаблення будь-якої з цих складових призводить до вибіркового правозастосування, політичної заангажованості та корупційних ризиків. Практичні приклади свідчать про численні випадки порушення як інституційної, так і персональної незалежності.

Резонансні випадки порушення принципу незалежності прокурора демонструють різні форми тиску, що чиняться на прокурорів з боку державних органів, політиків, громадськості та навіть міжнародних суб'єктів. Ці порушення можна класифікувати за кількома основними категоріями, наприклад політичний тиск, адміністративне втручання, судовий та медійний вплив, а також міжнародний тиск на прокурорів у резонансних кримінальних справах.

Прикладом втручання в незалежність прокурорів може бути, справа журналіста Георгія Гонгадзе, що є одним із найяскравіших прикладів політичного тиску на прокуратуру та порушення принципу її незалежності. Вирішуючи справу «Гонгадзе проти України» Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) встановив, що українська влада, зокрема прокуратура, не забезпечила ефективного розслідування вбивства журналіста та виявляла політичну заангажованість [9]. Разом з тим, прокуратура неодноразово гальмувала розслідування, а також свідомо приховувала важливі факти, зокрема, органи слідства довгий час ігнорували записи Миколи Мельниченка, на яких було зафіксовано ймовірні вказівки з боку тодішнього президента Леоніда Кучми щодо усунення Гонгадзе. ЄСПЛ дійшов висновку, що прокуратура діяла не як незалежний орган, а як інструмент політичних інтересів. Суд наголосив, що відсутність оперативного розслідування, зволікання з ідентифікацією тіла, а також відмова від розгляду можливих замовників убивства є порушенням статті 2 Європейської конвенції з прав людини (право на життя) [4]. Політичний тиск на прокуратуру в цій справі також проявився у небажанні розслідувати причетність високопосадовців. Наприклад, попри встановлення виконавців злочину, ключові замовники залишалися поза увагою прокурорів протягом багатьох років. Це демонструє залежність прокуратури від політичного керівництва держави, що, у свою чергу, підірвало довіру суспільства до системи кримінальної юстиції в Україні. Відтак, справа Гонгадзе стала знаковим прикладом необхідності реформування прокуратури, адже її вразливість до політичного впливу сприяла масовим порушенням прав людини та міжнародному осуду. Відтак, справа Гонгадзе стала знаковим прикладом необхідності реформування прокуратури та судової системи, адже її залежність від політичних сил призвела до масових порушень прав людини й міжнародного осуду.

Окремим аспектом є тиск на прокурорів з боку громадськості та медіа, що також може негативно впливати на їхню персональну незалежність. Наприклад, у справі Сергія Стерненка суспільний резонанс і масові протести створили значний тиск на прокурорів, що могло вплинути на ухвалення процесуальних рішень. Ця ситуація супроводжувалася значним суспільним резонансом, акціями протесту та масовим тиском у медіа та соцмережах, що могло впливати на позицію прокурорів і суду [12], а тому прокурори опинялися між двома силами: суспільним запитом на справедливість та необхідністю діяти відповідно до закону, що створює ризики політизованих рішень.

До того ж, інституційна та персональна незалежність прокуратури є взаємопов'язаними й взаємозалежними категоріями. Неможливо забезпечити персональну незалежність прокурора без наявності чітких гарантій інституційної автономії прокуратури. Якщо організаційна структура прокуратури залежна від виконавчої влади або політичних рішень, це створює ризики впливу на кожного окремого прокурора через кадрові рішення, кар'єрний ріст або дисциплінарні механізми. Водночас, навіть якщо прокуратура інституційно незалежна, але окремі прокурори піддаються внутрішньому адміністративному тиску або корупційному впливу, це зводить нанівець загальну незалежність органу.

Отже, для реального забезпечення незалежності прокуратури необхідно одночасно посилювати як інституційну, так і персональну автономію прокурорів. Це можливо шляхом

створення ефективних механізмів захисту від політичного впливу, забезпечення прозорості процесу ухвалення кадрових рішень, зміцнення системи професійної етики та підвищення відповідальності керівництва прокуратури за незаконний тиск на підлеглих. Тільки комплексний підхід до реформування прокуратури дозволить усунути загрози вибіркового правозастосування та зміцнити верховенство права.

6. Висновки

Проведений аналіз міжнародних стандартів, що регламентують незалежність органів прокуратури, зокрема рекомендацій ООН, Ради Європи та інших міжнародних інституцій, дозволив виявити розбіжності між міжнародними вимогами та національним законодавством України, що призводять до обмежень у функціонуванні прокуратури. Водночас відповідність українського законодавства цим стандартам залишається частковою, що створює ризики вибіркового застосування закону та корупційних зловживань.

Окрему увагу приділено проблемі внутрішньої незалежності прокурорів, яка значно обмежується через жорстку ієрархічну підпорядкованість та вплив керівництва прокуратури. Виявлено, що прокурори нерідко зазнають тиску з боку вищих посадових осіб, що позбавляє їх можливості ухвалювати рішення відповідно до закону та внутрішнього переконання. Це може призводити до вибіркового кримінального переслідування, коли провадження ініціюються або припиняються не на підставі об'єктивних правових норм, а відповідно до політичних чи адміністративних вказівок. Такі практики підривають довіру суспільства до прокуратури та негативно впливають на її спроможність забезпечувати законність.

Окремо варто відзначити проблему корупції серед прокурорів, яка часто є наслідком браку належних механізмів контролю та підзвітності. Випадки ухвалення замовних рішень та сприяння корупційним схемам підривають довіру до прокуратури як інституції та створюють умови для безкарності правопорушень.

Аналіз проблем реалізації принципу незалежності в роботі прокурорів дозволяє чітко розмежувати два взаємопов'язані аспекти – інституційну та персональну незалежність. Інституційна незалежність прокуратури передбачає її автономію від впливу інших гілок влади, політичних структур та бізнесових інтересів. Це забезпечує можливість ефективного функціонування органу, його здатність виконувати покладені на нього завдання без стороннього тиску. Водночас персональна незалежність стосується кожного окремого прокурора, його свободи приймати рішення відповідно до закону, внутрішнього переконання та доказів у справі, без втручання керівництва чи зовнішніх суб'єктів. Розмежування цих двох напрямків є критично важливим для забезпечення ефективної діяльності прокуратури. Інституційна незалежність створює загальні умови для функціонування системи, визначає рамки її взаємодії з іншими державними органами, закріплює гарантії невтручання з боку виконавчої та законодавчої влади. Якщо ця незалежність порушується, зростають ризики використання прокуратури як інструменту політичного впливу, вибіркового правозастосування та корупції. У свою чергу, персональна незалежність прокурорів забезпечує неупередженість кожного процесуального рішення. Однак цей аспект є більш вразливим, оскільки прокурори можуть зазнавати тиску з боку вищого керівництва, впливових осіб або громадськості.

References

1. Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors. (2017, April 27). *All-Ukrainian Conference of Prosecutors*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>
2. Koliesnik, T. Ye. (2014). Independence as a basic principle of the prosecutor's activity in Ukraine: Administrative and legal aspect. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 29(2), 79–81. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_29%282%29_21
3. Pronevych, O. (2014). The principle of independence of the prosecutor's office: Dogmatic-legal interpretation and legal regulation. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 4(67), 6–16. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2014_4_3
4. Council of Europe. (1950). *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsiiia z prav liudyny)* [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental

- Freedoms (European Convention on Human Rights)], with protocols, ratified by Ukraine on July 17, 1997 (Law No. 475/97-VR). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (in Ukrainian)
5. Bisaha, Yu. M. (2022). Nezalezhnist yak kliuchovyi pryntsyyp diialnosti prokuratury: zahalni zasady realizatsii [Independence as a key principle of the prosecutor's office: General principles of implementation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 74(2), 196–198. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.67> (in Ukrainian)
 6. Shulhan, I. (2021). Nezalezhnist prokuroriv yak zasada diialnosti prokuratury [Independence of prosecutors as a principle of the prosecutor's office activity]. *Visnyk Natsionalnoho Universytetu "Lvivska Politehnika" – Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 4(32), 153–158. <https://doi.org/10.23939/law2021.32.153> (in Ukrainian)
 7. Shaposhnyk, A. S. (2022). Pravova kharakterystyka kerivnykh pryntsyypiv diialnosti prokurora v Ukraini ta nezalezhnist prokurora yak yikh osnova [Legal characteristics of the guiding principles of the prosecutor's activity in Ukraine and the independence of the prosecutor as their basis]. *Akademichni vizii. Serii Pravo – Academic Visions. Law Series*, (13). <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/693> (in Ukrainian)
 8. Constitution of Ukraine. (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (30), 141. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
 9. European Court of Human Rights. (2005, November 8). Case of Gongadze v. Ukraine (Application No. 34056/02). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text
 10. United Nations. (1990, August 27 – September 7). UN Guidelines on the Role of Prosecutors. Eighth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Havana). <https://lnk.ua/jy4zKEPej>
 11. Law of Ukraine on the Prosecutor's Office. (2014, October 14). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (2–3), 12. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#top>
 12. Radio Svoboda. (2021, February 23). *Vyrok Sternenku: pravozakhysni orhanizatsii zaiavliaut pro "seriozni sumnivy" u spravedlyvosti sudu* [Verdict against Sternenko: Human rights organizations express "serious doubts" about fairness of the court]. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pravozahysnyky-pro-vyrok-sternenku/31121372.html> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Міжнародно-правові аспекти допомоги Україні у контексті збройної агресії

Юрій М. Возовик ^{1*} • Антоніна В. Осипчук ² • Олег В. Плахотнік ³

¹ Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України (Україна). Начальник відділу.

² Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна) Асистент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права, канд. юрид. наук.

³ Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна). Доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права, канд. юрид. наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: vosovik84@ukr.net

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.13](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.13)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

У статті досліджено міжнародно-правові аспекти допомоги Україні у контексті збройної агресії, зокрема визначення держави-агресора, роль міжнародних організацій та судових інституцій у протидії агресії, механізми міжнародного арбітражу та відповідальності, а також форми міжнародної підтримки України — військову, фінансову, гуманітарну та санкційні заходи. Особлива увага приділена міжнародно-правовим принципам, захисту прав людини, практиці Європейського суду з прав людини та міжнародних судових органів, а також питанням протидії застосуванню зброї масового ураження та забезпечення верховенства права. Метою є комплексний аналіз міжнародно-правових механізмів підтримки України у контексті збройної агресії. У дослідженні використано такі методи як порівняльно-правовий аналіз, догматичний метод, аналітичний метод, системний підхід, а також методи узагальнення і логічного аналізу для формулювання висновків та рекомендацій. У статті розкрито сутність і значення міжнародної допомоги державам у стані збройного конфлікту крізь призму принципів міжнародного права. Визначено ознаки збройної агресії. Проаналізовано міжнародно-правове визначення агресії та правовий статус держави-агресора у контексті сучасних збройних конфліктів. З'ясовано принципи міжнародного права у практиці міжнародної допомоги Україні. Досліджено роль міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Рада Європи) у протидії агресії та захисті суверенітету України. Вивчено практичні аспекти міжнародних судових органів (Міжнародний суд ООН, МКС, ЄСПЛ) у справах, пов'язаних із порушенням міжнародного права та прав людини під час агресії. Проаналізовано механізми міжнародного арбітражу та відповідальності держави-агресора, включно з репараціями та відшкодуванням збитків. Оцінено форми міжнародної допомоги Україні: військову, фінансову, гуманітарну та санкційні заходи. Звернуто увагу на міжнародно-правові підходи до протидії зброї масового ураження та роль міжнародної спільноти у запобіганні її використанню. Визначено проблемні аспекти застосування принципів міжнародного права та верховенства права у практиці реагування на агресію. Зазначено міжнародно-правові механізми допомоги Україні: поточний стан і перспективи розвитку. Зроблено акцент на посилення ролі арбітражних механізмів у питаннях репарацій. Надано пропозиції щодо посилення правових гарантій та міжнародного співробітництва. Розглянуто особливості інтеграції України в систему міжнародної безпеки та перспективи розвитку міжнародно-правових механізмів допомоги Україні. Майбутні дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення міжнародно-правових механізмів притягнення держави-агресора до відповідальності, розробку ефективних стратегій запобігання застосуванню зброї масового ураження, оцінку результативності різних форм міжнародної допомоги Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

верховенство права, принципи міжнародного права, права людини, міжнародні судові органи, міжнародний арбітраж, Міжнародний суд ООН, практика ЄСПЛ, Міжнародний кримінальний суд, зброя масового ураження.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

International Legal Aspects of Assistance to Ukraine in the Context of Armed Aggression

Yurii Vozovyk ^{1*} • Antonina Osypchuk ² • Oleh Plakhotnik ³

¹ *Ukrainian Scientific and Research Institute of Special Equipment and Forensic Expertise of the Security Service of Ukraine (Ukraine). Head of Department.*

² *Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine) Assistant Professor at the Department of Justice of the Educational and Scientific Institute of Law, PhD in Law.*

³ *Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine). Associate Professor at the Department of Justice of the Educational and Scientific Institute of Law, PhD in Law, Associate Professor.*

* **Corresponding Author**, e-mail: vosovik84@ukr.net

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.13](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.13)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article examines the international legal aspects of assistance to Ukraine in the context of armed aggression, in particular the definition of an aggressor state, the role of international organizations and judicial institutions in countering aggression, mechanisms of international arbitration and responsibility, as well as forms of international support for Ukraine - military, financial, humanitarian, and sanction measures. Particular attention is paid to international legal principles, the protection of human rights, the practice of the European Court of Human Rights and other international judicial bodies, as well as issues related to countering the use of weapons of mass destruction and ensuring the rule of law. The aim is to conduct a comprehensive analysis of international legal mechanisms supporting Ukraine in the context of armed aggression. The study uses such methods as comparative legal analysis, dogmatic method, analytical method, systematic approach, as well as methods of generalization and logical analysis to formulate conclusions and recommendations. The article reveals the essence and significance of international assistance to states in a state of armed conflict through the prism of the principles of international law. Signs of armed aggression have been identified: violation of sovereignty, territorial integrity, and international agreements. The international legal definition of aggression and the legal status of the aggressor state in the context of modern armed conflicts are analyzed. The principles of international law in the practice of international assistance to Ukraine are clarified. The role of international organizations (UN, OSCE, Council of Europe) in countering aggression and protecting the sovereignty of Ukraine is investigated. The practical aspects of international judicial bodies (ICJ, ICC, ECHR) in cases related to violations of international law and human rights during aggression are studied. The mechanisms of international arbitration and the responsibility of the aggressor state, including reparations and compensation for damages, are analyzed. The forms of international assistance to Ukraine are assessed: military, financial, humanitarian and sanction measures. Attention is drawn to international legal approaches to counteracting weapons of mass destruction and the role of the international community in preventing their use. Challenging aspects of the application of the principles of international law and the rule of law in the practice of responding to aggression are identified. International legal mechanisms for assisting Ukraine are outlined: current status and development prospects. Focus is placed on enhancing the role of arbitration mechanisms in reparations issues. Recommendations are offered to bolster legal guarantees and international cooperation. The aspects of Ukraine's integration into the international security system and the prospects for the development of international legal mechanisms for assisting Ukraine are considered. Future studies should aim at enhancing international legal mechanisms for holding the aggressor state accountable, developing effective strategies to prevent the use of weapons of mass destruction, and assessing the effectiveness of various forms of international assistance to Ukraine.

KEYWORDS

rule of law, principles of international law, human rights, international judicial bodies, international arbitration, International Court of Justice, ECHR practice, International Criminal Court, weapons of mass destruction.

1. Вступ

Вторгнення в Україну стало не лише локальним збройним конфліктом, а й поштовхом світової кризи довіри до міжнародного правового порядку. Воно виявило вразливість тих норм, які протягом десятиліть вважалися непорушними: принципи Статуту ООН, гарантії суверенітету та територіальної цілісності держав, фундаментальні основи безпеки. Важливо підкреслити: міжнародна система реагує на такі виклики повільно й асиметрично. Приклади санкцій чи резолюцій, ухвалених Радою Безпеки ООН, демонструють частковий ефект, проте водночас розкривають обмеженість традиційних механізмів.

Отже, агресія проти України виявляється не окремою подією, а ознакою глибшої кризи світового порядку. Вона свідчить: у XXI столітті війни більше не залишаються локальними — вони миттєво влітаються в глобальний контекст, створюючи ризики для економіки, енергетичної безпеки й, зрештою, для довіри до міжнародного права як такого.

Діяльність цих інституцій виходить за межі декларативних заяв. Якщо у 1990-х домінували резолюції та протоколи, то сьогодні на перший план виводяться практичні інструменти: фінансові пакети, військова підтримка, великі гуманітарні програми. Лише за 2022–2024 роки обсяг міжнародних санкцій, накладених на державу-агресора, зросло втричі, що показує новий рівень мобілізації глобальної спільноти. Варто зауважити, що разом із класичними санкційними механізмами все частіше застосовуються технічні обмеження — заперечення експорту високотехнологічних товарів і відключення від ключових фінансових платформ.

Ефективність міжнародного права сьогодні оцінюється не кількістю ухвалених документів, а можливістю інституцій запобігати ескалації й охороняти цивільне населення. На практиці це означає створення систем спостереження, розгортання миротворчих контингентів, регулювання обороту зброї масового ураження. У багатьох випадках саме дії таких організацій виявились вирішальними для збереження стабільності: достатньо нагадати про роль ОБСЄ в улагодженні локальних конфліктів на Балканах чи напружену діяльність ЄСПЛ у захисті прав біженців.

Міжнародне право все більше стає «системою превентивного реагування», яка може допомогти зменшити масштаби гуманітарних катастроф. У випадку України це проявляється в поєднанні політичних рішень з правовими механізмами, що дозволяють захистити цивільне населення, а також спрямувати фінансові ресурси та санкційні заходи проти агресора.

Звідси випливає, що аналіз міжнародно-правових підстав допомоги Україні має подвійну цінність. З одного боку, він створює базу для реального захисту людей у зоні війни, а з іншого — формує модель, яку можна використати в майбутньому при нових конфліктах. І що показово, ефективність цієї моделі визначатиме не лише швидкість реакції окремих держав, а й здатність міжнародних інституцій діяти узгоджено.

2. Огляд літературних джерел

У науковій літературі питання міжнародної підтримки держав, включаючи Україну, що зазнали агресії, розглядається через призму міжнародного права, безпеки та прав людини. Так, М. М. Тараненко, А. О. Правосуд, В. Д. Устименко [1, с. 166] у своєму дослідженні зазначали особливості надання гуманітарної допомоги в умовах збройного конфлікту та території України. К. В. Громовенко [2, с. 101], Д. Казначеев [3, с. 81], Є. В. Кобко [4, с. 230] у своїх працях зосереджувалися на аналізі особливостей міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів. О. Л. Соколенко [5, с. 399] досліджував роль міжнародних організацій у процесі врегулювання та припинення локальних війн. А. Вадімов [6, с. 618] звернув увагу на особливості та фактори верховенства права. У свою чергу, І. В. Курило, Л. В. Головій [7, с. 16] розглядали особливості правового регулювання застосування біологічної зброї в умовах збройних агресій. У.З. Коруц [8, с. 171], Л. О. Широбокова [9, с. 521] зосереджували увагу на питанні взаємодії України з МКС у справах притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, скоєні на території України, в умовах військової агресії. О. Литвинчук, А. Шевчук, О. Войтюк [10, с. 239] розглядали тенденції надання допомоги Україні міжнародними організаціями та країнами-партнерами в умовах протистояння жорстокій агресії РФ. С.В. Клименко [11, с. 358] вивчав правові механізми та інструменти, що застосовуються для відшкодування жертвам

воєнних злочинів у різних країнах Європи та світу. Л. Я. Стрельбіцька, О. М. Стець, А. Я. Палюх [12, с. 817] розглянули повноваження міжнародних судів у забезпеченні справедливості та розв'язанні конфліктів між суб'єктами міжнародного права, підготували пропозиції щодо удосконалення, докладно аналізуючи інституціональні та юридичні аспекти їхньої діяльності. О. Плахотнік [13, с. 56] досліджував питання про співробітництво прокуратури України з Міжнародним кримінальним судом та міжнародне співробітництво під час кримінального провадження за Кримінальним процесуальним кодексом України.

Попри різноманіття підходів у наукових працях, деякі аспекти залишаються недостатньо дослідженими, зокрема ефективність міжнародних механізмів протидії застосуванню зброї масового ураження, комплексна оцінка результативності різних форм допомоги Україні (військової, фінансової, гуманітарної та санкційної), а також узгоджена практика міжнародних судових і арбітражних органів щодо притягнення держави-агресора до відповідальності та забезпечення репарацій.

3. Постановка завдання

Метою дослідження є повний аналіз міжнародно-правових аспектів допомоги Україні у контексті збройної агресії, зокрема визначення правового статусу держави-агресора, оцінювання ролі міжнародних організацій та судових інституцій, вивчення механізмів залучення агресора до відповідальності та репарацій, а також вивчення дієвих форм міжнародної підтримки, включно з боротьбою проти застосування зброї масового ураження, з урахуванням принципів міжнародного права, верховенства права та захисту прав людини.

4. Методи та матеріали

Для досягнення мети дослідження було застосовано комплекс методів, що дозволяють всебічно проаналізувати міжнародно-правові аспекти допомоги Україні у контексті збройної агресії: порівняльно-правовий метод — для зіставлення норм міжнародного та національного права, аналізу резолюцій ООН, норм Римського статуту МКС, Конвенції про права людини та інших міжнародних договорів; догматичний метод — для систематизації та тлумачення положень міжнародного права, класифікації видів агресії, форм міжнародної допомоги та правових механізмів притягнення агресора до відповідальності; аналітичний метод — для оцінки практики міжнародних судових органів (Міжнародний суд ООН, МКС, ЄСПЛ), арбітражних процедур, а також резолюцій і звітів міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Рада Європи); системний підхід — для комплексного вивчення взаємозв'язку між різними формами міжнародної підтримки (військовою, фінансовою, гуманітарною, санкційною) та їх впливу на захист суверенітету України; методи узагальнення, синтезу та логічного аналізу — для формування цілісного бачення міжнародно-правових механізмів, оцінки їх ефективності та розробки пропозицій щодо вдосконалення міжнародної допомоги.

5. Результати та обговорення

Коли держава стикається з війною, питання зовнішньої підтримки виходить на перший план. Без системної міжнародної допомоги зберегти територіальну цілісність, захистити права громадян і утримати функціонування базових інститутів стає практично неможливо. Водночас ця допомога не є проявом «доброї волі», а ґрунтується на чітких засадах міжнародного права. В їхньому центрі — принципи рівності держав, заборона застосування сили поза межами самозахисту, недопустимість втручання у внутрішню політику та пріоритет прав людини.

Значення міжнародної допомоги полягає у створенні комплексної системи підтримки держави, що зазнала агресії, та забезпеченні дотримання міжнародно-правових принципів. Вона дозволяє:

- зупинити або мінімізувати наслідки збройної агресії;
- підтримати суверенітет та територіальну цілісність держави;
- захистити права людини і забезпечити гуманітарні стандарти;
- зміцнити верховенство міжнародного права та законність дій у конфліктних ситуаціях.

Особливе місце займає гуманітарний вимір: програми евакуації, забезпечення продуктами харчування та медикаментами, захист внутрішньо переміщених осіб. Вагому роль відіграють дипломатичні інструменти та санкційний тиск. Вони не лише ізолюють агресора на світовій арені, а й створюють додаткові стимули для припинення воєнних дій.

Агресія у міжнародному праві визначається як використання сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, що порушує Статут ООН. Стаття 2 Статуту ООН закріплює принцип заборони застосування сили у міжнародних відносинах, а Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) 1974 року деталізує ознаки акту агресії, включно із вторгненням, блокадою, нападом на союзників тощо [14, с. 110].

Правовий статус держави-агресора у міжнародному праві визначається як держава, яка вчинила агресію, незалежно від внутрішньополітичних чи економічних причин. Така держава несе міжнародну відповідальність за завдані збитки, включно з обов'язком відшкодування (репарацій), і підлягає юридичному засудженню у міжнародних судових органах, таких як Міжнародний суд ООН або Міжнародний кримінальний суд.

Збройна агресія є однією з найсерйозніших форм порушення міжнародного права і ключовим фактором загрози міжнародній безпеці. Вона визначається як застосування сили однією державою проти іншої держави, що призводить до порушення її суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності. Стаття 2 Статуту ООН закріплює заборону використання сили в міжнародних відносинах, а Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) 1974 року деталізує конкретні форми агресії [15, с. 35].

Серед основних ознак збройної агресії виділяють (табл. 1):

Таблиця 1. Збройна агресія та її ознаки

Ознака збройної агресії	Зміст	Приклади прояву у сучасних конфліктах
Порушення суверенітету	Втручання агресивної держави у внутрішні справи іншої держави. Нав'язування своєї політичної чи військової волі.	Втручання РФ у політичні процеси на тимчасово окупованих територіях України
Порушення територіальної цілісності	Вторгнення на територію іншої держави, захоплення частини території та створення контрольованих адміністрацій.	Захоплення Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей України
Порушення міжнародних угод	Ігнорування міжнародних договорів, угод з безпеки та стандартів міжнародного гуманітарного права.	Порушення Будапештського меморандуму та Женевських конвенцій щодо захисту цивільного населення

Джерело: розроблено авторами на основі [16; 17, с. 511; 18, с. 346].

Досвід війни проти України наочно демонструє, що сучасні конфлікти рідко обмежуються лише бойовими діями. Військове вторгнення майже завжди супроводжується цілим комплексом явищ: порушенням чинних міжнародних договорів, нехтуванням нормами гуманітарного права, цілеспрямованим тиском на цивільне населення та масовими випадками знецінення базових прав людини. Саме комбінація цих ознак утворює нову модель «гібридної агресії», яка виходить за межі класичних уявлень про війну [17, с. 511].

Вторгнення Росії в Україну перетворилося на один із найсерйозніших ударів по системі міжнародної безпеки, яка будувалася десятиліттями. Йдеться не лише про порушення державного суверенітету та зміну кордонів, а й про випробування для самої архітектури глобального правопорядку.

На це питання міжнародна спільнота відповіла заходами, які можна назвати безпрецедентними за розміром. До кінця 2023 року понад 50 країн надали Україні різноманітні форми допомоги — від сучасних ППО-систем і бронетехніки до довгострокових кредитних програм і гуманітарних вантажів. Лише ЄС виділив понад 80 мільярдів євро допомоги, що за обсягом порівняно з річним ВВП окремих країн Центральної Європи. Саме правове визнання агресії започаткувало легітимацію таких дій: від санкцій проти російських корпорацій до створення спеціальних фондів відновлення.

Правова основа міжнародної підтримки України спирається на фундаментальні ідеї світового правопорядку. Йдеться про рівність усіх держав у їхньому суверенному статусі, недопустимість насильницького втручання у внутрішні процеси, непорушність кордонів, гарантії права народів на власну ідентичність та потребу співпраці між учасниками міжнародної системи. Ці норми складають каркас сучасної безпекової архітектури.

Вивчення міжнародно-правових аспектів допомоги Україні під час збройного конфлікту дозволяє простежити, як фундаментальні норми міжнародного права впроваджуються у сучасних геополітичних умовах і стають дієвим інструментом захисту світового правопорядку (табл. 2).

Таблиця 2. Реалізація принципів міжнародного права у практиці міжнародної допомоги Україні

Принцип міжнародного права	Порушення з боку агресора	Міжнародна допомога Україні
Незастосування сили та заборона агресії	Збройний напад на Україну, обстріли міст, окупація територій	Військово-технічна допомога, санкції проти РФ, підтримка обороноздатності
Територіальна цілісність і непорушність кордонів	Анексія Криму, спроби захоплення Донбасу та інших територій	Дипломатична та військова підтримка повернення контролю над територіями. Політичне не визнання анексії
Суверенна рівність держав	Ігнорування суверенітету України, нав'язування зовнішньополітичного курсу	Визнання права України обирати союзи (ЄС, НАТО), підтримка в міжнародних організаціях
Невтручання у внутрішні справи	Втручання під приводом «захисту російськомовних»	Допомога Україні на запит її уряду, що не є порушенням суверенітету
Право народів на самовизначення	Намагання силою змінити політичний вибір України	Підтримка демократичних процесів, допомога у реформах, інтеграція до європейських структур
Добросовісне виконання зобов'язань	Порушення Будапештського меморандуму та інших угод	Реакція міжнародної спільноти через санкції, посилення безпекових гарантій для України
Співробітництво між державами	Руйнування міжнародного миру та стабільності	Координація дій у межах ЄС, НАТО, ООН, створення коаліцій підтримки
Захист прав людини	Масові порушення прав людини, депортації, воєнні злочини	Гуманітарна допомога, робота МКЧХ, притягнення винних до відповідальності в МКС

Джерело: розроблено автором на основі [19, с. 958; 20, с. 134; 21, с. 98].

Табл. 2 очевидно демонструє, що агресивні дії російської федерації системно суперечать практично всім фундаментальним принципам міжнародного права. При цьому міжнародна допомога Україні націлена на відновлення рівноваги та впровадження цих принципів у практичному плані: через санкційні інструменти, військово-технічну підтримку, гуманітарні місії, дипломатичні зусилля та притягнення винних до відповідальності.

Міжнародні організації відіграють важливу роль у усуненні збройної агресії, захисті суверенітету держав та забезпеченні верховенства міжнародного права. У контексті сучасної агресії проти України особливе значення мають ООН, ОБСЄ та Рада Європи.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) гарантує юридичне управління міжнародними конфліктами через Статут ООН та постанови Генеральної Асамблеї й Ради Безпеки. При агресії проти України ООН оцінює ситуацію, приймає постанови, які засуджують дії держави-агресора, і координує міжнародні санкції. ООН також сприяє наданню гуманітарної допомоги та залучає спеціалізовані агентства для підтримки цивільного населення у зонах конфлікту.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) виконує свою роль у підтримці України, зокрема через правозахисну діяльність, екологічну допомогу, реформування організації та надання фінансової підтримки.

Рада Європи і Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) гарантують захист прав людини та верховенства права під час збройної агресії. Рада Європи ініціює резолюції, моніторингові місії та політичні механізми втручання на держави-агресори, тоді як ЄСПЛ розглядає індивідуальні та міждержавні скарги, пов'язані з порушенням прав цивільного населення. Роль міжнародних організацій у протидії агресії та захисті суверенітету України коротко подано у табл.3.

Загалом, діяльність міжнародних організацій сприяє:

- правовому визнанню держави-агресора та засудженню її дій;
- координації міжнародної допомоги (гуманітарної, фінансової, військової);
- документуванню порушень прав людини і підготовці підстав для юридичної відповідальності;
- підтримці ініціатив, спрямованих на відновлення територіальної цілісності України.

Міжнародні судові інституції виступають опорою системи глобальної справедливості, забезпечуючи верховенство міжнародного права та сприяючи притягненню держав-агресорів

до відповідальності за порушення норм гуманітарного права. Серед ключових структур особливе значення мають Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд (МКС) та Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Таблиця 3. Роль міжнародних організацій у протидії агресії та захисті суверенітету України

Міжнародна організація	Основні функції	Діяльність щодо захисту України	Міжнародно-правова значимість
ООН	Правове регулювання міжнародних конфліктів, прийняття резолюцій, координація міжнародних санкцій	Ухвалення резолюцій Генеральної Асамблеї, активне залучення міжнародних гуманітарних організацій та підтримка цивільного населення.	Забезпечення міжнародного визнання дій агресорів і створює підґрунтя для санкцій та їх міжнародної відповідальності.
ОБСЄ*	Моніторинг безпеки, спостереження за дотриманням міжнародних угод, миротворчі ініціативи	Інформаційна та медіа підтримка, екологічна допомога та відновлення інфраструктури	Створення правової бази для аналізу порушень міжнародного права та підтримка реалізації мирного врегулювання конфліктів.
Рада Європи / ЄСПЛ	Захист прав людини, верховенство права, моніторингові місії, розгляд скарг	Реалізація резолюцій, розгляд скарг і політичний тиск на державу-агресора.	Забезпечення реалізації Конвенції про права людини, формування захисту цивільних

* На сьогодні ОБСЄ не проводить власної моніторингової місії в Україні через загрозу безпеці спостерігачів.

Джерело: розроблено автором на основі [22; 23, с. 21; 24; 25, с. 147].

Загалом, практика міжнародних судових органів забезпечує: правове визнання агресії та порушень міжнародного права; механізми притягнення держави-агресора та її представників до відповідальності; захист прав людини у зонах конфлікту; підкріплення міжнародних норм верховенства права та відновлення справедливості (табл. 4).

Таблиця 4. Практика міжнародних судових органів у справах, пов'язаних із порушенням міжнародного права та прав людини під час агресії

Судовий орган	Основні функції	Приклади практики	Міжнародно-правова значимість
Міжнародний суд ООН (МС ООН)	Аналіз міждержавних конфліктів	Справа «Україна проти РФ» (2022–2023) — визнання порушення Статуту ООН, встановлення міжнародної відповідальності РФ	Гарантує юридичне визнання агресії
Міжнародний кримінальний суд (МКС)	Кримінальне переслідування за воєнні злочини, злочини проти людяності та акти агресії	Розслідування військових злочинів у ході війни в Україні. Притягнення до відповідальності.	Створює механізм персональної відповідальності, запобігає безкарності за міжнародні злочини
Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ)	Захист прав людини, розгляд міждержавних та індивідуальних скарг щодо порушень Конвенції	Розгляд скарг щодо порушення прав цивільного населення на тимчасово окупованих територіях	Захист громадян та забезпечення гуманітарних норм. Закріплює відповідальність держави,

Джерело: розроблено автором на основі [8, с. 171; 26–28].

Світова практика виробила розгалужену систему механізмів, здатних притягувати державу-агресора до відповідальності та забезпечувати справедливе відшкодування завданої шкоди постраждалим сторонам. Ефективність цих механізмів проявляється у двох площинах. По-перше, вони створюють чіткі юридичні рамки для притягнення винних до відповідальності, а по-друге — формують основу для координації міжнародної підтримки та компенсаційних програм. У низці випадків спостерігається, що саме поєднання традиційних норм та інноваційних арбітражних рішень дозволяє значно скоротити час реагування та забезпечити відновлення порушених прав. На практиці це проявляється в конкретних фінансових та гуманітарних заходах: від замороження активів агресора до програм відшкодування збитків цивільному населенню, де обсяг відновлювальної допомоги може сягати мільярдів доларів, як показує досвід конфліктів початку XXI століття [20, с.134].

По-першу, основною основою є норми Статуту ООН і звичаєвого права, які прямо

виключають агресію та враховують повну міжнародно-правову відповідальність за її вчинення. Держава-агресор зобов'язана припинити правопорушення, забезпечити його неповторення та надати повністю компенсацію шкоди. Останнє може набувати форму реституції (повернення майна чи прав), компенсації (грошові виплати за завдані збитки) та сатисфакції (визнання факту порушення, вибачення, інші символічні дії).

По-друге, ключову роль відіграють міжнародні судові та арбітражні органи. Міжнародний суд ООН має універсальну юрисдикцію у спрах між державами, зокрема щодо відповідальності за агресію чи порушення міжнародних договорів. Арбітражні трибунали *ad hoc* створюються для розгляду конкретних вимог, наприклад, щодо експропріації майна, руйнування інфраструктури чи порушення інвестиційних угод. У сучасних конфліктах значення набули й спеціалізовані компенсаційні комісії (як це було після агресії Іраку проти Кувейту 1990 року, коли було створено Комісію ООН з компенсацій, яка виплатила понад 50 млрд доларів постраждалим).

По-третьому, у практиці міжнародних відносин посилюється роль механізмів замороження та конфіскації активів держави-агресора. Це не лише засіб економічного тиску, а й інструмент реального забезпечення майбутніх арбітражних рішень.

По-четверте, розробляються нові інституційні підходи. Серед них — створення спеціального міжнародного компенсаційного механізму для документування збитків і подальшого їх відшкодування. Такий реєстр претензій дає змогу систематизувати вимоги фізичних і юридичних осіб, а також державних органів, що зазнали шкоди від агресії, і в подальшому використовувати ці дані як підставу для виплат.

Механізми міжнародного арбітражу та відповідальності держави-агресора подано у табл. 5.

Таблиця 5. Механізми міжнародного арбітражу та відповідальності держави-агресора

Механізми	Зміст та функції	Приклади застосування
Норми міжнародного права	Заборона агресії; обов'язок припинити правопорушення, надати повне відшкодування (реституція, компенсація, сатисфакція).	Статут ООН, постанови, проекти статей Міжнародної Комісії з Права щодо відповідальності держав.
Міжнародний суд ООН	Розгляд міждержавних спорів про порушення міжнародного права; винесення обов'язкових рішень.	Справи проти Росії (Україна проти РФ, позови за Конвенцією про геноцид, фінансування тероризму).
Арбітражні трибунали	Тимчасові органи для розгляду конкретних спорів, зокрема щодо експропріації майна чи інвестицій.	Позови інвесторів до держав у рамках ICSID чи UNCITRAL.
Компенсаційні комісії	Створюються для документування збитків і організації виплат постраждалим.	Компенсаційна комісія ООН після агресії Іраку проти Кувейту (виплати понад 50 млрд доларів).
Санкції та замороження активів	Блокування фінансових і майнових ресурсів агресора задля репарацій.	Санкційні пакети ЄС, США, Канади проти РФ; замороження державних резервів.
Спеціальні міжнародні механізми	Створення реєстрів збитків, фондів відновлення, спеціальних судів чи компенсаційних агентств.	Ініціатива Ради Європи щодо Реєстру збитків, пов'язаних з агресією РФ проти України (2023).

Джерело: розроблено авторами на основі [29; 30, с. 607; 31-33].

Ці інструменти допомоги мають комплексний характер. Військова підтримка дозволяє Україні ефективніше оборонятися та відновлювати контроль над територіями. Фінансова допомога забезпечує стабільність державного бюджету й створює умови для відбудови зруйнованої інфраструктури. Гуманітарні програми спрямовані на підтримку цивільного населення, яке найбільше потерпає від війни. Санкційна політика, своєю чергою, має на меті обмежити економічний та військовий потенціал агресора, створивши додатковий тиск для припинення війни (табл. 6).

Підтримка України стала унікальним зразком того, як у сучасному світі можуть поєднуватися традиційні та інноваційні механізми міжнародної взаємодії. Уперше в новітній історії держави й міжнародні організації координують свої дії на такому рівні, що дипломатичні ініціативи, економічні пакети та фінансові інструменти поєднуються з новими інституційними механізмами й технологіями управління допомогою.

При цьому не менш значущою залишається превентивна складова безпеки: вона орієнтована на недопущення застосування найруйнівніших засобів війни — від ядерної до хімічної та біологічної зброї.

Таблиця 6. Основні форми міжнародної допомоги Україні

Форма допомоги	Зміст та інструменти	Приклади реалізації
Військова допомога	Постачання озброєння, техніки, боєприпасів; навчання військовослужбовців; обмін розвідданими; підтримка у сфері кібербезпеки.	Пакети допомоги від США (артилерія, ППО Patriot, HIMARS), програма «Ramstein»; тренування українських військових у Великій Британії, Польщі, Німеччині.
Фінансова допомога	Макрофінансова підтримка державного бюджету; кредити та гранти; програми відновлення інфраструктури; технічна допомога.	Програми МВФ та Світового банку; макрофінансова допомога ЄС (більше 18 млрд євро у 2023 р.); пряма бюджетна підтримка від США та Канади.
Гуманітарна допомога	Медикаменти, продукти, обладнання; допомога біженцям і переселенцям; відновлення медичних і соціальних послуг; енергетична підтримка.	Гуманітарні вантажі від ООН, Червоного Хреста, урядів країн ЄС; програма «Grain from Ukraine»; постачання генераторів і систем енергопостачання.
Санкційні заходи проти агресора	Заборона експорту технологій, енергетичні блокади, замороження активів, візові обмеження.	13 пакетів санкцій ЄС проти РФ; замороження понад \$300 млрд резервів; заборона експорту високотехнологічної продукції до РФ; вихід сотень компаній із російського ринку.

Джерело: розроблено автором на основі [34-37].

Це проявляється у двох площинах. По-перше, держави отримують чіткі орієнтири для координації санкцій, арбітражних процесів та компенсаційних програм. По-друге, активне регулювання озброєнь стримує ескалацію конфліктів і зменшує ризик гуманітарних катастроф, де масштаби руйнувань можуть досягати мільярдів доларів, а чисельність постраждалого населення перевищує мільйони осіб.

Міжнародне право виступає своєрідним щитом, що захищає від розповсюдження зброї масового знищення, поєднуючи принципи колективної безпеки, стримування ескалації конфліктів і підтримки стабільності. Класичні угоди, такі як Договір про нерозповсюдження ядерної зброї та Конвенція про заборону хімічної зброї, створюють рамки, в яких держави змушені координувати свої дії та звітувати про розвиток відповідних технологій. Ефективність цих інструментів часто залежить не лише від юридичних норм, а й від здатності міжнародних організацій швидко реагувати на потенційні загрози, проводити перевірки та забезпечувати механізми санкцій. Табл. 7 демонструє ключові міжнародні договори та організації для протидії ЗМУ, їхні цілі та функції.

Таблиця 7. Ключові міжнародні договори та організації для протидії ЗМУ

Тип ЗМУ	Інструмент / Організація	Основні цілі	Функції та механізми
Ядерна	Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)	Контроль за поширенням ядерної зброї, сприяння мирному використанню ядерної енергії, роззброєння	Моніторинг та верифікація через МАГАТЕ, звітність держав, стимулювання роззброєння
Хімічна	Конвенція про заборону хімічної зброї (КЗХЗ)	Повна заборона виробництва, зберігання та використання хімічної зброї	Інспекції, аудит, контроль за утилізацією запасів, санкції для порушників
Біологічна	Конвенція про заборону біологічної та токсичної зброї (КБТЗ)	Заборона розробки, виробництва та використання біологічної зброї	Обмін інформацією, співробітництво у сфері безпеки, політичні механізми контролю
Всі типи ЗМУ	Резолюція РБ ООН 1540	Недопущення передачі ЗМУ недержавним організаціям	Обов'язок держав приймати національні закони, контроль за технологіями та матеріалами
Ядерна (Іран)	Резолюція РБ ООН 2231	Контроль ядерної програми Ірану та запобігання її мілітаризації	Моніторинг, санкції, дипломатичне стимулювання виконання домовленостей
Ядерна	Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ)	Забезпечення мирного використання ядерної енергії та контроль за ядерною зброєю	Інспекції, аудит, технічна допомога, звіти Раді Безпеки ООН
Всі типи ЗМУ	Міжнародна спільнота / коаліції держав	Політичне та дипломатичне забезпечення безпеки	Санкції, дипломатичний тиск, обмін інформацією, науково-технічне співробітництво

Джерело: розроблено автором на основі [38-40; 41, с. 112].

Міжнародно-правові стратегії протидії зброї масового ураження створюють цілісний механізм, що охоплює договірно-правові, організаційні та політичні засоби. Роль міжнародної спільноти є вирішальною, адже лише колективні дії можуть забезпечити протидію поширенню та застосуванню ЗМУ. Ефективність цих стратегій залежить від суворого дотримання зобов'язань державами, пунктуального застосування контрольних механізмів та безперервного розвитку міжнародного співробітництва у сфері безпеки.

Найбільш проблемними залишаються політична упередженість у роботі Ради Безпеки ООН, обмеженість юрисдикції Міжнародного кримінального суду та слабкість механізмів виконання рішень міжнародних судових інституцій. Ці фактори призводять до вибіркової правозастосування, що суперечить принципу верховенства права та знижує довіру до системи колективної безпеки (табл. 8).

Таблиця 8. Проблемні аспекти застосування принципів міжнародного права та верховенства права

Проблемний аспект	Суть проблеми	Наслідки
Параліч механізмів колективної безпеки	Використання права вето в Раді Безпеки ООН блокує ухвалення рішень щодо агресора	Безкарність агресора, втрата ефективності системи колективної безпеки
Обмежена юрисдикція міжнародних судів	МКС має складні процедури визнання злочину агресії, не всі держави є сторонами Римського статуту	Невідворотність покарання підривається, створюється відчуття правового вакууму
Колізії національного та міжнародного права	Національні правові системи не завжди гармонізовані з нормами міжнародного права	Труднощі з кваліфікацією злочинів, проблеми із притягненням винних до відповідальності
Подвійні стандарти у правозастосуванні	Різні підходи до оцінки агресії залежно від політичних інтересів	Зниження довіри до міжнародних інституцій, делегітимізація міжнародного права
Виконання рішень міжнародних судів	Агресор часто ігнорує рішення судів та арбітражів	Авторитет права знижується, рішення залишаються декларативними

Джерело: розроблено автором на основі [42, с. 30; 43, с. 76].

У ситуаціях агресії міжнародне право та принцип верховенства права стикаються з низкою системних перешкод, що значною мірою обмежують їхню ефективність. На практиці можна виділити кілька ключових проблем. По-перше, механізми колективної безпеки демонструють кризу інституційного характеру: Організація Об'єднаних Націй та регіональні об'єднання часто виявляються недостатньо оперативними для запобігання конфліктам або стримування агресора, що підтверджує статистика Міжнародного інституту стратегічних досліджень, де 40% кризових ситуацій у 2015–2023 роках залишалися без ефективного втручання [34].

По-друге, обмежена юрисдикція міжнародних судових органів створює прогалини у забезпеченні справедливості. Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд мають вузькі рамки повноважень, що у низці випадків спостерігається в неповному розгляді суперечок і складнощів з притягненням до відповідальності високопосадовців. Це перетворює правові норми на декларативні інструменти без гарантій реального виконання.

Збереження верховенства права під час збройних конфліктів залишається одним із найскладніших завдань сучасного міжнародного співтовариства.

Крім того, важливу роль відіграють нормативні документи, що визначають правила ведення війни, захист цивільного населення та обмеження застосування зброї, — від Женевських конвенцій до сучасних протоколів ООН. На практиці можна помітити, що їхня імплементація у внутрішніх правових системах держав різниться: у низці випадків норми міжнародного права стають частиною національного законодавства лише формально, без дієвих процедур контролю і санкцій. Забезпечення верховенства права у контексті агресії проти України потребує комплексного підходу: поєднання чітких юридичних норм, оперативних механізмів примусу та здатності держав синхронізувати міжнародні стандарти зі своєю внутрішньою політикою [30, с. 607].

У цьому контексті особливо актуальною стає потреба розвитку та вдосконалення міжнародно-правових інструментів допомоги Україні, які забезпечували б не лише притягнення до відповідальності держави-агресора, а й відновлення прав постраждалих, відшкодування збитків та захист цивільного населення. Перспективи такого розвитку охоплюють

удосконалення судових механізмів, розширення репараційних та компенсаційних інструментів, посилення гуманітарних заходів, а також інституціоналізацію міжнародної солідарності (табл. 9).

Таблиця 9. Міжнародно-правові механізми допомоги Україні: поточний стан і перспективи розвитку

Напрями	Поточні механізми	Поточний стан/перспективи розвитку
Відповідальність за агресію	Звернення України до Міжнародного суду ООН, МКС; розслідування воєнних злочинів	Україна і Рада Європи уклали Угоду про створення Спеціального трибуналу щодо злочину російської агресії проти України
Компенсації та репарації	Замороження російських активів; ініціативи окремих держав щодо відшкодування збитків	Створення міжнародного компенсаційного фонду. Юридичне використання заморожених активів для відбудови України
Судові інституції	Практика ЄСПЛ, Міжнародного суду ООН, арбітражів (морське право)	Розширення юрисдикції, забезпечення механізмів примусового виконання рішень
Гуманітарні механізми	Моніторингові місії ООН, практика ЄСПЛ	Посилення міжнародних механізмів документування злочинів, створення єдиних баз доказів
Санкційна політика	Економічні та персональні санкції ЄС, США, інших держав	Поглиблення санкційних режимів, посилення їх координації та уніфікації
Нормотворчість	Існуючі конвенції та протоколи (Женевські, Конвенція про геноцид)	Прийняття нових міжнародних договорів щодо агресії та репарацій
Міжнародна солідарність	Підтримка ЄС, НАТО, G7, гуманітарні програми	Інституціоналізація координації допомоги через спеціальні багатосторонні організації

Джерело: розроблено автором на основі [44, с. 79; 45–47].

Вивчення нових напрямів розвитку міжнародного права відкриває двері не лише для оцінки того, як ефективно працюють існуючі правові механізми, але й для їхньої цілеспрямованої модернізації. Зокрема розширення юрисдикції МКС повинно включати доповнення Римського статуту новими категоріями міжнародних злочинів, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, зокрема екологічні, кіберзлочини; збільшення територіальної та індивідуальної юрисдикції на держави і приватних суб'єктів без урахування членства, а також встановлення ясних критеріїв міжнародних злочинів у механізмі глобальної співпраці.

Мова йде про інструменти, які можуть посилити боротьбу з агресією, забезпечити захист суверенітету держав і зміцнити міжнародний правопорядок у складних політичних і військових умовах.

Арбітражні платформи виконують роль нейтрального майданчика, де держави та інші учасники міжнародного права можуть вирішувати спори без прямого політичного тиску. На практиці це означає, що рішення таких органів отримують обґрунтовану юридичну силу і допомагають стабілізувати міжнародні відносини, навіть коли сторони конфлікту мають значні асиметрії у військовій чи економічній потужності. Для України арбітраж може стати одним із ключових інструментів у процесі стягнення репарацій з держави-агресора, охоплюючи широкий спектр наслідків війни: від матеріальних руйнувань інфраструктури до фінансових втрат і моральної шкоди для громадян [48, с. 104].

Таким чином, для України інституціоналізація арбітражних механізмів може стати стратегічним інструментом відновлення справедливості, забезпечення компенсацій і зміцнення її позицій у глобальній системі міжнародного права.

Сучасна війна проти України яскраво демонструє, що існуючі міжнародно-правові механізми потребують суттєвого вдосконалення та активнішої координації між державами і глобальними організаціями. На практиці це проявляється в необхідності створення більш ефективних і взаємопов'язаних інструментів для протидії збройним конфліктам і мінімізації їхніх наслідків.

У цьому контексті вкрай важливо не лише забезпечити верховенство права і захист цивільного населення, а й створити більш системні та прогнозовані механізми реагування на агресію, відновлення порушених прав та стягнення репарацій (рис. 1).

Посилення правових гарантій та активізація міжнародної кооперації стають вирішальними чинниками у забезпеченні ефективної оборони України та зміцненні глобальної системи правопорядку. Втілення запропонованих заходів не обмежується відновленням

порушених прав – на практиці воно формує міцний інституційний фундамент, здатний стримувати потенційні акти агресії та підвищувати результативність міжнародно-правових механізмів.

Рис.1. Пропозиції щодо посилення правових гарантій та міжнародного співробітництва

Джерело: авторська розробка.

Інтеграція України у глобальну систему безпеки сьогодні перестає бути суто формальним завданням — вона стає визначальним чинником не лише для захисту національного суверенітету, але й для підтримки стабільності всього європейського континенту. Після початку повномасштабної агресії РФ стратегічні пріоритети змістилися: критично важливим стає створення комплексних механізмів, які об'єднують правову, політичну та військову складові. На практиці це проявляється в тому, що розбудова оборонних спроможностей і участь у багатосторонніх альянсах взаємопов'язані: з 2018 по 2024 рік обсяг спільних навчань у рамках НАТО зріс майже на 42 %, що демонструє готовність України брати активну участь у колективних операціях.

Україна активно імплементує норми міжнародного гуманітарного права, стандартів захисту прав людини, а також правил протидії агресії та тероризму. Це підвищує легітимність державних дій на міжнародній арені та забезпечує юридичну підтримку зовнішніх союзників у питаннях колективної безпеки.

Подальша інтеграція України у систему міжнародної безпеки передбачає:

- розширення партнерства з НАТО та ЄС;
- поглиблення участі у колективних миротворчих і оборонних програмах;
- вдосконалення національної правової бази відповідно до міжнародних стандартів;

- розвиток спільних систем реагування на гібридні загрози, кібербезпеку та захист критичної інфраструктури.

Перспективи притягнення Росії до відповідальності багато в чому визначаються не лише наявністю правових механізмів, а й рівнем політичної рішучості світового співтовариства, узгодженістю дій союзників України та ефективністю санкцій і репараційних процедур.

Поєднання ретельно вибудованих національних процедур і глобальної стратегії, яка враховує політичні та економічні чинники, створює реальні передумови для відновлення справедливості. У перспективі це може стати не лише юридичним, а й стратегічним інструментом посилення верховенства права у світі, де традиційні механізми реагування на агресію часто демонструють обмежену ефективність.

6. Висновки

Отже, міжнародне право України виступає як механізм, що дозволяє захистити громадян і відновити порушені права під час арбітражу в умовах війни. Завдяки цим самим судовим та арбітражним інституціям, до яких постійно звертається світова спільнота, можна задокументувати факти агресії проти України, створюючи юридичні зобов'язання для подальшого притягнення винних до відповідальності. Програми санкцій і репарацій не лише створять фінансовий тиск на державу-агресора, але й отримають широкий міжнародний пріоритет, що спонукатиме до відповідальності на глобальному рівні.

Гуманітарні інструменти, які охоплюють медичну, соціальну та економічну допомогу постраждалим, на практиці показують, як вони можуть зменшити негативні наслідки конфлікту для цивільного населення. Дослідження підтверджують, що сила міжнародно-правових механізмів полягає не лише в юридичній формалізації, а й у комплексності дій — від збору доказів і застосування санкцій до координації гуманітарних ініціатив. Вкрай важливо інтегрувати національні процедури в глобальні правові платформи, що забезпечує постійний моніторинг ситуації та підвищує шанси на відновлення справедливості. У перспективі такий підхід формує не лише юридичну, а й стратегічну основу для підтримки верховенства права у світі, де класичні методи реагування на агресію часто виявляються недостатньо дієвими.

Серед найбільш перспективних ініціатив — розширення юрисдикції Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН, що дозволяє охоплювати складніші випадки порушень і прискорює розгляд позовів. На додачу, створення спеціалізованих арбітражних платформ для збору компенсаційних виплат здатне підвищити прозорість і контроль за виконанням рішень, зменшуючи бюрократичні перепони. Такий підхід забезпечує не лише притягнення винних до відповідальності, а й формування стійких прецедентів для міжнародного права, що у перспективі підвищує його авторитет і здатність протидіяти агресії.

Подальші напрямки досліджень у сфері міжнародного права та безпеки мають включати кілька пов'язаних між собою рівнів, об'єднуючи юридичні, політичні та економічні інструменти. У майбутньому такий багаторівневий підхід створює не лише юридичну, а й стратегічну основу міжнародної безпеки, формуючи механізми, які можуть швидко адаптуватися до сучасних викликів і гарантувати встановлення справедливості у складних конфліктних ситуаціях.

References

1. Taranenko, M. M., Pravosud, A. O., & Ustyenko, V. D. (2025). Mizhnarodno-pravovi aspekty nadannia humanitarnoi dopomohy v zonakh zbroinykh konfliktiv [International legal aspects of providing humanitarian assistance in armed conflict zones]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho – Academic Notes of the V. I. Vernadsky TNU*, 36(75), 3, 166–172. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.3/26> (in Ukrainian).
2. Hromovenko, K. V. (2022). Osoblyvosti zakhystu prav liudyny v umovakh zbroinykh konfliktiv [Peculiarities of human rights protection in armed conflicts]. *Pravovi novely – Legal Novels*, (17), 101–107. <https://doi.org/10.32847/ln.2022.17.14> (in Ukrainian).
3. Kaznacheiev, D. (2022). Prava liudyny v umovakh zbroinoho konfliktu (viiny) [Human rights in armed conflict (war)]. In *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty – International and National Security: Theoretical and Applied Aspects. Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference*, (pp. 81–84). <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10013/1/30.pdf> (in Ukrainian).

4. Kobko, Ye. V. (2023). Administratyvno-pravove zabezpechennia prav liudyny pid chas zbroinoho konfliktu v Ukraini [Administrative and legal support for human rights during the armed conflict in Ukraine]. *Yurydychnyi biuleten – Legal Bulletin*, (29), 230–235. <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.26> (in Ukrainian).
5. Sokolenko, O. L. (2025). Mizhnarodno-pravovi mekhanizmy vrehuliuvannia lokalnykh viiskovykh konfliktiv: analiz efektyvnosti [International legal mechanisms for resolving local military conflicts: analysis of effectiveness]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, (2), 399–401. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/94> (in Ukrainian).
6. Vadimov, A. (2024). Verkhovenstvo prava: oznaky, chynnyky, skladovi [Rule of law: characteristics, factors, components]. In *Verkhovenstvo prava: doktryna i praktyka v umovakh suchasnykh svitovykh vyklykiv – Rule of Law: Doctrine and Practice in the Face of Modern Global Challenges: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 618–621). Dnipro: DDUVS. <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13961/1/96.pdf> (in Ukrainian).
7. Kurylo, I. V., & Holovii, L. V. (2024). Shchodo deiakykh aspektiv pravovoho rehuliuvannia zastosuvannia biolohichnoi zbroi v umovakh zbroinoi ahresii [On some aspects of the legal regulation of the use of biological weapons in conditions of armed aggression]. *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*, (2), 16–21. <https://doi.org/10.32844/ibpala-2024-2.02> (in Ukrainian).
8. Koruts, U. Z. (2023). Rozsliduvannia mizhnarodnym kryminalnym sudom voiennykh zlochyniv rosii v Ukraini [The International Criminal Court's investigation into Russian war crimes in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho – Academic Notes of the V. I. Vernadsky TNU*, 1(34(73)), 171–176. <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/28> (in Ukrainian).
9. Shyrobokova, L. O. (2022). Vzaiemodiia Ukrainy z Mizhnarodnym kryminalnym sudom u pytanniakh prytiakhennia do kryminalnoi vidpovidalnosti za zlochyny, vchyneni na terytorii Ukrainy, v umovakh viiskovoi ahresii RF [Ukraine's interaction with the International Criminal Court on issues of criminal prosecution for crimes committed on the territory of Ukraine in the context of the Russian Federation's military aggression]. In *Ukrainske suspilstvo v umovakh voiennoho stanu: suchasni vyklyky ta napriamky rozvytku – Ukrainian society under martial law: Current challenges and development directions. Proceedings of the All-Ukrainian scientific conference of young scientists (Odesa, June 6, 2022)* (pp. 521–525). Odesa: Feniks. <https://dspace.onua.edu.ua/items/9e6c7aa7-2dd1-4ff8-b222-b9bac12a7883> (in Ukrainian).
10. Lytvynchuk, O., Shevchuk, A., & Voitiuk, O. (2024). Mizhnarodna dopomoha Ukraini v umovakh viiny yak vyd spivrobotnytstva z mizhnarodnymi orhanizatsiiami [International assistance to Ukraine in times of war as a form of cooperation with international organizations]. *Yevrointehratsiia Ukrainy ta ekonomichna bezpeka derzhavy – Ukraine's European integration and the economic security of the state. Collection of Scientific Papers*, 1(32), 239–252. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1\(32\).239-252](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1(32).239-252) (in Ukrainian).
11. Klymenko, S. V. (2024). Mizhnarodna ta zarubizhna praktyka vidshkoduvannia shkody za vchynennia voiennykh zlochyniv [International and foreign practice of compensation for damage caused by war crimes]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 83(3), 358–364. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.56> (in Ukrainian).
12. Strelbitska, L. Ya., Stets, O. M., & Paliukh, A. Ya. (2024). Yurysdyktsiia mizhnarodnykh sudiv: rol u zabezpechenni pravosudiva ta rozviazanni sporiv [Jurisdiction of international courts: Role in ensuring justice and resolving disputes]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki – Current Issues in Modern Science*, 3(21), 817–834. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-817-834](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-817-834) (in Ukrainian).
13. Plakhotnik, O. (2022). Spivrobotnytstvo prokuratury Ukrainy z mizhnarodnym kryminalnym sudom [Cooperation of the Prosecutor's Office of Ukraine with the International Criminal Court]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 3(122), 56–63. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/3.122-10> (in Ukrainian).
14. Solovei, H., & Kruhlov, V. (2024). Rezoliutsii OON shchodo rosiiskoi ahresii proty Ukrainy 2014–2023: analiz dyskursu [UN resolutions on Russian aggression against Ukraine 2014–2023: Discourse analysis]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*, 4(76), 110–117. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-14](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-14) (in Ukrainian).
15. Kresin, O. (2023). Zmist, kharakter, pravove i polityчне znachennia rezoliutsii Heneralnoi Asamblei Orhanizatsii Obiednanykh Natsii shchodo protydii ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy u 2014–2023 rr. [The content, nature, legal and political significance of the resolutions of the United Nations General Assembly on countering the aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2014–2023]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, (11), 35–57. <https://doi.org/10.33498/louu-2023-11-035> (in Ukrainian).
16. Hromadskyi prostir. (2023). Zlochyn ahresii: poniattia ta pidstavy prytiakhennia vyshchoho viiskovo-politychnoho kerivnytstva rosii do vidpovidalnosti [The crime of aggression: The concept and grounds for holding Russia's top military-political leadership accountable]. <https://www.prostir.ua/?news=zlochyn-ahresiji-ponyattya-ta-pidstavy-prytiakhennya-vyschoho-vijskovo-politychnoho-kerivnytstva-rosiji-do-vidpovidalnosti> (in Ukrainian).

17. Rusnak, Yu. I., & Stuzhuk, Yu. P. (2024). Mizhnarodno-pravovyi vymir zbroinoi ahresii rf proty Ukrainy yak zaporuka mizhnarodnoi pidtrymky [The international legal dimension of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine as a guarantee of international support]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, (7), 511–515. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/120> (in Ukrainian).
18. Homonai, V. V. (2024). Budapeshtskyi memorandum: uroky ta nevykonani ochikuvannia na shliakhu Ukrainy do vstupu v NATO [Budapest Memorandum: Lessons and unfulfilled expectations on Ukraine's path to NATO accession]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 81(3), 346–351. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.52> (in Ukrainian).
19. Sirant, M. (2024). Fundamentalni pryntsypy mizhnarodnoho prava yak orhanichni zakony hlobalnoho suspilstva [Fundamental principles of international law as organic laws of global society]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Law*, (6), 958–962. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.161> (in Ukrainian).
20. Valendiuk, O. (2024). Mizhnarodno-pravovi pryntsypy vidshkoduvannia shkody, zavdanoi unaslidok zbroinoho konfliktu [International legal principles of compensation for damage caused by armed conflict]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, (9), 134–147. <https://doi.org/10.33498/louu-2024-09-134> (in Ukrainian).
21. Borys, T. T., & Melnyk, O. O. (2025). Problemy ta vyklyky zastosuvannia pryntsypiv mizhnarodnoho prava u rozvytku mizhnarodnykh hospodarskykh vidnosyn pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2022–2024 rokiv [Problems and challenges of applying the principles of international law in the development of international economic relations during the Russian-Ukrainian war of 2022–2024]. *Collection of Scientific Papers “SCIENTIA”* (pp. 98–101). Riga. <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2315> (in Ukrainian).
22. United Nations. (n.d.). *About us*. <https://www.un.org/en/about-us>
23. Karliuha, Y. K. (2024). UN economic sanctions as a means of ensuring compliance with international law: Problems of application. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravoznavstvo*, 26(2(39)), 21–30. [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-2\(39\)-4](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2024-26-2(39)-4)
24. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2024). *Moscow Mechanism: “Report on violations and abuses of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity, related to the arbitrary deprivation of liberty of Ukrainian civilians by the Russian Federation”*. https://www.osce.org/files/f/documents/5/2/568018_0.pdf (in Ukrainian).
25. Ivanytskyi, A. M. (2024). Mizhderzhavni skarhy Ukrainy proty rf v YeSPL: pravovi vyklyky, perspektyvy ta rol sudu u vyrishenni mizhderzhavnykh konfliktiv [Interstate complaints of Ukraine against the Russian Federation in the ECHR: Legal challenges, prospects, and the role of the court in resolving interstate conflicts]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 6(130), 147–151. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-8> (in Ukrainian).
26. Hromadskyi prostir. (2023). *Mizhnarodnyi sud OON yak mekhanizm rozsliduvannia porushen prav liudyny* [The International Court of Justice as a mechanism for investigating human rights violations]. <https://www.prostir.ua/?library=mizhnarodnyi-sud-oon-yak-mekhanizm-rozsliduvannya-porushen-prav-lyudyny> (in Ukrainian).
27. BBC News. (2023). *Rosiiia y Ukraina ziishlysia v yurydychnii bytvi v sudi OON: sut spravy* [Russia and Ukraine clash in legal battle at UN court: The gist of the case]. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-66844244> (in Ukrainian).
28. Saienko, V. (2023). YeSPL vyznav Rosiiu zahrozoiu dlia isnuvannia Ukrainy ta Yevropy [The ECHR recognized Russia as a threat to the existence of Ukraine and Europe]. *UNIAN*. <https://www.unian.ua/world/yeuropeyskiy-sud-z-prav-lyudini-viznav-rosiyu-agresorom-yakiy-skoyuye-voyenni-zlochiny-13062279.html> (in Ukrainian).
29. Koshman, A. (2022). Ohliad natsionalnykh ta mizhnarodnykh mekhanizmv zakhystu prava vlasnosti, porushenoho cherez ahresiiu rosiiskoi federatsii [Overview of national and international mechanisms for protecting property rights violated due to the aggression of the Russian Federation]. *Pravo-Justice Report*, (29). <https://pravojustice.eu/storage/app/media/Report%20PJ%20Template.pdf> (in Ukrainian).
30. Smyrnov, M. I. (2023). Prytiahnennia do vidpovidalnosti krainy-ahresora za naitiazhchi mizhnarodni zlochini, skoieni v Ukraini pid chas povnomasshtabnoho viiskovoho vtorhnennia: yurysdyktsiini aspekty [Holding the aggressor country accountable for the most serious international crimes committed in Ukraine during a full-scale military invasion: Jurisdictional aspects]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Law*, (1), 607–612. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.106> (in Ukrainian).
31. UIF. (2022). Vikno bez mozhlyvostei: chy spratsiuie “kuveitskyi” stsennarii v Ukraini? [A window of no opportunity: Will the “Kuwaiti” scenario work in Ukraine?]. *UIFuture*. <https://uifuture.org/publications/vikno-bez-mozhlyvostej-chy-spraczyuye-kuveitskyi-scennarij-v-ukrayini/> (in Ukrainian).

32. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2025). *Sanktsii proty RF* [Sanctions against the Russian Federation]. <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf> (in Ukrainian).
33. Pro vstanovlennia Rozshyrenoi chastkovoi uhody pro Reiestr zbytkiv, zavdanykh ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [On the establishment of an Expanded Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine]. (Resolution CM/Res(2023)3, 2023, May 12) (2023). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Tex (in Ukrainian).
34. UK Parliament. (2025). *Military assistance to Ukraine (February 2022 to January 2025)*. House of Commons Library. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9477/>
35. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii v Ukraini [United Nations in Ukraine]. (2025). *Zvit pro rezultaty diialnosti za 2024 rik – 2024 Performance Report United Nations in Ukraine*. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2025-05/United%20Nations%20Annual%20Results%20Report%202024_Ukrainian.pdf (in Ukrainian).
36. European External Action Service. (2025). *EU assistance to Ukraine (in U.S. Dollars)*. https://www.eeas.europa.eu/delegations/united-states-america/eu-assistance-ukraine-us-dollars_en?s=253
37. Council on Foreign Relations. (2024). *Here's how much aid the United States has sent Ukraine*. <https://www.cfr.org/article/how-much-us-aid-going-ukraine>
38. United Nations. (2004). *UN Security Council Resolution 1540*. <https://disarmament.unoda.org/en/our-work/weapons-mass-destruction/un-security-council-resolution-1540>
39. United Nations. (1972). *Biological Weapons Convention*. <https://disarmament.unoda.org/en/our-work/weapons-mass-destruction/biological-weapons/biological-weapons-convention>
40. United Nations Security Council. (2015). *Resolution 2231 (2015) on Iran nuclear issue*. <https://main.un.org/securitycouncil/en/content/2231/background>
41. Plotnikov, O. V. (2025). Konventsiiia pro bakteriolohichnu (biolohichnu) zbroiu 1972 roku yak pershyi hlobalnyi mizhnarodnyi dokument pro povnu zaboronu zbroi masovoho znyshchennia: do pytannia pro efektyvnist [The 1972 Bacteriological (Biological) Weapons Convention as the first global international document on the complete prohibition of weapons of mass destruction: On the question of effectiveness]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, (74), 112–115. <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2025.74.22> (in Ukrainian).
42. Skryl, S. A. (2023). Verkhovenstvo prava yak pryntsyf funktsionuvannia politychnykh system v derzhavakh Yevropeiskoho Soiuzu [The rule of law as a principle of the functioning of political systems in the states of the European Union]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys – South Ukrainian Law Journal*, (3), 30–35. <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a97c70a-185c-426d-991c-0bf68c7575c6/content> (in Ukrainian).
43. Pyroha, I. S., & Paida, O. M. (2023). Rol OON v zabezpechenni pryntsyphu verkhovenstva prava [The role of the UN in ensuring the rule of law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriiia "Pravo"*, 80(1), 76–81. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/12.pdf> (in Ukrainian).
44. Lvova, Ye. O. (2024). Mizhnarodno-pravovyi mekhanizm humanitarnoi dopomohy yak mizhdystsyplinarnoho instrumentu zakhystu prav liudyny [The international legal mechanism of humanitarian assistance as an interdisciplinary tool for the protection of human rights]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia: pravo*, (28), 79–87. <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2024-14-28-79-87> (in Ukrainian).
45. Romaniuk, I. P. (2023). Humanitarni mekhanizmy nadannia dopomohy tsyvilnomu naselenniu v umovakh nadzvychainoi sytuatsii voiennoho kharakteru: dosvid dlia Ukrainy [Humanitarian mechanisms for providing assistance to the civilian population in conditions of a military emergency: Experience for Ukraine]. *Public management and Administration in Ukraine*, (38), 263–270. <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.38.47> (in Ukrainian).
46. REDRESS. (2023). *Nadannia reparatsii dlia Ukrainy* [Providing reparations for Ukraine] (Briefing document). <https://redress.org/storage/2023/12/Reparations-Briefing-UA-v.3.pdf> (in Ukrainian).
47. Ukraina i Rada Yevropy uklaly Uhodu pro stvorennia Spetsialnoho trybunalu shchodo zlochyntsi rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [Ukraine and the Council of Europe signed an Agreement on the establishment of a Special Tribunal for the crime of Russian aggression against Ukraine]. (2024). <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-i-rada-yevropi-uklali-ugodu-pro-stvorenniya-specialn-98669> (in Ukrainian).
48. Zhuk, V. M., Bezduzhna, Yu. S., Zhuk, N. L., & Hryshchenko, O. Yu. (2025). Polityka vyznachennia ta vidshkoduvannia zbytkiv, zavdanykh ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrainy [Policy for determining and compensating for damages caused by the aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Academy Review*, 2(63), 104–121. <https://doi.org/10.32342/3041-2137-2025-2-63-7> (in Ukrainian).

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Агропромисловий сектор як потужний чинник зміцнення економіки України

Вадим В. Харчук ¹ *

¹ Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень Імені В. К. Мамутова Національної академії наук України» (Україна). Здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» (PhD) відділу проблем модернізації господарського права та законодавства.

* Автор-кореспондент, e-mail: vadim2890tdk@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

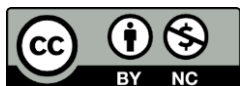
Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.16](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.16)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена комплексному дослідженню ролі агропромислового комплексу як стратегічного чинника зміцнення економіки України в умовах сучасних викликів. Мета статті полягає у комплексному аналізі ролі агропромислового сектору як чинника зміцнення економіки України, визначенні сучасних викликів та проблем його розвитку, а також обґрунтуванні перспектив підвищення ефективності функціонування АПК у контексті посилення його впливу на економічне зростання та забезпечення сталого розвитку держави. Досліджено структуру та економічний потенціал АПК, визначено його вплив на формування ВВП та експортний потенціал країни. Охарактеризовано основні проблеми розвитку агропромислового сектору, зокрема, наслідки військової агресії, технологічну відсталість, екологічні виклики, кадрові забезпечення та обмежену ефективність державної підтримки. Розглянуто особливості державної політики підтримки та регулювання АПК, а також процеси євроінтеграції в аграрному секторі. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку АПК, які включають впровадження сучасних технологій, розвиток органічного виробництва, цифровізацію, підвищення доданої вартості сільськогосподарської продукції, розвиток сільських територій, залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності. Визначено стратегічні пріоритети повоєнного відновлення агропромислового сектору України, зокрема: удосконалення законодавства щодо ринку землі з посиленням механізмів захисту прав власників та розробка правових механізмів відновлення деокупованих сільськогосподарських територій; створення ефективної системи страхування сільськогосподарських ризиків та розробка законодавчих актів щодо «зеленого» відновлення; вдосконалення нормативно-правової бази щодо стимулювання інноваційної діяльності та законодавче забезпечення впровадження цифрових технологій; завершення гармонізації законодавства у сфері стандартизації та сертифікації відповідно до вимог ЄС; законодавче посилення спроможності органів державного управління АПК та реформування системи аграрної освіти для підготовки кадрів з новими компетенціями.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

агропромисловий комплекс, національна економіка, сільське господарство, продовольча безпека, військова агресія, експортний потенціал, євроінтеграція, інноваційний розвиток, органічне виробництво, цифровізація, точне землеробство, державна підтримка, конкурентоспроможність, сталий розвиток, повоєнне відновлення.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

The Agro-Industrial Sector as a Powerful Factor for Strengthening the Economy of Ukraine

Vadym Kharchuk ¹ *

¹ State Institution "V. K. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine" (Ukraine). PhD Candidate at the Department of Modernizing Commercial Law and Legislation.

* **Corresponding Author**, e-mail: vadim2890tdk@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.16](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.16)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article is devoted to a comprehensive study of the role of the agro-industrial complex as a strategic instrument for strengthening Ukraine's economy in the face of modern challenges. The purpose of the article is to comprehensively analyze the role of the agro-industrial sector as a factor in strengthening Ukraine's economy, identify current challenges and problems in its development, and justify the prospects for improving the efficiency of the agro-industrial complex in the context of strengthening its impact on economic growth and ensuring the sustainable development of the state. The structure and economic potential of the agro-industrial complex are examined, and its impact on GDP formation and the country's export potential is determined. The main problems of the agro-industrial sector's development are characterized, particularly the consequences of military aggression, technological backwardness, environmental challenges, staffing issues, and the limited effectiveness of state support. Features of state policy for supporting and regulating the agro-industrial complex are discussed, as well as European integration processes in the agricultural sector. The article substantiates promising directions for developing the agro-industrial complex, which include the implementation of modern technologies, development of organic production, digitalization, increasing the added value of agricultural products, rural development, attracting investment, and improving competitiveness. Strategic priorities for the post-war recovery of Ukraine's agro-industrial sector are defined. Strategic priorities for the post-war recovery of Ukraine's agro-industrial sector have been identified, in particular: improving legislation on the land market with stronger mechanisms to protect the rights of owners and developing legal mechanisms for the restoration of de-occupied agricultural territories; creating an effective system of agricultural risk insurance and developing legislation on "green" recovery; improving the regulatory framework for stimulating innovation and providing legislative support for the introduction of digital technologies; completing the harmonization of legislation in the field of standardization and certification in accordance with EU requirements; legislatively strengthening the capacity of state agribusiness management bodies and reforming the agricultural education system to train personnel with new competencies.

KEYWORDS

agro-industrial complex, national economy, agriculture, food security, military aggression, export potential, European integration, innovative development, organic production, digitalization, precision farming, state support, competitiveness, sustainable development, post-war recovery.

1. Вступ

Агропромисловий комплекс України традиційно займає провідне місце в економіці, забезпечуючи продовольчу безпеку та економічне зростання. В умовах глобальних викликів, таких як пандемія, кліматичні зміни та військова агресія, його роль набуває особливого значення. АПК формує значну частку ВВП, створює робочі місця, розвиває експорт і сприяє надходженню валютних коштів. Родючі землі України, що охоплюють 42 млн га, є потужною основою для розвитку галузі. Проте війна спричинила втрату частини сільськогосподарських угідь, руйнування інфраструктури та порушення логістики. Крім цього, галузь стикається з кліматичними викликами, потребує модернізації та підвищення конкурентоспроможності. Ускладнення експорту також негативно впливає на економіку країни. Попри це, АПК залишається ключовим сектором, що може сприяти швидкому відновленню економіки. Повоєнна трансформація аграрного сектору має стати основою сталого розвитку України. Важливим завданням є розробка комплексної довгострокової програми модернізації агропромислового комплексу, спрямованої на підвищення продуктивності, ресурсоефективності та конкурентоспроможності галузі. Дослідження сучасного стану та викликів АПК допоможе розробити ефективну державну політику. Це сприятиме розвитку сільських територій та підвищенню рівня життя населення. Україна має потенціал стати лідером на світовому аграрному ринку. Раціональне використання ресурсів та інноваційні технології забезпечать сталий розвиток. Тому дослідження перспектив АПК є актуальним та практично значущим.

2. Огляд літературних джерел

Проблематика розвитку агропромислового комплексу України та його впливу на національну економіку знаходиться у фокусі досліджень багатьох вітчизняних науковців. Проблематика розвитку агропромислового комплексу України як чинника зміцнення національної економіки знаходиться у фокусі уваги багатьох вітчизняних науковців. Різні аспекти функціонування та розвитку АПК розглядаються в численних працях, які формують потужну теоретичну та емпіричну базу для подальших досліджень. Безуглий О. М., Колеснік В. В. та Соколенко А. В. у своїй науковій роботі «Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективного функціонування та розвитку підприємств агропромислового комплексу України» досліджують питання формування ефективного організаційно-економічного механізму функціонування підприємств АПК, звертаючи увагу на необхідності системного підходу до розвитку галузі [1]. Жук М. В. та Пацарнюк О. В. у дослідженні «Напрями удосконалення інституційної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності агропромислових підприємств України» зосереджуються на аналізі інституційної складової зовнішньоекономічної діяльності агропромислових підприємств та розробці пропозицій щодо її вдосконалення в контексті євроінтеграційних процесів [2]. Купріна Н. М. у дослідженні «Трансформація діяльності сільськогосподарських підприємств в контексті стабілізації агропромислового виробництва та забезпечення розвитку суб'єктів національної економіки України» розглядає процеси трансформації сільськогосподарських підприємств як ключового елемента стабілізації агропромислового виробництва та забезпечення розвитку національної економіки [5]. Пасічник Ю. у дослідженні «Оцінка економічного потенціалу агропромислового комплексу України» здійснює комплексну оцінку економічного потенціалу АПК та визначає можливості його використання для зміцнення економіки держави [7]. Рябініна Н. О. у науковій роботі «Пріоритетні напрями стимулювання розвитку агропромислової сфери України» визначає ключові напрями державної політики щодо стимулювання розвитку агропромислової сфери та розробляє пропозиції щодо її вдосконалення [8]. Шацька З. Я. та Ряска М. В. у дослідженні «Економіка підприємств агропромислового комплексу України в умовах військового екоциду» зосереджуються на аналізі функціонування підприємств АПК в умовах військової агресії та розробці пропозицій щодо їх адаптації до нових реалій [11]. Водночас попри значний науковий доробок, питання ролі АПК як чинника зміцнення економіки України в умовах сучасних викликів потребує подальшого вивчення та систематизації.

3. Постановка завдання

Метою даного дослідження є комплексний аналіз ролі агропромислового сектору як чинника зміцнення економіки України, визначення сучасних викликів та проблем його розвитку, а також обґрунтування перспективних напрямів підвищення ефективності функціонування АПК у контексті посилення його впливу на економічне зростання та забезпечення сталого розвитку держави.

4. Методи та матеріали

У дослідженні використано комплекс методів, що забезпечують системний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку агропромислового комплексу України. Теоретичною основою слугували наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, аналітичні огляди міжнародних організацій (FAO, OECD, Світового банку), а також законодавчі й нормативно-правові акти, що регулюють функціонування аграрної сфери.

Емпіричну базу дослідження склали статистичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Національного банку України, профільних асоціацій та міжнародних баз даних (Eurostat, FAOSTAT). Для аналізу сучасних тенденцій використано показники динаміки виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, структури експорту та імпорту, рівня інвестиційної активності та індексу конкурентоспроможності аграрного сектору.

5. Результати та обговорення

Агропромисловий комплекс України являє собою складну багатогалузеву систему, яка включає сільськогосподарське виробництво, переробну промисловість, виробництво засобів виробництва для сільського господарства, а також інфраструктуру, що забезпечує заготівлю, зберігання, транспортування та реалізацію продукції [9]. Оцінюючи структуру АПК, необхідно зазначити, що сільське господарство є базовою ланкою, на яку припадає приблизно 60% загального обсягу виробництва, переробна промисловість становить приблизно 30%, а решта припадає на обслуговуючі галузі та інфраструктуру [7]. В сільському господарстві України традиційно виділяють рослинництво, яке забезпечує близько 70% сільськогосподарської продукції, та тваринництво, частка якого становить приблизно 30% [3].

Аналізуючи динаміку виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, спостерігається загальна тенденція до зростання обсягів виробництва зернових та зернобобових культур, соняшнику, сої, ріпаку, які є основними експортними культурами України [10]. Зокрема, до початку повномасштабного вторгнення Україна входила до топ-5 світових експортерів зернових культур із валовим збором понад 100 млн тон. Водночас спостерігається зниження виробництва продукції тваринництва, особливо у сфері скотарства та свинарства, що пов'язано з низькою рентабельністю цих галузей, значними виробничими витратами та конкуренцією з боку імпортної продукції [4].

Інвестиційна привабливість агропромислового комплексу України базується на унікальних природних ресурсах, зокрема, наявності близько 42 млн гектарів сільськогосподарських угідь, серед яких понад 32 млн гектарів ріллі [6]. Україна володіє приблизно третинною світових запасів чорноземів, що створює потужну основу для розвитку сільського господарства. До повномасштабного вторгнення сукупний обсяг інвестицій в АПК України щорічно становив близько 2-3 млрд доларів США, з яких значна частка припадала на прямі іноземні інвестиції [1]. Проте з початком повномасштабної війни в лютому 2022 року спостерігалось значне скорочення інвестицій через підвищені ризики ведення бізнесу, логістичні проблеми та загальну економічну нестабільність [11].

Військова агресія завдала значних втрат агропромислому сектору України. За різними оцінками, під тимчасовою окупацією або в зоні активних бойових дій опинилося від 20% до 30%

сільськогосподарських угідь, що призвело до суттєвого зменшення посівних площ [5]. Зазнала руйнувань сільськогосподарська інфраструктура, включаючи складські приміщення, елеватори, логістичні об'єкти, що ускладнило зберігання та транспортування продукції. Особливо критичною стала блокада морських портів, через які традиційно здійснювалося близько 70% українського аграрного експорту. Внаслідок цього аграрії зіткнулися з проблемою збуту продукції, що призвело до накопичення запасів та падіння внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію. Додаткових витрат потребувало розмінування угідь та відновлення зруйнованої інфраструктури [2].

Попри значні труднощі, спричинені війною, агропромисловий сектор продовжує відігравати ключову роль в економіці України, забезпечуючи суттєву частку у формуванні ВВП країни. До початку повномасштабного вторгнення частка АПК у структурі ВВП становила приблизно 10-12%, а з урахуванням суміжних галузей – до 20% [8]. В умовах війни, коли багато промислових підприємств зупинили або суттєво скоротили виробництво, частка аграрного сектору у ВВП зросла, підкреслюючи його стабілізуючу роль для економіки в кризовий період. Агропромисловий комплекс забезпечує значну частину валютних надходжень до державного бюджету, що особливо важливо в умовах обмеженого доступу до зовнішнього фінансування та необхідності підтримки курсу національної валюти. Експортний потенціал агропромислового комплексу України є одним із найбільших у світі завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам та високій родючості ґрунтів [10]. До початку повномасштабної війни Україна експортувала агропродовольчої продукції на суму понад 27 млрд доларів США щорічно, що становило близько 40% загального експорту країни. В умовах війни, незважаючи на логістичні обмеження та блокаду морських портів, Україна продовжує експорт сільськогосподарської продукції, хоча й у менших обсягах, використовуючи альтернативні маршрути через західний кордон та дунайські порти. Важливим кроком для відновлення експортного потенціалу стала «зернова ініціатива», яка дозволила частково розблокувати морські порти для експорту зернових та олійних культур [7].

Незважаючи на суттєвий прогрес у впровадженні сучасних технологій у великих агрохолдингах, значна частина агропромислового комплексу України характеризується технологічною відсталістю порівняно з розвиненими країнами. Це проявляється в недостатньому рівні механізації та автоматизації виробничих процесів, обмеженому використанні сучасних технологій точного землеробства, недостатньому розвитку зрошувальних систем [4]. Застаріла матеріально-технічна база призводить до збільшення витрат, зниження продуктивності праці та якості продукції. Особливо гостро проблема технологічної відсталості стоїть перед малими та середніми сільськогосподарськими підприємствами, які мають обмежені фінансові ресурси для модернізації виробництва. В умовах війни проблема технологічної модернізації галузі загострилася через обмежений доступ до фінансових ресурсів та підвищені ризики інвестування [11].

Агропромисловий сектор України стикається з серйозними екологічними викликами, які потребують невідкладного вирішення для забезпечення сталого розвитку галузі. Серед основних екологічних проблем варто відзначити деградацію ґрунтів внаслідок нераціонального землекористування, зокрема, порушення сівозмін, надмірного використання мінеральних добрив та пестицидів, а також ерозійні процеси [3]. Значними проблемами також є забруднення водних ресурсів сільськогосподарськими стоками, викиди парникових газів від тваринництва та сільськогосподарської техніки, а також зменшення біорізноманіття через монокультурне виробництво та знищення природних екосистем. В умовах кліматичних змін, які проявляються в підвищенні середньорічних температур, збільшенні частоти екстремальних погодних явищ (посухи, зливи, заморозки), виникає необхідність адаптації сільськогосподарського виробництва до нових кліматичних умов. Це вимагає впровадження кліматично-розумних технологій, розвитку зрошувальних систем, використання посухостійких сортів культур та загального підвищення стійкості агроекосистем [10].

Кадрове забезпечення та інноваційний розвиток залишаються ключовими викликами для АПК України. Попри наявність аграрної освіти, галузь відчуває дефіцит кваліфікованих фахівців, особливо у сфері технологій та управління. Відтік населення до міст і за кордон ускладнює

забезпечення підприємств робочою силою [9]. Війна загострила проблему через мобілізацію працівників та вимушену міграцію. Інноваційний розвиток стримується нестачею інвестицій, слабкою співпрацею науки й бізнесу та нерозвиненою інфраструктурою. Цифрова трансформація потребує не лише фінансування, а й підготовки персоналу для впровадження нових технологій [1].

Державна політика підтримки та регулювання агропромислового сектору України реалізується через систему правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення стабільного функціонування та розвитку галузі. Основними механізмами державної підтримки АПК є бюджетне фінансування програм розвитку сільського господарства, пільгове кредитування сільськогосподарських виробників, податкові пільги, державні закупівлі сільськогосподарської продукції, а також підтримка страхування сільськогосподарських ризиків. Зокрема, бюджетне фінансування спрямовується на підтримку тваринництва, рослинництва, садівництва, виноградарства, органічного виробництва, розвиток фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації [5]. Важливим елементом державної підтримки є також часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що дозволяє знизити вартість кредитних ресурсів для сільськогосподарських виробників. Ефективність державних програм підтримки АПК в умовах війни обмежена через скорочення фінансування та переорієнтацію ресурсів на оборону. Водночас уряд запровадив низку заходів для підтримки галузі, зокрема спрощення процедур, пільгове кредитування, податкові пільги та програму «єРобота» для розвитку бізнесу [8]. Проте масштаби підтримки залишаються недостатніми для подолання наслідків війни. Необхідно вдосконалювати механізми державної допомоги, зокрема спрощувати доступ до фінансування, стимулювати інвестиції в інфраструктуру та розвиток інновацій [1].

Нормативно-правова база регулювання агропромислового комплексу України включає закони, постанови Кабінету Міністрів, накази міністерств та інші нормативно-правові акти, які визначають правові, економічні та соціальні основи функціонування галузі [9]. Ключовими законодавчими актами є Земельний кодекс України, Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», Закон України «Про фермерське господарство», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», а також закони, що регулюють ринок землі, якість та безпечність харчових продуктів, захист прав споживачів та інші аспекти функціонування АПК [2]. Важливою подією в розвитку нормативно-правової бази стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», який з 1 липня 2021 року відкрив ринок землі в Україні. Однак, незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів, законодавча база потребує подальшого вдосконалення та гармонізації з міжнародними стандартами, особливо в контексті євроінтеграційних процесів [7].

Євроінтеграція агропромислового комплексу України відкриває нові ринки, але потребує комплексної адаптації національної системи агровиробництва до високих стандартів ЄС. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, що набула чинності у 2017 році, передбачає створення зони вільної торгівлі та гармонізацію законодавства [8]. Українські аграрії отримали доступ до безмитного експорту окремих товарів у межах тарифних квот, які щорічно переглядаються. Наприклад, у 2023 році Україна отримала збільшені квоти на мед (6 тис. тонн), м'ясо птиці (70 тис. тонн) та зернові культури. Адаптація законодавства передбачає приведення нормативної бази у відповідність до регламентів ЄС [2], зокрема впроваджено вимоги НАССР (Регламент ЄС № 852/2004) щодо безпечності харчових продуктів, а Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва» (2018) гармонізує національні стандарти з Регламентом ЄС № 2018/848. Окрім нормативно-правової бази, адаптації потребують виробничі процеси та технології, що мають відповідати Європейському зеленому курсу, який передбачає скорочення використання пестицидів на 50% та мінеральних добрив на 20%, а також інституційна спроможність (розвиток органів сертифікації, яких наявно лише 15 з необхідних 40-50), маркетингові стратегії з урахуванням екологічних вимог європейських споживачів та цифрові системи для інтеграції з європейськими платформами TRACES та RASFF. Успішна адаптація цих

елементів агропромислового комплексу може збільшити експортний потенціал галузі на 25-30% протягом найближчих 5 років [5].

Перспективи збільшення експорту залежать від здатності виробників відповідати європейським вимогам. Основними напрямками є збільшення експорту продукції з доданою вартістю (перероблені харчові продукти, органічна продукція) та розширення асортименту. Українські виробники вже постачають до ЄС понад 300 видів агропродукції [2]. Програми підтримки експорту, зокрема експортне кредитування та страхування, сприяють виходу нових підприємств на європейські ринки. Інтеграція у виробничі ланцюги ЄС передбачає залучення інвестицій, створення спільних підприємств та розвиток контрактного фермерства. Європейські інвестори зацікавлені у розвитку органічного виробництва, де Україна має значний потенціал (близько 500 тис. га сертифікованих органічних земель). Важливим є впровадження екологічних стандартів відповідно до Європейського зеленого курсу (Green Deal), що включає зменшення використання пестицидів на 50% до 2030 року та стимулювання екологічного виробництва [7].

Впровадження сучасних технологій є ключовим напрямом розвитку агропромислового сектору України. Точне землеробство, що включає GPS-навігацію, дистанційне зондування та моніторинг ґрунтів, дозволяє зменшити витрати ресурсів і підвищити врожайність. Використання дронів для моніторингу посівів та внесення добрив скорочує витрати на 20–30%. Інтернет речей (IoT) забезпечує автоматизований контроль за станом ґрунту, поливом і мікрокліматом теплиць, підвищуючи ефективність на 15–25% [10]. Автоматизація зменшує залежність від робочої сили та підвищує якість продукції. Органічне виробництво є перспективним напрямом, адже Україна має близько 500 тис. га сертифікованих органічних земель. Закон України «Про органічне виробництво» (2018) гармонізує стандарти з Регламентом ЄС № 2018/848. Вирощування органічних зернових, олійних і бобових культур забезпечує високу додану вартість, сприяючи зростанню експорту. Цифровізація та Big Data оптимізують управління агробізнесом. Використання електронних систем моніторингу та блокчейн-технологій забезпечує простежуваність продукції та підвищує довіру споживачів. Цифрові платформи дозволяють аграріям швидше адаптуватися до ринкових змін і підвищувати конкурентоспроможність [1].

Підвищення доданої вартості сільськогосподарської продукції сприяє зміцненню економіки через розвиток переробки, виробництво харчових продуктів та експорт готової продукції. Перехід від сировинного експорту до виробництва борошна, олії, кондитерських виробів тощо підвищує конкурентоспроможність. Органічне виробництво та продукти з географічним зазначенням формують преміальний сегмент ринку. Розвиток сільських територій включає модернізацію інфраструктури (транспорту, комунікацій, зв'язку), створення робочих місць у переробці, туризмі, сфері послуг [6]. Підтримка кооперації та малого бізнесу сприяє економічному зростанню регіонів. Залучення інвестицій потребує стабільного законодавства, захисту прав інвесторів, розвитку фінансових інструментів (аграрні розписки, страхування ризиків), а також державно-приватного партнерства у створенні елеваторів, логістичних центрів, іригаційних систем [9]. Підвищення конкурентоспроможності агросектору забезпечується зниженням собівартості, дотриманням міжнародних стандартів, покращенням логістики (елеватори, порти, залізничний транспорт) та впровадженням інновацій. Відновлення АПК у повоєнний період потребує реконструкції інфраструктури, розмінування земель, модернізації виробництва, забезпечення продовольчої безпеки та цифровізації. Інновації та стаке зростання сприятимуть інтеграції України у світовий ринок [11].

6. Висновки

Агропромисловий комплекс України є ключовим сектором економіки, який відіграє стратегічну роль у забезпеченні продовольчої безпеки та економічного зростання країни. Незважаючи на значні виклики, спричинені військовою агресією, АПК продовжує функціонувати та забезпечувати суттєву частку у формуванні ВВП та валютних надходжень.

Проведений аналіз свідчить, що сільське господарство є базовою ланкою АПК, на яку припадає близько 60% загального обсягу виробництва, з переважанням рослинництва (70%)

над тваринництвом (30%). Висока родючість українських чорноземів, що охоплюють понад 32 млн гектарів ріллі, створює потужну основу для розвитку агропромислового сектору.

Військова агресія завдала значних втрат АПК, призвівши до втрати близько 20-30% сільськогосподарських угідь, руйнування інфраструктури та блокади морських портів. Попри це, аграрний сектор продемонстрував стійкість і продовжує забезпечувати економічну стабільність країни, а його частка у ВВП в умовах війни зростає.

Основними проблемами розвитку АПК є технологічна відсталість, екологічні виклики, пов'язані з деградацією ґрунтів та кліматичними змінами, дефіцит кваліфікованих кадрів, а також обмежена ефективність державної підтримки в умовах війни.

Перспективними напрямками розвитку АПК є євроінтеграція, впровадження сучасних технологій, зокрема точного землеробства, цифровізації та автоматизації, розвиток органічного виробництва, підвищення доданої вартості сільськогосподарської продукції, залучення інвестицій та розвиток сільських територій.

Для зміцнення економіки України агропромисловий комплекс потребує системної трансформації, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності, модернізацію виробництва, впровадження інновацій та забезпечення сталого розвитку. Цей процес потребує ефективної державної політики, гармонізації законодавства з європейськими стандартами та залучення інвестицій у розвиток галузі.

У контексті повоєнного відновлення агропромислового сектору необхідна суттєва модернізація законодавчої бази за такими стратегічними напрямками: у сфері земельних відносин – удосконалення законодавства щодо ринку землі з посиленням механізмів захисту прав власників та розробка правових механізмів відновлення деокупованих сільськогосподарських територій; у сфері підтримки виробництва – створення ефективної системи страхування сільськогосподарських ризиків та розробка законодавчих актів щодо «зеленого» відновлення; для інноваційного розвитку – вдосконалення нормативно-правової бази щодо стимулювання інноваційної діяльності та законодавче забезпечення впровадження цифрових технологій; у контексті європейської інтеграції – завершення гармонізації законодавства у сфері стандартизації та сертифікації відповідно до вимог ЄС; для інституційного забезпечення – законодавче посилення спроможності органів державного управління АПК та реформування системи аграрної освіти для підготовки кадрів з новими компетенціями.

References

1. Bezuglyi, O. M., Koliesnik, V. V., & Sokolenko, A. V. (2023). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm zabezpechennia efektyvnogo funktsionuvannia ta rozvytku pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [Organizational and economic mechanism for ensuring the effective functioning and development of enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*, (2), 18–25. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2023_2_5 (in Ukrainian)
2. Zhuk, M. V., & Patsarniuk, O. V. (2024). Napriamy udoskonalennia instytutsiinoi infrastruktury zovnishnoekonomichnoi diialnosti ahropromyslovykh pidpriemstv Ukrainy [Directions for improving the institutional infrastructure of foreign economic activity of agro-industrial enterprises of Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, (5). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2024_5_12 (in Ukrainian)
3. Kozak, K. B. (2020). Dynamika ahropromyslovoho vyrobnytstva v Ukraini: vyklyky staloho ekonomichnoho rozvytku [Dynamics of agro-industrial production in Ukraine: Challenges of sustainable economic development]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, (6), 10–16. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2020_6_4
4. Kozak, K. B. (2020). Dynamika intehrалnykh pokaznykiv rivnia stalosti ekonomiky Ukrainy ta ahropromyslovoho kompleksu v Ukraini [Dynamics of integral indicators of the sustainability level of Ukraine's economy and the agro-industrial complex]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, (3), 52–56. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2020_3_11 (in Ukrainian)
5. Kuprina, N. M. (2023). Transformatsiia diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv v konteksti stabilizatsii ahropromyslovoho vyrobnytstva ta zabezpechennia rozvytku subiektiv natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Transformation of agricultural enterprises in the context of stabilizing agro-industrial production and

- ensuring the development of Ukraine's national economy]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 15(3), 39–47. http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2023_15_3_5 (in Ukrainian)
6. Matrosova, L. M. (2020). Problemy rozvytku ahropromysloвого комплексу Ukrainy yak napriam pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky [Problems of development of Ukraine's agro-industrial complex as a direction for increasing the competitiveness of the economy]. *Infrastruktura rynku*, (42), 83–90. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_42_16 (in Ukrainian)
 7. Pasichnyk, Yu. (2022). Otsinka ekonomichnoho potentsialu ahropromysloвого комплексу Ukrainy [Assessment of the economic potential of Ukraine's agro-industrial complex]. *Acta Academiae Beregsiensis. Economics*, (1), 34–47. http://nbuv.gov.ua/UJRN/aabere_2022_1_4 (in Ukrainian)
 8. Riabinina, N. O. (2024). Priorytetni napriamy stymuliuvannia rozvytku ahropromyslovoi sfery Ukrainy [Priority directions of stimulating the development of Ukraine's agro-industrial sphere]. *Prodovolchi resursy*, 12(22), 266–277. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pr_2024_12_22_28 (in Ukrainian)
 9. Savchenko, V. M., & Kononenko, L. V. (2023). Rozvytok i funktsionuvannia ahropromysloвого комплексу Ukrainy yak sotsialno-ekonomichnoi systemy [Development and functioning of Ukraine's agro-industrial complex as a socio-economic system]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Ekonomika*, (15), 109–115. http://nbuv.gov.ua/UJRN/tavnve_2023_15_15 (in Ukrainian)
 10. Chub, A. V. (2021). Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku ahropromysloвого комплексу Ukrainy [Current state and trends in the development of Ukraine's agro-industrial complex]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, (5), 34–43. http://nbuv.gov.ua/UJRN/priaev_2021_5_7 (in Ukrainian)
 11. Shatska, Z. Ya., & Riasca, M. V. (2024). Ekonomika pidpriemstv ahropromysloвого комплексу Ukrainy v umovakh viiskovoho ekotsydu [Economy of agro-industrial enterprises of Ukraine in conditions of military ecocide]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi*, (1), 392–403. http://nbuv.gov.ua/UJRN/sucachs_2024_1_34 (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Реформа податкової системи як ключовий чинник зменшення рівня тіньової економіки

Євген Ю. Озюменко ¹ *

¹ Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України» (Україна). Аспірант денної форми навчання відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки, адвокат.

* Автор-кореспондент, e-mail: sovetsnik2008s@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.19](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.19)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Наукова стаття присвячена дослідженню ролі податкової системи як ключового чинника зменшення рівня тіньової економіки в Україні. В роботі розкрито сутність сучасних трансформацій податкової політики, спрямовані на підвищення прозорості, справедливості та ефективності системи оподаткування. В 2025 році, в умовах воєнного стану це особливо актуально, оскільки всі ресурси країни мають спрямовуватися на її зміцнення, відновлення та захист. Мета дослідження полягає у визначенні напрямів удосконалення податкової системи України із врахуванням викликів воєнного часу, євроінтеграційних процесів та впровадженням цифровізації у сферу оподаткування. Методологічна основа дослідження ґрунтується на поєднанні кількісних та якісних методів аналізу. Визначений підхід сприяє комплексній оцінці взаємозв'язку між податковими реформами та рівнем тінізації економіки, виявленню чинників, які перешкоджають легалізації господарської діяльності, а також визначенні напрямків підвищення ефективності податкової системи як інструменту детінізації економічних процесів. Отримані результати свідчать, що реформування податкової системи має ґрунтуватися на трьох основних принципах: цифровізації процесів оподаткування, справедливому розподілі податкового навантаження і підвищенні рівня податкової культури платників податків. У висновках зазначено, що успішність реформи значною мірою залежить від підвищення рівня податкової культури та правової свідомості суспільства, ефективності впровадження податкових важелів, цифровізації податкових процесів, а також від забезпечення прозорості контролю та справедливого розподілу податкового навантаження між усіма учасниками економічних відносин. Подальший розвиток податкової політики має включати спрощення процедур, зниження бюрократичного навантаження на бізнес та забезпечення рівних умов оподаткування. Очікується, що впровадження комплексної цифрової моделі податкової системи сприятиме прозорості фінансових потоків, детінізації економіки та формуванню стабільної і конкурентоспроможної економічної системи, що забезпечить сталий розвиток країни та наблизить інтеграцію України до європейського економічного простору.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

податкова реформа, детінізація, цифровізація, економічна політика.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Tax System Reform as a Key Factor in Reducing the Level of the Shadow Economy

Yevhen Oziumenko ¹ *

¹ State Institution "V. K. Mamutov Institute of Economic and Legal Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine" (Ukraine). Postgraduate Student, Department of Economic and Legal Studies of Economic Security Problems, Lawyer.

* **Corresponding Author**, e-mail: sovetnik2008s@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.19](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.19)

Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The scientific article is devoted to the study of the role of the tax system as a key factor in reducing the level of the shadow economy in Ukraine. The work reveals the essence of modern transformations of tax policy aimed at increasing the transparency, fairness and efficiency of the taxation system. In 2025, in conditions of martial law, this is especially relevant, since all the country's resources must be directed to its strengthening, restoration and protection. The purpose of the study is to identify areas for improving the tax system of Ukraine, taking into account the challenges of wartime, European integration processes and the introduction of digitalization in the field of taxation. The methodological basis of the study is based on a combination of quantitative and qualitative methods of analysis. The specified approach contributes to a comprehensive assessment of the relationship between tax reforms and the level of shadowing of the economy, identifying factors that impede the legalization of economic activity, as well as identifying areas for increasing the efficiency of the tax system as a tool for de-shadowing economic processes. The results obtained indicate that the reform of the tax system should be based on three main principles: digitalization of taxation processes, fair distribution of the tax burden and increasing the level of tax culture of taxpayers. The conclusions indicate that the success of the reform largely depends on increasing the level of tax culture and legal awareness of society, the effectiveness of the implementation of tax levers, digitalization of tax processes, as well as ensuring transparency of control and fair distribution of the tax burden among all participants in economic relations. Further development of tax policy should include simplifying procedures, reducing the bureaucratic burden on business and ensuring equal taxation conditions. It is expected that the implementation of a comprehensive digital model of the tax system will contribute to the transparency of financial flows, de-shadowing of the economy and the formation of a stable and competitive economic system, which will ensure the sustainable development of the country and bring Ukraine closer to integration into the European economic.

KEYWORDS

tax reform, de-shadowing, digitalization, economic policy.

1. Вступ

Реформування податкової системи – це процес, який в Україні триває впродовж всього періоду її незалежності, залишаючись одним із найважливіших напрямів економічної політики держави. Спроби вдосконалення податкового законодавства, система оподаткування та низка інших профільних завдань все ще потребують глибоких структурних змін, оскільки від їх ефективного вирішення залежить прозорість держави, її стабільність та безпека. Основою реформування податкової системи є створення сприятливих умов для розвитку господарської діяльності, а також залучення інвестицій та зниження рівня тінізації економіки.

Тіньова економіка залишається вагомим проблемою, яка негативно впливає на фінансову стабільність держави, зменшуючи надходження до бюджету та знижуючи рівень інвестиційної привабливості. Серед низки важливих чинників, які стимулюють тінізацію, саме недосконалість податкової системи – надмірне податкове навантаження, труднощі, пов'язані із належним адмініструванням, часті зміни законодавства та низький рівень довіри до органів контролю потребує першочергового реформування.

Попри тривалу російсько-українську війну та складні економічні умови, держава не може відкладати боротьбу з тінізацією економіки, оскільки саме реформування податкової системи є одним із ключових інструментів стабілізації фінансової системи та зміцнення економічної стійкості. З огляду на це, питання удосконалення податкової політики та зменшення рівня тіньової економіки набуває особливої актуальності в сучасних умовах, оскільки від ефективності цих процесів залежить відновлення та подальший розвиток національної економіки.

2. Огляд літературних джерел

Питання реформування податкової системи як ключового чинника зменшення рівня тіньової економіки в Україні активно досліджується у вітчизняній науковій літературі. Вчені М. І. Виклюк та А. М. Салмін [12] досліджували правові аспекти податкового регулювання в Україні, його зміст та доцільність. Значний внесок у цю тему зробили також І. Б. Висоцька, О. В. Нагірна та С. С. Папірник [13], які здійснюють аналіз податкового регулювання, як інструменту протидії тіньовій економіці, наголошуючи на важливості збалансованого податкового навантаження та підвищення ефективності податкового контролю. Науковці Г. В. Грищук та С. О. Чепіль [1] детально висвітлюють роль податкового контролю у виявленні ухилення від сплати податків та зменшенні обсягів тіньового сектору, підкреслюючи значення сучасних аналітичних платформ та цифрових інструментів. Дослідниця К. О. Зерницька [14] розглядає перспективи цифровізації податкової системи, наголошуючи на інтеграції електронних сервісів для платників податків та підвищенні прозорості адміністрування, а П. В. Коломієць [2] зосереджує увагу на правових аспектах податкової безпеки та шляхах нейтралізації ризиків ухилення від оподаткування. Окрім наукових досліджень, експертні матеріали [4; 10; 11] висвітлюють практичні зміни податкового контролю та цифрові інструменти, які впроваджуються у 2025 році, підкреслюючи необхідність підвищення правової свідомості громадян та прозорості податкової системи.

Попри значну кількість публікацій, відчувається потреба у систематизованих дослідженнях, що комплексно оцінюють вплив податкових реформ на зменшення тіньової економіки та перспективи цифровізації податкової сфери, а також прогнози на 2025 рік в обраній сфері. У зв'язку з цим матеріали з різних джерел були проаналізовані та інтегровані для висвітлення сучасного стану податкової реформи в Україні та зменшення рівня тінізації економіки.

3. Постановка завдання

Мета цього дослідження полягає у з'ясуванні ролі та значення реформи податкової системи як ключового чинника зменшення рівня тіньової економіки, визначенні основних напрямів удосконалення податкової політики України з метою підвищення її прозорості, забезпечення справедливого розподілу податкового навантаження, зміцнення довіри між державою та

платниками податків, створення сприятливих умов для легального ведення бізнесу. Виходячи із поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: розкрити економічну сутність та причини виникнення тіньової економіки; провести аналіз впливу податкової системи на рівень тінізації економіки в Україні; оцінити результати здійснених податкових реформ в контексті зменшення тіньового сектору; запропонувати шляхи вдосконалення податкової політики для підвищення її ефективності та прозорості.

4. Методи та матеріали

Методологія дослідження реформи податкової системи як ключового чинника зменшення рівня тіньової економіки ґрунтується на поєднанні кількісних та якісних методів аналізу. У межах кількісного підходу вбачається аналіз статистичних даних щодо обсягів тіньової економіки, рівня податкових надходжень, структури податкових платежів та показників ефективності податкового адміністрування. Якісний аналіз охоплює вивчення наукових публікацій, аналітичних звітів Міністерства фінансів України, Державної податкової служби, міжнародних фінансових інституцій, а також експертних оцінок фахівців у сфері податкової політики. Визначений підхід дозволяє комплексно оцінити взаємозв'язок між податковими реформами та рівнем тінізації економіки, виявити чинники, які перешкоджають легалізації господарської діяльності, визначити напрями підвищення ефективності податкової системи як інструменту детінізації економічних процесів.

5. Результати та обговорення

Важливим завданням для України в умовах сьогодення є проведення податкової реформи, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зменшення її тіні та збільшення реальних доходів населення. Воєнна ситуація в державі та одночасне посилення процесу євроінтеграції потребують проведення податкової реформи як основи стабільного розвитку країни. Реалізація економічної політики з метою забезпечення функціонування внутрішніх можливостей країни та підтримки міжнародних союзників передбачає формування ефективної, прозорої та справедливої податкової системи, здатної забезпечити стабільність бюджетних надходжень, стимулювати розвиток інновацій, а також створити умови для поступового відновлення економіки [6].

Група вчених І. Б. Висоцька, О. В. Нагірна та С. С. Папірник наголошують на тому, що ключовими напрямками протидії тіньовій економіці є заходи, спрямовані на подолання ухилення від сплати податків, боротьбу з нелегальною діяльністю, відмивання коштів, «використанням» законодавства в неправомірних цілях, контрабандою, виплатою заробітної плати в конвертах, корупцією [13]. Як правило, ці явища мають системний характер, а тому й боротьба з ними повинна здійснюватися комплексно, із врахуванням всіх необхідних елементів впливу.

За роки незалежності в Україні сформувалася чітка ситуація, за якої ухилення від сплати податків стало поширеним явищем серед платників. Склалося стійке коло фізичних та юридичних осіб, які свідомо уникають виконання своїх податкових обов'язків, тим самим негативно впливаючи на ріст тіньової економіки. Результативна боротьба з ухиленням від оподаткування має забезпечувати своєчасне й повне виявлення таких випадків, оскільки визначити реальні масштаби податкової злочинності досить складно, зважаючи на її прихований характер та через невідповідність статистичних даних в різний період, що зумовлено частими змінами податкового законодавства. Разом з цим дослідники вказують, що тіньовий сектор економіки становить одну із головних перешкод на шляху до підвищення конкурентоспроможності держави, покращення соціальних стандартів життя населення й забезпечення належного фінансування оборони та успішне повоєнне відновлення. Глибока криміналізація економічних процесів, ріст корупції у державному секторі, недостатній рівень податкової і правової свідомості науковці також включають до чинників розвитку тіньової економіки [13, с. 15].

Впровадження ефективної фіскальної політики для України є одним із шляхів виходу економіки із тіні. Спрощення податкової системи та зниження податкового навантаження на

малий та середній бізнес сприятиме підвищенню прозорості економіки та стимулювання її активності. В рамках цього вчені визначають низку елементів стратегії податкової політики держави у боротьбі з тіньовою економікою:

1. Спрощення податкової системи є ключовим кроком, що впливає на формування ефективної та прозорої фіскальної політики. Бюрократичні процедури у сфері оподаткування часто призводять до ухилення від сплати податків, тим самим формуючи основу для розвитку тіньової економіки. В рамках цього, зменшення кількості податків і спрощення процедур їх призначення дозволить знизити витрати бізнесу й підвищити довіру до державних інститутів. Важливим напрямом удосконалення є й впровадження сучасних цифрових технологій – електронної звітності, онлайн-сервісів та систем моніторингу, оскільки такі інструменти сприяють підвищенню прозорості податкових процесів, мінімізують корупційні ризики та сприяють ефективній боротьбі з тіньовою економікою.

2. Використання сучасних цифрових технологій відкриває можливості для ефективного моніторингу та збору податків, підвищує прозорість і зменшує корупційні ризики. Електронні системи звітності сприяють подачі декларацій онлайн, спрощуючи взаємодію з контролюючими органами. Аналітичні платформи на основі технологій Big Data та штучного інтелекту дозволяють автоматично фіксувати порушення та прогнозувати ризики ухилення від оподаткування. Разом з цим, застосування технологій блокчейн забезпечить надійність і незмінність фінансових записів, тим самим мінімізуючи можливості для приховування чи інших шахрайських дій.

3. Прозорість та відкритість діяльності податкових органів є чинниками, що сприяють зміцненню довіри громадян та бізнесу до системи оподаткування. Платники податків мають впевнитися, що податкові правила є справедливими, а контролюючі органи працюють чесно та неупереджено. Важливим інструментом забезпечення прозорості є й оприлюднення даних про податкові надходження та державні витрати, які дають змогу суспільству контролювати використання бюджетних коштів, знижуючи ризик корупції. Податкові органи мають регулярно звітувати про результати перевірок, накладені санкції та ефективність своєї роботи. Для цього мають бути створені зручні канали зворотного зв'язку з громадянами – електронні платформи, гарячі лінії чи публічні зустрічі. Окрім того, впровадження чітких процедур податкових перевірок сприятиме дотриманню прав платників податків та мінімізує ризики неправомірних дій зі сторони контролюючих органів [15, с. 59].

Рівень тіньової економіки в Україні до повномасштабного вторгнення в уряді оцінювали на рівні 30 %. У 2024 році в «тіні» перебувало 40% економіки держави. В деяких секторах цей показник становив 60–70 % [11].

Міжнародні аналітики компанії Visual Capitalist опублікували глобальне дослідження, присвячене оцінці масштабів тіньової економіки у різних країнах світу. Робота спирається на дані звіту Ernst & Young “Global Shadow Economy Report 2025” і засвідчує, що в окремих державах частка нелегального сектору перевищує половину від їхнього валового внутрішнього продукту. За результатами дослідження Україна посіла середні позиції, маючи рівень тіньової економіки на рівні 19,3 % ВВП. Це означає, що майже п'ята частина економічної діяльності країни відбувається поза межами офіційного обліку та системи оподаткування. Варто зазначити, що поточний показник тіньової економіки України – 19,3 % ВВП – свідчить про позитивну динаміку порівняно з довоєнним періодом, коли цей рівень оцінювався приблизно у 30 % ВВП. Фахівці пояснюють таке зниження активною цифровізацією окремих галузей, зокрема складської логістики, поштових і кур'єрських послуг. Згідно з даними Інституту економічних досліджень, у першому кварталі 2025 року реальний ВВП України зріс на 1,1 % у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Найвищі темпи зростання зафіксовано у березні – 1,3 %, тоді як у січні приріст становив 1,2 %, а у лютому дещо знизився до 0,7 % [10].

Детінізації української економіки охоплює значно ширше коло сфер, ніж ринки алкогольної, тютюнової продукції чи грального бізнесу. За оцінками аналітичного центру «CASE Україна» спільно з Економічною експертною платформою, обсяги тіньових фінансових потоків залишаються значними майже в усіх секторах господарської діяльності. Зокрема, через неврахований імпорт та контрабандні операції щорічно проходить від 380 до 540 млрд грн, тоді як сума виплат заробітних плат «у конвертах» становить близько 230–460 млрд грн.

Крім того, оборот конвертаційних центрів оцінюється приблизно у 310 млрд грн, а податкові махінації типу «скруток» призводять до втрат бюджету на рівні приблизно 100 млрд грн щороку. У контрафактному виробництві та нелегальній торгівлі, включно з «сірим» сегментом ринку підакцизних товарів, обертається близько 120 млрд грн, тоді як в офшорах та низькоподаткових юрисдикціях акумулюється ще 50–60 млрд грн.

Такі дані свідчать про те, що детінізаційний потенціал України є значним і багатовимірним, охоплюючи не лише класичні сфери нелегальної діяльності, але й системні фінансові механізми ухилення від оподаткування та виведення капіталу. Це, у свою чергу, формує підґрунтя для розроблення комплексної державної стратегії детінізації, яка має поєднувати посилення фінансового контролю, цифровізацію операцій і стимулювання добровільної легалізації бізнесу [3].

На думку вчених Г. В. Гришук та С. О. Чепіль, серед основних причин існування тіньової економіки варто назвати низький рівень доходів значної частини населення, недосконалість державного регулювання підприємницької діяльності, недовіра до органів влади, корупція, надмірне податкове навантаження [1]. Як наслідок, щороку держава втрачає значні обсяги бюджетних надходжень, а відтак, обмежує фінансові можливості сфери освіти, охорони здоров'я, розвитку інфраструктури та інших не менш важливих соціально-економічних напрямів. Зважаючи на це, одним із ефективних інструментів протидії тіньовій економіці науковці зазначають податковий контроль – невід'ємний елемент податкової системи будь-якої держави, що визначає рівень реалізації бюджетних надходжень та ступінь дотримання податкового законодавства платниками податків. Податковий контроль здійснюється контролюючими органами, до яких належать податкові та митні органи. Наразі система податкового контролю в Україні перебуває у незадовільному стані, потребуючи негайного реформування. Недосконале та нестабільне податкове законодавство містить прогалини та суперечності, завдаючи труднощі як самим платникам податків так і контролюючим органам в процесі здійснення контролю.

В Україні податкові перевірки були тимчасово призупинені більш ніж на рік – з 24 лютого 2022 до 1 серпня 2023. Такий підхід дав змогу бізнесу зосередитися на стабілізації своєї діяльності в умовах воєнного стану без додаткового тиску зі сторони контролюючих органів. Важливо зазначити, що такий захід мав як позитивні, так і негативні наслідки (рис. 1).

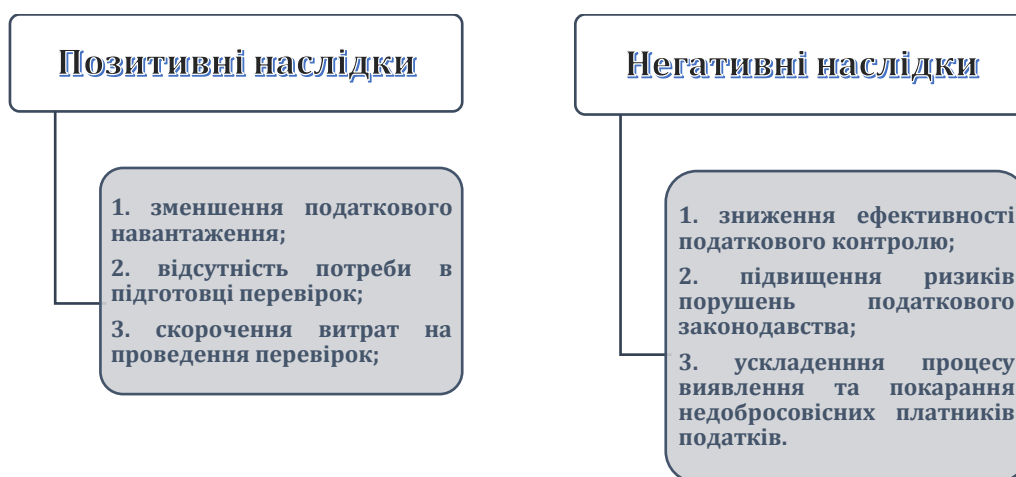

Рис. 1. Наслідки мораторію на податкові перевірки в Україні упродовж 24.02.2022–01.08.2023

Джерело: [1].

У 2024 році в планах Державної податкової служби визначено прогресивну програму проведення планових податкових перевірок суб'єктів господарювання. На цей рік передбачено здійснити 3242 податкові перевірки. Значна увага податкових органів у планових перевірках зосереджена на юридичних особах, фінансових установах, постійних представництвах і представництвах нерезидентів – 2172 компанії. Контролюючі органи перевірятимуть правильність нарахування та сплату податків і зборів зазначеними суб'єктами. Окремим напрямком перевірок є контроль за підприємствами у сфері здійснення коректності обчислень, повноти утримання та своєчасної сплати податків із доходів працівників, а це 156 компаній.

Разом з цим, малий та середній бізнес також перебуватиме під моніторингом, оскільки в планах Державної податкової служби зазначено перевірити діяльність 914 фізичних осіб-підприємців впродовж року. Загалом, в період воєнного стану призупинення податкових перевірок стало вимушеним та обґрунтованим кроком, яке сприяло забезпеченню стабільності та безперервності роботи вітчизняної економіки. Їх поступове відновлення в найближчому майбутньому стане необхідним етапом на шляху до економічного відновлення держави. З метою зменшення можливих негативних наслідків цього процесу, платникам податків необхідно суворо дотримуватися вимог податкового законодавства, вести прозорий облік та своєчасно подавати звітність [1, с. 102].

У 2025 році Уряд активно продовжує працювати над впровадженням нової податкової системи. Визначені реформи, передбачені Національною стратегією доходів до 2030 року спрямовані на зменшення тіньової економіки та зміцнення державного бюджету. Разом з тим, основні зміни передбачають обов'язкове запровадження реєстраторів розрахункових операцій для всіх суб'єктів господарської діяльності, перехід до більш прозорої системи оподаткування бізнесу та посилений контроль за доходами, отриманими через цифрові платформи. В рамках стратегії передбачається, що податкові органи матимуть розширений доступ до банківських даних громадян з метою виявлення прихованих прибутків. Фахівці в галузі зазначають, що впровадження нової системи спричинить неоднозначну реакцію серед суспільства: з одного боку зміни призведуть до підвищення прозорості та справедливості фінансової політики, а з іншого, посилення контролю та додаткових комісій може призвести до додаткового фінансового навантаження на громадян та підприємців [8].

На думку К. О. Зерницької, одним із головних напрямів реформування податкової системи є її цифровізація, зокрема впровадження електронних сервісів для платників податків. Цифрові платформи, як наприклад електронний кабінет платника податків на порталі «Дія», спрощують подання звітності, оплату податків та отримання необхідних документів, зменшуючи часові витрати та знижуючи корупційні ризики. Разом з цим, цифровізація супроводжується викликами, пов'язаними із низьким рівнем цифрової грамотності серед підприємців, загрозою кібербезпеці та необхідністю оновлення законодавства відповідно до вимог цифрової економіки. В рамках цього, адаптація нормативно-правової бази до нових технологічних реалій стане важливою умовою ефективного функціонування податкової системи України. Очікується, що майбутні впровадження технологій штучного інтелекту, блокчейну та автоматизованого аналізу даних сприятиме підвищенню ефективності контролю за податковими надходженнями і допоможуть вчасно виявляти схеми ухилення від сплати податків, гарантувати достовірність і незмінність податкових даних, сприяти підвищенню прозорості фінансових процесів [14, с. 57].

На думку вченого М. Й. Полякова, податкова політика держави має бути гнучкою і здатною швидко адаптуватися до змін, оскільки уряд змушений постійно шукати баланс між виконанням фіскальних завдань і стимулюванням економічного розвитку. В умовах війни пріоритетним завданням є забезпечення фінансових ресурсів для потреб національної безпеки та оборони, пріоритетом якої визначено фіскальну функцію держави. Світовий досвід показує, що в умовах війни уряд зазвичай підвищує податкові ставки та розширює базу оподаткування, відкладаючи питання стимулювання економічного зростання на другий план. В рамках цього найчастіше збільшуються ставки мит, акцизів, податку на доходи та корпоративний податок, проте останні мають стримувальний вплив на економічне зростання [6, с. 339].

Науковці М. І. Вихлюк та А. М. Саламін наголошують, що держава на основі нормативно-правового забезпечення гарантує стабільність основних принципів оподаткування, в той час як механізми та правила їх дії фіксуються у Податковому кодексі України, яким визначаються правові засади податкового регулювання в Україні. Як наслідок в ПКУ чітко прослідковується регулююча функція, яка лежить в основі податкової політики держави. В класичному розумінні ПКУ розглядається як документ, покликаний забезпечити оптимальний баланс між фіскальною функцією, що гарантує фінансову стабільність держави, та регулюючою, спрямованою на зменшення масштабів тіньової економіки [12, с. 3].

Відповідно до Програми USAID RANG, ефективна боротьба з тіньовою економікою передбачає комплексний підхід, який охоплює такі напрями: зменшення податкового навантаження, удосконалення механізму відшкодування ПДВ, забезпечення відкритості державних і місцевих закупівель через публічні торги, а також чітке розмежування функцій

держави та бізнесу. Серед ключових завдань також визначаються: реформування судової та правоохоронної систем, створення національної програми протидії організованій злочинності, розвиток електронного урядування, популяризація безготівкових розрахунків, підвищення прозорості діяльності фінансових регуляторів, удосконалення механізмів повернення незаконно виведених коштів за кордон і запровадження податку на виведений капітал [9, с. 169].

Безперечно, реформування податкового законодавства сприятиме витісненню тіньової економіки. У 2025 році цей процес набув особливої ваги, оскільки в умовах воєнного стану необхідність забезпечення бюджету лише зростає. Держава продовжує впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на підвищення прозорості податкової системи, впроваджувати справедливі умови оподаткування, використовувати цифровізацію, як один із елементів модернізації фіскальної політики. В рамках цифровізації автоматизуються процеси обліку, контролю та адміністрування податків, при цьому людський фактор мінімізується, а корупційні ризики знижуються. Впровадження електронних сервісів сприятиме спрощенню взаємодії бізнесу та податкових органів, забезпечуючи прозорість усіх фінансових операцій. Завдяки масштабній цифровій трансформації система оподаткування поступово стає прозорішою та доступнішою для платників. Важливим кроком цього процесу є розширення можливостей у застосунку «Дія», який нині вміщує в собі низку податкових сервісів, зокрема:

- подання податкових декларацій;
- перевірка наявності податкових боргів;
- сплата податків онлайн;
- відслідковування історії платежів та нарахувань;
- отримання довідок та витягів;
- оформлення податкових знижок, пільг або повернення коштів.

Платформа «Дія» нині перетворилася в так званого «фіскального асистента», який забезпечує зручність та швидкість для платників податків, підвищуючи при цьому рівень прозорості й підзвітності фінансових процесів [4].

Визначення ключових аспектів податкової реформи 2025 року містить низку необхідних елементів, спрямованих на підвищення прозорості податкової системи та ефективності контролю (табл. 1).

Таблиця 1. Ключові аспекти податкової реформи 2025 року

Реформа	Очікувані зміни у 2025	Вплив на ФОП	Рекомендації
Військовий збір	Обов'язковий для всіх ФОП; 1,5% доходу.	Підвищення податкового навантаження; Необхідність точного обліку.	Ввести облік доходів на витрати; Своєчасно подати звітність.
ЄСВ	Повернення обов'язкової сплати; 22% від мінімальної заробітної плати.	Зростання фінансових зобов'язань для ФОП.	Розраховувати та сплачувати ЄСВ своєчасно; Використовувати пільги для постраждалих територій.
Податкові перевірки	Відновлення після зупинення.	Потреба в дотриманні законодавства та документальному підтвердженні всіх операцій.	Підготувати документацію, підготувати доходи та витрати, дотримуватися строків звітності.
Звітність щодо працівників	Здійснення контролю правильності укладання трудових договорів, зарплат, ПДФО, ЄВС, військового збору.	Увага до правильності обліку зарплат та податків з фонду оплати праці.	Оновити записи та документи, перевірити правильність нарахування та сплати податків.
Дотримання лімітів доходів	Контроль лімітів для 1–3 груп спрощеної системи (до 1 млн грн для 1 та 2 груп).	Ризик втрати статусу платника єдиного податку при перевищенні.	Регулярно контролювати доходи, аби ті не перевищували встановлені ліміти.
Загальні зміни	Нові правила сплати податків, підвищена прозорість та контроль.	Нові виклики для ФОП.	Адаптуватися до змін, слідкувати за змінами законодавства, впроваджувати електронний облік і звітність.

Джерело: Систематизовано автором.

На думку вченого П. В. Коломійця, наразі, актуальним завданням залишається підвищення рівня податкової грамотності, а також виховання та податкова освіта громадян, скільки ці

аспекти є основою податкової безпеки держави. В умовах сьогодення важливо зосередити увагу не лише на формуванні податкової культури серед платників податків та працівників правоохоронних органів, але й серед осіб, які мають право законодавчої ініціативи. Це сприятиме забезпеченню комплексного розуміння податкової політики на всіх рівнях [2, с. 233].

Директор Консалтингової групи «А-95» Сергій Куюн вже відзначив позитивну динаміку у зменшенні тінізації економіки. За його словами, податкові надходження від діяльності автозаправних мереж протягом двох років зросли приблизно на 70 %. Експерт наголосив, що цього результату вдалося досягти завдяки застосуванню «м'яких» методів впливу, таких як авансові платежі з податку на прибуток та публічне розкриття даних. Він підкреслив, що оприлюднення інформації та аналітичних графіків допомагає правоохоронним органам зосереджувати увагу на виявленні підозрілих суб'єктів господарювання. За даними досліджень Економічної експертної платформи, у 2024 році бюджетні втрати від тіньового обігу підакцизних товарів – алкоголю, пального та тютюнових виробів – становили близько 35–39 млрд грн, що на 20 % менше, ніж у попередньому періоді. Експерти також відзначили позитивні тенденції зростання заробітних плат і збільшення обсягів сплачених податків майже в усіх досліджуваних секторах економіки. Водночас, попри певний прогрес у процесах детінізації, проблема тіньової економіки залишається гострою, особливо в умовах воєнного стану та потреби у додаткових бюджетних ресурсах для фінансування Збройних Сил України [4].

На основі опрацьованого матеріалу варто зазначити, що поволі держава долає бар'єр сектору тіньової економіки. Насамперед це пов'язано із поглибленням цифрової трансформації державного управління, впровадження інтелектуальних систем моніторингу та інтеграцією сервісів контролю за господарською діяльністю. Поєднання підходів до боротьби з тіньовою економікою та інструментів цифрового впливу сприятиме комплексній протидії тінізації економіки.

Безперечно, реформа податкової системи України є ключовим інструментом боротьби з тіньовою економікою, адже саме через вдосконалення податкового законодавства держави здатна забезпечити прозорість фінансових потоків і підвищення рівня податкової дисципліни. У 2025 році цей процес набуває особливої ваги, оскільки в умовах воєнного стану потреба у стабільних бюджетних надходженнях для фінансування оборонних та соціальних потреб зростає. Впровадження цифрових технологій, електронних сервісів та платформ сприяє спрощенню податкових процедур і мінімізації корупційних ризиків. Водночас, підвищення податкової грамотності населення й формування податкової культури учасників економічних відносин в країні є необхідною умовою сталого розвитку системи оподаткування. Загалом, комплексне реформування податкової політики поєднує фіскальну ефективність та прозорість, сприяючи зменшенню тіньової економіки країни.

6. Висновки

Реформа податкової системи України є важливим чинником, що сприяє зменшенню рівня тіньової економіки та відновленню балансу у податковій сфері держави. Вона забезпечує справедливий розподіл податкового навантаження між усіма учасниками економічних відносин, підвищуючи ефективність роботи державних органів і довіру громадян до системи оподаткування. Комплексні зміни у сфері оподаткування спрямовані на цифровізацію податкового адміністрування, підвищення ефективності контролю та зменшення корупційних ризиків. Використання низки можливостей, визначених у змінах на поточний рік відкриває нові можливості для моніторингу економічного росту, запобігання ухиленню від сплати податків, приховування доходів тощо. Водночас важливою передумовою успішності реформ залишається підвищення рівня податкової культури та правової свідомості громадян.

Подальший розвиток податкової політики в Україні має бути спрямований на спрощення податкових процедур, зменшення бюрократичного навантаження на бізнес та забезпечення справедливих і рівних умов оподаткування для всіх учасників економіки. На основі отриманих результатів планується створення комплексної цифрової моделі податкової системи, яка відповідатиме європейським стандартам, дозволить ефективніше відстежувати фінансові потоки і зменшувати масштаби тіньового сектору. Реалізація таких кроків сприятиме формуванню прозорої, стабільної та конкурентоспроможної економіки, що забезпечить сталий

розвиток країни. Очікується, що податкова реформа стане не лише ефективним інструментом наповнення бюджету, а й стратегічною основою економічного відновлення, сприятиме модернізації фінансової системи та наблизить Україну до повноцінної інтеграції в європейський економічний простір.

References

1. Hryshchuk, H. V., & Chepil, S. O. (2024). *Podatkovy kontrol yak instrument protydii tinovii ekonomitsi v Ukraini* [Tax control as a tool to counteract the shadow economy in Ukraine]. *Naukovi pratsi Mizhreionalnoi akademii upravlinnia personalom*, 2(74), 100–107. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/74-13> (in Ukrainian)
2. Kolomiiets, P. V. (2025). *Zabezpechennia podatkovoi bezpeky Ukrainy: pravovi aspekty, ryzyky ta shliakhy neitralizatsii zahroz* [Ensuring Ukraine's tax security: Legal aspects, risks and ways to neutralize threats]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 90(3), 232–237. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/35-2.pdf> (in Ukrainian)
3. Kucherenko, S. (2025). *Operatsiia "Detinizatsiia" na 1,5 trln hrn: chomu derzhava neefektyvno vykorystovuie potentsial borotby z nelehalnymi biznes-skhemamy?* [Operation "De-shadowing" worth 1.5 trillion UAH: Why the state inefficiently uses the potential to combat illegal business schemes?]. <https://lnk.ua/aV7ol7kV1> (in Ukrainian)
4. Naftohazova Asotsiatsiia. (2025, July 3). *Naftohazova Asotsiatsiia predstavyla problematyku rynku palnogo na konferentsii URB z detinizatsii biznesu* [Oil and Gas Association presented the problems of the fuel market at the URB conference on business de-shadowing]. <https://lnk.ua/b4A3L25VQ> (in Ukrainian)
5. *Podatkova zminiue pravyla ta posyliue kontrol platnykiv podatkiv: shcho chekaie na hromadian i biznes u 2025 rotsi* [The tax authority changes rules and strengthens taxpayer control: What awaits citizens and businesses in 2025]. (2025). <https://lnk.ua/y4zjYpw4j> (in Ukrainian)
6. Poliakov, M. Y. (2025). *Podatkova polityka derzhavy u systemi rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku* [State tax policy in the system of economic development regulation]. *Problemy ekonomiky*, 1(63), 335–341. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-1-335-341> (in Ukrainian)
7. Shevchenko, Y. (2025). *Novi podatkovi initsiatyvy: yak reforma zminyt finansovyi landshaft Ukrainy* [New tax initiatives: How the reform will change Ukraine's financial landscape]. <https://fbc.biz.ua/news/ekonomika-uk/novi-podatkovi-initsiatyvi-yak-reforma-zminyt-finansoviy-landshaft-ukrayini/> (in Ukrainian)
8. Skrypnyk, S. V., & Shepel, I. V. (2023). *Reforma podatkovoi systemy: novi realii sohodennia* [Tax system reform: New realities of today]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-78> (in Ukrainian)
9. Suvorova, S. H., & Kulhanik, O. M. (2023). *Tinova ekonomika v Ukraini: stan ta shliakhy podolannia* [The shadow economy in Ukraine: State and ways to overcome]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, 8(8), 168–172. <https://lnk.ua/xNKQPKe8> (in Ukrainian)
10. *Tinova ekonomika Ukrainy stanovyit maizhe piatu chastynu VVP krainy – 19,3%* [Ukraine's shadow economy accounts for almost one-fifth of GDP – 19.3%]. (2025). <https://lnk.ua/MNjpw3weE> (in Ukrainian)
11. *Tinova ekonomika: yak otsiniuietsia yii riven v Ukraini ta inshykh krainakh* [Shadow economy: How its level is assessed in Ukraine and other countries]. (2025). <https://lnk.ua/LVbPzm94y> (in Ukrainian)
12. Vykliuk, M. I., & Salamin, A. M. (2025). *Podatkove rehuliuвання v Ukraini: pravovi aspekty* [Tax regulation in Ukraine: Legal aspects]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (71). <https://lnk.ua/q462p304I> (in Ukrainian)
13. Vysotska, I. B., Nahirna, O. V., & Papirnyk, S. S. (2025). *Podatkove rehuliuвання yak instrument protydii tinovii ekonomitsi* [Tax regulation as an instrument for counteracting the shadow economy]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, (1), 11–19. <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2025-1-2> (in Ukrainian)
14. Zernytska, K. O. (2025). *Tsyfrovizatsiia podatkovoi systemy: vyklyky ta perspektyvy dlia Ukrainy* [Digitalization of the tax system: Challenges and prospects for Ukraine]. In *Transformatsiia menedzhmentu v umovakh hlobalnoi makroekonomichnoi nestabilnosti* [Transformation of management in conditions of global macroeconomic instability] (pp. 57–58). <https://lnk.ua/2V5aI3kVM> (in Ukrainian)
15. Zolkovery, A. O. (2024). *Stratehii podatkovoi polityky derzhavy dlia borotby z tinovoiu ekonomikoju* [Strategies of state tax policy to combat the shadow economy]. *Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka*, 7(48), 56–63. <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-7-10165> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Корупційні ризики при будівництві на замовлення силових і воєнізованих структур: ідентифікація та шляхи мінімізації

 Ольга О. Квасніцька ¹ • Микола М. Білошкурський ^{2 *}
¹ Національний університет «Одеська юридична академія» (Україна). Доцент кафедри господарського права і процесу, канд. юрид. наук, доцент.

² Національний університет «Одеська юридична академія» (Україна). Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції.

 * Автор-кореспондент, e-mail: m.m.biloshkurskyi@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.20](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.20)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

У контексті тривалої російсько-української війни, коли ресурси спрямовуються на посилення обороноздатності, будівництво об'єктів для Збройних Сил, Національної гвардії, поліції та інших силових та воєнізованих формувань набуває стратегічного значення. Однак саме в цій сфері корупційні ризики досягають критичного рівня через непрозорість процесів, великі обсяги фінансування та специфіку замовників, які часто працюють у режимі обмеженого доступу до інформації. Актуальність теми зумовлена необхідністю посилення контролю за державними витратами в умовах воєнного стану, де корупційні ризики проявляються на всіх етапах: від тендерної документації до прийняття робіт. Мета дослідження – ідентифікація корупційних ризиків у виконанні будівельних робіт для силових і воєнізованих структур та розробка шляхів їх мінімізації. Завдання включають аналіз факторів корупції, вивчення кримінальних справ, порівняння з міжнародним досвідом та формулювання рекомендацій. Методологія ґрунтується на аналізі нормативно-правової бази, вивченні судової практики, матеріалів кримінальних проваджень, а також на компаративному аналізі міжнародного досвіду. Результати дослідження свідчать, що основні корупційні ризики у сфері будівництва для силових і воєнізованих структур зосереджуються на трьох рівнях: етап тендерних процедур і отримання дозвільної документації; безпосереднє будівництво та використання бюджетних коштів; змішаний етап, що поєднує вплив на документацію й фактичне виконання робіт. Ключовими факторами ризику виступають фіктивні субпідряди, завищення вартості матеріалів, конфлікт інтересів та службова недбалість. У статті було проаналізовано матеріали кримінальних проваджень та судову практику як судів загальної юрисдикції, наприкладі Вишгородського районного суду Київської області, так і спеціалізованих судів у лиці Вищого антикорупційного суду. За результатами дослідження було запропоновано шляхи мінімізації корупційних ризиків. Запропоновані заходи мінімізації включають цифровізацію процедур через ProZorro та Єдину державну електронну систему у сфері будівництва, посилення ролі незалежного аудиту й технічного нагляду, а також залучення громадськості й антикорупційних органів. У висновках підкреслено, що ідентифікація та усунення корупційних ризиків у воєнному будівництві є критичною умовою підвищення ефективності оборонних спроможностей України, пришвидшення післявоєнної відбудови та зростання довіри міжнародних партнерів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

будівельні роботи, будівництво, воєнізовані структури, державні закупівлі, корупція, корупційні правопорушення, містобудування, Національна гвардія України.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Corruption Risks in Construction Projects Commissioned by Security and Paramilitary Agencies: Identification and Mitigation Strategies

 Olga O. Kvasnitska ¹ • Mykola M. Biloshkurskyi ^{2*}
¹ National University "Odessa Law Academy" (Ukraine). Associate Professor at the Department of Economic Law and Process, PhD in Law, Associate Professor.

² National University "Odessa Law Academy" (Ukraine). First (Bachelor's) Degree Student at the Faculty of Civil and Economic Justice.

 * Corresponding Author, e-mail: m.m.biloshkurskyi@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.9.20](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.9.20)

 Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

In the context of the prolonged Russian-Ukrainian war, when resources are directed toward strengthening defense capability, the construction of facilities for the Armed Forces, the National Guard, the police, and other security and paramilitary formations acquires strategic significance. However, it is precisely in this sphere that corruption risks reach a critical level due to the non-transparency of processes, large volumes of financing, and the specifics of customers who often operate under limited access to information. The relevance of the topic is determined by the need to strengthen control over public expenditures under martial law conditions, where corruption risks appear at all stages: from tender documentation to the acceptance of completed works. The purpose of the study is to identify corruption risks in the implementation of construction works for security and paramilitary structures and to develop ways to minimize them. The objectives include analyzing corruption factors, studying criminal cases, comparing with international experience, and formulating recommendations. The methodology is based on the analysis of the regulatory and legal framework, the study of judicial practice, materials of criminal proceedings, as well as the comparative analysis of international experience. The results of the study show that the main corruption risks in the field of construction for security and paramilitary structures are concentrated at three levels: the stage of tender procedures and obtaining permit documentation; the direct construction process and use of budgetary funds; and the mixed stage, which combines the influence on documentation and the actual performance of works. The key risk factors are fictitious subcontracts, overstatement of material costs, conflict of interest, and official negligence. The article analyzes materials of criminal proceedings and judicial practice, both of courts of general jurisdiction, on the example of the Vyshhorod District Court of Kyiv Region, and of specialized courts represented by the High Anti-Corruption Court. Based on the results of the study, ways to minimize corruption risks were proposed. The proposed minimization measures include the digitalization of procedures through *Prozorro* and the Unified State Electronic System in the field of construction, strengthening the role of independent audit and technical supervision, as well as the involvement of the public and anti-corruption bodies. The conclusions emphasize that the identification and elimination of corruption risks in military construction is a critical condition for increasing the efficiency of Ukraine's defense capabilities, accelerating post-war reconstruction, and enhancing the trust of international partners.

KEYWORDS

construction works, construction, paramilitary structures, public procurement, corruption, corruption offenses, urban planning, National Guard of Ukraine.

1. Вступ

Корупція у сфері державних закупівель, зокрема у виконанні будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур, є однією з найгостріших проблем сучасної України. У контексті тривалої російсько-української війни, коли ресурси спрямовуються на посилення обороноздатності, будівництво об'єктів для Збройних Сил, Національної гвардії, поліції та інших силових і воєнізованих формувань набуває стратегічного значення. Однак саме в цій сфері корупційні ризики досягають критичного рівня через непрозорість процесів, великі обсяги фінансування та специфіку замовників, які часто працюють у режимі обмеженого доступу до інформації. Станом на лютий 2024 року, директор Національного антикорупційного бюро України (надалі – НАБУ) С. Кривонос повідомив, що бюро розслідує понад 60 кримінальних проваджень у сфері оборони, включно з випадками зловживань у держзамовленнях [1]. Це не лише підриває національну безпеку, але й гальмує соціально-економічний розвиток, порушуючи принципи ефективного використання бюджетних коштів.

На неефективному використанні бюджетних коштів наголошує також Національне агентство з питань запобігання корупції (надалі – НАЗК). Так, у Національній доповіді щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики у 2021–2025 роках НАЗК вбачає суттєву проблему в неефективному використанні бюджетних коштів та зловживаннях під час забезпечення житлом військовослужбовців і членів їх сімей, зазначаючи, що попри виділення значних коштів з державного бюджету на задоволення відповідних потреб військовослужбовців, загальний стан практичної реалізації таких державних гарантій стабільно перебував на низькому рівні, у тому числі, агентство акцентує увагу і на проблемах корупції [2, с. 505–507]. Таке дослідження НАЗК ще раз підтверджує суспільну важливість порушеної авторами проблеми.

Тому, актуальність теми зумовлена також необхідністю посилення контролю за державними витратами в умовах воєнного стану. Корупційні ризики проявляються на всіх етапах: від земельних питань, тендерної документації, вибору підрядників до прийняття робіт і оплати. Серед ключових факторів – конфлікт інтересів та надмірна концентрації повноважень у центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин; непрозоре планування процесів будівництва, ремонту; фіктивні субпідряди, завищені кошториси та ігнорування норм якості. Дослідження міжнародного досвіду (наприклад, звітів Transparency International та Organisation for Economic Co-operation and Development) показує, що в країнах з подібними викликами (як-от Ізраїль чи Польща) успішна мінімізація ризиків досягається через цифровізацію закупівель, незалежний аудит та посилення відповідальності [3; 4].

На відміну від корупційних ризиків під час будівництва об'єктів цивільної інфраструктури, корупційні ризики при будівництві у секторі оборони та зловживанням під час забезпечення житлом військовослужбовців становлять значно серйознішу загрозу. Це пов'язано як з особливим правовим регулюванням здійснення будівництва оборонних, безпекових і спеціалізованих об'єктів, які входять до системи містобудування, так і з режимом засекречування будівництва за замовленням силових та воєнізованих структур. В умовах воєнного стану корупція у цій сфері є не лише викликом для державної економіки, але й безпосередньо впливає на ефективність функціонування сил оборони, погіршує умови життя військовослужбовців, прикордонників та інших представників сектору безпеки, а головне – опосередковано посилює позиції противника на полі бою.

Актуальність проблеми підтверджується низкою кримінальних проваджень. Так, у 2020 році НАБУ завершили досудове розслідування про заволодіння понад 81,6 млн грн на будівництві квартир для Національної Гвардії України. Більше того, один із підозрюваних – вже колишній командувач Національної Гвардії України, що демонструє корупційні ризики на найвищих рівнях [5]. У 2021 році НАБУ передало до суду обвинувальний акт щодо п'яти осіб, підозрюваних у реалізації корупційної схеми із закупівлі непридатного для проживання житла для військових Національної гвардії України. [6]. У 2022 році було викрито схему розкрадання понад 18 мільйонів гривень під час будівництва житла на замовлення Міністерства оборони України [7], а у кінці того ж року – було відкрито матеріали кримінального провадження про

корупцію при будівництві квартир у Львові на замовлення Державної прикордонної служби України [8].

Проте список резонансних справ про корупцію у містобудівній сфері в цілому та корупційні ризики у контексті виконання будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур зокрема, значно ширший, а переважна більшість справ суттєво відрізняються між собою, демонструючи різні корупційні схеми та необхідність різних підходів до розслідування таких справ. Більше того, за деякими справами, які будуть аналізовані у процесі дослідження, вже наявні вироки суду.

Отже, нині сфера містобудування характеризується підвищеним рівнем корупційних ризиків, що вимагає ретельного та комплексного дослідження. Ідентифікації корупційних ризиків у містобудівній сфері, особливо у контексті виконання будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур, та пошук шляхів їх подолання, що значно підсилить позиції України у воєнних діях, допоможе зменшити рівень корупції під час забудови, прискорити відбудову держави та збільшить рівень довіри країн-партнерів.

2. Огляд літературних джерел

Проблематика корупційних ризиків у сфері містобудування не є новою та вже тривалий час є предметом дослідження і українських, і зарубіжних науковців-правників. Так, М. Bađun досліджує вплив політичної корупції на обсяг державних інвестицій у Хорватії. Дослідниця доводить, що в країнах з високим рівнем державного фінансування інфраструктурних проєктів зазвичай спостерігається підвищене сприйняття політичної корупції. Аналіз статистичних даних Світового банку, Міністерства фінансів Хорватії та інших урядових структур країни засвідчив, що попри значні інвестиції в інфраструктуру, доступ населення до водопостачання, каналізації та інших базових послуг залишався на низькому рівні, дороги перебували у незадовільному стані, а споживання електроенергії перевищувало середні показники в Європейському Союзі (далі – ЄС). Така неефективність державних витрат пов'язується з високим рівнем політичної корупції та слабким контролем за використанням бюджетних коштів. Авторка акцентує увагу на потребі посилення нагляду за видатками органів місцевого самоврядування та закликає до ретельного розслідування порушень, виявлених Державною аудиторською службою. Вона також підкреслює важливість створення спеціалізованих комісій, що контролюватимуть процедури державних закупівель, а також необхідність упровадження прозорої системи відбору інвестиційних проєктів державою – з попереднім аналізом витрат і вигод та обов'язковою публікацією остаточних відхилень від запланованих показників. На думку М. Bađun, для протидії політичній корупції у сфері містобудування необхідно забезпечити широке залучення громадськості, а також відкритість і деталізацію фінансових даних державного сектору, зокрема щодо діяльності державних підприємств і бюджетів місцевих органів влади [9, с. 301–304; с. 311–312]. Хоч дослідження датоване 2011 роком і базується на тогочасних даних, воно зберігає особливу актуальність для України. Це пояснюється тим, що, подібно до Хорватії на момент дослідження, Україна сьогодні також перебуває на шляху до членства в ЄС. На жаль, прояви політичної корупції в містобудівній сфері, характерні для Хорватії того періоду, наразі притаманні й Україні, тому хорватський досвід є важливим і корисним у контексті української євроінтеграції.

R. M. Nordin, R. Takim та A. H. Nawawi проводять огляд критичних факторів, які впливають на корупцію в будівництві. Автори у своєму дослідженні намагаються знайти новий підхід до аналізу порушеної проблеми та запроваджують поділ критичних факторів корупції у будівництві на прямі та непрямі. Так, вчені відносять до критичних факторів корупції фактори навколишнього середовища, індивідуальні фактори та фактори міжнародної фірми [10].

M. Shan та ін. досліджують проблему корупції у секторі державного будівництва, зазначаючи, що саме цей напрям містобудівної сфери є одним із найбільш уражених корупцією на глобальному рівні. Метою їхньої роботи є виявлення основних форм і причин корупції у відповідному секторі будівництва, а також визначення найдієвіших антикорупційних стратегій, які застосовуються у сучасній практиці [11]. Наведене дослідження приділяє основну увагу такій формі корупційного ризику, як «змова з корупційною метою», і зосереджується воно виключно

на секторі державного будівництва. Ми ж прагнемо деталізувати дослідження – розглянути корупційні ризики при будівництві на замовлення силових та воєнізованих відомств.

Серед українських науковців-правників найбільшу увагу, як правило, приділяють розробці механізмів запобігання та протидії вже встановленим і найбільш поширеним корупційним правопорушенням, що виникають у процесі містобудівної діяльності. Так, В. Дудирич досліджує засади запобігання та протидії корупції у сфері містобудування, наголошуючи на важливості подальшого впровадження цифрових технологій у будівельну галузь. Зокрема, він підкреслює необхідність продовження переведення всіх дозвільних процедур, документообігу та процесів затвердження проєктної документації виключно в електронний [12, с. 3–4]. Де-факто, диджиталізація вже активно використовується у містобудівній сфері, зокрема, через розроблення та впровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва (надалі – ЄДЕССБ), яка регулюється ст. 22-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» № 3038-VI від 17.02.2011 року [13] та Постановою Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 681 «Деякі питання забезпечення функціонування Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва» [14]. Саме ця система, як вказано на офіційному порталі ЄДЕССБ, покликана впорядкувати процес будівництва в Україні і через максимальну публічність інформації зробити його прозорим та вільним від корупції, а також реалізувати весь життєвий цикл будівництва об'єкту, починаючи з отримання містобудівних умов та обмежень, закінчуючи його введенням в експлуатацію [15]. Окрім запобігання корупційним ризикам у сфері містобудівництва, впровадження ЄДЕССБ також призвело до зменшення кількості дозвільних документів, що, на нашу думку, також становить суттєву користь як для будівництва, так і для боротьби з корупцією.

Є. Литвинюк аналізує сучасний стан архітектурно-будівельного контролю в умовах цифрової трансформації та реформ. Автор акцентує увагу на позитивному впливі цифровізації на містобудівну сферу, зокрема підкреслює значення впровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, що сприяла підвищенню прозорості та відкритості контролю в архітектурно-будівельній галузі й зниженню рівня корупції. Крім того, вчений звертає увагу на скорочення бюрократичних процедур, зростання довіри до органів влади та підкреслює необхідність подальшого розвитку цифрових інструментів у сфері архітектурно-будівельного контролю [16, с. 129].

Т. Ковальова та В. Будківський досліджують профілактику корупції в органах влади. Дослідники виділяють п'ять шляхів для запобігання корупції у державних установах, а саме: посилення прозорості та моніторинг; забезпечення прозорості політичного фінансування; підвищення ефективності судових процесів; подолання соціальної та економічної нерівності та підвищення обізнаності та просування культури доброчесності [17, с. 80–81]. О. Бондаренко та С. Белай зосереджуються на проблемі державного регулювання процесів протидії поширенню корупційних явищ у правоохоронних та військових інституціях. Вчені пропонують досить інноваційні підходи, схему гіпотез та логіку дослідження порушеної проблеми [18, с.17–18]. Обидві праці становлять інтерес для нашого дослідження, адже охоплюють шляхи подолання корупції в цілому у державних органах, а також правоохоронних та військових інституціях, до яких, фактично, і відносяться силові й воєнізовані структури. Ми ж спробуємо зосередитися на віднайдені шляхів мінімізації корупційних ризиків безпосередньо під час стадійності будівельної діяльності на замовлення силових та воєнізованих структур.

Навіть поверхневий огляд наукових джерел, як закордонних, так і українських вчених, підтверджує недостатню сфокусованість дослідників на питаннях містобудівної політики держави, що включає основні напрямки планування та забудову. Тому аналіз корупційних ризиків у сфері містобудування, зокрема у контексті будівництва (збудови) на замовлення силових та воєнізованих структур, а також розробка превентивних заходів для їх запобігання та подолання, становить важливу частину антикорупційної стратегії держави та є ключовим чинником подальшого розвитку містобудівної галузі в Україні.

3. Постановка завдання

Метою дослідження є ідентифікація корупційних ризиків, що виникають у процесі забудови, зокрема в межах реалізації житлового будівництва за державним замовленням для

силових та воєнізованих структур, а також пошук ефективних шляхів їх запобігання та усунення. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

1. Ідентифікація основних корупційних ризиків під час виконання будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур (зокрема на етапах тендерних процедур, проектування, будівництва та прийняття об'єктів в експлуатацію).

2. Аналіз практичних прикладів і судових рішень щодо корупційних правопорушень у сфері воєнного містобудування з метою виявлення найбільш поширених схем зловживань та їхніх наслідків для державної безпеки та економіки.

3. Визначення шляхів мінімізації виявлених ризиків на основі міжнародного досвіду (Transparency International, Organisation for Economic Co-operation and Development) та напрацювання пропозицій щодо удосконалення національних антикорупційних механізмів у будівельній сфері під час воєнного стану.

4. Методи та матеріали

Дослідження корупційних ризиків при будівництві на замовлення силових і воєнізованих структур ґрунтується на комбінації якісних і кількісних методів, спрямованих на ідентифікацію проблемних аспектів і розробку практичних рекомендацій. Основним підходом став аналіз нормативно-правової бази України, що регулює процеси державних закупівель і будівництва. Цей аналіз дозволив визначити правові рамки та потенційні прогалини, які сприяють корупції. Додатково використано компаративний метод, що передбачає порівняння українського досвіду з міжнародними практиками, зокрема з діяльністю U.S. Army Corps of Engineers та General Services Administration (США), для виявлення ефективних механізмів контролю. Методологія включає вивчення судової практики та матеріалів кримінальних проваджень, зібраних із відкритих джерел, таких як реєстр судових рішень і звіти НАБУ. Зокрема, проаналізовано вироки судів та матеріали кримінальних проваджень. Ці дані допомогли ідентифікувати ключові етапи корупційних ризиків: тендерні процедури, будівництво та змішані процеси. Для обробки інформації застосовувалися методи контент-аналізу та систематизації, що дозволили виділити основні фактори ризику, такі як фіктивні субпідряди та завищення вартості.

5. Результати та обговорення

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи містобудування» від 16.11.1992 р. № 2780-XII, містобудуванням, або ж містобудівною діяльністю вважається «цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури» [19]. Виходячи з цього визначення, припускаємо, що основні корупційні ризики у містобудівельній сфері можуть існувати як під час планування, а саме розробці містобудівної документації, так безпосередньо при забудові, під час видачі містобудівних умов та обмежень, дозвільних документів, неякісних експертних висновків, відсутності науково-проектної документації щодо охоронних режимів, якщо мова йде про забудову історичних ареалів міст.

Отже, можемо висунути гіпотезу, що основні корупційні ризики існують під час таких видів діяльності органів, установ, організацій, об'єднань громадян та інших уповноважених суб'єктів:

- прогнозування розвитку населених пунктів і територій;
- планування;
- проектування;
- забудови та іншого подібного використання території;
- будівництва об'єктів містобудування;
- реконструкції історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища;

- реставрації об'єктів культурної спадщини;
- реабілітації об'єктів культурної спадщини;
- створення інженерної та транспортної інфраструктури.

У контексті порушеної нами проблеми, ми досліджуємо лише забудову на замовлення силових та воєнізованих структур, що має деякі специфічні риси, у порівнянні з загальним порядком забудови, а саме: високий поріг входу, висока вартість замовлень на будівництво; повна і своєчасна оплата будівельних робіт з бюджету. Такі риси створюють очевидні корупційні ризики, які необхідно дослідити в системному зв'язку з стадійністю будівельного процесу, до яких запропоновано віднести: отримання права власності чи права користування на земельну ділянку; отримання вихідних даних на проектування; розроблення, затвердження та експертиза проекту будівництва за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками; споруджуються на територіях із складними інженерно-геологічними та техногенними умовами, споруджуються із залученням бюджетних коштів, коштів державних і комунальних підприємств, установ та організацій, а також кредитів, наданих під державні гарантії, якщо їх кошторисна вартість перевищує 300 тисяч гривень; виконання будівельних робіт; прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкту [20, с. 426].

Отже в контексті будівництва, коли замовником виступає суб'єкт зі статусом силових та воєнізованих структур, прослідковується, що доступ до будівельних замовлень силових та воєнізованих структур може отримати обмежена кількість будівельних компаній, які, очевидно, повинні мати кредит довіри (репутаційна складова), наявність успішно виконаних раніше будівельних робіт і ресурси, необхідні для успішного та своєчасного виконання замовлення державного органу. Саме тому одним з першим корупційних ризиків може бути корупція при отриманні відповідного державного замовлення. Так, деякі посадовці органів державної влади чи органів місцевого самоврядування здатні створювати фіктивні будівельні компанії та незаконно присуджувати перемогу у тендерах їм, або ж напряду, навіть без конкурсів, заключати договори на будівництво з такими фіктивними компаніями.

Прикладом, коли новостворена будівельна компанія, яка має ознаки фіктивності, отримує контракти на будівництво оборонних споруд, є справа щодо розкрадання під час інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону, або т. з. проекту «Стіна». Так, Кабінетом Міністрів України було прийнято Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо інженерно-технічного облаштування українсько-російського державного кордону в межах Чернігівської, Сумської, Харківської та Луганської областей, українсько-молдовського державного кордону, територій, прилеглих до адміністративної межі з тимчасово окупованою територією Автономної Республіки Крим» від 14 травня 2015 р. № 439-р [21], яким затверджувався план заходів інженерно-технічного облаштування та, фактично, після ухвалення якого було розпочато будівництво воєнних оборонних споруд на зазначених у Розпорядженні територіях, у тому числі, на україно-російському кордоні. Вже через рік Військовою прокуратурою було порушено кримінальне провадження за підозрою посадових осіб Державної прикордонної служби України (надалі – ДПСУ), посадових осіб державного підприємства (надалі – ДП) та представників певних Товариств з обмеженою відповідальністю (надалі – ТОВ) у нанесенні державі збитків на понад 1,5 млн грн [22]. За версією слідства, Перший окремий відділ капітального будівництва Державної прикордонної служби, у серпні 2015 року, уклав ряд договорів з ДП «Чернігівський облавтодор» ВАТ «ДАК «Автомобільні дороги України» про облаштування вздовж державного кордону в Семенівському районі Чернігівської області протитанкового рову та брустверу. Через два тижні ДП «Чернігівський облавтодор» уклав угоду з певним ТОВ про виконання згаданих робіт. Їх вартість оцінили в 10 млн грн. Вже у вересні та лютому ДП перерахувало приватній фірмі 1,55 млн грн, а згадане ТОВ надало акти приймання виконаних робіт за листопад 2015 року на суму 2,50 млн грн. Проте, слідством було встановлено, що це ТОВ навіть не мало власної техніки та кваліфікованого персоналу, а тому залучило субпідрядником інше ТОВ, яке було створене за декілька місяців до того – у грудні 2014 року. На думку слідчих, залучене підприємство мало ознаки фіктивності, окрім створення за декілька місяців до початку будівництва, у нього були відсутні необхідні дозволи на виконання необхідних робіт та експлуатацію спецтехніки. ТОВ-субпідрядник також не підтвердило виконання робіт на 0,73 млн грн. [22]. Зважаючи на ці факти, Військова прокуратура відкрила кримінальне провадження від 15.08.2016 р. № 42016270320000075 та звернулася до

Деснянського районного суду м. Чернігів з клопотанням про надання тимчасового доступу до необхідної слідству документації підприємств, які фігурували у кримінальному провадженні. Суд клопотання задовольнив та тимчасовий доступ надав [23], проте подальше розслідування так і не набуло суспільного розголосу та не мало вироків суду.

Справа проєкту «Стіна» знайшла своє продовження вже через рік, коли у 2017 році Генеральна прокуратура України (нині – офіс Генерального прокурора України) заявила про розслідування факту розтрата та привласнення бюджетних коштів на суму вже понад 100 млн грн. у ході виконання інженерно-технічних робіт під час облаштування україно-російського кордону, тобто, під час виконання будівництва на безпосередньо воєнному оборонному об'єкті. Підозрюваними знову стали посадові особи ДПСУ та суб'єкти підприємницької діяльності приватного сектору економіки [24]. Через місяць після заяв Генеральної прокуратури України, НАБУ було затримано шість осіб, які за версією слідства були причетні до розкрадання коштів під час будівництва воєнних оборонних об'єктів на україно-російському кордоні, в межах т.з. проєкту «Стіна» [25]. Згодом, вже у 2019 році, справу було скеровано до суду, зокрема, обвинувальні акти стосувались восьми осіб: начальника управління будівництва Адміністрації ДПСУ; экс-начальника Першого окремого відділу капітального будівництва ДПСУ; старшого офіцера Першого окремого відділу капітального будівництва ДПСУ (на час притягнення до кримінальної відповідальності – начальник групи спеціального будівництва Першого окремого відділу капітального будівництва ДПСУ); директора ТОВ; колишнього директора ДП; директора і засновника ще одного ТОВ та двох пособників, один із яких – прямо причетний до фіктивного підприємства. Правоохоронні органи також заявили, що до розтрата державних коштів, виділених на проєкт «Стіна», були причетні фіктивні господарські товариства [26]. Ці два випадки наочно демонструють наведений корупційний ризик на практиці, адже ДПСУ та ДП було заключено договори про будівельні роботи з ТОВ, які мали явні ознаки фіктивності та могли бути визначеними заздалегідь, або ж бути підконтрольними посадовим особам, причетним до укладання цих договорів.

Серед інших прикладів, які варто розглянути в межах цього дослідження, особливої уваги заслуговує справа НАБУ про корупцію під час конкурсу на будівництво житла для Міністерства оборони України. Так, НАБУ та Національною поліцією України було повідомлено про підозру т.в.о. начальника одного з Центральних територіальних управлінь Міністерства оборони України. За версією слідства, посадовець Міністерства оборони України запропонував одному із столичних забудовників забезпечити перемогу в конкурсі на зведення будинку для військових у Святошинському районі м. Києва. Для реалізації підозрюваний залучив інших осіб, а свої послуги оцінив у 1,3 млн дол. США. Передача неправомірної вигоди повинна була здійснюватися трьома траншами, шляхом передачі спочатку 100 тис. дол. США, потім 400 тис. дол. США, а потім 800 тис. дол. США. Згодом, на прохання забудовника, сума була знижена до 1 млн дол. США, а вже у червні 2025 року посадовця Міністерства оборони України було затримано одразу після отримання частини коштів. Нині його підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України, а саме, одержання неправомірної вигоди в особливо великому розмірі [27].

Інша характерна риса, яка полягає у високій вартості замовлень на будівельні роботи від силових та воєнізованих структур, створює ще один корупційний ризик. Так, через високу вартість, посадові особи можуть входити у змову з проєктантами, експертними організаціями, підрядниками, суб'єктами господарювання, що здійснюють технічний нагляд аби ті значно завирили вартість побудованого нерухомого майна, для подальшого заволодіння забудовником чи іншими посадовими особами тими коштами, які повинні були б бути направлені на будівництво. Прикладом може бути справа про завдані Національній Гвардії України збитки на понад 3,5 млн. грн. під час виконання будівельною компанією договору підряду на капітальне будівництво чотирьох 40-квартирних житлових будинків на території військової частини Національної Гвардії України у м. Вишгород, Київської області. Так, Вишгородський районний суд Київської області у справі № 363/1462/24 від 08.05.2024 року встановив, що договір підряду на капітальне будівництво було укладено між Національною Гвардією України та будівельною компанією 07.06.2017 року. Відповідно до наказу Командувача Національною Гвардією України, обвинуваченого було призначено старшим офіцером відділу капітального будівництва управління розквартирування і капітального будівництва логістики Національної Гвардії

України, у обов'язки якого входило виконання організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, а у конкретно цьому випадку – технічний нагляд на об'єкті будівництва цих чотирьох 40-квартирних житлових будинків на території військової частини Національної Гвардії України [28].

Проте, полковник недбало поставився до служби, належним чином виконані будівельні роботи та їх відповідність проектно-кошторисним, договірним та звітним документам не перевіряв, засвідчивши своїм підписом та печаткою неправдиві акти приймання виконаних будівельних робіт та при прийманні зазначеного об'єкту до здійснення технічного нагляду не вжив заходів до виявлення завищення вартості виконаних робіт внесених до актів в порівнянні з договірною ціною, а також по інших актах приймання виконаних будівельних робіт, з метою заволодіння державними грошовими коштами внесені неправдиві відомості, у результаті чого державі в особі Центральної бази виробничо-технологічної комплектації Національної гвардії України заподіяно матеріальних збитків на суму близько 3,7 млн грн, якими службова особа будівельної компанії заволоділа та розпорядилась на власний розсуд, внаслідок недбалого ставлення обвинуваченого посадовця Національної Гвардії України, як військової службової особи до служби, чим було спричинено тяжкі наслідки. Військовослужбовець свою вину визнав, затвердив угоду про визнання винуватості та розкався, внаслідок чого був визнаний Вишгородським районним судом Київської області винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 425 КК України [29], унаслідок чого, суд, застосувавши ст. 69 КК України [29], призначив обвинуваченому покарання у вигляді штрафу у розмірі 2 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 34 тис. грн [28].

Якщо у першому випадку будівельна компанія сама завищила ціну, а посадова особа-військовослужбовець унаслідок службової недбалості затвердив таку документацію, то у наступній справі експерт внаслідок отримання неправомірної вигоди свідомо завищив ціну нерухомого майна. Мова йде про справу у заволодінні понад 81,6 млн грн. на будівництві квартир для Національної Гвардії України, у межах якої про підозри було повідомлено сімом особам, серед яких командувач Національної Гвардії України, заступник начальника Головного квартирно-експлуатаційного управління Збройних Сил України, заступник начальника відділу централізованих розрахунків, обліку та звітності фінансово-економічного управління Головного квартирно-експлуатаційного управління (вже колишні), колишній народний депутат, а також директор ТОВ, його заступник та виконавчий директор цієї ТОВ [5]. Дії оцінювача у цій справі були виділені в окреме кримінальне провадження, а посадовій особі також було повідомлено про підозру. За версією слідства, заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (оцінщик) отримав від колишнього народного депутата неправомірну вигоду у розмірі 250 тис. грн. за внесення недостовірних даних до експертизи таким чином, щоб різниця ринкової вартості між квартирами, які Національна Гвардія України повинна була отримати та тими, які реально отримала була мінімальною – 7 млн. грн., коли в реальності різниця становила понад 81,6 млн грн [30]. Так, за версією слідства, у 2000-х роках Головне Управління внутрішніх військ МВС України (в подальшому реорганізовано в Головне Управління Національної Гвардії України) та будівельна компанія уклали угоду, за якою на території колишньої військової частини мали збудувати житловий комплекс із вбудованими паркінгами та нежитловими приміщеннями. В обмін на земельну ділянку площею близько 1 га в центрі Києва Нацгвардія мала отримати у власність житловому комплексу 50 квартир та 30 паркомісць. Вже у 2016–2017 рр., сторони уклали додаткові угоди, за якими Національна Гвардія України відмовилась від цих квартир та паркомісць на Печерську в обмін на 65 квартир у будинку, що та ж компанія-забудовник зводила на околиці Києва. На думку слідства, оцінювач значно завищив вартість цих 65-ти квартир, у наслідок чого Національна Гвардія України недоотримала коштів на понад 81,6 млн. грн. Правоохоронними органами також було здобуто докази отримання від будівельної компанії, вже колишнім, командувачем Національної Гвардії України неправомірної вигоди у розмірі 125 тис. дол. США, які згодом були розподілені між ним та заступником начальника Головного квартирно-експлуатаційного управління Збройних Сил України, частка останнього склала 25 тис. дол. США. Також слідством було встановлено, що посадовець Національної Гвардії України отримав неправомірну вигоду у вигляді квартири загальною площею 76 кв. м² та ринковою вартістю 1,82 млн. грн. Ця неправомірна вигода, за версією слідства, була прихована за

договором купівлі-продажу, яким родичка посадовця, начебто придбала квартиру, але за ціною значно нижчою за реальну, а саме за 592,8 тис. грн, коли реальна вартість становила 1,82 млн. грн [5]. Ця справа демонструє як саме на практиці корупційний ризик у вигляді завищення оціночної вартості майна стає кримінальним правопорушенням з ціллю розкрадання частини іншої суми, виділеної державою на будівельні роботи. Проте також ця справа прямо показує й інший корупційний ризик, який випливає з того, що всі подібні проекти фінансуються державними коштами, та який становить ще більшу загрозу – ризик розкрадання державних коштів, які силові та воєнізовані структури виділяють для виконання будівельних робіт за їх замовленням.

У контексті дослідження корупційних ризиків під час будівництва багатоквартирних будинків на замовлення силових та воєнізованих структур для забезпечення військовослужбовців житлом, слід також вказати на такому корупційному ризику, як неефективне використання бюджетних коштів. На цій проблемі також наголошує НАЗК у Національній доповіді щодо ефективності реалізації державної антикорупційної політики у 2021–2025 роках. За результатами дослідження НАЗК, у зв'язку з нестачею фінансових та матеріальних ресурсів у держави, рівень забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей є незадовільним: станом на 2021 рік на квартирному обліку військовослужбовців перебувало більше 46 тис. осіб, а станом на 1 червня 2023 року – трохи більше 43 тис. осіб. Така ситуація сприяє поширенню різноманітних корупційних практик з метою отримання окремими військовослужбовцями житла поза загальною чергою або ж включення до такої черги осіб, які не мають права перебувати у ній. Також, через те, що облік осіб, які потребують поліпшення житлових умов, ведеться військовими частинами, квартирно-експлуатаційними органами і територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки в паперовому вигляді, існує підґрунтя для зловживань уповноваженими посадовими особами своїми правами, а також для існування корупційних ризиків у зазначеній сфері, більше того, інформація про надане військовослужбовцям житло не оприлюднюється належним чином, з огляду на що відповідні суспільні відносини позбавлені громадського та інших видів контролю за ними [2, с. 505–507]. Результати дослідження НАЗК дають змогу констатувати, що через неефективне використання бюджетних коштів, а також застаріле та неефективне ведення обліку черги військовослужбовців, які мають підстави для забезпечення їх житлом, створюються додаткові корупційні ризики, які опосередковано також дотичні до корупційних ризиків у будівництві на замовлення силових та воєнізованих структур, адже неефективне та нецільове використання бюджетних коштів під час будівництва житла для військовослужбовців на замовлення силових та воєнізованих структур веде до того, що житла не вистачає, а черга осіб, які претендують на це житло лиш збільшується, у зв'язку з чим з'являються такі корупційні ризики, як «надання неправомірної вигоди за пересування на перед черги» тощо, а ведення такої «черги» в паперовому вигляді лиш сприяє розвитку подібних корупційних ризиків. НАЗК пропонує шість порад для вирішення проблеми неефективного використання бюджетних коштів, серед яких:

1. Продовжити належне виконання заходів Державної антикорупційної програми.
2. Створити та наповнити інформаційно-комунікаційну систему квартирного обліку військовослужбовців і житлового фонду.
3. Завершити розробку та забезпечити законодавче затвердження Державної програми та Концепції забезпечення житлом військовослужбовців і членів їхніх сімей.
4. Підготувати зміни до ст. 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», зокрема щодо порядку надання житла та виключення дії Житлового кодексу на ці механізми.
5. Прийняти накази Міноборони щодо ведення реєстру наданого житла та оприлюднення інформації про отримувачів житла або компенсації із зазначенням черговості.
6. Забезпечити публікацію реєстру наданого житла на сайті Міноборони [2, с. 507–508].

Наведені поради НАЗК мають антикорупційний потенціал, а питання створення та наповнення інформаційно-комунікаційної системи квартирного обліку військовослужбовців і житлового фонду може бути реалізоване шляхом застосування функціоналу застосунку «Дія», та об'єднання з публічним реєстром «учасників бойових дій та осіб, прирівняних до них, які мають право на позачергове відведення земельної ділянки та які бажають його реалізувати», впровадження якого пропонувалося раніше [31], адже як забезпечення військовослужбовців

житлом, так і забезпечення військовослужбовців земельними ділянками, є спорідненими та мають багато подібних проблем, які вирішуються однаковими способами. Щодо публікації реєстру вже наданого житла на сайті Міністерства оборони – таке нововведення є виправданим, але не в умовах воєнного стану. Тому нині доцільно гарантувати нерозголошення цієї інформації для безпеки військовослужбовців. Подібна інформація повинна надаватися антикорупційним органам, наприклад НАЗК, які повинні будуть контролювати подібні процеси, а от оприлюднення такої інформації доречно вже по завершенню умов воєнного стану. Проте, необхідно врахувати, що важливим чинником мінімізації наведених корупційних ризиків є, перш за все, мінімізація корупційних ризиків та недопущення неефективного використання бюджетних коштів під час будівництва житла на замовлення силових та воєнізованих структур.

Повертаючись до аналізу кримінальних проваджень та правозастосовної практики, у іншій справі про завдання Національній Гвардії України збитків на понад 17,3 млн грн. під час закупівлі квартир для військовослужбовців, про підозру було повідомлено п'ятьом особам, серед яких начальник управління розквартирування і капітального будівництва логістики Національної гвардії України, директор ТОВ-переможця конкурсу, адвокат, який представляв директора ТОВ, кінцевий бенефіціар ТОВ та начальник фінансового відділу управління розквартирування і капітального будівництва логістики Національної Гвардії України [6].

Так, Вищий антикорупційний суд (надалі – ВАКС) у справі № 991/4875/21 від 19 грудня 2024 року встановив, що за Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [32] Міністерству внутрішніх справ було виділено 200 млн. грн. на придбання квартир для військовослужбовців Національної Гвардії України, з яких, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.03.2017 р. № 187-р [33] було передбачено спрямувати на придбання житла на умовах пайової участі та на вторинному ринку у розмірі майже 86 млн. гривень. Дізнавшись цю інформацію, у бенефіціара-забудовника, директора ТОВ та представника ТОВ виник злочинний план про заволодіння цими коштами. З 2014 року обвинувачені вже виконували спільні будівельні роботи з будівництва багатоквартирних будинків. У жовтні 2016 року Державною архітектурно-будівельною інспекцією було видано сертифікат, що засвідчував готовність до експлуатації другої секції житлового будинку, а у листопаді 2017 року – сертифікат, що засвідчував готовність до експлуатації фактично третьої секції житлового будинку. Проте, після отримання сертифікатів, інженерні комунікації з постачання комунальних послуг, а саме: водопостачання, водовідведення, газопостачання, електропостачання, офіційно до забудованих секцій будинку на постійній основі підключені не були. Незважаючи на це, обвинувачені вирішили взяти участь у конкурсі на купівлю квартир для військовослужбовців від Національної Гвардії України [34].

Згодом обвинуваченими було подано документацію на участь у конкурсі від Національної Гвардії України на закупівлю квартир. Під час розгляду їх пропозицій, посадові особи Національної Гвардії України, які, за версією слідства, були у змові з обвинуваченими, та за інформацією, яку встановив суд, у зв'язку із неналежним виконанням цими службовими особами службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, не було перевірено на відповідність подані конкурсні пропозиції зазначених товариств; ці посадові особи не виступили під час засідання конкурсної комісії із пропозицією щодо відхилення зазначених пропозицій, які не відповідали вимогам конкурсної документації, а саме: відсутні документи, перелік яких вимагався конкурсною документацією, зокрема: копії рішень місцевих органів влади щодо передачі зовнішніх інженерних мереж до експлуатуючих організацій та засвідчені копії актів приймання-передачі до експлуатуючих організацій зовнішніх інженерних мереж та/або договору спільної експлуатації та розмежування діяльності, унаслідок чого обвинувачені здобули перемогу у цьому конкурсі. У подальшому, незважаючи на реальний технічний стан квартир, 31.05.2017 р. представник забудовників, діючи на підставі довіреності від 12.07.2016 р., виданої командувачем Національної Гвардії України, в порушення п. 1 ч. 1 ст. 193 Господарського кодексу України [35], маючи будівельну освіту, особисто, відповідно до функціональних обов'язків, попередньо не перевіряв квартири, запропоновані переможцем ТОВ для придбання, на відповідність конкурсним умовам (стан добудови, підключення до зовнішніх інженерних мереж, придатність до проживання), уклав низку договорів про придбання Національною Гвардією України зазначених квартир. Аналогічно частина квартир була придбана 15.12.2017 року [34].

Унаслідок протиправних дій обвинувачених, державному бюджету в особі Національної гвардії України було завдано збитків на загальну суму понад 17,3 млн грн. Обвинувачені уклали угоду про визнання винуватості. ВАКС затвердив угоду та визнав кінцевого бенефіціара винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 190 КК України та ч. 2 ст. 28 ч. 2 ст. 366 КК України [29], тобто у шахрайстві, вчиненому організованою групою осіб у особливо великих розмірах та у службовій підробці, яка була вчинена групою осіб та спричинила тяжкі наслідки, призначивши покарання у вигляді 2 років позбавлення волі з позбавленням права займатись діяльністю на державній службі строком на 1 рік зі штрафом 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 ст. 366 КК України [29], та позбавлення волі на 5 років за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого, ч. 5 ст. 190 КК України [29]. За ст. 70 КК України [29], за сукупністю злочинів, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, суд призначив остаточне покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років з позбавленням права займатись діяльністю на державній службі строком на 1 рік зі штрафом 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, замінивши покарання, а відповідно до ч. 2 ст. 75 КК України [29], остаточний вирок було замінено на іспитовий термін строком на 3 роки. Директор ТОВ та представник ТОВ суд визнав винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 190 КК України [29] та призначив покарання у вигляді 5 років позбавлення волі, яке, відповідно до ч. 2 ст. 75 КК України [29], було замінено на іспитовий термін строком на 3 роки [34].

Проаналізовані кримінальні провадження, а також правозастосовна практика різних юрисдикцій, дають підстави стверджувати, про наявність різних корупційних ризиків під час стадійності будівельного процесу на замовлення силових та воєнізованих структур. Так, переважна більшість силових та воєнізованих структур України, а саме: Збройні сили України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України та Міністерство оборони України, так чи інакше ставали жертвами корупційних схем забудовників, а часто й посадових осіб-військовослужбовців цих силових та воєнізованих структур.

Слід зазначити, що у контексті забудови суб'єктами зі статусом силових та воєнізованих структур, корупційні ризики притаманні абсолютно на всіх стадіях починаючи від проектування та складання кошторисів; проведення тендерів, через вплив на тендерні чи конкурсні комісії, безпосередньо у процесі будівництва, через службову підробку, недбалість тощо), так і на змішаному етапі, коли і корупція на етапі розроблення та видачі документації, і корупція під час будівництва взаємопов'язані між собою і вчиняються або послідовно, або одночасно.

Дослідивши основні корупційні ризики під час будівництва на замовлення силових та воєнізованих структур, пропонуємо структурувати його таким чином, щоб шляхи мінімізації ризиків виходили із самих ризиків, які вже були ідентифіковані. Так, ризик корупційного впливу на тендерні/конкурсні комісії, шляхом створення фіктивних будівельних компаній та лобіювання посадовими особами їх інтересів, або ж шляхом призначення переможцями заздалегідь визначених підконтрольних будівельних компаній, вважаємо за можливе мінімізувати:

- шляхом ще більшої диджиталізації процедур – максимальне використання системи Prozorro [36] для усіх етапів (навіть «спрощених», підпорогових закупівель).

- запровадженням чіткого нормативного регулювання складу комісій – включення представників громадськості, антикорупційних організацій, медіа як спостерігачів, а також ротація членів тендерних комісій – щоб уникнути створення «стабільних» корупційних зв'язків.

- публічним обґрунтуванням результатів тендеру – з відеозаписом засідань або оприлюдненням протоколів у відкритому доступі (у мирний час) та можливість для всіх учасників конкурсу оскаржити будь-яке рішення тендерної чи конкурсної комісії.

Ризик неправомірного розроблення і одержання проектної, дозвільної та іншої, необхідної для виконання будівельних робіт, документації, який, перш за все, полягає у наданні посадовим особам неправомірної вигоди за пришвидшення процесів чи ігнорування реально існуючих порушень, видається можливим мінімізувати такими шляхами:

1. Цифровізацією дозвільних процедур – наприклад, через Єдину державну електронну систему у сфері будівництва (ЄДЕССБ). Фактично, це вже було зроблено, проте, як ми вважаємо, доцільним є розширення диджиталізації та запровадження окремих електронних систем та

закритих реєстрів для тих забудовників, які залучаються до виконання будівельних робіт на замовлення силових та воєнізованих структур. Подібний рівень диджиталізації повинен покращити прозорість та підвищити контроль з боку держави, правоохоронних органів та силових і воєнізованих структур-замовників.

2. Шляхом контролю строків видачі дозволів – автоматичне сповіщення про порушення термінів. У цьому контексті доцільним буде системний моніторинг ризиків дозвільних рішень із залученням штучного інтелекту, а також громадськості.

Ризик розкрадання державних коштів, який, як можемо бачити з проаналізованої правозастосовної практики, а також матеріалів кримінальних проваджень, становить особливу загрозу та є одним із найбільш поширених, вважаємо за можливе мінімізувати таким чином:

По-перше, необхідним є порівняння вартості будівництва з ринковими цінами – через незалежний аудит та електронні системи.

По-друге, необхідно контролювати проведення оцінок нерухомого майна, яке будується на замовлення силових та воєнізованих структур. Важливим, як нам здається, є проведення оцінок не тільки представниками забудовника, чи представниками силової чи воєнізованої структури, яка є замовником будівельних робіт, а і проведення оцінок незалежними органами, які можуть бути, наприклад, представниками антикорупційної інституції, або ж бути органом у структурі силової чи воєнізованої структури, але окремим, не залученим до проведення тендерних чи конкурсних процедур. Наприклад, у США подібним незалежним органом є General Services Administration (Адміністрація загальних служб США), заснована у 1949 році. До її обов'язків входить підтримка федеральних установ, управління урядовими будівлями та нерухомістю, надання послуг зі закупівлі продуктів та послуг, укладення контрактів, серед яких і на будівництво, а також розроблення політики економії коштів [37]. Іншим органом, який задіяний у будівництві для воєнізованих структур, та який прямо функціонує у структурі армії, є U.S. Army Corps of Engineers (Інженерний корпус армії США). Окрім будівництва та, частково, контролю на будівництві оборонних та інших воєнних об'єктів, інженерний корпус США також задіяється у розробленні та будівництві інфраструктури для зменшення збитків від ураганів, штормів й інших стихійних лих, його солдатів та цивільних осіб залучають до побудови транспортної торговельної інфраструктури США, а також вони несуть службу та працюють, відповідно, як у США, так і за його межами, у понад 130-ти країнах світу для побудови воєнних та інших об'єктів [38]. Створення подібних органів є позитивною практикою і може стати одним із шляхів мінімізації корупційного ризику щодо розкрадання державних коштів. Тому створення подібного до Інженерного корпусу армії США органу всередині силових чи воєнізованих структур України, який буде здатний і сам виконувати деякі будівельні роботи, а також який частково буде контролювати їх виконання від приватних підприємств, є гарною ініціативою та може забезпечити саморегуляцію всередині силових чи воєнізованих формувань. Безперечно, на перший погляд може здатися, що подібні нововведення можуть бюрократизувати процедуру оцінки та створити додаткові корупційні ризики у вигляді вимагання неправомірної вигоди від експерта однієї із структур, які залучені до оцінки. Проте, збільшення кількості структур, дотичних до оцінки, підвищить якість оцінок, зробить недоцільним надання неправомірної вигоди комусь із експертів, адже окрім нього оцінку проводять й інші організації чи структурні підрозділи, а також сприятиме прозорості під час оцінки, адже залучення антикорупційних органів допоможе також у повідомленні забудовниками про випадки вимагання неправомірної вигоди зі сторони когось з інших суб'єктів оцінювальної діяльності.

По-третє, залучення незалежного технічного нагляду – в ідеалі зовнішнього, який задіяється з мінімальним впливом замовника (силової чи воєнізованої структури). Нині чинне законодавство закріплює, що технічний нагляд за будівництвом може здійснюватися або замовником самостійно (через уповноважених працівників), або залученими суб'єктами господарювання з відповідною сертифікацією. Так, ч. 2 ст. 11 Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1099 р. № 687-XIV закріплює, що «Технічний нагляд забезпечується замовником та здійснюється особами, які мають кваліфікаційний сертифікат», також, відповідно до ч. 6 ст. 11 цього ж Закону, «обов'язок щодо здійснення технічного нагляду може бути покладений замовником на спеціалізовану організацію чи спеціаліста з технічного нагляду або на інженера-консультанта, з визначенням у договорі підряду їхніх повноважень» [39]. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 року № 903 «Про авторський та

технічний нагляд під час будівництва об'єкта архітектури» також регулює питання здійснення технічного нагляду та закріплює, що технічний нагляд забезпечує замовник (забудовник) впродовж усього періоду будівництва об'єкта з метою здійснення контролю за дотриманням проектних рішень та вимог державних стандартів, будівельних норм і правил, а також контролю за якістю та обсягами робіт, виконаних під час будівництва або зміни (зокрема шляхом знесення) такого об'єкта, а здійснюють цей нагляд особи, що мають виданий, відповідно до законодавства, архітектурно-будівельною атестаційною комісією, кваліфікаційний сертифікат [40]. Зважаючи, на такі законодавчі положення, можемо констатувати, що під час виконання будівництва на замовлення силових чи воєнізованих структур, технічний нагляд здійснюється або безпосередньо цією ж структурою, або залученим суб'єктом господарювання, який має відповідну кваліфікацію. Такий вид нагляду створює однозначні корупційні ризики, адже де-факто стає заздалегідь відомо, що технічний нагляд буде так чи інакше здійснюватися безпосередньо замовником або залученими ним суб'єктами, а отже недоброчесні забудовники можуть намагатися надати неправомірну вигоду посадовим особам силових чи воєнізованих структур, які або проводять технічний нагляд, або відповідають за залучення до нього спеціалізований орган чи спеціаліста.

У свою чергу, запропоноване нами залучення зовнішнього технічного нагляду, який залучається з мінімальним впливом замовника (силової чи воєнізованої структури) сприятиме зниженню корупційних ризиків. Для того, аби мінімізувати їх ще більше, доцільно зменшити людський фактор та передбачити автоматизований вибір суб'єкту, який буде здійснювати цей технічний нагляд. Це можливо зробити одразу декількома шляхами, зокрема: передбачити реєстр перевірених суб'єктів технічного нагляду, з якого система може автоматично або випадково обирати компанію – аналог «сліпого» жеребкування або ж шляхом розроблення і застосуванням цифрової платформи, по прикладу вже існуючої системи Prozorro, для добору технічного нагляду, але з обмеженням впливом замовника на кінцеве рішення. У контексті технічного нагляду також важливо забезпечити ротаційність на об'єктах великої тривалості або вартості, щоб унеможливити встановлення корупційних в'язків між виконавцем будівництва і наглядом. У контексті постійної зміни тих, хто здійснює технічний нагляд, пропонувати чи надавати неправомірну вигоду комусь з них буде недоцільно та невигідно для забудовника.

По-четверте, дієвим способом може бути аудит після завершення проекту будівництва. Проте, подібні аудити несуть за собою додаткові витрати для держави, що не завжди може бути доцільним використанням бюджетних коштів. Тому доцільно запровадити обов'язковий аудит тільки для тих проектів, які будуються з використанням великих державних коштів для побудови цього проекту. Тобто, якщо будівництво виконується на замовлення силової чи воєнізованої структури за високою вартістю, яка перевищує певний поріг (доцільно, щоб держава сама встановила цей поріг: яка вартість будівництва є достатньою для проведення обов'язкового аудиту), то по завершенню такого будівництва замовник (силові та воєнізовані структури) зобов'язані забезпечити проведення цього аудиту. Якщо вартість замовлення є нижчою за встановлений поріг, коли використання державних коштів на обов'язковий аудит є недоцільним, то такий аудит не вимагається. Проте, слід надати силовим та воєнізованим структурам право на проведення аудиту навіть на проектах, ціна яких не перевищує встановлений державою поріг, за умови, що у замовника (силової чи воєнізованої структури) є обґрунтовані підозри розкрадань коштів забудовником під час будівництва та наявні підстави.

Мінімізація ризиків службової підробки частково вже була наведена раніше, у контексті залучення додаткових органів до оцінки, проте серед інших шляхів можна запропонувати: звірку первинної документації з фактичними роботами – регулярні виїзні перевірки від силової чи воєнізованої структури-замовника та навчання службовців про відповідальність – включно з демонстрацією реальних кейсів.

Запропоновані шляхи мінімізації корупційних ризиків можуть не мати необхідної ефективності в умовах воєнного стану, або ж можуть не бути реалізованими з об'єктивних причин. Наприклад, публікація відео засідань тендерної чи конкурсної комісії, або оприлюдненням протоколів цих засідань у відкритому доступі можуть бути використані ворогом у злочинних цілях. Також проведення тендерів або конкурсів для забудовників в цілому може бути неможливим через умови воєнного стану, адже будівництво якогось воєнного об'єкту може бути необхідним саме в найкоротші і обмежені терміни, у зв'язку з воєнними діями (як

приклад, побудова фортифікаційних споруд тощо). Тому, порушена проблема потребує подальших досліджень, з обов'язковим акцентом на умовах воєнного стану та з розроблення шляхів мінімізації корупційних ризиків під час виконання будівельних робіт на замовлення силових чи воєнізованих структур саме в умовах воєнних дій.

6. Висновки

Проведене дослідження підтвердило, що містобудівна сфера у контексті виконання забудови на замовлення силових та воєнізованих структур в Україні характеризується особливо високим рівнем корупційних ризиків. Їхня специфіка обумовлена значними обсягами державного фінансування, обмеженим доступом до інформації та значною стратегічною цінністю відповідних об'єктів. Корупційні прояви фіксуються на всіх етапах будівельного процесу – від підготовки тендерної документації до приймання виконаних робіт. Це свідчить про необхідність системного підходу до виявлення, запобігання та мінімізації таких ризиків.

Аналіз кримінальних проваджень та судової практики засвідчив, що найбільш поширеними є схеми завищення вартості будівництва, використання фіктивних компаній, службова підробка, а також розкрадання бюджетних коштів під прикриттям законних процедур. Характерним є те, що до таких правопорушень залучаються як представники забудовників, так і посадові особи самих силових чи воєнізованих структур. Це створює замкнене коло, в якому корупційні ризики взаємно підсилюють один одного. Водночас, у роботі доводиться, що диджиталізація на етапі закупівель, залучення незалежних аудиторів та зміни у проведенні тендерів і конкурсів можуть істотно знизити масштаби корупції.

Результати дослідження дозволяють сформулювати практичні рекомендації для мінімізації корупційних ризиків. Серед ключових напрямів: подальший розвиток системи Prozorro та Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, залучення до процесів контролю незалежних аудиторських і контролюючих або державних будівельних органів, у тому числі, у складі силових та воєнізованих структур, за прикладом Інженерного корпусу армії США, для розвитку саморегулювання, удосконалення механізмів прозорості тендерів і конкурсів, а також забезпечення реальної відповідальності посадовців. В умовах воєнного стану ці заходи мають особливе значення, оскільки ефективне використання державних коштів безпосередньо впливає на обороноздатність країни.

Отже, ідентифікація та подолання корупційних ризиків у будівництві для силових та воєнізованих структур є не лише питанням фінансової дисципліни, але й стратегічним чинником національної безпеки України. Порушені проблеми потребують подальшого ґрунтовного вивчення з урахуванням специфіки функціонування держави в умовах воєнного стану. Особливу увагу буде приділено розробленню комплексних механізмів, спрямованих на зменшення корупційних ризиків у процесі виконання будівельних робіт для силових та воєнізованих структур, адже саме в умовах активних воєнних дій ці ризики набувають критичного значення як для ефективності використання державних ресурсів, так і для забезпечення національної безпеки.

References

1. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2024, February 21). NABU rozsliduie ponad 60 sprav shchodo zlochyniv u sferi oborony – dyrektor biuro [NABU investigates over 60 cases of crimes in the defense sector – Bureau Director]. *Interfaks-Ukraina*. <https://interfax.com.ua/news/general/968733.html> (in Ukrainian)
2. National Agency on Corruption Prevention. (2025). *Natsionalna dopovid shchodo efektyvnosti realizatsii derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky u 2021–2025 rokakh* [National report on the effectiveness of implementing state anti-corruption policy for 2021–2025]. <https://nazk.gov.ua/pdfs/?file=/wp-content/uploads/Pages/b0/97/b09768394a77710426cc4eb0c2abb1150d72d3a3bf7dc08b1343234a732a36f115618028.pdf> (in Ukrainian)
3. OECD. (2025). *Implementing the OECD Recommendation on Public Procurement in OECD and Partner Countries: 2020–2024 Report*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/02a46a58-en>
4. Adam, I. (2024). *Transparency, accountability, and integrity of public procurement systems*. Transparency International Anti-Corruption Helpdesk Answer. <https://lnk.ua/Y4Q9PBy49>

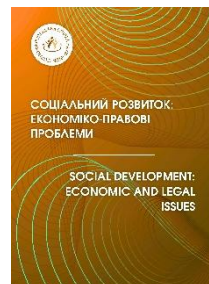
5. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2020, May 8). *Zavolodinnia 81 mln hrn Natsgvardii: materialy vidkryto* [Embezzlement of 81 million UAH from the National Guard: case materials disclosed]. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-zavolodinnya-81-mln-grn-nacgvardiyi-materialy-vidkryto/> (in Ukrainian)
6. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2021, July 23). *Zavdannia 17,3 mln hrn zbytkiv pry zakupivli kvartyr dlia Natsgvardii: obvynuvalnyi akt skerovano do sudu* [UAH 17.3 million in damages in National Guard apartment procurement: indictment sent to court]. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-zavdannya-173-mln-grn-zbytkiv-pry-zakupivli-kvartyr-dlya-nacgvardiyi-obvynuvalnyy-akt> (in Ukrainian)
7. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2022, October 31). *Vykryto skhemu z rozkradannia ponad 18 mln hrn pry budivnytstvi zhytla dlia Minoborony* [Scheme uncovered: over UAH 18 million embezzled during Ministry of Defense housing construction]. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-vykryto-shemu-z-rozkradannya-ponad-18-mln-grn-pry-budivnytstvi-zhytla-dlya-minoborony/> (in Ukrainian)
8. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2022, December 13). *Koruptsiia pry budivnytstvi kvartyr u Lvovi dlia DPSU: materialy vidkryto* [Corruption in construction of apartments for Border Guard in Lviv: materials disclosed]. <https://nabu.gov.ua/news/novyny-korupciya-pry-budivnytstvi-kvartyr-u-lvovi-dlya-dpsu-materialy-vidkryto/> (in Ukrainian)
9. Bađun, M. (2011). *Der Zusammenhang zwischen politischer Korruptiertheit und öffentlichen Investitionen – Der Fall Kroatien. Društvena istraživanja*, 20(2), 295–316. <https://doi.org/10.5559/di.20.2.01>
10. Nordin, R. M., Takim, R., & Nawawi, A. H. (2011). *Critical factors contributing to corruption in construction industry*. In *2011 IEEE Symposium on Business, Engineering and Industrial Applications (ISBEIA)* (pp. 330–333). <https://doi.org/10.1109/ISBEIA.2011.6088831>
11. Shan, M., Le, Y., Chan, A. P. C., & Hu, Y. (2020). *Corruption in the Public Construction Sector*. Singapore: Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-981-13-9550-5>
12. Dudyrich, V. M. (2023). *Osnovy zapobihannia ta protydii koruptsii u sferi mistobudivnoi diialnosti* [Fundamentals of corruption prevention and counteraction in urban development]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: Pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, (10). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-02-15> (in Ukrainian)
13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). *Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti* [On regulation of urban development activities] Law of Ukraine No. 3038-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (in Ukrainian)
14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia Yedynoi derzhavnoi elektronnoi systemy u sferi budivnytstva* [Some issues ensuring operation of the Unified State Electronic System in the field of construction]. Resolution No. 681. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2021-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)
15. Portal of the Unified State Electronic System in the Field of Construction. (n.d.). *Shcho take Yedyna derzhavna elektronna systema u sferi budivnytstva?* [What is the Unified State Electronic System in the Field of Construction?] <https://e-construction.gov.ua/ua/> (in Ukrainian)
16. Lytvyniuk, Ye. (2023). *Arkhitekturno-budivelnyi kontrol v umovakh tsyfrovizatsii ta reformuvannia: suchasnyi ohliad* [Architectural and construction control in conditions of digitalization and reform]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 11(3), 126–132. <https://doi.org/10.15421/152344> (in Ukrainian)
17. Kovalova, T., & Budkivskiy, V. (2025). *Prevention of corruption in government bodies. Chest i zakon*, 2(93), 78–84. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2025/2/93/339369>
18. Bondarenko, O. H., & Bielai, S. V. (2018). *Skhema hipotez ta lohika doslidzhennia problem derzhavnoho rehuliuвання protsesiv protydii poshyrenniu koruptsii u pravookhoronnykh ta viiskovykh instytuttsiakh* [Scheme of hypotheses and logic of research on state regulation of countering corruption in law enforcement and military institutions]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*, 1(8), 13–21. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1240783> (in Ukrainian)
19. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *Pro osnovy mistobuduvannia* [On the fundamentals of urban development]. Law of Ukraine No. 2780-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text> (in Ukrainian)
20. Podtserkovnyi, O. P., Oliukha, V. H., Kvasnitska, O. O., et al. (2024). *Hospodarske parvo* [Commercial law] (4th ed., revised and supplemented). Odesa: Feniks. (in Ukrainian)
21. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015). *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo inzhenerno-tekhnichnoho oblashtuvannia ukraïnsko-rosiiskoho derzhavnoho kordonu v mezhakh Chernihivskoi, Sumskoi, Kharkivskoi ta Luhanskoi oblastei, ukraïnsko-moldovskoho derzhavnoho kordonu, terytorii, prylyklykh do administratyvnoi mezhi z tymchasovo okupovanoi terytoriiu Avtonomnoi Respubliky Krym* [On approval of the plan of measures for the engineering and technical arrangement of the Ukrainian-Russian

- state border within the Chernihiv, Sumy, Kharkiv, and Luhansk regions, the Ukrainian-Moldovan state border, and territories adjacent to the administrative border with the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea]. Order No. 439-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2015-%D1%80#Text> (in Ukrainian)
22. Nashi Hroshi. (2016, August 30). *Vyatseniukivsku "Stinu" z Rosiieiu zakopaly 1,5 miliona cherez fiktyvnu firmu* [1.5 million buried in Yatsenyuk's "Wall" project with Russia through a fake company]. <https://lnk.ua/AVMmP9xVo> (in Ukrainian)
 23. Ruling of the Desnianskyi District Court of Chernihiv of August 23, 2016, in court case No. 750/7816/16-k. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/59871066> (in Ukrainian)
 24. General Prosecutor's Office of Ukraine. (2017, July 13). *Rozsliduietsia fakt roztraty ta pryvlasnennia biudzhetykh koshtiv... (proiekt "Stina")* [Prosecutor General's Office investigates embezzlement in "Wall" project]. <https://lnk.ua/y4zjYq54j> (in Ukrainian)
 25. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2017, August 8). *NABU ta SAP zatrymaly 6 osib, prychetnykh do rozkradannia koshtiv proektu "Stina"* [NABU and SAP detained 6 persons involved in "Wall" project embezzlement]. <https://lnk.ua/LVbPzKR4y> (in Ukrainian)
 26. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2017, August 8). *Proekt "Stina": spravu skеровано do sudu* ["Wall" project: case referred to court]. <https://lnk.ua/k4x90L8ey> (in Ukrainian)
 27. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2025, August 12). *1,3 mln dol. SShA za peremohu v konkursi na budivnytstvo zhytla dlia viiskovykh: pidozra posadovtsiu Minoborony* [\$1.3 million for winning a tender to build housing for military personnel: Suspicion of a Defense Ministry official]. <https://lnk.ua/y4XBziWVX> (in Ukrainian)
 28. Verdict of Vyshhorod District Court of Kyiv Region of May 8, 2024, in case No. 363/1462/24. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118882795> (in Ukrainian)
 29. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Law of Ukraine No. 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian)
 30. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. (2025, August 12). *Zavolodinnia mainom Natsgvardii: trom osobam povidomleno pro pidozru* [Misappropriation of National Guard property: three individuals charged]. <https://lnk.ua/94y9mrz4M> (in Ukrainian)
 31. Kharytonova, T. Ye., & Biloshkurskyi, M. M. (2025). Problemy koruptsiinykh ryzykiv pry nabutti ta realizatsii pravavlasnosti na zemelnu dilianku uchasykamy boiovykh dii ta osobamy, pryryvnianny do nykh [Problems of corruption risks in the acquisition and exercise of ownership rights to land plots by combatants and persons equated to them]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (1), 269–272. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/58> (in Ukrainian)
 32. Verkhovna Rada of Ukraine. (2016). Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2017 rik [On the State Budget of Ukraine for 2017]. Law of Ukraine No. 1801-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19#n108> (in Ukrainian)
 33. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). Pro rozpodil koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti za prohramoiu 1003090 "Budivnytstvo (prydbання) zhytla dlia viiskovosluzhbovtiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy" na 2017 rik [On the distribution of funds provided for in the state budget under program 1003090 "Construction (purchase) of housing for servicemen of the National Guard of Ukraine" for 2017]. Order No. 187-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2017-%D1%80#Text> (in Ukrainian)
 34. Verdict of the High Anti-Corruption Court of December 19, 2024. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123898637> (in Ukrainian)
 35. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code of Ukraine]. Law of Ukraine No. 436-IV (repealed by Law of Ukraine No. 4196-IX of January 9, 2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (in Ukrainian)
 36. Prozorro. (n.d.). Official website. <https://prozorro.gov.ua/uk> (in Ukrainian)
 37. General Services Administration (GSA). (n.d.). *National Telecommunications and Information Administration BroadbandUSA*. <https://lnk.ua/dNYKzjEeM>
 38. U.S. Army Corps of Engineers. (n.d.). *About Us*. <https://www.usace.army.mil/About/>
 39. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). Pro arkhitekturnu diialnist [On architectural activity]. Law of Ukraine No. 687-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#n128> (in Ukrainian)
 40. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2007). Pro avtorskyi ta tekhnichnyi nahliad pid chas budivnytstva obiekta arkhitektury [On author and technical supervision during construction of architectural facilities]. Resolution No. 903. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2007-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Конфіскація заморожених активів держави-агресора як інструмент відшкодування збитків: міжнародно-правові аспекти

Назарій Т. Пинда ¹ *

¹ Львівський державний університет внутрішніх справ (Україна). Аспірант кафедри теорії, історії та конституційного права.

* Автор-кореспондент, e-mail: Npynda@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

[10.70651/3083-6018/2025.9.24](#)

Авторське право

© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

Російська збройна агресія проти України спричинила масштабні людські, економічні та екологічні втрати, поставивши питання відшкодування збитків у центр міжнародного правового дискурсу. Одним із ключових напрямів пошуку механізмів репарацій є можливість конфіскації заморожених активів держави-агресора як джерела компенсації. Метою дослідження є з'ясування правової природи, передумов і обмежень застосування конфіскації державних і приватних активів Російської Федерації в контексті міжнародного права, а також аналіз міжнародного досвіду реалізації подібних санкційних заходів. Робота ґрунтується на поєднанні методів порівняльно-правового аналізу, системного підходу та міжнародно-правової інтерпретації. Джерельною базою стали акти ООН, ЄС, G7, законодавство США, Канади, Великої Британії, судової практики та аналітичні матеріали міжнародних інституцій. Встановлено, що замороження активів — це форма примусового фінансового обмеження, що блокує використання майна держави-порушника для збереження міжнародного правопорядку. Досвід провідних демократій (Канада, США, Велика Британія, Італія) демонструє ефективність санкційних режимів, проте виявляє системні проблеми координації між органами влади, дублювання процедур і правові колізії між санкційним і кримінальним провадженнями. Аналіз показав, що перехід від заморожування до повноцінної конфіскації ускладнюється дією принципу суверенного імунітету державних активів, високими стандартами доказування незаконного походження майна, а також відсутністю уніфікованих міжнародних процедур. Наголошено, що без створення спеціального міжнародного механізму компенсації пряме вилучення російських активів може спричинити політико-економічні ризики — зокрема, підрив довіри до світової фінансової системи та валютних резервів. Водночас окремі держави, зокрема Канада, ініціювали нові правові інструменти, які потенційно дозволяють конфіскацію підсанкційного майна в інтересах України. Конфіскація заморожених активів держави-агресора є перспективним, але юридично складним інструментом відшкодування збитків. Її ефективність обмежується чинністю міжнародних принципів імунітету, фрагментарністю правового регулювання та ризиками для глобальної фінансової стабільності. Для України доцільним є створення єдиного координаційного центру, ухвалення спеціального законодавства і ініціювання міжнародного правового механізму, який поєднає санкційні, цивільно-правові та кримінально-правові інструменти. Лише скоординований підхід міжнародної спільноти може забезпечити справедливе відшкодування завданої агресією шкоди та зміцнення системи міжнародного правопорядку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

міжнародне право, санкції, репарації, заморожені активи, конфіскація, суверенний імунітет, міжнародна відповідальність, компенсація збитків.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Confiscation of Frozen Assets of the Aggressor State as a Tool for Compensation for Damages: International Legal Aspects

 Nazarii Pynda ¹ *

¹ Lviv State University of Internal Affairs (Ukraine). Postgraduate Student at the Department of Theory, History and Constitutional Law.

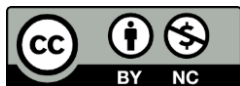
 * Corresponding Author, e-mail: Npynda@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

[10.70651/3083-6018/2025.9.24](https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel/10.70651/3083-6018/2025.9.24)

 Copyright © 2025
by author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Russian armed aggression against Ukraine has caused large-scale human, economic and environmental losses, placing the issue of compensation for damages at the center of international legal discourse. One of the key directions in the search for reparations mechanisms is the possibility of confiscating frozen assets of the aggressor state as a source of compensation. The purpose of the study is to clarify the legal nature, prerequisites and limitations of the application of confiscation of state and private assets of the Russian Federation in the context of international law, as well as to analyze the international experience of implementing such sanctions. The work is based on a combination of methods of comparative legal analysis, a systemic approach and international legal interpretation. The source base was the acts of the UN, EU, G7, the legislation of the USA, Canada, Great Britain, judicial practice and analytical materials of international institutions. It is established that asset freezing is a form of coercive financial restriction that blocks the use of the property of the offending state to maintain international law and order. The experience of leading democracies (Canada, the USA, the UK, Italy) demonstrates the effectiveness of sanctions regimes, but reveals systemic problems of coordination between authorities, duplication of procedures and legal conflicts between sanctions and criminal proceedings. The analysis showed that the transition from freezing to full-fledged confiscation is complicated by the principle of sovereign immunity of state assets, high standards of proof of the illegal origin of property, as well as the lack of unified international procedures. It is emphasized that without the creation of a special international compensation mechanism, the direct seizure of Russian assets may entail political and economic risks - in particular, undermining confidence in the global financial system and foreign exchange reserves. At the same time, some states, in particular Canada, have initiated new legal instruments that potentially allow the confiscation of sanctioned property in the interests of Ukraine. Confiscation of frozen assets of the aggressor state is a promising, but legally complex instrument for compensation for losses. Its effectiveness is limited by the validity of international principles of immunity, the fragmentation of legal regulation and risks to global financial stability. For Ukraine, it is advisable to create a single coordination center, adopt special legislation and initiate an international legal mechanism that will combine sanctions, civil law and criminal law instruments. Only a coordinated approach of the international community can ensure fair compensation for the damage caused by aggression and strengthen the system of international legal order.

KEYWORDS

international law, sanctions, reparations, frozen assets, confiscation, sovereign immunity, international responsibility, compensation for losses.

1. Вступ

Російська збройна агресія завдала Україні масштабної економічної, інфраструктурної та екологічної шкоди, змусивши бізнес адаптуватися до умов воєнного стану й спричинивши суттєве падіння національної економіки. Блокада морських портів та руйнування логістичних маршрутів призвели до скорочення експорту, особливо агропродукції. Наслідки війни позначилися й на світовій економіці через перебої в торгівлі, зростання цін на енергоносії, паливо та продовольство, що спричинило інфляцію та фінансові труднощі в багатьох країнах. Росія несе повну відповідальність за завдані збитки, які підлягають відшкодуванню, однак потребують створення ефективного міжнародно-правового механізму репарацій. Наразі триває документування військових злочинів для подальшої передачі до Міжнародного кримінального суду, а ЄС та міжнародні інституції підтримують ці процеси. Обговорюється можливість передачі заморожених російських активів Україні як фінансової компенсації, що може стати важливим правовим прецедентом та ключовим елементом повоєнного відновлення держави.

2. Огляд літературних джерел

Проблематика конфіскації заморожених активів держави-агресора набуває дедалі більшої актуальності в сучасному міжнародному праві. У працях Б. Фассбендера [1] розглядаються питання співвідношення санкційних режимів та принципу суверенного імунітету. Р. Колб і А. Тальмон [2] досліджують контрзаходи як форму міжнародно-правової відповідальності держав. К. Шелтон і Д. Орендліхер, а також Ф. Розенфельд [3] аналізують розвиток інституту репарацій у контексті збройних конфліктів та порушень прав людини. І. Брунк [4] і К. Марксен [5] приділяють увагу практичним аспектам санкційної політики й управління замороженими активами. У працях Д. Ховелл [6] висвітлено процедурні аспекти санкційних рішень Ради Безпеки ООН.

Подальший розвиток теоретико-практичних засад конфіскації активів здійснюється у дослідженнях Л. Ф. Демрош [7], С. Рінгаерта [8], О. Гетевей [9], Я. Зелменіса [10] та Дж. Кроуфорда [11]. Вони аналізують проблеми суверенного імунітету, правову природу санкцій, співвідношення міжнародної відповідальності держав і контрзаходів, а також можливість використання репараційного механізму для відшкодування шкоди, заподіяної агресією.

Серед українських науковців О. Задорожній [12], В. Буткевич [13], акцентують на потребі створення спеціального міжнародного компенсаційного механізму для України. Попри наявність значної наукової бази, комплексна модель переходу від заморожування до конфіскації активів залишається недостатньо розробленою.

3. Постановка завдання

Збройна агресія Російської Федерації проти України створила безпрецедентний виклик для міжнародного права, зокрема щодо ефективного відшкодування завданих збитків. Замороження російських активів стало ключовим інструментом колективного тиску, однак їх подальша конфіскація для фінансування відбудови України стикається з низкою правових і політичних обмежень: дією доктрини суверенного імунітету, високим порогом доказування походження майна та відсутністю уніфікованого міжнародного механізму репарацій. Наявна практика потребує теоретичного узагальнення та розроблення правових інструментів, які б поєднували принципи верховенства права, міжнародної відповідальності та ефективного відшкодування шкоди.

4. Методи та матеріали

У дослідженні застосовано порівняльно-правовий, системно-структурний, історико-правовий, формально-юридичний та аналітичний методи для узагальнення міжнародного досвіду конфіскації заморожених активів, аналізу нормативно-правових актів ООН, ЄС, G7, законодавства окремих держав (США, Канади, Великої Британії, Італії) та українських регуляторних документів щодо управління підсанкційним майном.

5. Результати та обговорення

Замороження державних активів являє собою примусовий інструмент правового впливу, що передбачає блокування доступу до майна, яке належить певній державі. Такі обмежувальні заходи зазвичай ініціюються урядами розвинених демократичних країн або міжнародними інституціями як форма фінансового тиску у відповідь на грубі порушення міжнародного права, активів військової агресії чи підтримку терористичних структур. По суті, замороження активів виступає комплексним політичним, економічним і юридичним механізмом, що передбачає тимчасову або безстрокову зупинку будь-яких операцій із майновими, фінансовими або інвестиційними ресурсами держави-агресора, аби унеможливити їх подальше використання на шкоду глобальній безпеці та міжнародному правопорядку.

До об'єктів, які можуть підпадати під такі обмеження, належать активи, розміщені за межами держави-порушника на момент запровадження санкцій. Насамперед ідеться про резерви центрального банку, розміщені в іноземних фінансових установах, запаси золота, цінні папери, кошти у міжнародних фондах, корпоративні пакети акцій державних підприємств у зарубіжних юрисдикціях, прибутки від зовнішньоекономічної діяльності, а також банківські рахунки державних структур і пов'язаних організацій. Правовою основою таких заходів виступають санкційні режими ООН, ЄС або окремих держав, норми внутрішнього законодавства країн, що їх застосовують, а також рішення міжнародних судових органів.

Наслідки замороження активів можуть включати повну заборону на здійснення фінансових операцій, блокування можливості їх передачі чи відчуження, обмеження права користування, подальшу конфіскацію зазначених ресурсів або спрямування отриманих від них коштів на користь осіб, які зазнали шкоди внаслідок агресивної політики держави-порушника. Блокування державних активів зазвичай застосовується як реакція на дії країн, що проводять недемократичну або агресивну політику. Випадок з росією не є унікальним у цьому контексті: аналогічні заходи раніше впроваджувалися щодо Іраку у 1990–1991 рр., Лівії у 2011 р., Ірану з 1979 р. й досі, а також інших держав зі схожою поведінковою моделлю на міжнародній арені [15].

Досвід іноземних держав свідчить про системність проблем, що виникають у разі паралельного застосування санкційних механізмів конфіскації та кримінально-правових процедур, зокрема щодо дублювання арештів і колізій юрисдикцій. У Канаді подолання таких суперечностей забезпечено законодавчому розмежуванню санкційного стягнення і кримінального арешту майна. У США для координації дій між органами, уповноваженими на розслідування, запроваджено міжвідомчу групу REPO Task Force, що оптимізує обмін інформацією та запобігає дублюванню повноважень. У Великій Британії інструмент *unexplained wealth orders* дозволяє конфісковувати активи без належного підтвердження їх походження. Латвія врегулювала пріоритетність процедур спеціальним законом, який визначає юрисдикцію судів, а Італія передала повноваження з управління такими активами Міністерству фінансів для запобігання їх знеціненню. Сукупність зазначених прикладів демонструє важливість чіткого нормативного визначення координації між органами влади, пріоритетності процедур та належного управління арештованими активами. Для України доцільним є створення єдиного координаційного центру та ухвалення спеціального законодавства, що забезпечить ефективність санкційної політики з урахуванням перевірених міжнародних підходів [16].

Згідно зі звичаєвими нормами міжнародного права, держава, чим інтересам завдано шкоди міжнародно-протиправним діями іншого суб'єкта, має право застосовувати контрзаходи, навіть якщо вони формально суперечать міжнародним зобов'язанням [20]. Саме у такому контексті держави-члени ЄС, Велика Британія, США та Канада 26.02.2022 р. ухвалили рішення про блокування активів, пов'язаних із Центральним банком росії, що перебували під їхньою юрисдикцією, до яких згодом приєдналася і Японія, координуючи санкційну політику в рамках G7. США додатково обмежили операції з міністерством фінансів росії, Фондом добробуту та ринком рубля, що може позбавити державу більш ніж половини резервів, а також поширили заходи на коло афілійованих бізнес-структур та олігархів. Велика Британія стала найбільшим центром блокування активів, заморозивши банківські фонди на суму 258,8 млрд фунтів стерлінгів, а також запровадивши низку обмежень для російських громадян і компаній. Попри заклики щодо конфіскації нерухомості, уряд наголосив на непорушності права власності, натомість акцентувавши на системному протидіянні відмиванню коштів через ухвалення

Закону про економічні злочини.

На рівні ЄС ухвалено ініціативи щодо використання заморожених активів для відбудови України, передбачено пошук механізмів управління ними та їх подальшої інвестиції. На цей час Євросоюз заблокував близько 300 млрд євро активів Центрального банку росії та 19 млрд євро приватних фондів, хоча окремі рішення оскаржуються в Суді ЄС. До санкційної коаліції приєдналася також Швейцарія, яка, відмовившись від традиційного нейтралітету, заморозила російські фінансові активи, підтримавши міжнародні зусилля щодо притягнення агресора до відповідальності [17].

Попри те ідея конфіскації російських активів із подальшим спрямуванням цих ресурсів на відновлення економіки України активно обговорюється політиками, правниками та науковцями від початку повномасштабної агресії, на практиці суттєвого поступу не відбулося, що зумовлено низкою правових, політичних та інституційних бар'єрів. В основі нинішньої міжнародної практики покладено механізм заморожування активів, який широко застосовується країнами Заходу та ЄС як санкційний інструмент, спрямований на тимчасове блокування майна підсанкційних осіб до моменту припинення порушником протиправної політики. Однак міжнародне право у цій сфері залишається фрагментарним і не встановлює чітких процедур, що ускладнює перехід від заморожування до безповоротної конфіскації.

Санкційні режими більшості західних країн базуються на низькому порозі включення до списків, що пояснюється тісними зв'язками російського владного апарату з бізнес-елітами, які отримують від держави економічні преференції або підтримують агресивну політику. У свою чергу дозволяє доволі просто блокувати активи приватних осіб і компаній. Водночас конфіскація майна потребує доведення злочинного походження активів, адже пряме позбавлення власності без таких доказів суперечить міжнародним інвестиційним угодам, конституційним гарантіям і принципу верховенства права. Таким чином, високий поріг доказування обмежує можливості масового вилучення коштів і обумовлює використання поодиноких механізмів кримінального переслідування за порушення санкційного режиму.

Додатковим ускладненням є те, що контрзаходи відповідно до міжнародного права мають бути оборотними й припинятися після виконання державою-правопорушником своїх зобов'язань. Треті держави можуть вживати таких заходів лише за умови, що їхньою метою є спонукання агресора припинити порушення та компенсувати завдану шкоду. Передача активів Україні без згоди росії нівелює стимулюючу функцію контрзаходів, а тому розглядається частиною експертного середовища як така, що порушує відповідні норми міжнародного права. Аналогія з конфіскаціями після світових воєн є неприйнятною, адже ті відбувалися після перемоги в умовах установа нових міжнародних договорів.

На національному рівні окремі держави намагаються створювати власні правові механізми конфіскації. Найбільш просунутою є модель Канади, яка передбачає можливість арешту й подальшого вилучення активів іноземних підсанкційних осіб на підставі загрози міжнародному миру та безпеці. Проте закон піддається критиці через низький поріг доказування та ризик перетворення суду на формальний інструмент легітимації урядових рішень. Водночас інші держави обережні через ризики створення небезпечних прецедентів, які можуть підірвати довіру міжнародних інвесторів та призвести до дзеркальних дій щодо активів їхніх громадян за кордоном.

Проблемним залишається й питання відповідності таких конфіскацій нормам Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на власність і на справедливе судове провадження. До того ж відсутність єдиної позиції Європейської комісії та необхідність гармонізації національних правових підходів у межах ЄС уповільнюють процес. Міжнародне кримінальне право допускає заморожування та конфіскацію майна фізичних осіб у межах кримінального переслідування, однак лише за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні злочинів, що належать до юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Загалом, попри політичну волю та моральну обґрунтованість вимоги, відсутність чіткої й універсальної правової бази, висока планка для доведення злочинного походження активів, ризики підризу міжнародно-правової системи захисту інвестицій, а також необхідність забезпечення оборотності контрзаходів суттєво ускладнюють можливість повноцінної конфіскації російських активів на користь України. Чинники формують комплексне поле перешкод, подолання яких можливе лише шляхом розроблення нових міжнародно-правових норм, узгоджених між

ключовими акторами глобальної безпеки [18].

Провідним чинником, який ускладнює конфіскацію заморожених російських активів, міжнародна спільнота вважає дію доктрини суверенного імунітету майна іноземних державних органів, насамперед центральних банків. Принцип, закріплений у національних правопорядках більшості держав та відображений у Конвенції ООН, гарантує недоторканність державного майна від юрисдикції іноземних судів. Наприклад, законодавство США за загальним правилом забороняє відчуження суверенних активів інших країн. Водночас існували виняткові прецеденти, зокрема вилучення золотовалютних резервів Афганістану, а також дії США щодо Куби чи рішення Великої Британії щодо активів Венесуели, які розглядатимуться окремо. Окрім правових аспектів, партнери України висловлюють занепокоєння можливими економічними наслідками подібних дій, зокрема ризиком перетворення фінансової інфраструктури на інструмент політичного тиску. Побоювання стосуються й того, що створення прецеденту конфіскації суверенних резервів може стимулювати держави відмовлятися від зберігання активів в іноземній валюті, що, у свою чергу, підвищить глобальну фінансову нестабільність. Європейський центральний банк, у своєму застереженні до Європейської комісії, наголосив, що такий крок здатен підірвати довіру до євро як резервної валюти та негативно вплинути на функціонування європейських фінансових ринків.

Як потенційне джерело компенсацій Україні розглядаються також приватні активи осіб, афілійованих із російським політичним режимом. На відміну від суверенних активів, іноземні юрисдикції мають ширший спектр правових інструментів для обмеження чи вилучення майна фізичних та юридичних осіб. Нині санкції у формі блокування активів запроваджено проти понад 14 тисяч суб'єктів у США, ЄС, Великій Британії, Канаді, Швейцарії, Японії, Австралії та інших країнах, що спрямовано на посилення політичного тиску на коло наближених до кремлівської влади. Водночас санкції переважно не передбачають автоматичної конфіскації, адже є політичним механізмом, а не інструментом зміни права власності.

Разом із тим окремі держави вже ініціювали спеціальні законодавчі рішення, спрямовані на вилучення підсанкційних активів і спрямування їх Україні. Зокрема, Канада внесла поправки до «Закону про спеціальні економічні заходи», якими передбачено можливість конфіскації як державних, так і приватних активів у разі серйозного порушення міжнародного миру й безпеки, системних порушень прав людини, а також значної корупційної діяльності за участю іноземних громадян. Такі правові інструменти демонструють тенденцію до поступового формування нових міжнародно-правових підходів щодо відповідальності держав-агресорів [19].

Пропозиція безпосередньо передати заморожені суверенні резерви РФ на потреби відновлення України полягає в переадресації коштів, що зберігаються на рахунках іноземних банків, на відшкодування завданих збитків. З практичної точки зору це – прямий і зрозумілий механізм: він реалізує принцип «шкоду має відшкодувати той, хто її спричинив». Водночас така модель стикається з найсерйознішими запереченнями міжнародної спільноти. Головна юридична перешкода – доктрина суверенного імунітету державного майна, закріплена в національних правових режимах і міжнародних актах, яка зазвичай захищає активи центральних банків від відчуження іноземними судами. Існують також значні політико-економічні ризики: створення прецеденту конфіскації суверенних резервів може стимулювати відмову держав від утримання резервів у іноземних валютах, підірвати довіру до світової платіжної інфраструктури, викликати вплив інвестицій та валютну волатильність, а також спровокувати дзеркальні заходи з боку ураженої держави.

На практиці жодна з країн, де зосереджені резерви російського центрбанку, поки що не здійснила масової передачі таких активів. Деякі юрисдикції рухаються в цьому напрямі законодавчо: Канада прийняла норми, що теоретично дозволяють конфіскувати російські активи; у Великій Британії та США зареєстровано законопроекти (зокрема британський проєкт щодо конфіскації державних активів РФ та американський REPO Act), які передбачають механізми вилучення й спрямування коштів на допомогу Україні та відбудову.

Перевага прямої передачі – значні й оперативні ресурси для відновлення; недолік – радикальне вторгнення у право власності й відповідні правові колізії. Прихильники аргументують, що крайня жорстокість і міжнародні правопорушення РФ виправдовують жорсткі контрзаходи; опоненти ж наголошують на необхідності дотримання принципів імунітету, правових гарантій та уникнення довгострокових негативних наслідків для міжнародної

фінансової системи. Існує також думка, що юрисдикційний імунітет захищає передусім судові процеси, тож позасудові рішення виконавчої чи законодавчої влади можуть бути інструментом реалізації контрзаходів — але це породжує додаткові правові й політичні ризики [20].

Процедура вилучення активів у межах санкційного механізму, хоча й формально врегульована законодавством, на практиці стикається з низкою системних викликів, які перешкоджають її ефективному застосуванню. Дані Департаменту санкційної політики Міністерства юстиції України та аналіз функціонування АРМА свідчать про потребу усунення комплексних регуляторних, процедурних та інституційних перешкод. Однією з центральних проблем є невизначеність правового режиму активів, щодо яких уже застосовані санкції, але ще не ухвалене судове рішення про конфіскацію. У такій ситуації майно фактично опиняється поза межами чіткого правового контролю: АРМА часто уникає його прийняття в управління через відсутність належно визначених повноважень без відповідного судового рішення. Додаткові труднощі формує дублювання функцій різними державними інституціями, серед яких Міністерство юстиції, АРМА, Фонд державного майна, органи виконавчої служби та інші. Відсутність узгодженого алгоритму дій спричиняє затримки на кожному етапі – від накладення арешту до продажу активів.

Суттєвим ускладненням є також конкуренція юрисдикцій між санкційним та кримінальним провадженнями щодо одного й того самого об'єкта. У практиці трапляються випадки, коли майно одночасно підпадає під санкційне вилучення за рішенням РНБО та арешт у межах кримінальної справи. У такій ситуації Вищий антикорупційний суд, навіть за наявності правових підстав, позбавлений можливості реалізувати відповідне рішення, оскільки виконавча служба не має повноважень продавати активи, арештовані за КПК. Водночас правоохоронні органи, які ініціювали кримінальне провадження, нерідко не здійснюють оперативного узгодження дій з Міністерством юстиції, що сприяє «зависанню» майна між юрисдикціями. Таке становище унеможлиблює подальшу реалізацію активів через Фонд державного майна та призводить до їх втрати економічної вартості, особливо якщо вони є швидкозношуваними або потребують спеціалізованого догляду. Подібні випадки демонструють необхідність законодавчого врегулювання пріоритетності застосування санкційного механізму або впровадження чіткого інструментарію розблокування активів шляхом координації між органами розслідування та Міністерством юстиції. Наявність таких юридичних колізій істотно ускладнює ефективне стягнення майна на користь держави та нівелює потенціал санкцій як інструменту економічного впливу.

6. Висновки

Узагальнюючи викладене, замороження та потенційна конфіскація державних і приватних активів, пов'язаних із російським режимом, виступають складним, багаторівневим інструментом міжнародного правового впливу, спрямованим на протидію агресії та відшкодування завданих збитків. Хоча наявна міжнародна практика демонструє широку підтримку санкційної політики, її подальша імплементація наштовхується на суттєві правові, політичні та економічні перешкоди. Ключовими серед них є дія доктрини суверенного імунітету державних активів, високі стандарти доказування незаконного походження майна, відсутність уніфікованих міжнародно-правових процедур переходу від тимчасового блокування до безповоротної конфіскації, а також ризики підризу довіри до глобальної фінансової інфраструктури. Додатково ефективність механізму обмежується внутрішніми колізіями національних юрисдикцій, дублюванням повноважень органів державної влади та недостатньою координацією компетентних інституцій, що призводить до затримок, знецінення активів і неможливості їх своєчасного використання. Водночас міжнародний досвід свідчить про поступове формування нових правових інструментів, які розширюють можливості держав щодо стягнення підсанкційного майна, а також посилюють відповідальність держав-агресорів.

Отже, подальша ефективність санкційної політики щодо російських активів потребує гармонізації законодавства, створення чітких координаційних механізмів, розроблення нових міжнародних норм та політичного консенсусу між ключовими акторами. Лише комплексний, скоординований підхід здатний забезпечити дієве стягнення ресурсів на користь постраждалих держав і зміцнити міжнародний правопорядок у контексті сучасних викликів безпеці.

References

1. Fassbender, B. (2006). *Targeted sanctions imposed by the UN Security Council and due process rights: A study commissioned by the UN Office of Legal Affairs*. United Nations. https://www.un.org/law/counsel/Fassbender_study.pdf
2. Talmon, S. (2003). The duty not to “recognize as lawful” a situation created by the illegal use of force or other serious breaches of a jus cogens obligation: An obligation without real substance? *International and Comparative Law Quarterly*, 52(1), 99–126. <https://doi.org/10.1093/iclq/52.1.99>
3. Rosenfeld, F. (2010). Collective reparation for victims of armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 92(879), 731–758. <https://doi.org/10.1017/S1816383110000494>
4. Brunk, I. W. (2023). Central bank immunity, sanctions, and sovereign wealth funds. *The George Washington Law Review*, 91(6), 1616–1658. <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/faculty-publications/1401>
5. Marxsen, C. (2018). Unpacking the international law on reparation for victims of armed conflict. *Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht*, 78(3), 521–540. https://www.zaoerv.de/78_2018/78_2018_3_a_521_540.pdf
6. Hovell, D. (2016). *The power of process: The value of due process in Security Council sanctions decision-making*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198717676.001.0001>
7. Damrosch, L. F. (2011). Changing the international law of sovereign immunity through national decisions. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 44(5), 1185–1218. https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/3279
8. Ryngaert, C. (2013). Embassy bank accounts and state immunity from execution: Doing justice to the financial interests of creditors. *Leiden Journal of International Law*, 26(1), 73–88. <https://doi.org/10.1017/S0922156512000659>
9. Hathaway, O. A., Mills, M. M., & Poston, T. M. (2024). War reparations: The case for countermeasures. *Stanford Law Review*, 76(5), 971–1050. <https://www.stanfordlawreview.org/print/article/war-reparations-the-case-for-countermeasures/>
10. Zelmenis, J. (2023). Legal basis of sanctions against Russia and asset confiscation. *Socrates*, 27(1), 74–80. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4548945>
11. International Law Commission. (2001). *Draft articles on responsibility of states for internationally wrongful acts, with commentaries*. United Nations. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf
12. Zadorozhnii, O. V. (2015). Normatyvnyi зміst pryntsyphu dobrosovisnoho vykonання mizhnarodnykh zobov'язan u suchasnomu mizhnarodnomu pravi [Normative content of the principle of good faith in fulfilling international obligations in contemporary international law]. *Pravo i Suspilstvo*, (4), 13–21. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_4%284%29_5 (in Ukraine)
13. Butkevych, O. V. (2010). Mizhnarodne pravo KhKhI st.: Utverdzhennia kontseptsii “zhyvoho prava” [International law in the 21st century: Establishing the concept of “living law”]. *Almanakh Mizhnarodnoho Prava*, (2), 37–47. http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2010_2_6 (in Ukraine)
14. *Povernennia aktyviv: Mizhnarodne pravo ta dvostoronne spivrobitnytstvo* [Asset recovery: International law and bilateral cooperation]. (2023, February 6). *Yurydychna Praktyka*. <https://pravo.ua/povernennia-aktyviv-mizhnarodne-pravo-ta-dvostoronne-spivrobitnytstvo/> (in Ukraine)
15. Khoma, N. (2025). Zamorozhennia ta konfiskatsiia aktyviv yak instrumenty mizhnarodnoho tysku na derzhavy-ahresory [Freezing and confiscation of assets as instruments of international pressure on aggressor states]. *Istoryko-Politychni Problemy Suchasnoho Svitu*, (51), 46–58. <https://doi.org/10.31861/mhpi2025.51.46-58> (in Ukraine)
16. Zakharov, S. V. (2025). Prymusove vyluchennia aktyviv derzhavy-ahresora: Vid teorii do pravozastosovnoi praktyky [Forced seizure of aggressor state assets: From theory to legal practice]. *Ekonomichna Teoriia ta Pravo*, 2(61), 119–136. <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2025-61-2-119> (in Ukraine)

17. Yakovyyuk, I. V., & Turenko, A. Y. (2023). Konfiskatsiia rosiiskykh aktyviv dlia vidnovlennia Ukrainy: Pravovi problemy realizatsii [Confiscation of Russian assets for Ukraine's recovery: Legal challenges of implementation]. *Problemy Zakonnosti*, (161), 6–29. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.161.277365> (in Ukraine)
18. Konfiskatsiia rosiiskykh aktyviv: Yurydychni, pravozakhysni ta politychni obmezhenia [Confiscation of Russian assets: Legal, human rights, and political constraints]. (2024, November 3). *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4066729-konfiskacia-rosijskih-aktiviv-uridicni-pravozahisni-ta-politicni-obmezenna.html> (in Ukraine)
19. Khutor, T., Karnaukh, B., Klymosiuk, A., & Riabchenko, T. (2023). 4 sposoby, yak rosiiski hroshi mozhut posluzhyty vidshkoduvanniu shkody, zavdanoi viinoiu [Four ways Russian funds can be used to compensate for war-related damages]. Institute of Legislative Ideas. <https://www.ili.org.ua/news/4-sposoby-yak-rosiyski-groshi-mozhut-posluzhyty-vidshkoduvannyu-shkody-zavdanoyi-viynoyu> (in Ukraine)
20. Criddle, E. J. (2013). Humanitarian financial intervention. *European Journal of International Law*, 24(2), 583–615. <https://doi.org/10.1093/ejil/cht037>
21. Hadjiemmanuil, C. (2024). Economic and financial sanctions in international law: Nature, sources, and reviewability. In C. Zilioli, R. Bismuth, & L. Thévenoz (Eds.), *International sanctions: Monetary and financial law perspectives* (pp. 1–30). Brill Nijhoff. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4774929>
22. Körtl, C., & Chbib, I. (2024). Illicit enrichment in Germany: An evaluation of the reformed asset recovery regime's ability to confiscate proceeds of crime. *International Review of Law and Economics*, (80), 106230. <https://doi.org/10.1016/j.irle.2024.106230>
23. Helfer, L. R., Rose, C., & Brewster, R. (2023). Flexible institution building in the international anti-corruption regime: Proposing a transnational asset recovery mechanism. *American Journal of International Law*, 117(4), 559–600. <https://doi.org/10.1017/ajil.2023.32>